MeetCon conference

www.meetcon.org

MEETCON-ANATOLIA

II. INTERNATIONAL

CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES

FEBRUARY 17-19 2026 İSTANBUL

EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Okan ÇOLAK

ISBN: 979-8-89695-339-5

INDEX

CONGRES ID		II-V
PROGRAM		VI-_XII
GALLERY		XIII - XVII
ACADEMIC INCENTIVE		XVIII - XIX
NOTIFICATIONS		XX-XXII

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

MEETCON – ANATOLIA
II. INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

DATE AND PLACE

FEBRUARY 17-19, 2026 / İSTANBUL – TÜRKİYE

ORGANIZATION

MeetCon INTERNATIONAL CONGRESSES NETWORK

GENERAL COORDINATOR

Uzm. Seçil TOPÇU

EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Okan ÇOLAK

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ
Assoc. Prof. Dr. Okan ÇOLAK
Assoc. Prof. Dr. Hüseyin ERİŞ
Assoc. Prof. Dr. Mahmut BARAKAZI
Asst. Prof. Dr. Esra AKPINAR

ISBN: ' **979-8-89695-339-5'**

Copyright © Liberty

Liberty Publishing House
Water Street Corridor New York, NY 10038
www.libertyacademicbooks.com
+1 (314) 597-0372
ALL RIGHTS RESERVED NO PART OF THIS BOOK MAY BE REPRODUCED IN ANY FORM, BY PHOTOCOPYING OR BY ANY ELECTRONIC OR MECHANICAL MEANS, INCLUDING INFORMATION STORAGE OR RETRIEVAL SYSTEMS, WITHOUT PERMISSION IN WRITING FROM BOTH THE COPYRIGHT OWNER AND THE PUBLISHER OF THIS BOOK.
© Liberty Academic Publishers 2025
The digital PDF version of this title is available Open Access and distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 license (http://creativecommons. org/licenses/by-nc/4.0/) which permits adaptation, alteration, reproduction and distribution for noncommercial use, without further permission provided the original work is attributed. The derivative works do not need to be licensed on the same terms.
adopted by Mariam Rasulan

Issued: 10.03.2026
***ISBN:* 979-8-89695-339-5**

INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

SCIENCE AND ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Bongkosh Ngamsom Rittichainuwat- Siam University, TAYLAND

Prof. Dr. Dogan Gursoy- Washington State University, ABD

Prof. Dr. Heike A. Schänzel-Auckland University of Technology NEW ZEALAND

Prof. Dr. Marina Novelli- University of Nottingham Business, ENGLAND

Prof. Dr. Michael C. Hall- University of Canterbury, NEW ZEALAND

Prof. Dr. Mohd Hafiz Mohd Hanafiah- Universiti Teknologi MARA, MALAYSIA

Prof. Dr. Sara Dolnicar- The Üniversite of Queensland Avustralya, AUSTRALİA

Prof. Dr. Aliye Akın Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. Feriha DİKMEN DELİCEIRMAK Girne Amerikan Üniversitesi, CYPRUS

Assoc. Prof. Dr. Ferhat ÇAĞRI ARAS Karadeniz Teknik Üniversitesi, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Nimet HARMANCI- Doğu Akdeniz Üniversitesi, CYPRUS

Asst. Prof. Dr. Tirab Abbkar TİRAB, Sudanese Embassy

www.meetcon.org

INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

MEETCON - ANATOLIA
II. INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

February 17-19, 2026 / İstanbul – TÜRKİYE

CONGRESS PROGRAM

Meeting ID: 325 629 5864
Passcode: meetcon

Join Zoom Meeting
https://us06web.zoom.us/j/3256295864?pwd=cYbbqlXT67j0NliGNyeB4d7XTs1 06K.1&omn=86710175883

Before you login to Zoom please indicate your name surname and HALL number: exp.Hall-1, Ali AY

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- Online sunum yapabilmek için **https://zoom.us/join** sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to attend a meeting online, login via **https://zoom.us/join** site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

PARTICIPANT COUNTRIES (10):

Azerbaijan/Pakistan/Indonesia/Bangladesh/Algeria/Nigeria/India/Vietnam/Romania/ Iran

Total Rejected Papers: 10
Total Accepted Papers from Türkiye: 19
Total Accepted Papers from Foreign Countries: 21
Total Accepted Papers: 40

18 ŞUBAT 2026/ ONLINE / SESSION-1 / HALL-1

İstanbul – TÜRKİYE **İstanbul** Local Time:13.30

HEAD OF SESSION: Asst. Prof. Dr. Zeynep KEMALOĞLU

Authors	Affiliation	Presentation Title
Asst. Prof. Dr. Zeynep KEMALOĞLU	Ordu University	**THE USE OF OTTOMAN COINS IN ETHNOGRAPHIC WORKS**
Asst. Prof. Dr. Zeynep KEMALOĞLU	Ordu University	**THE RELATIONSHIP BETWEEN WRITING AND COMPOSITION ON OTTOMAN COINS (WITH EXAMPLES FROM THE AMASYA MUSEUM)**
Assoc. Prof. Dr. Selahattin YAKUT **Asst. Prof. Dr. Abdulali ALİEV**	Yozgat Bozok University Yozgat Bozok University	**THE PERCEPTION OF SACRED PLACES AMONG TURKS: AN INTERPRETATION OF MOUNTAIN, TREE, AND WATER CULTS FROM THE PERSPECTIVE OF RELIGIOUS PSYCHOLOGY AND THE HISTORY OF RELIGIONS**
Assoc. Prof. Dr. Selahattin YAKUT **Asst. Prof. Dr. Abdulali ALİEV**	Yozgat Bozok University Yozgat Bozok University	**THE ROLE OF TOTEMIC ELEMENTS IN IDENTITY AND COLLECTIVE CONSCIOUSNESS FORMATION AMONG THE TURKS: THE CASE OF THE GREY WOLF AND THE EAGLE**
Mehmet TÖZLUYURT **İsmail PIRLANTA**	Yozgat Bozok University Yozgat Bozok University	**PROPHECY AND THE AFTERLIFE AMONG THE OGHUZ TURKS IN THE CONTEXT OF THE BOOK OF DEDE KORKUT**
Mehmet TÖZLUYURT **İsmail PIRLANTA**	Yozgat Bozok University Yozgat Bozok University	**THE CONCEPT OF DIVINITY AMONG THE OGHUZ IN THE CONTEXT OF THE BOOK OF DEDE KORKUT**

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

18 ŞUBAT 2026/ ONLINE / SESSION-1 / HALL-2

İstanbul – TÜRKİYE İstanbul Local Time:13.30

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Seyfettin KAYA

Authors	Affiliation	Presentation Title
Rukiye Kübra ARTUNÇ KARA	Kastamonu University	**EMBODIED COGNITION APPROACH IN PRIMARY SCHOOL MATHEMATICS LEARNING DIFFICULTIES AND DYSCALCULIA: AN INVESTIGATION OF KINESTHETIC AND VISUAL STRATEGIES**
Rukiye Kübra ARTUNÇ KARA	Kastamonu University	**MACRO AND MICRO DYNAMICS IN THE EDUCATION OF SPECIALLY GIFTED INDIVIDUALS: INSTITUTIONAL STRUCTURE, STAKEHOLDER EXPECTATIONS, AND IMPLEMENTATION BOUNDARIES**
Dilara HACIOĞLU **Assoc. Prof. Dr. Zeynep TAŞYÜREK MUTLU**	Bayburt University Bayburt University	**INCREASING INTEREST AND ENSURING ACTIVE PARTICIPATION IN SOCIAL STUDIES LESSONS FROM THE TEACHERS' PERSPECTİVE.**
Assoc. Prof. Dr. Nesrin CANPOLAT **Berkay BAYKAN** **Yiğit ÇELİK** **Yaren BULDU** **Barış Can BAYSAK**	Niğde Ömer Halisdemir University Niğde Ömer Halisdemir University Niğde Ömer Halisdemir University Niğde Ömer Halisdemir University Niğde Ömer Halisdemir University	**CYBERBULLYING AND ADDICTION IN THE DIGITAL WORLD: A STUDY ON HIGH SCHOOL STUDENTS**
Ruhiyya Rzayeva	Nakhchivan State University	**BRONZE AGE MONUMENTS OF WEST AZERBAIJAN**
Şahin DOĞAN	Istanbul Gedik University	**THE PANDEMIC CRISIS AND ITS EFFECTS IN TURKEY**
Assoc. Prof. Dr. Seyfettin KAYA	Siirt University	**THE RENOWNED ASTRONOMER AND MATHEMATICIAN OF AL-ANDALUS: IBN MU'ÂDH AL-JAYYÂNÎ**
Assoc. Prof. Dr. Seyfettin KAYA	Siirt University	**THE POLYMATH OF AL-ANDALUS: IBN AL-RAQQÂM AND HİS LEGACY IN MEDIEVAL ASTRONOMY**

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

18 ŞUBAT 2026/ ONLINE / SESSION-1 / HALL-3

İstanbul – TÜRKİYE İstanbul Local Time:13.30

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Vahdet Yasin AKYÜZ

Authors	Affiliation	Presentation Title
Assoc. Prof. Dr. Vahdet Yasin AKYÜZ	Ordu University	**FROM THE CAVE TO THE SHACK: THE TWO FACES OF WAR AND EXILE ON STAGE**
Assoc. Prof. Dr. Vahdet Yasin AKYÜZ	Ordu University	**THE ANTHROPOLOGY OF SOCIAL PERFORMANCE IN THE CONTEXT OF VICTOR TURNER AND RITUAL THEATRE**
Galip ŞİMŞEK	Selçuk University	**IN CYBER FRAUD PROSECUTIONS, ACCOUNT HOLDERS EMERGE AS THE PRIMARY DEFENDANTS AND JUDICIAL OUTCOMES TURN ON THE CIRCUMSTANCES UNDER WHICH THEY MADE THEIR ACCOUNTS AVAILABLE**
Res.Asst. Yağmur Sevim PARİM SAĞLAM	Istanbul Yeni Yuzyil University	**THE ONTOLOGICAL STATUS AND POLITICAL FUNCTION OF THE PUPPET BETWEEN LIFE AND DEATH**
Fatma KORKMAZ **Prof. Dr. Hasan UYGURTÜRK**	Karabük University Karabük University	**THE ROLE OF DEMOGRAPHIC FACTORS IN INDIVIDUALS' SAVING, SPENDING, AND ATTITUDES TOWARD MONEY IN AN INFLATIONARY ENVIRONMENT**
Alaviyya Bahruz Nuri	Nakhchivan State University	**CULTURONYMS IN MODERN ENGLISH DISCOURSE: IMPLICATIONS FOR CLIL, INTERCULTURAL COMPETENCE, AND MULTILINGUAL EDUCATION**
Aybüke KARTAL **Assist. Prof. Dr. Döne AYHAN**	KTO Karatay University KTO Karatay University	**THE APPEARANCE OF CULTURAL SPACES IN TURKIYE: MOBILE CULTURAL SPACES AS AN ALTERNATIVE MODEL**

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

18 ŞUBAT 2026/ ONLINE / SESSION-1 / HALL-4

İstanbul – TÜRKİYE İstanbul Local Time:13.30

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Meruyert Yegizbayeva

Authors	Affiliation	Presentation Title
Assoc. Prof. Dr. Meruyert Yegizbayeva	Al-Farabi Kazakh National University	**TARBAĞATAY REGION'S CONTEMPORARY TRADITIONAL CULTURE: PRESERVATION AND INNOVATION**
Asst. Prof. MUHAMMAD FAISAL **DR ASIM AIJAZ**	CRISP World Bank Project BISP University of Agriculture, Peshawar,	**AI-ENHANCED FOOD QUALITY ASSESSMENT USING HYPERSPECTRAL IMAGING**
Asst. Prof. MUHAMMAD FAISAL **DR ASIM AIJAZ**	CRISP World Bank Project BISP University of Agriculture, Peshawar,	**AI-SUPPORTED BREEDING SELECTION FOR DISEASE RESISTANCE IN LIVESTOCK**
Atijosan Ayobami Basirat	Obafemi Awolowo University	**MISRECOGNISED DISTRESS: GENDERED CARE BURDENS, DEPRESSION, AND THE ORGANISATIONAL MARGINALISATION OF WOMEN**
Alomgir Hossan **Dr. Bibi Morium**	University of Rajshahi	**AN ELECTION IN BANGLADESH: BETWEEN PROMISE AND PRESSURE**
Yusuf Ahmed Tijjani	Ahmadu Bello University	**CYBERSECURITY INCIDENTS AND THEIR IMPACT ON FINANCIAL PERFORMANCE: EVIDENCE FROM LISTED COMMERCIAL BANKS**
Nguyen Hoang Minh PHUONG Dr.Hoang Thi My NHI	Ho Chi Minh City University/ Vietnam Academy of Social Sciences	**THE PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT OF CHARACTERS IN BEHIND THE PAINTING BY SRI BOORAPHA FROM A PSYCHOANALYTIC PERSPECTIVE**

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

18 ŞUBAT 2026/ ONLINE / SESSION-1 / HALL-5

İstanbul – TÜRKİYE İstanbul Local Time:13.30

HEAD OF SESSION: Amalia Venera TODORUT

Authors	Affiliation	Presentation Title
Dr. Saloni Sharma Suhani Sharma	Deemed to be University/INDIA	**CHALLENGES IN CONDUCTING PEDIATRIC CLINICAL TRIALS**
Stephen James Ijimdiya Racheal Ukachi Ijimdiya Kachi Jolly Babangida	University of KwaZulu-Natal/Anchor University/Federal University Lokoja/South Africa/Nigeria	**BIOINSPIRED AND NATURE-MIMETIC NANOMATERIALS FOR EMERGING CONTAMINANT REMOVAL: SELECTIVE ADSORPTION AND CATALYTIC DEGRADATION IN WATER TREATMENT**
Nuryanti Mustari Muh.Erwin Wirawan Nur Fajar	Muhammadiyah University/Indonesia	**IMPLEMENTATION OF VILLAGE FUND POLICY IN COMMUNITY EMPOWERMENT IN SINJAI REGENCY**
Kayode, C. O. Komolafe, A. F. AyanfeOluwa, O. E	Federal College of Agriculture	**RESPONSE OF CUCUMBER (CUCUMIS SATIVUS L.) TO DIFFERENT RATES OF COMPOST UNDER POT PRODUCTION**
Amalia Venera TODORUT	Constantin Brâncuși" University of Târgu-Jiu/Romania	**SUSTAINABILITY IN EDUCATION THROUGH CITIZEN SCIENCE**
Dr. Duong To Quoc Thai M.A. Dương Văn Triêm Nguyen Thi Vu Lan	Dong Thap University/Research specialist at the Dong Thap Provincial Museum/VİETNAM	**TRANSFORMATIONS IN THE AGRICULTURAL ECONOMY OF THE PLAIN OF REEDS FROM 1867 TO 1945**
Deepika Dadwal Barinderjit Singh	Gujral Punjab Technical University	**APPLICATION OF GARLIC PEEL EXTRACT IN EDIBLE COATINGS FOR FRUIT PRESERVATION**

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

18 ŞUBAT 2026/ ONLINE / SESSION-1 / HALL-6

İstanbul – TÜRKİYE İstanbul Local Time:13.30

HEAD OF SESSION: Dr. Irfan Mustafa

Authors	Affiliation	Presentation Title
Santu Khatua **Ajay Shrivas** **Patit Pawan Kuila** **Mohan Murari Kanwar** **Sourav Panda**	Raman University DLS PG College Kolhan University (Govt Naveen College (Mugberia Gangadhar Mahavidyalaya) India	**GEL-POLYMER ELECTROLYTES MADE FROM POLYACRYLONITRILE, DESIGNED FOR SODIUM-ION BATTERIES**
Mourad Keddam **Zahra Nait Abdellah** **B. Boumaali**	University of Sciences and Technology Houari Boumediène, Algeria University of Mouloud Mammeri	**BORONIZING KINETICS OF AISI 316 L STEEL USING THE TAYLOR EXPANSION MODEL**
Mina Pirzadeh **Mansour Hashemi**	University of Guilan, Iran University of Guilan	**ON THE N-POWER GRAPH OF FINITELY GENERATED GROUPS MG**
Wajiha Waheed	Allama Iqbal Open University, Pakistan	**A HYBRID NUMERICAL AND MACHINE LEARNING APPROACH FOR SOLVING NON-SIMILAR BOUNDARY LAYER FLOWS IN POROUS MEDIA**
Dr. Irfan Mustafa	Allama Iqbal Open University,Pakistan	**APPLICATION OF RESPONSE SURFACE METHODOLOGY FOR THE OPTIMIZATION OF DRAG AND HEAT TRANSFER IN NON-NEWTONIAN BOUNDARY LAYERS**

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

PHOTO GALERY

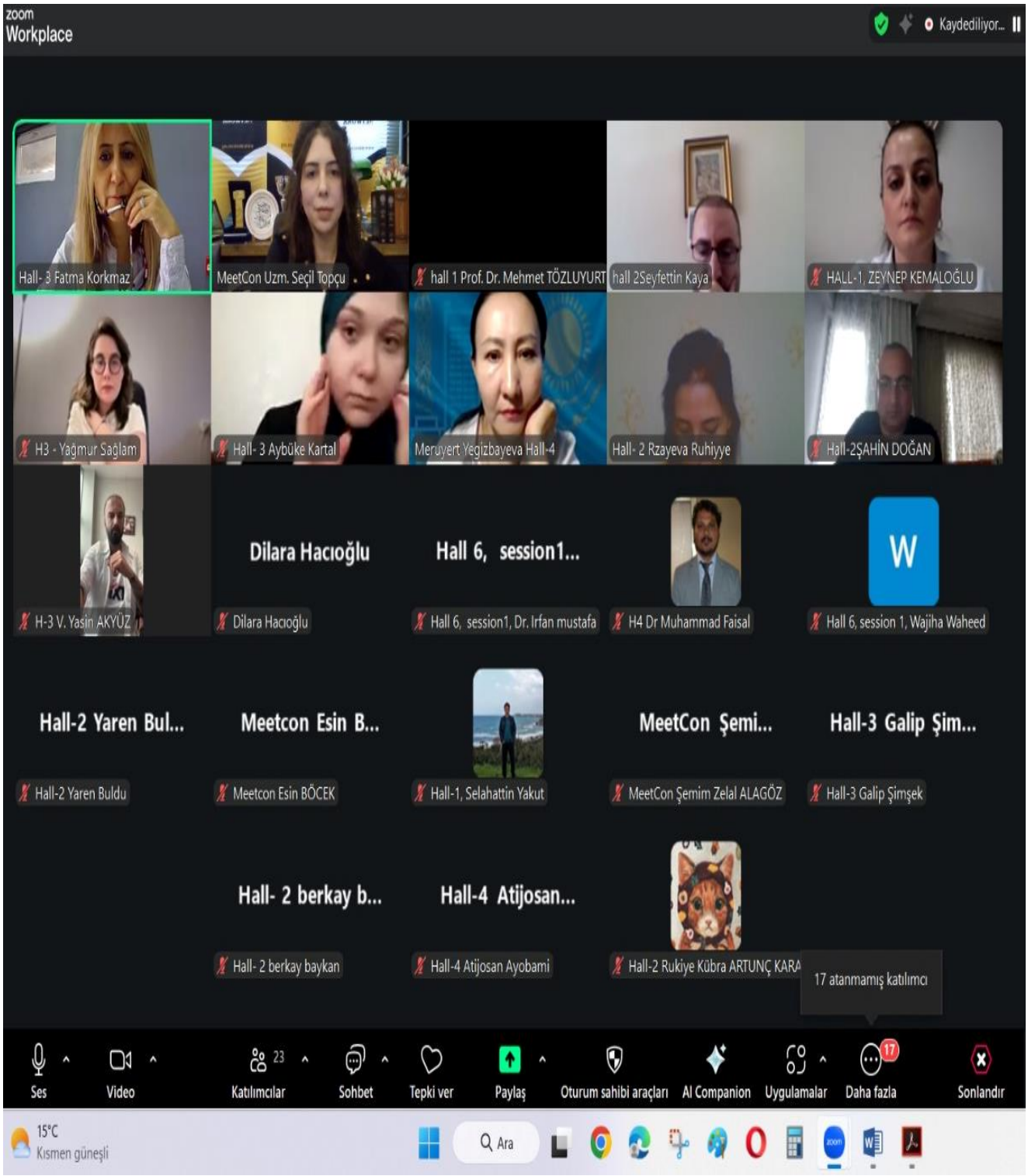

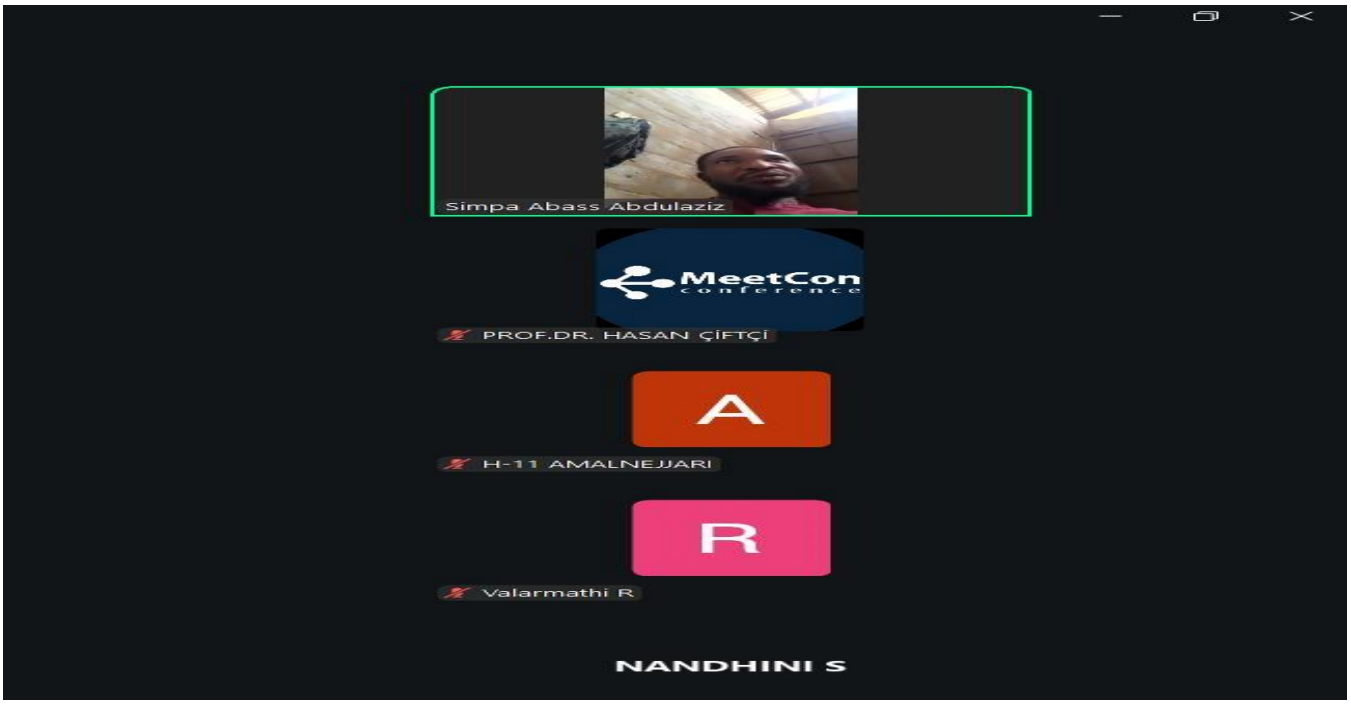
Simpa Abass Abdulaziz
MeetCon conference
PROF.DR. HASAN ÇİFTÇİ
A
H-11 AMALNEJJARI
R
Valarmathi R
NANDHINI S

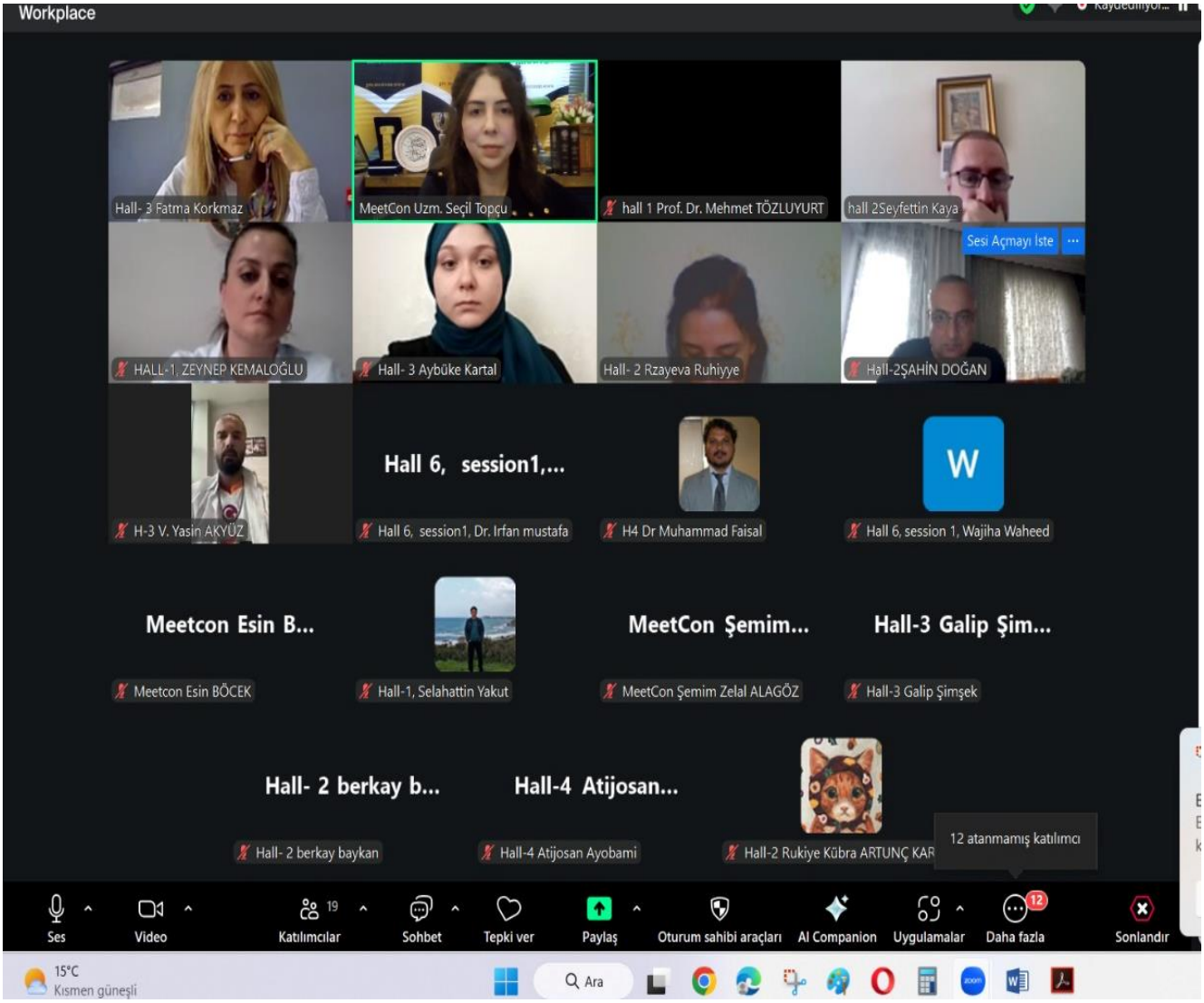
Workplace
Hall- 3 Fatma Korkmaz
MeetCon Uzm. Seçil Topçu
hall 1 Prof. Dr. Mehmet TÖZLUYURT
hall 2Seyfettin Kaya
Sesi Açmayı İste
HALL-1, ZEYNEP KEMALOĞLU
Hall- 3 Aybüke Kartal
Hall- 2 Rzayeva Ruhiyye
Hall-2ŞAHİN DOĞAN
H-3 V. Yasin AKYÜZ
Hall 6, session1,...
Hall 6, session1, Dr. Irfan mustafa
H4 Dr Muhammad Faisal
W
Hall 6, session 1, Wajiha Waheed
Meetcon Esin B...
Meetcon Esin BÖCEK
Hall-1, Selahattin Yakut
MeetCon Şemim...
MeetCon Şemim Zelal ALAGÖZ
Hall-3 Galip Şim...
Hall-3 Galip Şimşek
Hall- 2 berkay b...
Hall- 2 berkay baykan
Hall-4 Atijosan...
Hall-4 Atijosan Ayobami
Hall-2 Rukiye Kübra ARTUNÇ KAR
12 atanmamış katılımcı
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Oturum sahibi araçları
AI Companion
Uygulamalar
Daha fazla
Sonlandır
15°C
Kısmen güneşli
Ara

meetcon Kooor...
H3 - Yağmur Sağlam
meetcon Kooordinatör
Hall- 3 Fatma Korkmaz
H-3 V. Yasin AKYÜZ
Hall-3 Galip Şimşek
Hall- 3 Aybüke Kartal
16°C
Çok bulutlu
Ara
14:13
18.02.2026

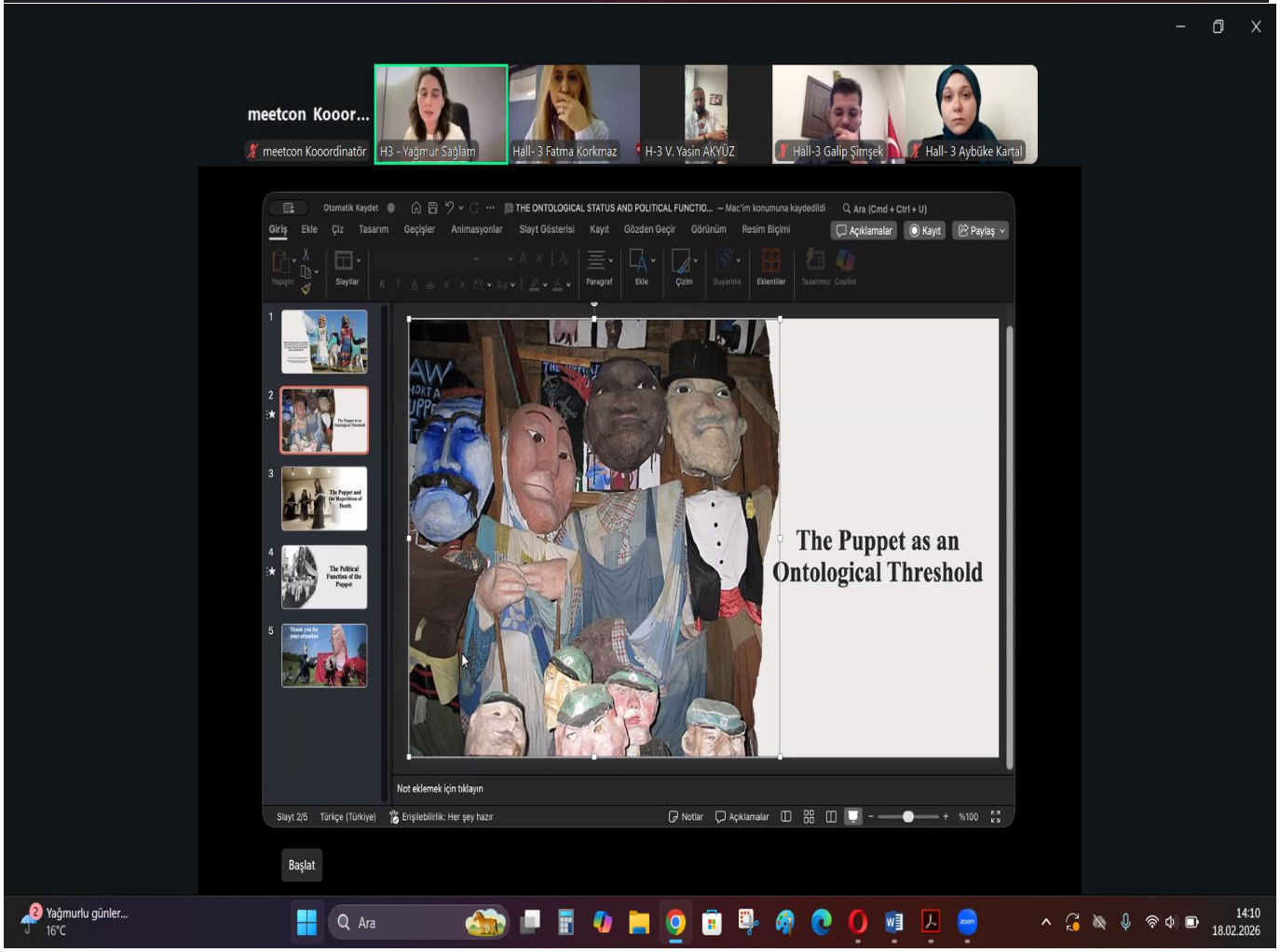
meetcon Kooor...
meetcon Kooordinatör
H3 - Yağmur Sağlam
Hall- 3 Fatma Korkmaz
H-3 V. Yasin AKYÜZ
Hall-3 Galip Şimşek
Hall- 3 Aybüke Kartal
The Puppet as an Ontological Threshold
Başlat
Yağmurlu günler...
16°C
Ara
14:10
18.02.2026

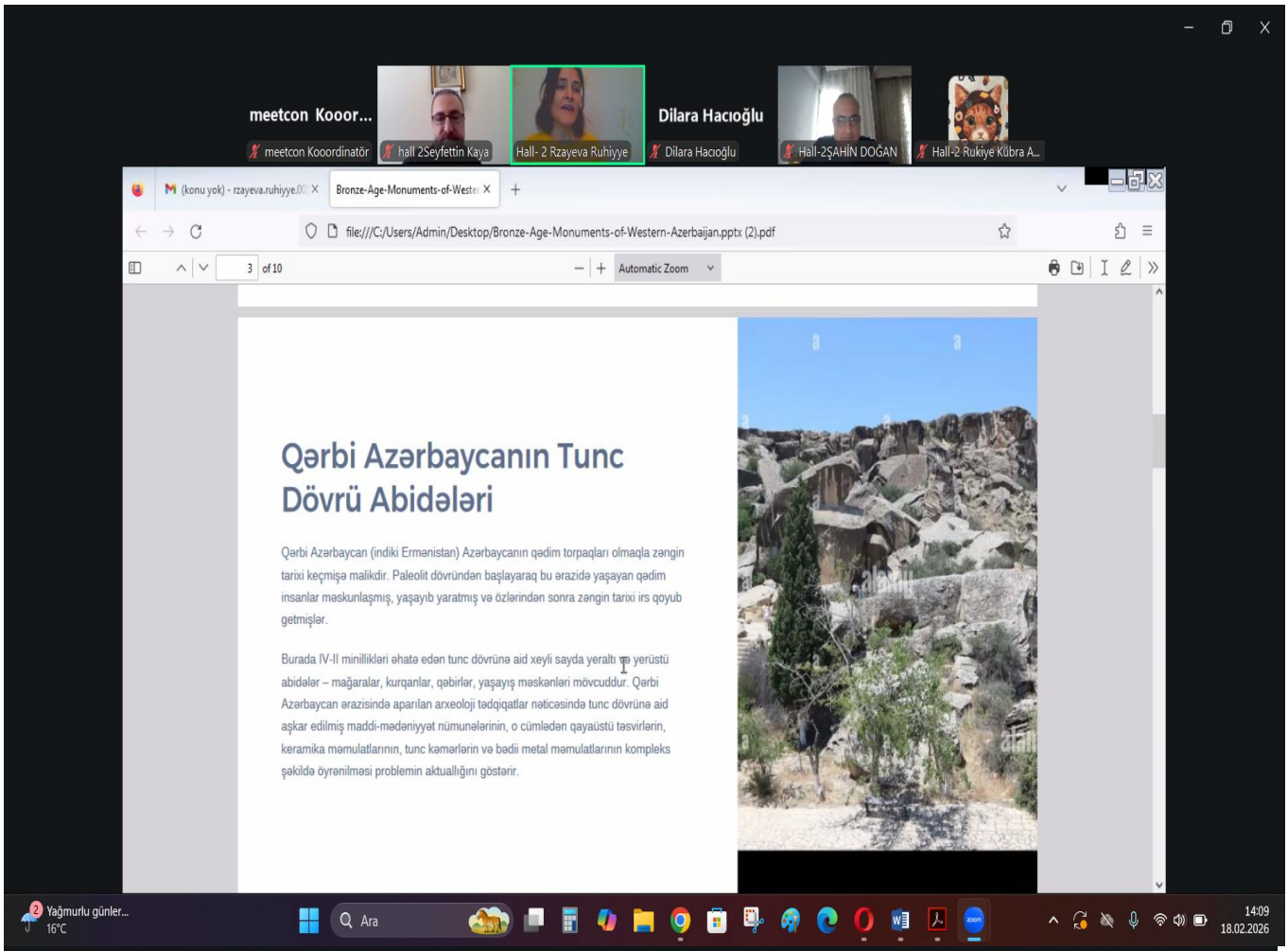
meetcon Kooor...
meetcon Kooordinatör
hall 2Seyfettin Kaya
Hall- 2 Rzayeva Ruhiyye
Dilara Hacıoğlu
Dilara Hacıoğlu
Hall-2ŞAHİN DOĞAN
Hall-2 Rukiye Kübra A...
Bronze-Age-Monuments-of-Weste
file:///C:/Users/Admin/Desktop/Bronze-Age-Monuments-of-Western-Azerbaijan.pptx (2).pdf
3 of 10
Automatic Zoom
Qərbi Azərbaycanın Tunc Dövrü Abidələri
Qərbi Azərbaycan (indiki Ermənistan) Azərbaycanın qədim torpaqları olmaqla zəngin tarixi keçmişə malikdir. Paleolit dövründən başlayaraq bu ərazidə yaşayan qədim insanlar məskunlaşmış, yaşayıb yaratmış və özlərindən sonra zəngin tarixi irs qoyub getmişlər.
Burada IV-II minilliklərə aid edən tunc dövrünə aid xeyli sayda yeraltı və yerüstü abidələr – mağaralar, kurqanlar, qəbirlər, yaşayış məskənləri mövcuddur. Qərbi Azərbaycan ərazisində aparılan arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində tunc dövrünə aid aşkar edilmiş maddi-mədəniyyət nümunələrinin, o cümlədən qayaüstü təsvirlərin, keramika məmulatlarının, tunc kəmərlərin və bədii metal məmulatlarının kompleks şəkildə öyrənilməsi problemin aktuallığını göstərir.
Yağmurlu günler...
16°C
Ara
14:09
18.02.2026

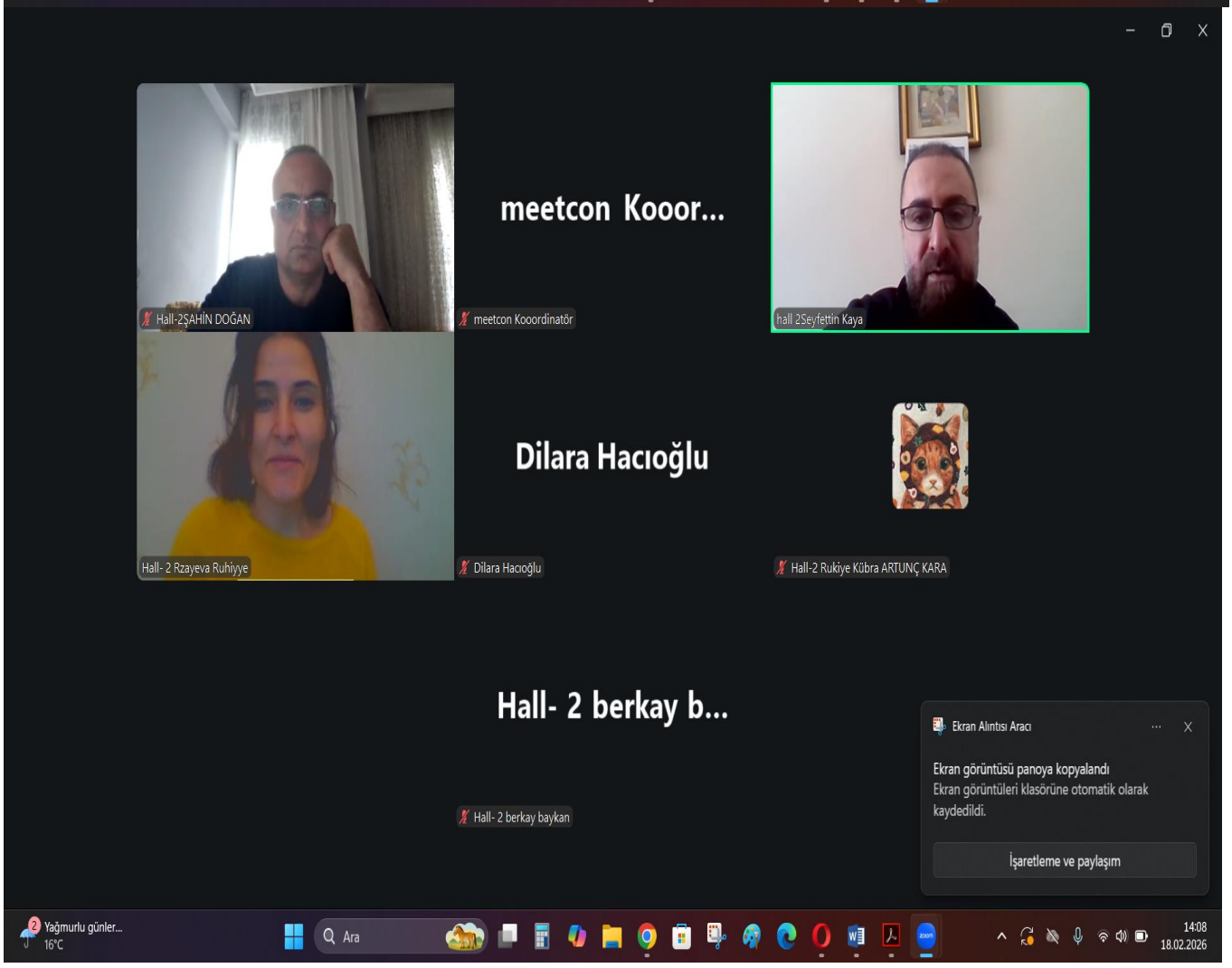
Hall-2ŞAHİN DOĞAN
meetcon Kooordinatör
meetcon Kooor...
hall 2Seyfettin Kaya
Hall- 2 Rzayeva Ruhiyye
Dilara Hacıoğlu
Dilara Hacıoğlu
Hall-2 Rukiye Kübra ARTUNÇ KARA
Hall- 2 berkay b...
Hall- 2 berkay baykan
Ekran Alıntısı Aracı
Ekran görüntüsü panoya kopyalandı
Ekran görüntüleri klasörüne otomatik olarak kaydedildi.
İşaretleme ve paylaşım
Yağmurlu günler...
16°C
Ara
14:08
18.02.2026

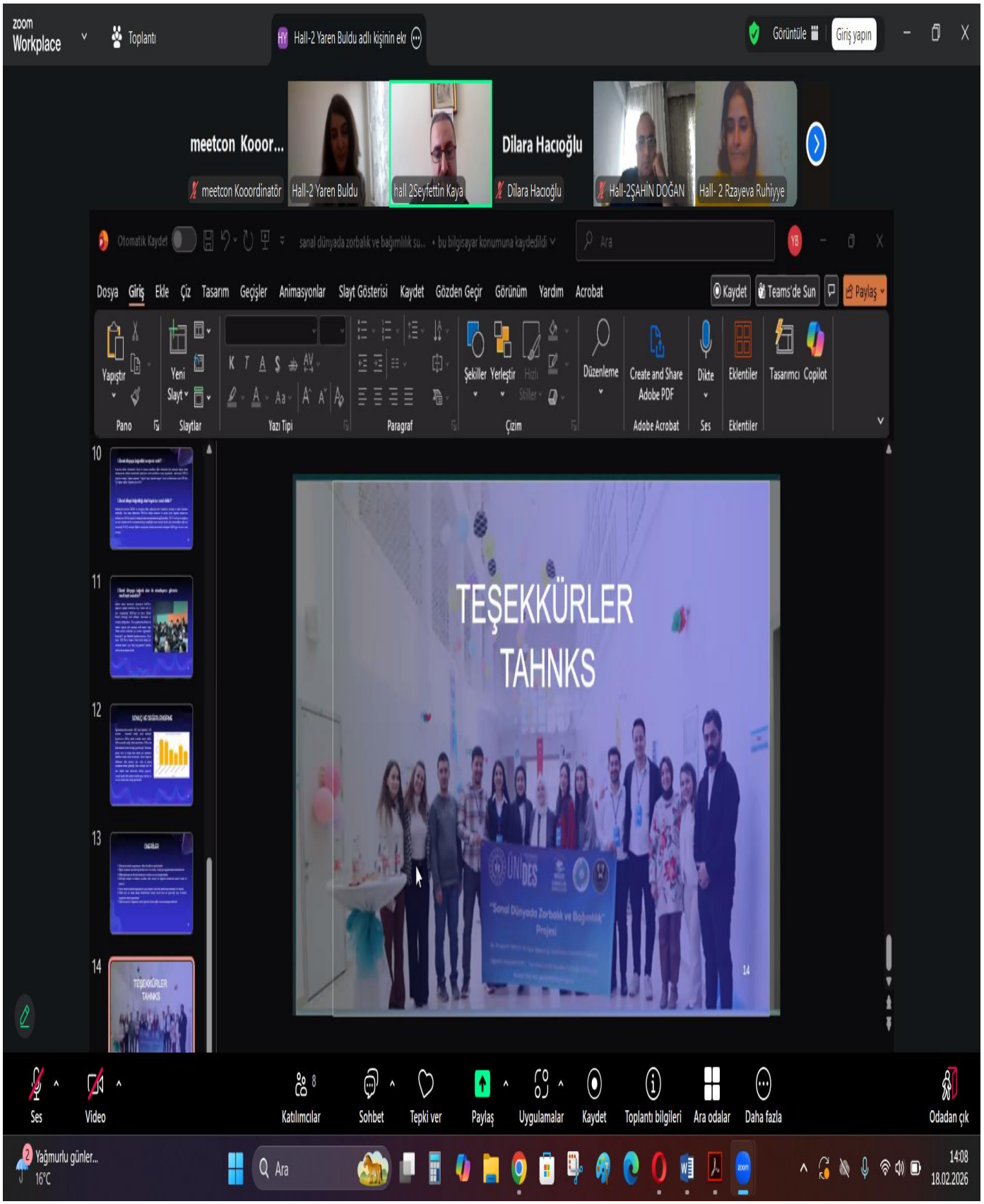
zoom Workplace
Toplantı
Hall-2 Yaren Buldu adlı kişinin ekr
Görüntüle
Giriş yapın
meetcon Kooor...
meetcon Kooordinatör
Hall-2 Yaren Buldu
hall 2Seyfettin Kaya
Dilara Hacıoğlu
Dilara Hacıoğlu
Hall-2ŞAHİN DOĞAN
Hall- 2 Rzayeva Ruhiyye
Dosya Giriş Ekle Çiz Tasarım Geçişler Animasyonlar Slayt Gösterisi Kaydet Gözden Geçir Görünüm Yardım Acrobat
Kaydet
Teams'de Sun
Paylaş
Yapıştır
Yeni Slayt
Şekiller
Yerleştir
Düzenleme
Create and Share Adobe PDF
Dikte
Eklentiler
Tasarımcı
Copilot
Pano
Slaytlar
Yazı Tipi
Paragraf
Çizim
Adobe Acrobat
Ses
Eklentiler
TEŞEKKÜRLER
TAHNKS
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Uygulamalar
Kaydet
Toplantı bilgileri
Ara odalar
Daha fazla
Odadan çık
Yağmurlu günler...
16°C
Ara
14:08
18.02.2026

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Birecik Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü

Sayı : E-23449751-900.001.001-553449 10.02.2026
Konu : Kongre Düzenleme Kurulu Üyeliği
(Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ hk.)

PAZARLAMA VE REKLAMCILIK BÖLÜM BAŞKANLIĞINA
Syn, Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

İlgi : 10.02.2026 tarihli ve E-26507229-900.001-553245 sayılı yazınız.

17-19 Şubat 2026 tarihleri arasında MeetCon Conference tarafından **İstanbul/Türkiye**'de Online ve Yüz yüze düzenlenecek olan **"MEETCON – ANATOLIA II. INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES"** kongresine Düzenleme Kurulu Üyesi ve Akademisyen Temsilci olarak katılımınız birimimiz tarafından uygun karşılanmış olup;

Gereğini rica ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Nedim AĞAÇKESEN
Müdür

Ek: AFİŞ (1 Sayfa)

9833 - 17707423485O9

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

REF: Akademik Teşvik **10.03.2026**

İLGİLİ MAKAMA

MEETCON – ANATOLIA II. INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES 17-19 Şubat 2026/ / tarihleri arasında **İstanbul/ Türkiye'**de online olarak 10 farklı ülkeden (**Türkiye:** 19 ve diğer **Ülkeler:** 21; **Toplam:** 40 akademisyen/araştırmacıların katılımı ile gerçekleşmiştir. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen ‘’Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurtdışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışından en az 5 ülkeden farklı tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır.‘’ değişikliğine uygun düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz edilir. Saygılarımla.

Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ
Head Of MeetCon Conference

NOTIFICATIONS

AUTHORS	TITLE	NO
Asst. Prof. Dr. Zeynep KEMALOĞLU	THE USE OF OTTOMAN COINS IN ETHNOGRAPHIC WORKS	1-13
Asst. Prof. Dr. Zeynep KEMALOĞLU	THE RELATIONSHIP BETWEEN WRITING AND COMPOSITION ON OTTOMAN COINS (WITH EXAMPLES FROM THE AMASYA MUSEUM)	14-32
Assoc. Prof. Dr. Selahattin YAKUT Asst. Prof. Dr. Abdulali ALİEV	THE PERCEPTION OF SACRED PLACES AMONG TURKS: AN INTERPRETATION OF MOUNTAIN, TREE, AND WATER CULTS FROM THE PERSPECTIVE OF RELIGIOUS PSYCHOLOGY AND THE HISTORY OF RELIGIONS	33-48
Assoc. Prof. Dr. Selahattin YAKUT Asst. Prof. Dr. Abdulali ALİEV	THE ROLE OF TOTEMIC ELEMENTS IN IDENTITY AND COLLECTIVE CONSCIOUSNESS FORMATION AMONG THE TURKS: THE CASE OF THE GREY WOLF AND THE EAGLE	49-61
Mehmet ÖZLUYURT İsmail PIRLANTA	PROPHECY AND THE AFTERLIFE AMONG THE OGHUZ TURKS IN THE CONTEXT OF THE BOOK OF DEDE KORKUT	62-72
Mehmet ÖZLUYURT İsmail PIRLANTA	THE CONCEPT OF DIVINITY AMONG THE OGHUZ IN THE CONTEXT OF THE BOOK OF DEDE KORKUT	73-82
Rukiye Kübra ARTUNÇ KARA	EMBODIED COGNITION APPROACH IN PRIMARY SCHOOL MATHEMATICS LEARNING DIFFICULTIES AND DYSCALCULIA: AN INVESTIGATION OF KINESTHETIC AND VISUAL STRATEGIES	83
Rukiye Kübra ARTUNÇ KARA	MACRO AND MICRO DYNAMICS IN THE EDUCATION OF SPECIALLY GIFTED INDIVIDUALS: INSTITUTIONAL STRUCTURE, STAKEHOLDER EXPECTATIONS, AND IMPLEMENTATION BOUNDARIES	84
Dilara HACIOĞLU Assoc. Prof. Dr. Zeynep TAŞYÜREK MUTLU	INCREASING INTEREST AND ENSURING ACTIVE PARTICIPATION IN SOCIAL STUDIES LESSONS FROM THE TEACHERS' PERSPECTİVE.	85-96
Assoc. Prof. Dr. Nesrin CANPOLAT Berkay AYKAN Yiğit ÇELİK Yaren BULDU Barış Can BAYSAK	CYBERBULLYING AND ADDICTION IN THE DIGITAL WORLD: A STUDY ON HIGH SCHOOL STUDENTS	97-98
Ruhiyya Rzayeva	BRONZE AGE MONUMENTS OF WEST AZERBAIJAN	99-109
Şahin DOĞAN	THE PANDEMIC CRISIS AND ITS EFFECTS IN TURKEY	110-118
Assoc. Prof. Dr. Seyfettin KAYA	THE RENOWNED ASTRONOMER AND MATHEMATICIAN OF AL-ANDALUS: IBN MU'ÂDH AL-JAYYÂNÎ	119-120
Assoc. Prof. Dr. Seyfettin KAYA	THE POLYMATH OF AL-ANDALUS: IBN AL-RAQQÂM AND HİS LEGACYIN MEDIEVAL ASTRONOMY	121-122
Assoc. Prof. Dr. Vahdet Yasin AKYÜZ	FROM THE CAVE TO THE SHACK: THE TWO FACES OF WAR AND EXILE ON STAGE	123-131
Assoc. Prof. Dr. Vahdet Yasin AKYÜZ	THE ANTHROPOLOGY OF SOCIAL PERFORMANCE IN THE CONTEXT OF VICTOR TURNER AND RITUAL THEATRE	132-138
Galip ŞİMŞEK	IN CYBER FRAUD PROSECUTIONS, ACCOUNT HOLDERS EMERGE AS THE PRIMARY DEFENDANTS AND JUDICIAL OUTCOMES TURN ON THE CIRCUMSTANCES UNDER WHICH THEY MADE THEIR ACCOUNTS AVAILABLE	139

Res.Asst. Yağmur Sevim PARİM SAĞLAM	**THE ONTOLOGICAL STATUS AND POLITICAL FUNCTION OF THE PUPPET BETWEEN LIFE AND DEATH**	**140**
Fatma KORKMAZ Prof. Dr. Hasan UYGURTÜRK	**THE ROLE OF DEMOGRAPHIC FACTORS IN INDIVIDUALS' SAVING, SPENDING, AND ATTITUDES TOWARD MONEY IN AN INFLATIONARY ENVIRONMENT**	**141-150**
Alaviyya Bahruz Nuri	**CULTURONYMS IN MODERN ENGLISH DISCOURSE: IMPLICATIONS FOR CLIL, INTERCULTURAL COMPETENCE, AND ULTILINGUAL EDUCATION**	**151-156**
Aybüke KARTAL Assist. Prof. Dr. Döne AYHAN	**THE APPEARANCE OF CULTURAL SPACES IN TURKIYE: MOBILE CULTURAL SPACES AS AN ALTERNATIVE MODEL**	**157-158**
Assoc. Prof. Dr. Meruyert Yegizbayeva	**TARBAĞATAY REGION'S CONTEMPORARY TRADITIONAL CULTURE: PRESERVATION AND INNOVATION**	**159-170**
Asst. Prof. Dr. MUHAMMAD FAISAL DR ASIM AIJAZ	**AI-ENHANCED FOOD QUALITY ASSESSMENT USING HYPERSPECTRAL IMAGING**	**171**
Asst. Prof. Dr. MUHAMMAD FAISAL DR ASIM AIJAZ	**AI-SUPPORTED BREEDING SELECTION FOR DISEASE RESISTANCE IN LIVESTOCK**	**172**
Atijosan Ayobami Basirat	**MISRECOGNISED DISTRESS: GENDERED CARE BURDENS, DEPRESSION, AND THE ORGANISATIONAL MARGINALISATION OF WOMEN**	**173**
Alomgir Hossan Dr. Bibi Morium	**AN ELECTION IN BANGLADESH: BETWEEN PROMISE AND PRESSURE**	**174**
Yusuf Ahmed Tijjani	**CYBERSECURITY INCIDENTS AND THEIR IMPACT ON FINANCIAL PERFORMANCE: EVIDENCE FROM ISTED COMMERCIAL BANKS**	**175**
Nguyen Hoang Minh PHUONG Dr.Hoang Thi My NHI	**THE PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT OF CHARACTERS IN BEHIND THE PAINTING BY SRI BOORAPHA FROM A PSYCHOANALYTIC PERSPECTIVE**	**176**
Dr. Saloni Sharma Suhani Sharma	**CHALLENGES IN CONDUCTING PEDIATRIC CLINICAL TRIALS**	**177**
Stephen James Ijimdiya Racheal Ukachi Ijimdiya Kachi Jolly Babangida	**BIOINSPIRED AND NATURE-MIMETIC NANOMATERIALS FOR EMERGING CONTAMINANT REMOVAL: SELECTIVE ADSORPTION AND CATALYTIC DEGRADATION IN WATER TREATMENT**	**178-179**
Nuryanti Mustari Muh.Erwin Wirawan Nur Fajar	**IMPLEMENTATION OF VILLAGE FUND POLICY IN COMMUNITY EMPOWERMENT IN SINJAI REGENCY**	**180**
Kayode, C. O. Komolafe, A. F. AyanfeOluwa, O. E	**RESPONSE OF CUCUMBER (CUCUMIS SATIVUS L.) TO DIFFERENT RATES OF COMPOST UNDER POT PRODUCTION**	**181**
Amalia Venera TODORUT	**SUSTAINABILITY IN EDUCATION THROUGH CITIZEN SCIENCE**	**182**
Dr. Duong To Quoc Thai M.A. Dương Văn Triêm Nguyen Thi Vu Lan	**TRANSFORMATIONS IN THE AGRICULTURAL ECONOMY OF THE PLAIN OF REEDS FROM 1867 TO 1945**	**183-184**
Deepika Dadwal Barinderjit Singh	**APPLICATION OF GARLIC PEEL EXTRACT IN EDIBLE COATINGS FOR FRUIT PRESERVATION**	**185**

Santu Khatua Ajay Shrivas Patit Pawan Kuila Mohan Murari Kanwar Sourav Panda	**GEL-POLYMER ELECTROLYTES MADE FROM POLYACRYLONITRILE, DESIGNED FOR SODIUM-ION BATTERIES**	**186**
Mourad Keddam Zahra Nait Abdellah B. Boumaali	**BORONIZING KINETICS OF AISI 316 L STEEL USING THE TAYLOR EXPANSION MODEL**	**187**
Mina Pirzadeh Mansour Hashemi	**ON THE N-POWER GRAPH OF FINITELY GENERATED GROUPS MG**	**188-189**
Wajiha Waheed	**A HYBRID NUMERICAL AND MACHINE LEARNING APPROACH FOR SOLVING NON-SIMILAR BOUNDARY LAYER FLOWS IN POROUS MEDIA**	**190**
Dr. Irfan Mustafa	**APPLICATION OF RESPONSE SURFACE METHODOLOGY FOR THE OPTIMIZATION OF DRAG AND HEAT TRANSFER IN NON-NEWTONIAN BOUNDARY LAYERS**	**191**

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

THE USE OF OTTOMAN COINS IN ETHNOGRAPHIC WORKS

OSMANLI SİKKELERİNİN ETNOGRAFİK ESERLERDE KULLANIMI

Asst. Prof. Dr. Zeynep KEMALOĞLU
Ordu University, Faculty of Theology, Department of History of Turkish and Islamic Arts, Ordu, Turkey
ORCID: 0000-0002-2615-7837

ÖZET
Sikke insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için ortaya çıkmış malzemesi, üzerinde yer alan yazı ve süslemeleri ile dönemi hakkında kesin bilgiler sunan madeni paralardır. Para basma uygulaması tarih boyunca devletlerin bağımsızlık göstergesi olmuştur. Uygarlıklar, sikkeler üzerine kendilerini simgeleyen semboller ve yazılar bastırarak farklı madenlerden çeşitli tipte sikkeler darp ettirmişlerdir. Sikkeler başlangıçta tamamen ihtiyaca yönelik ortaya çıksa da sikkelerin siyasi, sosyal, dinsel ve bireysel nedenlerden dolayı zaman zaman asıl işlevini kaybettiği ve farklı amaçlara hizmet ettiği görülmüştür. Delinerek ya da kulp takılarak insanların zevklerine, hayal güçlerine ve kültürel değerlerine göre çeşitli nesnelere dönüştürülen sikkeler, yalnızca birer para değil toplumun kültürünü, yaşam biçimini ve inançlarını yansıtan çok yönlü nesneler halini almıştır.
Osmanlı, 623 yıl hüküm sürmüş büyük bir imparatorluktur. Padişahlar bu süre zarfında ele geçirdikleri coğrafyalarda pekçok sikke kestirmişlerdir. Bu sikkeler maden ve birim çeşitliliği açısından Nümismatik bilimi için büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında Osmanlı sikkeleri hat sanatı, tuğra ve motifleriyle estetik açıdan da oldukça değerlidir. İktisadi hayatın aracı olan sikkeler, geleneksel el sanatlarıyla birleşerek sanat eseri niteliği kazanmışlardır. Çalışmamızın konusunu Osmanlı sikkelerinin ekonomi aracı olmalarının yanında farklı ürünlere tatbik edildiği etnografik eserler oluşturmaktadır. Çalışmamız, Osmanlı sikkelerinin farklı uygulama alanlarının ortaya çıkarılması, gelecek kuşaklara aktarılması, yeni tasarımlara örnek oluşturulması ve Türk kültürü zenginliğinin belgelenmesi açısından oldukça önemlidir.
Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Sikke, El Sanatları, Etnografya, Nümismatik.

ABSTRACT
Coins are metal coins that emerged to meet the needs of people and provide precise information about their period through their material, inscriptions, and decorations.Throughout history, the practice of minting coins has been a symbol of national independence. Civilizations have produced various types of coins from different metals, imprinting symbols and inscriptions that represent them on these coins.Although coins initially arose purely out of necessity, they have at times lost their original function and served different purposes due to political, social, religious, and individual reasons.Coins, transformed into various objects according to people's tastes, imaginations, and cultural values by being punched or having handles attached, have become more than just money; they have become multifaceted objects reflecting the culture, way of life, and beliefs of a society.

The Ottoman Empire was a vast empire that ruled for 623 years. During this period, the sultans minted numerous coins in the territories they conquered. These coins are of great importance

to numismatics due to their variety of metals and denominations. Furthermore, Ottoman coins are highly valued aesthetically for their calligraphy, tughra (imperial seal), and motifs.Coins, as instruments of economic life, have acquired the quality of works of art by combining with traditional handicrafts. Our study focuses on Ottoman coins as ethnographic artifacts, demonstrating their use not only as economic instruments but also as objects applied to various products. This study is highly significant in terms of revealing the diverse applications of Ottoman coins, preserving their use for future generations, providing examples for new designs, and documenting the richness of Turkish culture.
Keywords: Ottoman, Coin, Handicrafts, Ethnography, Numismatics.

1. GİRİŞ

Sikke, değerinin devlet tarafından belirlendiği, üzerinde onu darp ettiren devletin veya hükümdarın yazı ve simgesinin bulunduğu farklı madenlerden üretilmiş paradır (Tekin, 2009, s. 179). Ticaret aracı olarak bastırılan ve yüzyıllar öncesiyle ilgili bilgilerin özgün haliyle günümüze ulaşmasını sağlayan sikkeler, tarihe güvenilir kanıtlar sunan kaynakların başında gelmektedir. Eski çağlarda insanlar küçük topluluklar şeklinde yaşadıklarından para olarak kullanabilecekleri bir nesneye gereksinim duymamışlardır. Ancak zamanın getirdiği gelişmeler insanların ihtiyaçlarında da yenilikleri beraberinde getirmiştir. İnsanlar kendi ellerinde mevcut olmayan şeyleri, coğrafi çevrelerindeki eksiklikleri trampa yani değiş-tokuş yoluyla karşılamaya çalışmışlardır. Bunlar bazen tahıl, tütün, deniz kabuğu, balık, şeker, pirinç, çivi, balta, yüzük, küpe ve bilezik gibi küçük nesneler bazen de at, inek gibi hayvanlarla olmuştur (Keş & Turgut, 2015, s. 33). Ancak hem takas işlemlerinin zaman alması hem de kullanım zorluğundan dolayı işlerin daha hızlı ilerleyebilmesine olanak sağlayan sikke ortaya çıkmıştır. Böylelikle çeşitlilik ortadan kalkmış, herkes tarafından kabul edilen standart bir ödeme aracı ile işlem görme fırsatı doğmuştur (Tekin, 2009, s. 179).

İnsanların ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve sosyal yaşamlarını rahat bir şekilde sürdürebilmeleri için kullanılan sikkeler, medeniyetlerin maddi ve manevi yansıması olmuştur (Kemaloğlu, 2024, s. 1). Tarih boyunca devletler, bağımsızlıklarını para bastırarak göstermeye çalışmışlardır. İslam coğrafyalarında hükümdarlar hutbe okutup sikke bastırarak toprakların kendi himayesinde olduğunu ispatlamak istemişlerdir. Devletler, farklı madenlerden bastırdıkları sikkeler üzerine kendilerini simgeleyen figürler, semboller ya da yazılar işletmişlerdir. Bu simgeler sayesinde devletlerin siyasi ve ekonomik durumları, teknolojik gelişimi, coğrafi sınırları, darp merkezleri, dinleri, dinleri, sanat anlayışları, kültürel özellikleri gibi pek çok önemli bilgiye ulaşmak mümkün hale gelmiştir (Ünalan Özdemir, 2019, s. 617). Bu da sikkelerin ekonomi aracı olmasının yanında tarihin önemli kaynakları arasında yer almasını sağlamıştır.

Bağımsızlığın en önemli göstergelerinden olan sikke basma, Osmanlı Devleti'nde de devam etmiştir. Osmanlı, beylikten imparatorluğa yükselmiş büyük bir devlettir. Farklı kültürleri bünyesinde barındıran Osmanlı, hâkimiyet altına aldıkları coğrafyalarda gerek eski darphaneleri kullanarak gerekse yeni darphaneler açarak sayısız sikke darp ettirmiştir. Padişahların kendi adlarına bastırdıkları paralar hem malzemeleri ve birimleri hem de tipolojik özellikleriyle Nümismatik bilimi için büyük önem taşımaktadır.

Sikkeler eski çağlardan itibaren ticaret aracı olarak kullanılmıştır. Ancak sikkelerin amacı dışında dini geleneklerde, takılarda ve ev eşyalarında da kullanıldığı bilinmektedir. Medeniyetler beşiği olarak adlandırılan Anadolu, tarih boyunca pek çok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Asya ve Avrupa kıtaları arasındaki önemli jeopolitik konumu, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, bereketli tarım arazileri ile tarihin her döneminde farklı toplulukların yaşam merkezi haline gelmiştir. Paleolitik Çağ'dan günümüze kadar insanoğlu

Anadolu'da hayatını sürdürmüş ve burada tarihin her dönemine ait arkeolojik kalıntılar bırakmışlardır (Ünar, 2019, s. 68). İnsanlar, Anadolu'da yaşamış olan uygarlıkların bıraktığı binlerce yıllık kültür mirasını kendi kültürleriyle sentezleyerek özgün, zengin bir mozaik ortaya çıkarmışlardır (Çeken, 2016, s. 5). Geleneklerine, göreneklerine, yaşam tarzlarına ve inanışlarına göre sanatlarını daha da çeşitlendirmişlerdir. Hayal güçlerinin sınırlarını el becerileriyle birleştirerek farklı ürünler ortaya çıkarmışlardır. Giyim ve kuşamlarından ev eşyalarına kadar çevrelerinde oluşturdukları nesnelere estetik değer katmak için çaba sarf etmişlerdir. Ellerinde olan materyalleri başka alanlara tatbik ederek ürünlerde farklılık yaratmışlar ve muhteşem sanat eserleri ortaya çıkarmışlardır.

Anadolu'da, Osmanlı Devleti'ne gelinceye kadar her türlü maden ve süsleme tekniği kullanılmıştır. Osmanlı sanatkârları kendilerine bırakılan mirası devralarak farklı formlar geliştirmişler ve Osmanlının özgünlüğünü yansıtan sayısız örnek ortaya çıkarmışlardır (Bodur, 1987, s. 36). Özelikle takılar, bu örneklerin başında gelmektedir. Tarih, dönem, maden, cinsiyet, kullanım alanına göre çeşitlendirilen takılar güzel görünme, nazardan korunma ve benzeri inanışlarla kullanılmış, bir anlatım ve ifade tarzı olmuştur. Bazen toplumda hâkim olan sınıfların kendilerini gösterebilmek amacıyla taktıkları birer simge bazen de din ve devlet gücünün birer göstergesi olmuştur (Aydın, 2016, s. 36). Osmanlı Devleti'nde takı ve kuyumculuk sanatının gelişmesinde sultanların bu sanata ilgileri önemli yer tutmaktadır. Sadece sultanlar, saray mensupları ve yüksek rütbeli kişilerin değil genel halk arasında da takı kullanımının yaygınlaştığı bilinmektedir. Bu sanat formu, karmaşık tasarımları, detaylı işçiliği ve geniş malzeme yelpazesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel ve tarihi mirasının ayrılmaz bir parçası durumuna gelmiştir (Coşkun, 2024, s. 3201). Osmanlı döneminde ortaya çıkarılmış olan etnografik eserler, çok katmanlı bir anlam taşımaktadır. Hem estetik hem de kültürel açıdan büyük bir öneme sahip olan bu eserler, toplumun dinamiklerini, halkın sosyal yapısını, dini inançlarını, ekonomik durumlarını ve bireysel kimliklerini anlamada önemli birer kaynak işlevi görmektedir. Sanat ve el sanatları açısından büyük bir kültürel miras oluşturan bu eserler bugün hala Osmanlı'nın çok kültürlü yapısının izlerini yansıtan nesneler olarak değerini korumaktadır.

Sikkeler, insanların farklılık yaratmak için kullandıkları materyallerden bir tanesi olmuştur. Ekonomi aracı olarak kullanılan sikkeler çeşitli yüzeylere uygulanarak etnografik açıdan muhteşem eserler ortaya çıkarılmıştır (Kemaloğlu, 2023, s. 72). Özellikle Osmanlıda sikkeler el sanatlarının incelikleriyle birleştirilerek sayısız ve çeşitli eserler ortaya çıkarılmıştır.

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Etnografya bir milletin elle tutulur unsurlarını, kullandığı her türlü eşya ve diğer maddi kültür varlıklarını incelemektedir. Herhangi bir topluma ait kaşık, çatal, bıçak gibi mutfak aletlerinin yanında silah, aba, havlu, peşkir, takı, gündelik kıyafet, tören kıyafetleri, tarım aletleri gibi gündelik hayatı kolaylaştırıcı tüm nesneleri kapsamaktadır (Yıldırım, 2022, s. 11). Türkiye'de etnografya çalışmaları her ne kadar Osmanlı Devleti'nin son dönemine denk gelse de planlı ve sistemli bir şekilde gerçekleşmesi, Cumhuriyetin ilk dönemine tekabül etmektedir. Osmanlının son dönemi ve Cumhuriyet Dönemi'nin ilk çeyreğinde gelişim gösteren siyasi, sosyal ve ideolojik etkenlerden esinlenerek gelişme kaydeden Etnografya çalışmaları, Osmanlının son döneminde bireysel ve bağımsız dernekler etrafında gelişirken, Cumhuriyet Dönemi'nde devlet tarafından milli kültür, düşünce ve kimlik etrafında şekillenmiştir. 1932 yılında açılan halkevlerinin müze ve tarih şubesi, halka ait maddi-manevi tüm kültür unsurlarının özellikle etnografik eserlerin derlenerek koruma altına alınması da daha sonra kurulacak olan Etnografya Müzeleri için bir zemin oluşturmuştur. Türkiye'de sonradan kurulan etnografya müze ve müzelerin bünyesinde yer alan etnografya seksiyonlarında

genellikle Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait giysiler, hamam takımları, farklı nitelikteki el sanatları ürünleri, dokumalar, halılar, kilimler, mutfak araç -gereçleri, takılar ve silahlar teşhire sunulmaktadır. (Engin, 2022, s. 51). Çalışmamızın konusunu Osmanlı sikkelerinin ticari amacı dışında etnografik eserlerdeki kullanımı oluşturmaktadır. Hızla ilerleyen sanayileşme sonucunda, günümüzde giderek kaybolan bu eserlerin korunması, saklanması, incelenmesi, kayıt altına alınıp kaynak haline getirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Görsel 1: Tepelik (Amasya Müzesi Envanterinden)

Görsel 2: Alınlık (Amasya Müzesi Envanterinden)

Görsel 3: Gerdanlık (Amasya Müzesi Envanterinden)

Görsel 4: Kolye (Amasya Müzesi Envanterinden)

Görsel 5: Küpe (Amasya Müzesi Envanterinden)

Görsel 6: Muskalık (Amasya Müzesi Envanterinden)

Görsel 7: Broş (Amasya Müzesi Envanterinden)

Görsel 8: Tespih (Amasya Müzesi Envanterinden)

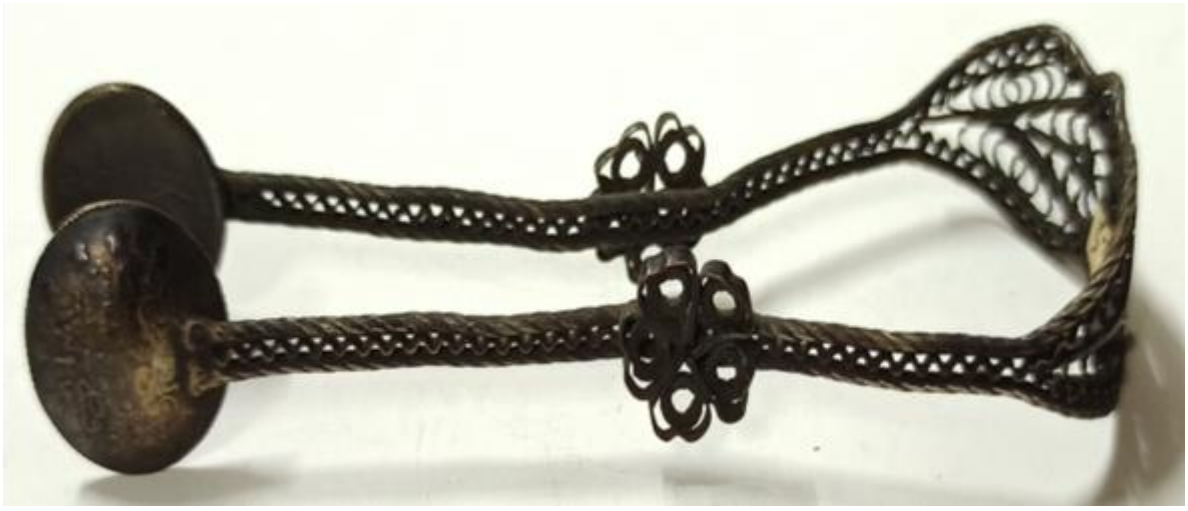

Görsel 9: Şeker Maşası (Amasya Müzesi Envanterinden)

Görsel 10: Kemer (Baydar, 2020, s. 124)

Görsel 11: Başlık(Baydar, 2020, s. 118)

Görsel 12: Dulukluk (Çeken, 2016, s. 109)

Görsel 13: Mutfak Önlüğü (URL 1)

Görsel 14: Kemer Tokası (Aydın, 2016, s. 83)

Görsel 15: Bilezik (URL 2)

Görsel 16: Yüzük (URL 3)

Görsel 17: Gelin Döşlüğü (URL 4)

Görsel 18: Fes Süsü (URL 5)

Görsel 19: Köstek Sallaması (URL 6)

SONUÇ

Üzerindeki yazı, tarih, malzeme ve süsleme özellikleri ile döneminin ekonomik, sosyal, dini ve kültürel yapısını yansıtan sikkeler, kültür ve medeniyetlerin bilinmesi, gelecek nesillere aktarılması, karanlıkta kalmış bilgilerin aydınlığa kavuşmasını sağlayan önemli tarihi kaynaklar arasında yer almaktadır. 623 yıl hüküm sürmüş Osmanlı, bu süre zarfında çeşitli madenlerden sayısız sikke kestirmiştir. Bastırılan sikkeler Nümismatik dünyası için büyük önem taşımaktadır. Ancak sikkeler, toplum tarafından sadece ekonomi aracı olarak kullanılmamıştır. Sikkenin yaygınlaşması birlikte sosyal, politik, dinsel ve bireysel sebeplerden dolayı zaman zaman asıl işlevini kaybettiği ve farklı amaçlara hizmet ettiği görülmüştür. Sikkeler, delik açılarak ya da kulp takılarak farklı alanlarda da değerlendirilmiştir. İnsanlar estetik ve güzel görünmek amacıyla sikkeleri çeşitli materyallere tatbik ederek giyimden günlük kullanım eşyasına kadar pek çok eser ortaya çıkarmışlardır. Çalışmamız kapsamında Osmanlı sikkelerinin tepelik, alınlık, gerdanlık, kolye, küpe, muskalık, broş, tespih, şeker maşası, kemer, başlık, dulukluk, mutfak önlüğü, kemer tokası, bileklik, yüzük, gelin döşlüğü, fes süsü, köstek sallaması gibi eşyalara tatbik edildiği görülmektedir. Ele alınan eserler de görüldüğü gibi sikkeler sadece kadınlar tarafından değil erkekler tarafından da kullanılan bir nesne olmuştur. Eserlerin çoğunda sikke, takı ve aksesuar amaçlı ürünlerde kullanılmıştır. Ancak mutfak önlüğü ve şeker maşası, eserler arasında ilginç örnekler olarak dikkati çekmektedir.

Başlangıçta insanların ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan sikkeler, daha sonra süslenme amacıyla kullanılmaya başlanmış ve ayrı bir değer kazanmıştır. Bu eserler, ait olduğu milletin kendisine has kültür özelliklerini yansıtması bakımından önemlidir. Çalışmamız, Osmanlı dönemi sikkelerinin amacı dışında hangi alanlarda kullanıldığının ortaya çıkarılması, gelecek kuşaklara kaynak oluşturması ve Türk kültürü zenginliğinin belgelenmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Belgelediğimiz bu örneklerin yeni tasarımlar oluşturmada faydalı olacağı düşüncesi de araştırmamızın önemini arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Aydın, G. (2016). Ege Üniversitesi Etnografya Müzesindeki Osmanlı Dönemine Ait Takıların İncelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
2. Baydar, T. (2020). Bursa Uluumay Vakfı Osmanlı Halk Kıyafetleri ve Takıları Özel Koleksiyonu'nda Yer Alan Kemer, Kemer Tokaları, Başlık ve Tepelikler [Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
3. Bodur, F. (1987). Türk Maden Sanatı. Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları: 2.
4. Coşkun, M. (2024). Türk Folklorunda Takının Önemi ve Bir Kültürel Miras Olarak Takı Tasarımı. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 11(5), 3196-3209. https://doi.org/10.46868/atdd.2024.794
5. Çeken, F. N. (2016). Konya Etnografya Müzesindeki 19 ve 20. Yy'a Ait Osmanlı Dönemi Takılarının İncelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
6. Engin, H. (2022). Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Etnografya Müzeleri İle Bu Bölge Müzelerindeki Etnografik Eser Seksiyonlarinin İdari, Sosyal ve Kültürel Açıdan İncelenmesi [Doktora Tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
7. Kemaloğlu, Z. (2023). Amasya Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Sikkeleri [Doktora Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
8. Kemaloğlu, Z. (2024). *Tarihin Şahitleri Amasya Müzesi Osmanlı Sikkeleri*. Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
9. Keş, Y., & Turgut, B. (2015). Kültür ve Sanatın Yansıması Para Tasarımı "Osmanlı Son Dönem Kaimeleri ve Cumhuriyet'in İlk Emisyonları. İMÜ Sanat ve Tasarım Fakültesi Dergisi, 1(2), 31-47.
10. Tekin, O. (2009). Sikke. İçinde TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 37, ss. 179-184). TDV Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/sikke
11. Ünalan Özdemir, S. (2019). Silifke Müzesi'ndeki Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Sikkeleri. Sanat Tarihi Dergisi, 28(2), 617-629.
12. Ünar, Ş. (2019). Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Gelişimi. Asya Studies, 2(8), 67-75. https://doi.org/10.31455/asya.569986
13. Yıldırım, G. (2022). Etnografya Bilimi Işığında Kemaliye'de (Eğin) Bulunan Etnografiik Eser Örnekleri [Yüksek Lisans Tezi]. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İNTERNET KAYNAKLARI (URL)

1. https://www.bayrakmuzayede.com/osmanli-donemi-uzeri-osmanli-paralariyla-suslu-onluk-futa-yaglik.html, (16.06.2022).

2. https://www.efemuzayede.com/urun/11214234/osmanli-sikkeli-bilezik-osmanli-padisahi-sultan-5-mehmed-resad-tugrali-1317-ta (02.01.2026).
3. https://www.antikada.net/urun/1466 (02.01.2026).
4. https://www.bayrakmuzayede.com/osmanli-donemi-gumus-gelin-doslugu-gici-gici.html, (14.06.2022)
5. https://www.bayrakmuzayede.com/osmanli-donemi-penezlerle-suslu-fes-susu.html, (14.06.2022).
6. https://www.gittigidiyor.com/antika-sanat/osmanli-tugrali-ve-sah-damgali-52-gram-gumuskostek_pdp_798928145?_sgm_campaign=scn_7f87b180014b6000&_sgm_source=798928145&_sgm_action=click?rcp_action=rcpProductClicked, (14.06.2022)

THE RELATIONSHIP BETWEEN WRITING AND COMPOSITION ON OTTOMAN COINS (WITH EXAMPLES FROM THE AMASYA MUSEUM)

OSMANLI SİKKELERİNDE YAZI-KOMPOZİSYON İLİŞKİSİ (AMASYA MÜZESİ ÖRNEKLERİYLE)

Asst. Prof. Dr. Zeynep KEMALOĞLU
Ordu University, Faculty of Theology, Department of History of Turkish and Islamic Arts, Ordu, Turkey
ORCID: 0000-0002-2615-7837

ÖZET

Sikke, üzerinde onu bastıran padişaha ya da devlete ait bilgilerin yer aldığı madeni paralardır. Sikke icat edilmeden önceden insanlar farklı materyallerle değiş-tokuş yaparak ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Ancak bu durumun kullanım güçlüğünden dolayı sikke ortaya çıkmıştır. Dayanıklılığından dolayı basıldığı dönem hakkındaki bilgilerin özgün haliyle günümüze ulaşmasını sağlayan sikkeler, tarihin güvenilir kaynaklarının başında gelmektedir. Üzerinde yer alan detaylarla devletin bağımsızlığı, ekonomisi, coğrafi sınırları, sanatları, kültürel durumları, dilleri, dinleri gibi pek çok bilgiye ulaşmak sikkeler sayesinde mümkün hale gelmektedir. Para basma, tarih boyunca bağımsızlığın temel unsuru olmuştur. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nda da devam etmiştir. Osman sultanları tarafından farklı coğrafyalarda çeşitli malzeme, birim ve tipolojik özelliklerde sayısız sikke kestirilmiştir. Çalışmamız Amasya Müzesi'nde bulunan Osmanlı sikkelerini kapsamaktadır. Müzede en erken tarihlisi I. Bayezid en geç tarihlisi V. Mehmed Reşad dönemine tarihlenen "Osmanlı" adına kayıtlı 3460 adet Osmanlı sikkesi bulunmaktadır. Kataloğda I.Bayezid, Emir Süleyman, I. Mehmed (Çelebi), II. Murad, II. Mehmed (Fatih), II. Bayezid, I. Selim (Yavuz), I. Süleyman (Kanuni), III. Murad, I. Ahmed, II. Süleyman, II. Mustafa, III. Ahmed, III. Mustafa, III. Selim, II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, II. Abdülhamid, V. Mehmet Reşad olmak üzere 20 farklı Osmanlı sultanına ait 34 adet sikke detaylı şekilde incelenmiştir. Sikkeler seçilirken darp merkezlerinin, tarihlerinin, malzeme ve kompozisyon özelliklerinin farklı olmasına dikkat edilmiştir. Sikkelerin transkripsiyonları yapılmış, yazı ve süsleme unsurları ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Yazı içerikleri ve kompozisyon özellikleri bakımından farklı uygulamaların görüldüğü bu sikkelerin yazı-kompozisyon ilişki değerlendirilerek bilim dünyasına tanıtılacaktır. Amasya Müzesi'nde bulunan XIV. ve XX. yüzyıl arasına tarihlenen Osmanlı sikkelerinin yazı içeriklerini, kompozisyon içindeki yerlerini ve süsleme unsurlarını Sanat Tarihi disipliniyle ortaya koymak çalışmamızın amacıdır. Farklı dönemlerden değişik tipte sikkelerin tüm yönleriyle ele alınması, dönemler arasında görülen yazı ve kompozisyonlardaki değişimlerin somut bir biçimde algılanması çalışmamızla mümkün hale gelecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Amasya Müzesi, Sikke, Yazı, Kompozisyon, Nümismatik.

ABSTRACT

Coins are metal currency that bears information about the sultan or state that issued them.Before the invention of coinage, people met their needs by bartering different materials. However, due to the difficulty of using this system, coinage emerged.Coins, due to their durability, are among the most reliable sources of history, allowing information about the period in which they were minted to reach us in its original form.Coins, with the details they contain, make it possible to glean a great deal of information about a state's independence, economy, geographical borders, arts, cultural conditions, languages, and religions.Coinage has historically been a fundamental element of independence. This was also the case in the Ottoman Empire. Numerous coins were minted by Ottoman sultans in various geographical regions, using diverse materials, denominations, and typological characteristics.Our study focuses on Ottoman coins found in the Amasya Museum. The museum houses 3460 Ottoman coins registered under the name "Ottoman," the earliest dating from the reign of Bayezid I and the latest from the reign of Mehmed V Reşad.The catalog features a detailed examination of 34 coins belonging to 20 different Ottoman sultans: Bayezid I, Emir Suleyman, Mehmed I (Çelebi), Murad II, Mehmed II (Fatih), Bayezid II, Selim I (Yavuz), Suleyman I (Kanuni), Murad III, Ahmed I, Suleyman II, Mustafa II, Ahmed III, Mustafa III, Selim III, Mahmud II, Abdulmecid, Abdulaziz, Abdulhamid II, and Mehmed V Reşad.When selecting the coins, care was taken to ensure they differed in terms of minting centers, dates, materials, and compositional characteristics. Transcriptions of the coins were made, and their inscriptions and decorative elements were described in detail.These coins, which exhibit different applications in terms of inscription content and composition features, will be introduced to the scientific community by evaluating the relationship between writing and composition.The aim of this study is to reveal the inscription content, compositional arrangement, and decorative elements of Ottoman coins dating from the 14th to the 20th centuries, found in the Amasya Museum, using the discipline of Art History.Our study will enable a comprehensive examination of various types of coins from different periods, allowing for a concrete understanding of the changes in inscriptions and compositions observed across different eras.

Keywords: Ottoman, Amasya Museum, Coin, Inscription, Composition, Numismatics.

1. GİRİŞ

Sikke, ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıkmış, üzerinde onu darp ettiren mutlak güce ait tuğra, yazı veya herhangi bir işaretin yer aldığı madeni paralardır (Tekin, 2009, s. 179). Eski çağlardan itibaren bağımsız devlet olmanın şartlarından biri olmuş, bilhassa İslam Devletleri'nde sikke kestirip hutbe okutmak hükümdarlığın alameti olmuştur. Sikke bastırma uygulaması büyük bir imparatorluk olan Osmanlıda da devam etmiştir. Osmanlı, 623 yıllık hâkimiyeti boyunca geniş topraklara sahip olmuştur. Dolayısıyla ele geçirilen coğrafyalarda darphaneler kurarak ya da mevcut olan darphaneleri kullanarak farklı malzeme, birim, form ve tekniklerle çok sayıda sikke kestirilmiştir. Bastırılan sikkelerin madeni, ağırlığı ve ayarı devletin iktisadi durumuna göre şekillenmiş, üzerinde yer alan yazı ve kompozisyonlar dönemin şartlarına göre değişim ve gelişim göstermiştir. Saltanat sahibi sultanlar, kestirdiği sikkelerin madeni ve süsleme unsurlarını yeniden düzenleyerek gelişimine katkı sağlamışlardır (Kemaloğlu, 2023, s. 516).

Osmanlı Devleti sikke basımı üç şekilde yapılmıştır. 1685 tarihine kadar çekiç ile darp yöntemi, 1685'ten 1844'e kadar mekanik pres, 1844'te ise otomatik pres tekniği ile sikke basılmıştır (Eroğlu, 2020, s. 19). Çekiç ile darp işleminde; madenler eritilerek kalıplara dökülürdü. Çubuk haline getirilen madenler yassılaştırılıp istenilen kalınlığa getirildikten sonra kare plakalara dönüştürülürdü. Kare plakalar yuvarlaklaştırılarak sikke pulu elde edilirdi. Ardından kürsü adı verilen kalıba bu pullar yerleştirilerek, alt kısımda sikkeye geçirilmek istenen kompozisyonun yer aldığı çeliğin üst kısmına vurularak işlem tamamlanırdı (Sahillioğlu, 1993, s. 504). Mekanik pres tekniğinde çarh, kesme ve rakkas pres

adı verilen işlemlerden geçirilerek sikke basımı gerçekleştirilmiştir. Çarhta, madenler inceletilerek eşit kalınlara sahip saç şeritler elde edilirdi. Şeritler, kesme tezgâhına alınarak mekanik preslerle yuvarlak sikke pulu haline getirilirdi. Rakkas pres, işlemin son aşamasını oluşturmaktaydı. Tezgâhlarda bu pullar, kompozisyonun bulunduğu kalıplar arasına yerleştirilerek sikke üzerine geçirilmesi sağlanırdı (Damalı, 2010, s. 45). 1844 tarihinde ise otomatik pres yöntemine geçilmiş, Avrupa'dan getirilen makineler sayesinde daha hızlı bir üretime geçilmiştir. Hızlı olmasının yanında kompozisyonların ez hatayla basılması sağlanmıştır (Yılmaz, 2019, s. 50).

Devletin ekonomik durumu, sikkelerde kullanılan madenleri ve bunların değer oranlarını belirlemede temel etmen olmuştur. Osmanlıda devletin gelişimine paralel olarak dört farklı madenden sikke bastırılmıştır. Bunlar altın, gümüş, bakır ve nikeldir. Devletin kuruluş döneminde gümüş sikkeler ağırlıkta olmuştur. Bunun yanı sıra bakır sikkeler de kestirilmiştir. Osmanlının akçe adı verilen ilk sikkesi devletin kurucusu olan Osman Gazi tarafından bastırılmıştır. Bu sikkenin her iki yüzünde "Osman bin Ertuğrul (Ertuğrul oğlu Osman) yazılı olup, darp yeri ve tarihi bulunmamaktadır (Tekin, 2002, s. 417). İlk dönemlerde basılan akçeler çekiç ile darp tekniğiyle, ilkel yollarla darp edildiğinden ve sultanların zaman zaman uyguladıkları sikke tağşişi (ağırlık düşürme) sebebiyle standart bir formu ve ağırlığı olmamıştır. Bundan dolayı farklı kalıplarda akçeler kestirilmiştir (Uslu, 2007, s. 10). 16. yüzyılda Osmanlının yaşadığı iktisadi istikrarsızlık, farklı eyaletlerde akçenin yanında mahalli gümüş sikkelerin basılmasına da sebep olmuştur (Sahillioğlu, 1965, s. 1). Gümüşün yanı sıra bakır paralar da darp edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde mangır adı verilen bakır sikkelerin ilk olarak ne zaman bastırıldığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber günümüze ulaşan ilk mangırlar I. Murad'a aittir. Üzerinde tuğranın yer aldığı ilk mangırlar ise Emir Süleyman döneminde bastırılmıştır (Artuk, 1982, s. 789; Tekin, 2003, s. 568). I. Süleyman (Kanuni) dönemi, bakır sikkelerin en çok basılıp dağıtıldığı dönem olmuştur (Kabaklarlı, 1998, ss. 6-13). 17. yüzyıldan Tanzimat'a kadarki süre zarfında mangır darbında önemli bir azalma olmuş, öyle ki 17. yüzyılın ortalarına doğru bakır basımı durdurulmuştur. Ancak II. Viyana Seferi sonrası ve farklı cephelerde yaşanan savaşlardan kaynaklı ekonomik krizi önleme adına 1688 tarihinde yeniden mangır basılmaya başlamıştır (Tekin, 2003, s. 568). İlk bakır sikkenin darp edildiği I. Murad döneminden Sultan Abdülmecid zamanına kadar bakır sikkelerin ağırlıklarında ve değerlerinde farklılıklar görülse de basımına devam edilmiştir. Abdülmecid tarafından bakır paralarda gerçekleştirilen düzenlemelerin ardından yeni tipteki paraların kullanımı II. Abdülhamit zamanına kadar devam etmiştir (Pere, 1968, s. 10). II. Abdülhamid devrinde son mangır basılmış olup, 1879 kararnamesiyle tedavülden kaldırılmıştır (Tekin, 2003, s. 568). II. Mehmed (Fatih) dönemine kadar Osmanlı Devleti'nde değerli maden olarak sadece gümüş kullanılmıştır. Ancak İstanbul'un fethinden sonra altın sikke darbına da başlanmıştır. Osmanlının ilk altın sikkesi 1479'de Kostantiniye'de (İstanbul) kestirilmiştir (Sahillioğlu, 2005, s. 120). Sultani adı verilen Osmanlı altın sikkelerinin basımı, üzerine tuğra yerleştirilinceye kadar bazı farklılıklar dışında aynı şekilde devam etmiştir (Tekin, 2005, s. 269). Osmanlının son zamanlarında ise nikel malzemeden basılmış sikkeler de kullanıma dâhil edilmiştir. II. Abdülhamid ve Abdülaziz devrinde sikke metali olarak kullanıldığı bilinen nikelin asıl ve yoğun kullanımı V. Mehmed dönemi ile olmuştur (Tekin, 2009, s. 184).

Osmanlı Dönemi sikkelerine bakıldığında altın, gümüş, bakır ve nikel malzeme fark etmeksizin kompozisyonun temel unsurunu yazı meydana getirmektedir. Diğer süsleme öğeleri ise yazı çevresinde şekillenmektedir. Yazı, sadece bilgi vermesi açısından değil, eserlere estetik görünüm katması, bakan kişide hoş bir duygu yaratması amacıyla da kullanılan önemli bir süsleme unsuru olmuştur. Yazının İslam sanatları arasında önemli bir yeri bulunmaktadır. İslam dininin figüre mesafeli duruşu yazının ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu durum Arapça

harfleriyle yazılmış güzel yazı olan hat sanatının önünü açmış, gelişimine zemin hazırlamıştır (Can & Gün, 2018, s. 293). İslam medeniyetinde müstakil ve muhteşem bir mevki kazanan hat, Müslüman sanatçıların elinde adeta bir sanata dönüşmüştür. Mantıki sembol olmasının ötesinde duyusal sezgiye hitap eden estetik bir boyut kazanmıştır (Bektaşoğlu, 2009, s. 22; Koç, 2014, s. 156). İslam'ın doğuşundan itibaren yüzyıllar boyunca İslam devletlerinin ortaklaşa geliştirip kullandıkları hat sanatı, "Türk Hat Sanatı" adıyla ilk temellerini II. Mehmed döneminde atmıştır. Sonraki yüzyıllarda da bu sanatın fevkalade örnekleri İstanbul'da üretilmiş, çeşitli ekol ve üslupları farklı coğrafyalara yayılmıştır (Tüfekçioğlu, 2009, s. 59). İslam yazısı başından itibaren kullanılan alana göre çeşitlenmeye başlamıştır. Kullanım sahalarına göre yazının uygulanışında ve harflerin yapılarına müdahalelerde bulunulmuş, bu durum yazının çeşitlenmesine neden olmuştur (Berk, 2019, s. 403). Hat sanatının uygulama alanı başlangıçta kitaplar olmuştur. Bunun yanında mihrap, minber, mahfil yazıları, kitabe ve levha uygulamaları gibi mimari dekorasyonda; kumaş, çini, tahta ve metal işleri gibi el sanatlarında kullanılan başlıca süsleme unsuru olmuştur (Kemaloğlu, 2024, s. 466). Hat sanatının yukarıda sözü edilen alanlar dışında kullanıldığı bir başka alan ise sikkelerdir. Sikkeler, ticaret aracı olmalarının yanında yazı tarihi, yazının kullanımı ve gelişimi bakımından da önemli veriler sunan el sanatı ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Dursun, 2014, s. 158). Osmanlı Devleti'nde basılan ilk sikkelerde "kufi" harfler kullanılıyorken, özellikle fetret devriyle birlikte "sülüs" harflerin ağırlık kazandığı görülmüştür. Ancak nadir de olsa "rik'a" ve "talik" yazıyla işlenmiş sikkelerde bulunmaktadır (Damalı, 2010, s. 54). Sülüs yazı, yuvarlak hatları ve şekil verilme açısından zengin istif çeşitliliğine olanak sağlamaktadır Harflerinin boyları ve genişliklerinin biraz küçük olmasından dolayı dar alanlar için uygun bir yazı türü olmuştur (Kemaloğlu, 2024, s. 466; Narmanlı, 2023, s. 42).

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Araştırma kapsamına 34 adet Osmanlı sikkesi dâhil edilmiştir. Sikkeler seçilirken yazı, kompozisyon, maden, darp yeri ve tarihi gibi özelliklerin farklı olmasına dikkat edilmiştir. Sikkeler, yazı ve kompozisyon özellikleri bakımından üç gruba ayrılmıştır. Bunlar; ön ve arka yüzün yazılı olduğu kompozisyonlar, ön yüzün tuğralı, arka yüzün yazılı olduğu kompozisyonlar ile ön yüzün tuğralı ve yazılı, arka yüzün yazılı olduğu kompozisyonlardır.

1. Ön ve Arka Yüzün Yazılı Olduğu Kompozisyonlar

Katalog No: 1

I. Bayezid, AR, Yok, H 792 (M 1389), 1, 166 gr. 14 mm. (Envt. No. 72.14.51)

Ön Yüz

"Bayezid bin Murad"

Anlamı: "Murad oğlu Bayezid"

Arka Yüz

"Hallede Mülkehû sene 792"

Anlamı: "Allah saltanatını ebedi kılsın sene 1389"

Katalog No: 2

I. Mehmed, Okunmuyor, H 810 (M 1410), 1, 046 gr. 18 mm. (Envt. No. 72.12.1)

Ön Yüz
"Gıyasüd'dîn ve'd-dünyâ Mehmed bin Bayezid Han hallede mülkehû 810"
Anlamı: "Dünya ve din işlerinin yardımcısı Bayezid Han oğlu Mehmed Allah saltanatını ebedi kılsın 1410"

Arka Yüz
"Lâ ilâhe illallah Muhammedûn resulullah" "Osman, Ali, Ebubekir, Ömer "
Anlamı: "Allah'tan başka ilah yoktur Muhammed Allah'ın elçisidir. Osman, Ali, Ebubekir, Ömer"

Katalog No: 3
II. Murad, AR, Bursa, H 834 (M 1430), 1, 13 gr. 11 mm. (Envt. No. S.2010.149)

Ön Yüz
"Murad bin Mehmed Han 834"
Anlamı: "Mehmed Han oğlu Murad 1430"

Arka Yüz
"Hallede Mülkehû Duribe Bursa"
Anlamı: "Allah saltanatını ebedi kılsın. Bursa'da basıldı"

Katalog No: 4
II. Mehmed, AR, Edirne, H 865 (M 1461), 0, 902 gr. 11 mm. (Envt. No. 67.10.3)

Ön Yüz
"Mehmed bin Murad Han azze nasruhû 865"
Anlamı: "Murad Han oğlu Mehmed zaferi şerefli olsun 1461"

Arka Yüz
"Hallede mülkehû duribe Edirne"
Anlamı: "Allah saltanatını ebedi kılsın Edirne'de basıldı"

Katalog No: 5

II. Mehmed, AR, Edirne, H 848 (M 1444), 0, 991 gr. 10 mm. (Envt. No. 72.14.50)

Ön Yüz
"Mehmed bin Murad Han azze nasruhû"
Anlamı: "Murad Han oğlu Mehmed zaferi şerefli olsun"

Arka Yüz
"Hallede mülkehû duribe Edirne 848"
Anlamı: "Allah saltanatını ebedi kılsın Edirne'de basıldı 1444"

Katalog No: 6
II. Mehmed, AR, Amasya, H 855 (M 1451), 0, 952 gr. 11 mm. (Envt. No. 73.9.47)

Ön Yüz
"Mehmed bin Murad Han azze nasruhû 855"
Anlamı: "Murad Han oğlu Mehmed zaferi şerefli olsun 1451"

Arka Yüz
"Hallede mülkehû duribe Amasya"
Anlamı: "Allah saltanatını ebedi kılsın Amasya'da basıldı"

Katalog No: 7
II. Bayezid, AR, Kostantiniye, H 886 (M 1481), 0, 565 gr. 11 mm. (Envt. No. 76.36.23)

Ön Yüz
"Sultan Bayezid bin Mehmed Han"
Anlamı: " Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid"

Arka Yüz
"Azze nasruhû duribe Kostantiniye sene 886"
Anlamı: "Zaferi şerefli olsun Kostantiniye'de basıldı Sene 1481

Katalog No: 8

I. Selim, AR, Kostantiniye, Okunmuyor, 0, 702 gr. 11 mm. (Envt. No. S.2020.80)

Ön Yüz

"Sultan Selim Şah (bin Bayezid) Han"

Anlamı: "Bayezid Han oğlu Sultan Şah Selim"

Arka Yüz

"Azze nasruhû duribe Kostantiniye Sene"

Anlamı: "Zaferi şerefli olsun Kostantiniye'de basıldı Sene"

Katalog No: 9

I. Süleyman , AU, Kostantiniye, H 926 (M 1520), 3, 50 gr. 20 mm. (Envt. No. 73.21.5)

Ön Yüz

"Sultan Süleyman bin Selim Han azze nasruhû duribe fi Kostantiniye sene 926"

Anlamı: "Selim Han oğlu Sultan Süleyman zaferi şerefli olsun Kostantiniye'de basıldı Sene 1520"

Arka Yüz

"Daribü'n- nadri sahibü'l-izzi ve'n-nasri fi'l -berri ve'l-bahri"

Anlamı: "Altın kestiren karada ve denizde zafer ve izzet sahibi olan"

Katalog No: 10

III. Murad, AR, Haleb, H 982 (M 1574), 3, 764 gr. 20 mm. (Envt. No. 73.9.28)

Ön Yüz

"Sultan Murad bin Selim Han"

Arka Yüz

"Hallede mülkehû ve sultanehü ve eyyede hilafetehü ve müddetehü durib Sultane fi Haleb Sene 982"

Anlamı: “SultanAnlamı: “Allah devletini ve sultanlığını ebedi ve hilafetini ve saltanatını Selim Han oğludevamlı kılsın Haleb’de darbedildi sene 1574”
Sultan Murad”

Katalog No: 11

II. Mustafa, AR, Kostantiniye, H 1106 (M 1695), 18, 827 gr. 41 mm. (Envt. No. 78.23.25)

Ön Yüz

“Es-Sultan Mustafa bin Mehmed Han dâme mülkühû duribe fi Kostantiniye 1106”
Anlamı: “Mehmed Han oğlu Sultan Mustafa saltanatı olsun Kostantiniye’de basıldı 1695”

Arka Yüz

“Sultanü’l-berreyn ve hakanü’l-bahreyn es-sultan ibn es –sultan”
Anlamı: “İki karanın sultanı ve iki denizin daimdenizin hakanı sultan oğlu sultan”

Katalog No: 12

II. Mahmud, AR, Kostantiniye, H 1244 (M 1828), 6, 355 gr. 34 mm. (Envt. No. 73.9.53)

Ön Yüz

“Es –Sultan Mahmud bin Abdülhamid Han dâme mülkühû duribe fi Kostantiniye1223”
Anlamı: “Abdülhamid Han oğlu Sultan Mahmud saltanatı daim olsun Kostantiniye’de basıldı 1808”

Arka Yüz

“Sultanü’l-berreyn ve hakanü’l-bahreyn es-sultan ibn (21) es –sultan”
Anlamı: “İki karanın sultanı ve iki denizin hakanı sultan oğlu (21) sultan”

2. Ön Yüzün Tuğralı, Arka Yüzün Yazılı Olduğu Kompozisyonlar

Katalog No: 13

Emir Süleyman, AR, Yok, H 806 (M 1404), 1, 181 gr. 14 mm. (Envt. No. 72.14.55)

Ön Yüz
"Bayezid bin Murad"
Anlamı: "Murad oğlu Bayezid"

Arka Yüz
"Hallede mülkehû sene 792"
Anlamı: "Allah saltanatını ebedi kılsın sene 1389"

Katalog No: 14
I. Ahmed, AR, Haleb, Okunmuyor, 2, 346 gr. 20 mm. (Envt. No. 75.12.13)

Ön Yüz
Tuğra "Sultan Ahmed bin Mehmed Han"
Anlamı: "Mehmed Han oğlu Sultan Ahmed"

Arka Yüz
"Hallede mülkehû duribe Haleb"
Anlamı: "Allah saltanatını ebedi kılsın Haleb'de basıldı"

Katalog No: 15
II. Süleyman, CU, Kostantiniye, H 1099 (M 1687), 1, 625 gr. 20 mm. (Envt. No. 74.34.4)

Ön Yüz
Tuğra "Şah Süleyman bin İbrahim Han- muzaffer dâimâ"
Anlamı: "İbrahim Han oğlu Şah Süleyman- Dâimâ kazanan"

Arka Yüz
El-"Duribe fî Kostantiniye 1099"
Anlamı: "Kostantiniye'de basıldı 1687"

Katalog No: 16
III. Ahmed, AR, İslambol, H 1115 (M 1703), 0, 420 gr. 13 mm. (Envt. No. S.2020.83)

Ön Yüz
"Sultan Ahmed bin Mehmed Han"
Anlamı: "Mehmed Han oğlu Sultan Ahmed"

Arka Yüz
"Azze nasruhû duribe fi Kostantiniye 1115"
Anlamı: "Zaferi şerefli olsun Kostantiniye'de basıldı 1703"

Katalog No: 17
III. Mustafa, AR, İslambol, H 1179 (M 1765), 4, 100 gr. 24 mm. (Envt. No.71.3.1)

Ön Yüz
Tuğra "Mustafa Han bin Ahmed- muzaffer dâimâ"
Anlamı: "Ahmed oğlu Mustafa Han- Dâimâ kazanan"

Arka Yüz
El-"(8) Duribe fi İslambol 1171"
Anlamı: "(8) İstanbul'da basıldı 1757"

Katalog No: 18
II. Mahmud, AU, Kostantiniye, H 1226 (M 1811), 0, 811 gr. 15 mm. (Envt. No. 78.3.6)

Ön Yüz
Tuğra "Mahmud Han bin Abdülhamid- muzaffer dâimâ"
Anlamı: "Abdülhamid oğlu Mahmud Han- Dâimâ kazanan"

Arka Yüz
El-"(3) Duribe fi Kostantiniye1223"
Anlamı: "(3) Kostantiniye'de basıldı 1808"

Katalog No: 19
II. Mahmud, AR, Kostantiniye, H 1226 (M 1811), 25, 612 gr. 41 mm. (Envt. No.77.13.1)

Ön Yüz **Arka Yüz**

Tuğra "Mahmud Han bin Abdülhamid- El-"(3) Duribe fi Kostantiniye 1223"
muzaffer dâimâ" Anlamı: " (3) Kostantiniye'de basıldı 1808"
Anlamı: "Abdülhamid oğlu Mahmud Han-
Dâimâ kazanan"

Katalog No: 20

Abdülmecid, AR, Kostantiniye, H 1259 (M 1843), 2, 910 gr. 26 mm. (Envt. No.70.7.24)

Ön Yüz **Arka Yüz**

Tuğra "Abdülmecid Han bin Mahmud El-"(4) Duribe fi Kostantiniye 1255"
muzaffer dâimâ" Anlamı: "(4) Kostantiniye'de basıldı 1839"
Anlamı: "Mahmud oğlu Abdülmecid
Han- Dâimâ kazanan"

3. Ön Yüzün Tuğralı ve Yazılı, Arka Yüzün Yazılı Olduğu Kompozisyonlar

Katalog No: 21

III. Ahmed, AR, Kostantiniye, H 1115 (M 1703), 6, 417 gr. 24 mm. (Envt. No. S.2013.4)

Ön Yüz **Arka Yüz**

Tuğra "Şah Ahmed Han bin Mehmed Han- El-"Sultanü'l-berreyn ve hakanü'l-
muzaffer dâimâ" "Duribe fî Kostantiniye 1115" bahreyn es-sultan ibn es –sultan"
Anlamı: "Mehmed Han oğlu Şah AhmedAnlamı: "İki karanın sultanı ve iki denizin
Han- Dâimâ kazanan" "Kostantiniye'de basıldı hakanı sultan oğlu sultan"
1703"

Katalog No: 22

III. Mustafa, AU, İslambol, H 1180 (M 1766), 2, 454 gr. 19 mm. (Envt. No. 66.2.30)

Ön Yüz

Tuğra "Mustafa Han bin Ahmed- muzaffer dâimâ" "Azze nasruhû duribe fi İslambol 1171" Anlamı: "Ahmed oğlu Mustafa Han- Dâimâ kazanan" "Zaferi şerefli olsun İstanbul'da basıldı 1766"

Arka Yüz

El-"Sultanü'l-berreyn ve hakanü'l-bahreyn es-sultan ibn (9) es –sultan" Anlamı: "İki karanın sultanı ve iki denizin hakanı (9) sultan oğlu sultan"

Katalog No: 23

III. Selim, CU, İslambol, H 1218 (M 1803), 31, 395 gr. 43 mm. (Envt. No.68.1.1)

Ön Yüz

Tuğra "Selim Han bin Mustafa- muzaffer dâimâ" "Duribe fi İslambol 1203" Anlamı: "Mustafa oğlu Selim Han- Dâimâ kazanan" "İstanbul'da basıldı 1789"

Arka Yüz

El-"Sultanü'l-berreyn ve hakanü'l-bahreyn es sultan ibn (15) es –sultan" Anlamı: "İki karanın sultanı ve iki denizin hakanı (15) sultan oğlu sultan"

Katalog No: 24

Abdülmecid, AR, Kostantiniye, H 1261 (M 1845), 23, 715 gr. 37 mm. (Envt. No. 70.7.15)

Ön Yüz

Tuğra "Abdülmecid Han bin Mahmud- muzaffer dâimâ" Sene 6 Anlamı: "Mahmud oğlu Abdülmecid Han- Dâimâ kazanan" Sene 6

Arka Yüz

El-"Azze nasruhû duribe fi Kostantiniye 1255" Anlamı: "Zaferi şerefli olsun Kostantiniye'de basıldı 1839"

Katalog No: 25

Abdülaziz, CU, Kostantiniye, H 1278 (M 1862), 5, 011 gr. 27 mm. (Envt. No. 34.15.1)

Ön Yüz

Tuğra "Abdülaziz Han bin Mahmud- El- muzaffer dâimâ" Sene 1

Arka Yüz

"(10) Azze nasruhû duribe fi Kostantiniye sene 1277" Anlamı: " (10) Zaferi şerefli olsun Kostantiniye'de basıldı Sene 1861"

"Dersaadete mahsus sikke-
i nuhasiyedir"
Anlamı: "Mahmud oğlu Abdülaziz
Han- Dâimâ kazanan" Sene 1
"Dersaadete ait sikkedir"

Katalog No: 26

II. Mahmud, AU, Kostantiniye, H 1242 (M 1826) 1, 73 gr. 19 mm. (Envt. No. S.89.8.1)

Ön Yüz	Arka Yüz
Tuğra "Mahmud Han bin Abdülhamid- El muzaffer dâimâ" Adli Anlamı: "Abdülhamid oğlu Mahmud Han- Dâimâ kazanan" Adli "Sultan selâtin-i zaman adli Mahmud Han" Anlamı:"Sultanların sultanı adaletli Mahmud Han"	"(19) Duribe fi Kostantiniye el- mahrusa 1223, dâme mülkühû ve sal tanatahû ila ahirüd-devran" Anlamı: "(19) Büyük şehir İstanbul'da basıldı 1808, kıyamete kadar devleti ve saltanatı daim olsun"

Katalog No: 27

II. Mahmud, AU, Kostantiniye, H 1247 (M 1831), 1, 719 gr. 21 mm. (Envt. No. 71.19.2)

Ön Yüz	Arka Yüz
Tuğra "Mahmud Han bin Abdülhamid- El- muzaffer dâimâ" Adli Anlamı: "Abdülhamid oğlu Mahmud Han- Dâimâ kazanan" Adli "Sultan- Selâtin-i- Zaman" Anlamı: "Sultanların Sultanı"	"(24) Duribe fi Kostantiniye 1223. Gazi- Mahmud- Han" Anlamı: "(24) Kostantiniye'de basıldı 1808. Gazi Mahmud Han"

Katalog No: 28

II. Abdülhamid, AU, Kostantiniye, H 1325 (M 1907), 3, 454 gr. 27 mm. (Envt. No. 71.16.4)

Ön Yüz	Arka Yüz
Tuğra "Abdülhamid Han bin Abdülmecid- El- muzaffer dâimâ" El Gazi sene 32 "El-müstenid bi- tevfikatü'l rabbaniye melikü'l-Devlet- i Osmaniyye"	"Azze nasruhû duribe fi Kostantiniye 1293" "Es-sultan'ül-gazi Abdülhamid Han bin Es- sultan'ül-gazi Abdülmecid Han dâme mülkühû"

Anlamı: “Abdülmecid oğlu AbdülhamidAnlamı:”Zaferi Şerefli
Han-Dâimâ kazanan” El Gazi sene 32 Olsun Kostantiniye’de basıldı 1876”
“Allah katından gelen başarılara ve“Sultan Gazi Abdülmecid Han’ın oğlu sultan
yardımlara dayanan Osmanlı Devletigazi Abdülhamid Han Saltanatı daim olsun”
meliki”

Katalog No: 29

V. Mehmet Reşad, Nİ, Kostantiniye, H 1330 (M 1912), 3, 835 gr. 21 mm. (Envt. No. A74.16.159)

Ön Yüz	Arka Yüz
Tuğra “Mehmed Han bin Abdülmecid- El-muzaffer dâimâ” El Gazi sene 8 “Hürriyet, Müsavat, Adalet” Anlamı: “Abdülmecid oğlu Mehmed Han-Dâimâ kazanan” El Gazi sene 8 “Özgürlük, Eşitlik, Adalet”	(40 Para) “Duribe fi Devlet-i Osmaniye Kostantiniye 1327” Anlamı: (40 Para) “Osmanlı Devleti’nde, Kostantiniye’de basıldı 1909”

Katalog No: 30

II. Mahmud, CU, Kostantiniye, H 1247 (M 1831), 7, 33 gr. 34 mm. (Envt. No. 73.7.40)

Ön Yüz	Arka Yüz
Tuğra “Mahmud Han bin Abdülhamid- El-muzaffer dâimâ” Adli Anlamı: “Abdülhamid oğlu Mahmud Han- Dâimâ kazanan” Adli	“(25) Duribe fi Kostantiniye 1223” Anlamı: “(25) Kostantiniye’de basıldı 1808”

Katalog No: 31

II. Abdülhamid, AR, Kostantiniye, H 1325 (M 1907), 5, 921 gr. 24 mm. (Envt. No. 71.20.7)

Ön Yüz	Arka Yüz
Tuğra “Abdülhamid Han bin Abdülmecid-El- muzaffer dâimâ” El Gazi sene 32 Anlamı: “Abdülmecid oğlu Abdülhamid Han- Dâimâ kazanan” El Gazi sene 32	“Azze nasruhû duribe fi Kostantiniye 1293” Anlamı: “Zaferi şerefli olsun Kostantiniye’de basıldı 1876”

Katalog No: 32

II. Abdülhamid, CU, Kostantiniye, H 1320 (M 1902) 1, 826 gr. 18 mm. (Envt. No.79.4.663)

Ön Yüz	Arka Yüz
Tuğra “Abdülhamid Han bin Abdülmecid- El- muzaffer dâimâ” El Gazi sene 27 Anlamı: “Abdülmecid oğlu Abdülhamid Han Dâimâ kazanan” El Gazi sene 27	“(10) Azze nasruhû duribe fi Kostantiniye 1293” Anlamı: “(10) Zaferi şerefli olsun Kostantiniye’de basıldı 1876”

Katalog No: 33
V. Mehmet Reşad, AR, Kostantiniye, H 1335 (M 1917), 24, 142 gr. 37 mm. (Envt. No. 75.26.4)

Ön Yüz	**Arka Yüz**
Tuğra "Mehmed Han bin Abdülmecid- muzaffer dâimâ" El Gazi sene 8 Anlamı: "Abdülmecid oğlu Mehmed Han- Dâimâ kazanan" El Gazi sene 8	El-"Azze nasruhû duribe fi Kostantiniye 1327" Anlamı: "Zaferi şerefli olsun Kostantiniye'de basıldı 1909"

Katalog No: 34
V. Mehmet Reşad, AR, Kostantiniye, H 1329 (M 1911), 1, 172 gr. 15 mm. (Envt. No. 70.7.33)

Ön Yüz	**Arka Yüz**
Tuğra "Mehmed Han bin Abdülmecid- muzaffer dâimâ" Reşad sene 2 Anlamı: "Abdülmecid oğlu Mehmed Han- Dâimâ kazanan" Reşad sene 2	El-"Azze nasruhû duribe fi Kostantiniye 1327" Anlamı: "Zaferi şerefli olsun Kostantiniye'de basıldı 1909"

Sikkelerinin tümünde yazılar sülüs hatla oluşturulmuştur. Bu yazıları sultan ve babasının isimleri, sıfat ve unvanlar, sultana ithaf edilen dualar, anmalar ve övgü cümleleri, dört halife adları, Kelime-i Tevhid gibi dini ibareler ve darphane isimleri meydana getirmektedir. Ayrıca yazı, sultanın cülus senesini ve sikkenin değerini göstermek amacıyla da kullanılmıştır. Katalogda ön ve arka yüzün yazılı olduğu örnekler incelendiğinde sikkelerde yer alan yazıların genellikle 2, 3 ve 4 satır halinde oluşturulduğu görülmektedir. Bazı sikkelerde bu yazı kuşakları ya yatay çizgilerle ya da bordürlerle birbirinden ayrılmıştır. Katalogda 4 ve 10 numaralı örneklerde tek sıra yazı kullanılmıştır. 4 numaralı örneğin ön ve arka yüzünde yer alan yazılar tek sıra, dairevi yazı kuşağı şeklindedir. Yazının ortasına yıldız motifi yerleştirilmiştir. Kompozisyon en dışta düz bordür ve inci dizi bordürle çerçevelenmiştir. 10 numaralı örnekte farklı bir uygulama göze çarpmaktadır. Sikkenin ön yüzüne, merkeze Mühr-ü Süleyman motifi yerleştirilmiştir. Yıldızın her bir kolu uzatılarak tek sıra, dairevi formlu yazının uzun harfleri ile birleştirilmiştir. Ortada oluşan boşluğa beş kollu yıldız konulmuştur. Harfler arasına üç tanesi düz, bir tanesi ters olmak üzere dört adet kalp şeklinde saadet düğümü motifi nakşedilmiştir. Kompozisyon en dışta düz ve inci dizisi bordürüyle sınırlandırılmıştır. Sikkenin arka yüzünde büyük bir Mühr-ü Süleyman motifi bulunmaktadır. Yıldızın ortasına, kollarına ve etrafına sülüs hatlı yazılar ve tarih yerleştirilmiştir. Kompozisyon en dışta düz, ince bir silmeyle sonlandırılmıştır. İncelenen 1, 3 ve 7 numaralı sikkelerin ön yüzünde; 2, 5 ve 6 numaralı sikkelerin ise arka yüzünde yazılar iki sıra olacak şekilde kompozisyonlanmıştır. 1 ve 7 numaralı örneklerde yazı kuşağı düz bir silmeyle birbirinden ayrılmıştır. 3 numaralı örneğin ön yüzünde biri yukarı diğer aşağı doğru çekilen iki içbükey yay kullanılmıştır. Yayların kesiştiği nokta halka ile birleştirilmiş ve yazılar bu kısımlara yerleştirilmiştir. Kenarda oluşan her iki boşluğa darp tarihini gösteren rakamlar işlenmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise yazıyı, birbirine paralel iki yatay şeridin ortada çapraz bir şekilde birleştirildiği bordür ayırmaktadır. Sikkenin ön ve arka yüz kompozisyonunu düz ve inci dizisinin birlikte oluşturduğu bordür

sonlandırmaktadır. 6 numaralı örneğin ön yüzü iki adet düz silmenin birbirine dolanmasıyla beş bölüme ayrılmış ve oluşan her bölüme yazı ve rakamlar yerleştirilmiştir. Sikkenin arka yüzü ise birbirine paralel iki adet düz, yatay bir şeritle ayrılmıştır. Şeritler kenarlarda saadet düğümü motifi olarak sonlandırılmıştır. Ayrılan iki sıraya yazı nakşedilmiştir. Katalogda üç sıra yazının kullanıldığı iki örnek mevcuttur. Bunlar 5 ve 8 numaralı sikkelerdir. 8 numaralı örneğin ön ve arka yüzü üç sıra, düz yazı olacak şekilde tasarlanmıştır. 5 numaralı örneğin ön yüzü, iki kavisli düz bordürle yarım ay şeklindedir. Bu kısmın uçları yukarıya doğru çekilerek ortada yuvarlak bir bölüm oluşturulmuştur. Oluşturulan bölümlere üç satırlık yazı kuşağı yerleştirilmiştir. Sikkenin arka yüzü ise biri yukarı diğer aşağı doğru çekilen iki kavisli bordürle dörde bölünmüştür. Üstte ve altta oluşan bölümlere birer satırlık sülüs hatlı yazılar, iki yandaki kenar boşluklarına ise darp tarihi işlenmiştir. Dört satırlık yazı kuşağı katalogda 2, 9, 11 ve 12 numaralı örnekte karşımıza çıkmaktadır. 2 numaralı örnekte yazı kuşağı yatay çizgilerle dört bölüme ayrılmıştır. 11 ve 12 numaralı örneklerde, üçüncü satırın başında bulunan "fi" harfi şerit gibi uzatılarak üçüncü ve dördüncü yazı kuşağını birbirinden ayırmıştır. 11 numaralı sikkenin etrafı testere dişi motifli bordürle, 12 numaralı sikkenin etrafı zencerek motifini çevreleyen stilize lale motifli bordürle sınırlandırılmıştır.

Osmanlı sikkelerinde ön ve arka yüzün sadece yazıyla oluşturulduğu örneklerin yanında ön yüzün tuğralı, arka yüzün yazılı olduğu örnekler de bulunmaktadır. Katalogda 8 adet örnek (13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20) bu grupta yer almaktadır. Sikkelerin ön yüzün merkezinde tuğra bulunmakta olup, etrafındaki boşluklar gerek geometrik gerekse bitkisel motiflerle doldurulmuştur. 14, 15, 19 numaralı sikkelerin ön yüzünde tuğranın sağında saadet düğümü motifi bulunmaktadır. Saadet düğümü, Osmanlı sikkelerinde sık kullanılan önemli geometrik süslemelerdendir. Birliği, gücü, saadet ve mutluluğu simgelemektedir (Dursun, 2019, s. 598; Kemaloğlu, 2025b, s. 222). 18 ve 20 numaralı örneklerde sikkenin sağ tarafında bitkisel motif yer almaktadır. 18 numaralı örnekte lale motifi göze çarpmaktadır. Lale motifi, bir soğandan filizlenen tek bir çiçek oluşundan dolayı vahdet-i vücud simgesi sayılması ve ebced hesabıyla "Allah" lafzına karşılık gelmesi, Türklerin kültür ve sanat alanında yaygın olarak kullanılmasını sağlamıştır (Kemaloğlu, 2025a, s. 22). 20 numaralı örnekte natüralist çiçek motifi kullanılmıştır. Sikkelerin arka yüzlerinde yer alan yazı kuşakları genellikle iki satır şeklinde düzenlenmiştir. Sadece 14 numaralı örnekte üç sıra yazı kullanılmıştır. Bu sikkenin ortasında dikdörtgen bir kartuş bulunmaktadır. Kartuşun sağ ve sol kısımları dışarı doğru çıkıntı oluşturmuştur ve her köşesine birer nokta yerleştirilmiştir. İkinci ve üçüncü satırlarda yer alan ters kalp şeklindeki saadet düğümü motiflerinin kolları uzayıp yazı kompozisyonuyla birleşmiştir. Sikkelerin ön ve arka yüz kompozisyonları 13, 14, 15 numaralı örneklerde düz ve inci dizisi bordürle, 15, 18 numaralı örneklerde testere dişli bordürle, 16 ve 19 numaralı örneklerde zencerek bordürle sınırlandırılmıştır.

Osmanlı sikkelerinde diğer bir grup ön yüzün tuğralı ve yazılı, arka yüzün yazılı olduğu sikkelerdir. Katalogda yer alan sikkeler üzerinde sultan, baba adı ve darp yeri dışında 7 örnekte (22, 23, 24, 25, 31, 32, 33, 34) "azze nasruhû (zaferi şerefli olsun)"; 3 örnekte (21, 22, 23) "sultanü'l-berreyn ve hakanü'l-bahreyn es-sultan bin es –sultan (iki karanın sultanı ve iki denizin hakanı sultan oğlu sultan)"; 1 örnekte (28) "dâme mülkühû (saltanatı daim olsun)"; 2 örnekte (26, 27) "sultan selatin-i zaman (sultanların sultanı)"; 1 örnekte (26) "dâme mülkühû ve saltanatahû ila ahirüd-devran (kıyamete kadar devleti ve saltanatı daim olsun)"; 1 örnekte (28) "el-müstenid bi-tevfikatü'l rabbaniye melikü'l-Devlet-i Osmaniyye (Allah katından gelen başarılara ve yardımlara dayanan Osmanlı Devleti meliki)" gibi sultana dua ve özgü cümleleri kullanılmıştır. 1 örnekte (29) ise devletin yönetim politikasını gösteren "hürriyet, müsavat, adalet (özgürlük, eşitlik, adalet)" ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. 26, 27, 30 numaralı örneklerde II. Mahmud'un adaletini simgeleyen

"Adli" mahlası; 28, 31, 32 numaralı sikkelerde II. Abdülhamid'in "El-gazi" unvanı; 29, 33 ve 34 numaralı örneklerde V. Mehmed Reşad'a ait "Reşad" adı ile "El-gazi" unvanına yer verilmiştir. Yazı bunların dışında sikkenin basıldığı cülus senesini ifade etmek için 8 örnekte (24, 25, 28, 29, 31, 32, 33, 34) "sene" ibaresi olarak, 1 örnekte (29) de paranın değerini göstermek için kullanılmıştır. Yazılar 1, 2, 3, 4 sıra olacak şekilde işlenmiştir. Yazılar genellikle bordür ile sınırlandırılmıştır. Araştırma kapsamına alınan sikkeler arasında 2 adet örnekte (31, 33) kompozisyon ay- yıldız motifli bordürle çevrelenmiştir. Bu bordür dıştan testere dişi motifli başka bir bordürle çerçevelenmiştir. Ay- yıldız bordürünü on iki adet hilalle her bir hilalin ortasına denk gelen yıldızlar meydana getirmektedir. Hilaller birbirine bağlıdır ve eklendikleri yerlerde noktalar bulunmaktadır. Hilallerin dış tarafına, birleşim yerlerinin üst kısımlarına papatya motifleri yerleştirilmiştir. 28 ve 34 numaralı örneklerde yıldız motifli bordür kullanılmıştır. Yıldızlar, sikkelerin ön ve arka yüzünde tuğra ve yazı kuşağını çevreleyen dairevi bordür şeklinde düzenlenmiştir. 32 numaralı örnekte düğüm motifli bordürle kompozisyon tamamlanmıştır. Yazılar 26, 27, 28 örneklerin ön ve arka yüzlerinde, 25 numaralı örneğin ise arka yüzünde tek sıra dairevi formda işlenmiştir. 32 numaralı örneğin arka yüzünde yer alan yazı kuşağı hilal motifinin içine yerleştirilmiştir. 2 örnekte (29, 30) çelenk kullanılmıştır. 29 numaralı örnekte buğday başakları ve defne dalları kurdele ile başlanmış şekilde kompozisyonu hareketlendirmiştir. 30 numaralı örnekte ise zincirlerle oluşturulmuş hilal şeklinde iki parça orta kısımdan kurdele ile bağlanmıştır. Sikkelerde tuğra ya da yazı etrafında saadet düğümü, natüralist çiçekler, ok ucu (21); palmet ve tirfil (23) motifleri ile kompozisyon tamamlanmıştır.

3. SONUÇ

Sikkeler başlangıçta tamamen ihtiyaca yönelik ortaya çıkmış, ancak zamanla üzerine işlenen detaylarla döneminin en güvenilir kaynaklarından biri haline gelmiştir. Bağımsızlığın göstergelerinden olan para basma, Osmanlı Devleti'nde de devam etmiştir. Osmanlı sultanları ele geçirdikleri coğrafyalarda hem mevcut darphanelerden yararlanarak hem de yeni darphaneler açarak değişik materyallerden farklı birim ve tipolojik özelliklere sahip sayısız sikke kestirmişlerdir. Bu sikkeler dönemin siyasi, dini, sosyal ve kültürel şartları doğrultusunda şekillenmiştir.

Günümüz müzelerinde kazı, satın alma, müsadere yoluyla kazanılmış çok sayıda sikke bulunmaktadır. Ancak bu sikkelerin çoğu gerek teşhir alanın yetersizliği gerekse güvenlik açısından depolarda saklanmaktadır. Üzerinde dönemi hakkında çok önemli bilgiler barındıran sikkelerin araştırılarak saklandıkları yerden gün ışığına çıkarılıp incelenmesi, kayıt altına alınması oldukça önemlidir.

Amasya, Orta Karadeniz'in en eski yerleşim yerlerinden biri olmakla beraber Osmanlının da şehzade sancakları arasında yerini almış kentlerden biridir. Amasya'da Osmanlı Dönemi'ne ait çok sayıda eser bulunmaktadır. Eserler arasında Amasya Müzesi'nde muhafaza edilen sikkeler önemli yer tutmaktadır. Amasya Müzesi'nde en erken tarihlisi I. Bayezid en geç tarihlisi V. Mehmed Reşad Dönemi'ne tarihlenen, "Osmanlı" adına kayıtlı 3460 adet sikke bulunmaktadır. Araştırma kapsamına 34 adet Osmanlı sikkesi dâhil edilmiştir. Sikkeler seçilirken malzeme, birim ve kompozisyon özelliklerinin farklı olmasına dikkat edilmiştir.

Katalogda ele alınan sikkelere bakıldığında malzeme ne olursa olsun kompozisyonda hâkim unsurun yazı olduğu anlaşılmaktadır. Diğer süsleme unsurları yazı etrafında şekillenmektedir. Osmanlı sikkeleri kompozisyon özellikleri açısından üç başlık altında incelenmiştir. Bunlar ön ve arka yüzün yazılı olduğu kompozisyonlar; ön yüzün tuğralı arka yüzün yazılı olduğu kompozisyonlar; ön yüzün tuğralı ve yazılı arka yüzün yazılı olduğu kompozisyonlardır. Sikkelerin tümünde, sülüs hatlı yazı kullanılmıştır. Yazılar genellikle 2, 3 ve 4 sıra olacak şekilde düzenlenmiş, yazı kuşakları bazen bir silme bazen de bir bordür ile

birbirinden ayrılmıştır. Ancak tek sıra, dairevi formda kompozisyonlanmış örnekler de mevcuttur. Sikkelerin yazı içeriklerini sultan ve babasının adları, sultana ait sıfatlar, unvanlar, darp yerleri, sultanı öven cümleler, dualar, Kelim-i tevhid, Dört Halife adları meydana getirmektedir. Tuğralı sikkelerde, tuğra ön yüzün merkezine yerleştirilmiştir. Tuğranın sağına bazen sultanın mahlası, ismi bazen de bitkisel ve geometrik formlu süslemeler yerleştirilmiştir. Sikkelerin arka yüzü ise 2, 3, 4 sıra yazı kuşağı ile doldurulmuştur. Tek sıra ve daire formlu örnekler de bulunmaktadır. Yazı kuşakları ya bir düz silmeyle ya da bir bordürle birbirinden ayrılmıştır. Ön ve arka yüz kompozisyonları dıştan bir bordürle ya da silmeyle sınırlandırılmıştır. Bordürler hem geometrik hem de bitkisel formludur. Ancak ağırlıklı olarak geometrik formlar tercih edilmiştir. Düz ve inci dizili bordürler, inci dizileri, testere dişli bordürler, zencerek bordürler, yıldız bordürleri, ay ve yıldız bordürleri, düğümlü bordürler geometrik süslemeli bordürleri meydana getirmektedir. Sikkeler üzerinde yer alan diğer önemli geometrik süsleme unsuru da saadet düğümü motifidir. Gücün ve birliğin sembolü bu motif, Osmanlı sikkelerinde sıklıkla tercih edilmiştir. Gerek sikkenin merkezine konularak başlı başına bir motif olmuş gerekse tuğra etrafına ve harf aralarına yerleştirilerek dolgu unsuru halini almıştır. Bunun yanında tirfil ve ok ucu motifleri de kompozisyonu tamamlamak için kullanılmış geometrik motiflerdendir. Gül ve lale dizileriyle meydana getirilmiş bordürler, bitkisel formlu bordürleri meydana getirmektedir. Çelenk uygulaması da özellikle son dönem sikkelerinde sıkça kullanılmıştır. Barışın, bereketin ve uzun ömürlülüğün simgelerinden defne dalı ve buğday başağı, Osmanlı sikkelerinde kendine yer bulmuştur. Lale motifi vahdet-i vücudu ve Allah ismine karşılık gelmesinden, gül motifi ise Peygamberimiz Hz. Muhammed'i simgelemesinden dolayı Türk sanatının farklı alanlarında olduğu gibi Osmanlı sikkelerinde de çokça kullanılan motiflerden olmuştur. Sonuç olarak Osmanlı sikkelerinde kompozisyonun ana unsuru yazıdır. Bordür düzenlemeleri, kontur uygulamaları, süsleme unsurları yazı düzenine göre biçimlenmiştir.

KAYNAKÇA

1. Artuk, İ. (1982). I. Murad'ın Sikkelerine Genel Bir Bakış 761-792 (1359-1389). *Belleten, 46*(184), Article 184.
2. Bektaşoğlu, M. (2009). *Anadolu'da Türk İslâm Sanatı*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
3. Berk, S. (2019). Hat Sanatı ve Ekoler. İçinde A. Dündar (Ed.), *Türk İslâm Sanatları Tarihi* (ss. 403-418). Grafiker Yayınları.
4. Can, Y., & Gün, R. (2018). *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları ve Estetiği*. Kayıhan Yayınları.
5. Damalı, A. (2010). *Osmanlı Sikkeleri Tarihi* (C. 1). Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları.
6. Dursun, N. (2014). Mardin Müzesi Sikke Kolleksiyonu Örneklerine Göre Abbâsî Sikkelerinde Yazı-Kompozisyon İlişkisi. *İstem, 24*, Article 24.
7. Dursun, N. (2019). Niğde Müzesi ndeki Osmanlı Mühürleri. *History Studies International Journal of History, 2*(11), 573-600. https://doi.org/10.9737/hist.2019.731
8. Eroğlu, İ. (2020). *Sinop Arkeoloji Müzesi'ndeki Bir Grup Osmanlı Dönemi Sikkesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
9. Kabaklarlı, N. (1998). *Mangır (1299-1808): Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları*. Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
10. Kemaloğlu, Z. (2023). *Amasya Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Sikkeleri* [Doktora Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

11. Kemaloğlu, Z. (2024). *Tarihin Şahitleri Amasya Müzesi Osmanlı Sikkeleri*. Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
12. Kemaloğlu, Z. (2025a). Amasya Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Altın Sikke Örnekleri. *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi*, *5*(1), Article 1. https://doi.org/10.62297/idrak.1549750
13. Kemaloğlu, Z. (2025b). *Amasya Müzesi'ndeki Saadet Düğümü Motifli Osmanli Sikkeleri*. 220-232.
14. Koç, T. (2014). *İslâm Estetiği*. İsam Yayınları.
15. Narmanlı, F. (2023). *Cumhuriye'e Geçiş Dönemi'nde Hat Sanatı*. Kitap Dünyası Yayınları.
16. Pere, N. (1968). *Osmanlılarda Madeni Paralar (Yapı ve Kredi Bankası Osmanlı Madeni Paraları Koleksiyonu),*. Doğan Kardeş Matbaacılık.
17. Sahillioğlu, H. (1965). *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740*. [Doçentlik Tezi]. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi.
18. Sahillioğlu, H. (1993). Darphâne. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 501-505). TDV Yayınları.
19. Sahillioğlu, H. (2005). Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri (1300-1750). İçinde O. Tekin (Ed.), *Altının İktidarı İktidarın Altınları (Yapı Kredi Koleksiyonu)* (ss. 115-132). Yapı Kredi Yayınları.
20. Tekin, O. (2002). Başlangıcından Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadar Türk Devletlerinin Sikkeleri. İçinde *Türkler Ansiklopedisi* (C. 5, ss. 413-422). Yeni Türkiye Yayınları.
21. Tekin, O. (2003). Mangır. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 27, s. 568). TDV Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/mangir
22. Tekin, O. (2005). Devletler, Hükümdarlar ve Sikkeleri. İçinde O. Tekin (Ed.), *Altının İktidarı İktidarın Altınları (Yapı Kredi Koleksiyonu)* (ss. 167-278). Yapı Kredi Yayınları.
23. Tekin, O. (2009). Sikke. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 37, ss. 179-184). TDV Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/sikke
24. Tüfekçioğlu, A. (2009). *Osmanlı Sanatının oluşumunda Yazı" Hat ve Tezhip Sanatı* (A. R. Özcan, Ed.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
25. Uslu, K. (2007). Bir Kitap: Akçe. *Anadolu Nümizmatik Bülteni*, *1*, 10.
26. Yılmaz, A. (2019). *İznik Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Sikkeleri* [Doktora Tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

THE PERCEPTION OF SACRED PLACES AMONG TURKS: AN INTERPRETATION OF MOUNTAIN, TREE, AND WATER CULTS FROM THE PERSPECTIVE OF RELIGIOUS PSYCHOLOGY AND THE HISTORY OF RELIGIONS

TÜRKLERDE KUTSAL MEKÂN ALGISI: DAĞ, AĞAÇ VE SU KÜLTLERİNİN DİN PSİKOLOJİSİ VE DİNLER TARİHİ AÇISINDAN YORUMU

Assoc. Prof. Dr. Selahattin YAKUT
Yozgat Bozok University, Faculty of Theology,
Department of Philosophy and Religious Studies,
Department of Psychology of Religion,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3189-2123
Asst. Prof. Dr. Abdulali ALİEV
Yozgat Bozok University, Faculty of Theology,
Department of Philosophy and Religious Studies,
Department of Psychology of Religion
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7934-3350

ÖZET

Bu çalışma, Türk kültüründe kutsal mekân algısının temel unsurlarından olan dağ, ağaç ve su kültlerini, din psikolojisi ve dinler tarihi perspektiflerinden kapsamlı biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Eski Türk toplumlarında doğa unsurları, sadece çevresel varlıklar olarak değil; aynı zamanda kutsal ile ilişki kurmanın, toplumsal düzenin ve kimlik oluşumunun merkezinde yer alan sembolik mekânlar olarak değerlendirilmiştir. Bu sembolik mekânlar, mitolojik anlatılar, ritüeller ve toplumsal normlar aracılığıyla hem bireysel psikolojide güven ve aidiyet sağlayan hem de kolektif bilinci şekillendiren unsurlar olarak işlev görmüştür. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve tematik analiz kullanılmıştır. Dinler tarihi literatürü, Türk mitolojisi metinleri, Şamanizm ve Gök Tanrı inancı kaynakları, ayrıca din psikolojisi ve sembolizm kuramları temel alınarak analiz yapılmıştır. Bulgular, dağ, ağaç ve su kültlerinin, Türk toplumlarında kutsal mekân algısını oluşturan ve bu algıyı sürdüren temel yapı taşları olduğunu göstermektedir. Bu unsurlar, dinler tarihi bağlamında Şamanizm ve Gök Tanrı inancının önemli bileşenleri olarak ortaya çıkarken, din psikolojisi açısından da bireylerin dünyayı anlamlandırma, kaygıyı yönetme ve toplumsal aidiyet geliştirme süreçlerinde kritik rol oynamıştır. Çalışma ayrıca bu kültlerin diğer toplumlarla karşılaştırmalı analizini de içermekte; böylece kutsal mekân algısının hem evrensel hem de kültüre özgü boyutları ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kutsal mekân, dağ kültü, ağaç kültü, su kültü, din psikolojisi, dinler tarihi, Türkler

ABSTRACT

This study aims to examine comprehensively the mountain, tree, and water cults—among the fundamental elements shaping the perception of sacred space in Turkish culture—from the perspectives of the psychology of religion and the history of religions. In ancient Turkic societies, natural elements were not regarded merely as environmental entities; rather, they were conceived as symbolic spaces central to establishing a relationship with the sacred, maintaining social order, and forming collective identity. These symbolic spaces functioned through mythological narratives, rituals, and social norms as mechanisms that fostered a sense of security and belonging in individual psychology while simultaneously shaping collective consciousness. The study employs qualitative research methods, specifically document analysis and thematic analysis. The analysis is grounded in the literature of the history of religions, texts of Turkic mythology, sources on Shamanism and the belief in the Sky God (Tengri), as well as theories from the psychology of religion and symbolism. The findings demonstrate that mountain, tree, and water cults constitute the core structural components that shape and sustain the perception of sacred space in Turkic societies. While these elements emerge as significant components of Shamanism and the belief in Tengri within the context of the history of religions, they also play a critical role from the perspective of the psychology of religion in processes such as meaning-making, anxiety management, and the development of social belonging.

The study further includes a comparative analysis of these cults with those found in other societies, thereby revealing both the universal and culture-specific dimensions of the perception of sacred space.

Key Words: Sacred space, mountain cult, tree cult, water cult, psychology of religion, history of religions, Turks

1.GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca mekân, sadece coğrafi bir gerçeklik olmanın ötesine geçerek, toplumsal yaşamın ve bireysel psikolojinin temel yapı taşlarından biri haline gelmiştir. Mekânın bu dönüşümü, insanın çevresini anlamlandırma, ona anlam yükleme ve bu anlam üzerinden toplumsal düzenini kurma ihtiyacından kaynaklanır. Özellikle dinî ve mitolojik dünyada mekân, bir "anlam alanı" olarak işlev görür. Bu bağlamda kutsal mekân, insanın varoluşunu ve dünyayla kurduğu ilişkiyi düzenleyen bir sembolik düzenek olarak ortaya çıkar (Eliade, 1957). Kutsal mekânın belirlenmesi ve kutsallık atfedilmesi, her toplumun kendi kültürel ve tarihsel deneyimleriyle şekillenir. Bu çalışmada, Türk kültüründe kutsal mekân algısının temel unsurları olarak dağ, ağaç ve su kültleri ele alınmaktadır.

Türk toplumlarında doğa, sadece yaşamın sürdürüldüğü bir çevre değil; aynı zamanda toplumsal belleğin, kimliğin ve inanç sistemlerinin taşıyıcısıdır. Bu özellik, Türklerin tarihsel yaşam biçimleriyle doğrudan ilişkilidir. Göçebe ve yarı göçebe toplum yapısı, doğaya bağımlılığı ve doğayla iç içe yaşamı beraberinde getirmiştir. Bu yaşam biçimi, doğa unsurlarının "kutsal" düzlemde değerlendirilmesini kolaylaştırmıştır. Doğa unsurları, hem fiziksel hem de sembolik olarak toplumun gündelik yaşamının bir parçası olmuş; bu unsurlar, ritüeller ve mitolojik anlatılar aracılığıyla kutsallaştırılmıştır. Dolayısıyla Türk kültüründe kutsal mekân algısı, büyük ölçüde doğa temelli bir anlam dünyası üzerinden şekillenmiştir.

Kutsal mekânın doğa unsurlarıyla ilişkilendirilmesi, yalnızca Türk kültürüne özgü bir olgu değildir; dünya dinleri ve mitolojileri incelendiğinde, dağ, ağaç ve su gibi unsurların kutsallıkla ilişkilendirildiği birçok örnek bulunmaktadır (Eliade, 1957). Ancak Türk kültüründe bu unsurlar, Şamanizm ve Gök Tanrı inancı gibi özgün dinî yapılar içinde belirginleşir. Şamanizm, doğa unsurlarını sadece birer nesne olarak değil; aynı zamanda ruhlarla iletişim kurulan, tanrısal ve atasal güçlerin bulunduğu mekânlar olarak görür. Bu yaklaşım, doğa unsurlarının kutsallaştırılmasını ve kutsal mekân algısının doğa temelli biçimde oluşmasını mümkün kılar. Gök Tanrı inancında da doğa unsurları, tanrısal güçlerin tezahür ettiği alanlar olarak kabul edilir. Bu durum, kutsal mekânın doğayla kurulan ilişki üzerinden şekillendiğini gösterir.

Dinler tarihi perspektifinden bakıldığında kutsal mekân, bir toplumun dini deneyimlerinin ve mitolojik anlatılarının somutlaştığı alanlardır. Bu alanlar, sadece ritüel uygulamaların gerçekleştiği yerler değil; aynı zamanda toplumun kutsal olanla kurduğu ilişkiyi yeniden üretip yeniden üreten mekânlardır (Eliade, 1957). Türk kültüründe dağ, ağaç ve su, bu yeniden üretim sürecinin merkezinde yer alır. Dağ, gökyüzüne yakınlığı ve erişilmezliği nedeniyle tanrısal alan olarak algılanır. Ağaç, dünya ekseni (axis mundi) ve soyun sembolü olarak evrenin düzenini temsil eder. Su ise arınma, yeniden doğuş ve yaşamın kaynağı olarak kutsal ritüellerin temel aracıdır. Bu unsurlar, yalnızca sembolik değil; aynı zamanda toplumsal düzenin ve bireysel psikolojinin yapı taşlarıdır.

Din psikolojisi, bireyin dini deneyimlerini ve dini sembollerin psikolojik işlevlerini anlamaya çalışır. Bu bağlamda kutsal mekân algısı, bireyin dünyayı anlamlandırma, kaygıyı yönetme ve ölümle yüzleşme süreçlerinde önemli bir rol oynar (James, 2017). Dağ, ağaç ve su kültleri, bireyin psikolojik ihtiyaçlarına yanıt veren sembolik sistemler olarak ortaya çıkar. Dağ, bireye güç ve güven hissi verirken; ağaç, yaşam döngüsünü ve soyun devamını temsil eder. Su ise arınma ve yeniden doğuş temalarıyla bireyin iç dünyasında yeniden düzenleme sağlar. Bu yönüyle kutsal mekân algısı, sadece toplumsal bir fenomen değil; aynı zamanda bireysel psikolojinin de bir parçasıdır.

Bu çalışmanın temel amacı, Türk kültüründe kutsal mekân algısının temel unsurlarından olan dağ, ağaç ve su kültlerini, din psikolojisi ve dinler tarihi perspektiflerinden kapsamlı bir biçimde incelemektir. Araştırma, bu unsurların Türk toplumlarında kutsal mekân algısını nasıl şekillendirdiğini, hangi ritüel ve mitolojik anlatılarla sürdürüldüğünü ve bu süreçte birey ve toplum üzerinde ne tür psikolojik etkiler yarattığını analiz etmeyi hedefler. Bu bağlamda çalışma, hem tarihsel hem de psikolojik düzlemi bir arada ele alarak, kutsal mekân algısının çok katmanlı doğasını ortaya koymayı amaçlar.

Araştırma soruları, kutsal mekânın doğa temelli oluşumunu, Türk kültüründeki özgün yapılarını ve bu yapıların psikolojik işlevlerini anlamaya yöneliktir. Bu sorular şu şekilde özetlenebilir:

1. Türk toplumlarında dağ, ağaç ve su kültleri kutsal mekân algısını nasıl biçimlendirir?
2. Bu kültlerin dinler tarihi bağlamındaki kökenleri ve gelişim süreçleri nelerdir?

3. Din psikolojisi perspektifinden bu unsurların birey ve toplum üzerinde ne tür etkileri vardır?
4. Türk kültüründeki kutsal mekân algısı ile diğer toplumların benzer kültleri arasında hangi benzerlik ve farklılıklar gözlemlenir?

Bu sorular, çalışmanın hem tarihsel hem de psikolojik boyutlarını aynı anda ele almasını sağlar. Fenomenolojik yaklaşım, kutsal mekânın birey ve toplum tarafından nasıl deneyimlendiğini ortaya koymayı hedeflerken; dokümantasyon yöntemi, bu deneyimlerin tarihsel süreç içinde nasıl kayıt altına alındığını ve yeniden üretildiğini analiz etmeyi mümkün kılar. Bu yöntemsel çerçeve, kutsal mekân algısının hem deneyimsel hem de metinsel boyutlarını kapsamlı bir biçimde ele almayı sağlar (Husserl, 2003; Yıldırım & Şimşek, 2021).

Sonuç olarak, bu çalışma, Türk kültüründe kutsal mekân algısının doğa temelli yapılarını ortaya koyarak, dağ, ağaç ve su kültlerinin din psikolojisi ve dinler tarihi açısından taşıdığı işlevleri açıklamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışma, Türk kültürünün kutsal mekân algısını daha derinlemesine anlamaya katkı sağlayacak bir araştırma niteliği taşır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, kutsal mekân algısını açıklamada hem **dinler tarihi** hem de **din psikolojisi** disiplinlerinin kuramsal katkılarını bir araya getirir. Kutsal mekân, dinler tarihi perspektifinde sembolik ve ritüel olarak belirlenmiş mekânların toplamı iken; din psikolojisi perspektifinde bireyin dünyayı anlamlandırma, güven ve aidiyet geliştirme süreçlerinde işlevsel bir rol oynayan sembolik bir yapıdır. Türk kültüründe dağ, ağaç ve su kültleri, bu iki perspektifin kesişiminde, hem tarihsel birikimin hem de psikolojik işlevlerin birer temsilcisi olarak ele alınır.

2.1. Kutsal ve Profan Ayrımı: Eliade'nin "Kutsal ve Profan" Kuramı

Kutsal mekân kavramını anlamada en temel referanslardan biri Mircea Eliade'nin "kutsal ve profan" ayrımıdır. Eliade'ye göre kutsal, insanın deneyimlediği "öteki" bir gerçekliktir ve kutsal mekân, bu öteki gerçekliğin dünyada somutlaştığı yerdir (Eliade, 1957). Kutsal mekân, insanın dünyayı anlamlandırma çabasının merkezi bir unsuru olarak, "dünyanın merkezi" (axis mundi) işlevi görür. Eliade, kutsal mekânı "profandan ayrılan, belirli bir yön ve anlam taşıyan, insanın kendini dünya içinde konumlandırdığı yer" olarak tanımlar. Bu tanım, Türk kültüründe dağ, ağaç ve su unsurlarının kutsal mekân olarak kabul edilmesini açıklamada doğrudan bir kuramsal temel sunar.

Türk mitolojisi ve Şamanizm geleneğinde dağ, ağaç ve su, yalnızca fiziksel varlıklar değil; aynı zamanda tanrısal ve ruhsal dünyayla bağlantı kurulan alanlardır. Bu bağlamda dağ, gökyüzüne yakınlığı nedeniyle "tanrısal alan" olarak algılanır; ağaç, dünya ekseni ve yaşamın kaynağı olarak "evrenin merkezi" işlevi görür; su ise arınma ve yeniden doğuş ritüellerinin mekânı olarak kutsallaşır. Eliade'nin kuramı, bu unsurların "kutsal" olarak deneyimlenmesini, kutsal mekânın evrensel bir fenomen olduğunu savunarak açıklamaya çalışır. Ancak Eliade'nin

yaklaşımı, kutsalın evrensel bir biçimde var olduğunu vurgularken, kültüre özgü farklılıkları daha az vurguladığı eleştirilerine de açıktır (Capps, 2004). Bu çalışmada Eliade'nin kuramı, Türk kültüründe kutsal mekân algısının evrensel bir temele sahip olduğunu gösterirken; aynı zamanda yerel ve tarihsel farklılıkların da analiz edilmesi gerektiği vurgulanır.

2.2. Din ve Toplumsal Düzen: Durkheim'ın Kutsalın Sosyolojik Kuramı

Emile Durkheim, dinin temel işlevini toplumsal düzenin ve toplumsal birlikteliğin sağlanması olarak görür. Durkheim'a göre kutsal, toplumun kendisini tanımlama ve bir arada tutma mekanizmasıdır (Durkheim, 2020). Kutsal mekân, bu bağlamda toplumun ortak değerlerini somutlaştıran bir alandır. Türk toplumlarında dağ, ağaç ve su kültleri, toplumsal normların ve değerlerin "somutlaşmış" hali olarak görülür. Bu unsurlar, toplumsal düzenin ve toplumsal dayanışmanın güçlenmesine katkı sağlar. Özellikle göçebe toplumlarda doğa unsurlarının kutsallaştırılması, toplumsal birlikteliği ve ortak kimliği güçlendirir. Durkheim'ın yaklaşımı, kutsal mekânın bireysel psikoloji kadar toplumsal işlevini de vurgular.

Durkheim, dinin "toplumsal bir olgu" olduğunu ve kutsal ile profan ayrımının toplumun kendi kendisini yeniden üretmesi için gerekli olduğunu savunur. Bu açıdan kutsal mekân, toplumun kendisini yeniden üretmesi ve kolektif bilinci canlı tutması için bir araçtır. Türk toplumlarında dağ, ağaç ve su kültleri, toplumsal ritüeller ve mitolojik anlatılar aracılığıyla yeniden üretildiği için, Durkheim'ın yaklaşımı kutsal mekân algısını açıklamada önemli bir kuramsal dayanak sağlar.

2.3. Sembolizm ve Arketipler: Jung'un Kolektif Bilinçdışı Kuramı

Carl Gustav Jung'un kolektif bilinçdışı ve arketip kuramı, din psikolojisi açısından kutsal mekânın sembolik boyutunu açıklamada önemli bir rol oynar. Jung'a göre insanın bilinçdışı, evrensel semboller ve arketipler içerir; bu arketipler, farklı kültürlerde benzer sembolik temaların ortaya çıkmasına neden olur (Jung, 2009). Dağ, ağaç ve su gibi unsurlar, bu arketiplerin somutlaşmış biçimleri olarak görülebilir. Jung, bu sembollerin bireyin iç dünyasında ortak bir anlam üretimi sağladığını ve psikolojik dengeyi desteklediğini savunur.

Türk kültüründe dağ, güç ve koruyuculuk; ağaç, yaşam ve soy; su ise arınma ve yeniden doğuş temalarını temsil eder. Bu temalar, Jung'un arketip kuramı açısından evrensel sembolik temalar olarak görülebilir. Ancak Türk kültüründe bu semboller, Şamanizm ve Gök Tanrı inancının etkisiyle özgün bir biçim kazanır. Bu nedenle Jung'un kuramı, Türk kültüründe kutsal mekân algısının psikolojik işlevlerini açıklamada önemli bir çerçeve sunar.

2.4. Din Psikolojisi Perspektifi: James, Freud ve Modern Yaklaşımlar

Din psikolojisi, bireyin dini deneyimlerini, inançlarını ve ritüellerini psikolojik açıdan anlamaya çalışır. William James'in dini deneyimlerin çeşitliliğini ve bireysel deneyimlerin önemini vurgulayan yaklaşımı, bu çalışmanın fenomenolojik boyutuna teorik destek sağlar. James, dini deneyimin bireysel ve içsel bir süreç olduğunu ve bu deneyimin insanın yaşamını

anlamlandırmada önemli bir rol oynadığını savunur (James, 2017). Bu bağlamda kutsal mekân, bireyin deneyimlediği dini anlamın dışa vurumu olarak görülebilir.

Sigmund Freud, dinin psikolojik temellerini açıklarken, dini ritüelleri bastırılmış arzuların ve bilinçdışındaki çatışmaların dışa vurumu olarak yorumlar (Freud, 2012). Freud'un yaklaşımı, kutsal mekân algısını daha çok "bireysel ihtiyaçların ve psikolojik savunma mekanizmalarının" bir sonucu olarak görür. Bu bakış açısı, dağ, ağaç ve su kültlerinin bireyin kaygı, ölüm korkusu ve belirsizlikle başa çıkma süreçlerinde işlev gördüğünü açıklamada kullanılabilir. Ancak Freud'un yaklaşımı, kutsalın toplumsal ve kültürel boyutlarını daha az vurguladığı için, bu çalışmada tek başına yeterli değildir.

Bu nedenle din psikolojisi perspektifi, James'in deneyimsel yaklaşımı ve Jung'un sembolik yaklaşımıyla birlikte ele alınır. Bu birleşim, kutsal mekân algısının hem bireysel deneyim hem de kolektif bilinç düzeyinde açıklanmasını mümkün kılar.

2.5. Mitoloji ve Şamanizm: Türk Kültüründe Doğa Unsurlarının Kutsallaşması

Türk kültüründe mitoloji ve Şamanizm, doğa unsurlarının kutsallaştırılmasının temel kaynaklarıdır. Şamanizm, doğa unsurlarını ruhsal varlıkların mekânı olarak görür ve ritüeller aracılığıyla bu unsurlarla iletişim kurar. Şamanların ritüel yolculukları, dağ, ağaç ve su gibi unsurların "öteki dünya" ile bağlantı kurulan alanlar olarak deneyimlenmesini sağlar (Hultkrantz, 1981). Bu bağlamda Şamanizm, kutsal mekân algısının doğa temelli bir biçimde oluşmasını ve sürdürülmesini mümkün kılar.

Gök Tanrı inancı, Türk mitolojisinin merkezinde yer alan bir inanç sistemidir. Gök Tanrı, doğa unsurlarını yaratıcı ve düzenleyici güçler olarak görür. Bu inanç, dağların, ağaçların ve suyun tanrısal güçlerle ilişkilendirilmesini destekler. Türk kültüründe kutsal mekân, bu inanç sistemi içinde "tanrısal düzenin" ve "dünya düzeninin" somutlaştığı alanlar olarak görülür.

2.6. Kutsal Mekânın Toplumsal ve Kültürel Boyutu: Kollektif Bellek ve Kimlik Kuramları

Kutsal mekân, toplumsal belleğin ve kolektif kimliğin üretildiği bir alandır. Assmann ve Czaplicka'nın kolektif bellek kuramı, toplumların geçmişi nasıl hatırladığını ve bu hatırlama sürecinin kimlik üretimindeki rolünü açıklamada önemlidir. Kolektif bellek, toplumun kendisini yeniden üretmesi ve kültürel sürekliliği sağlaması için gereklidir (Assmann & Czaplicka, 1995). Dağ, ağaç ve su kültleri, Türk toplumunun kolektif belleğinde yer alan temel sembollerdir. Bu semboller, mitolojik anlatılar ve ritüeller aracılığıyla yeniden üretilir ve toplumun kimliğini şekillendirir.

Kutsal mekânın kültürel boyutu, aynı zamanda çevre ile insan arasındaki ilişkiyi de düzenler. Doğa unsurlarının kutsallaştırılması, çevreye saygı ve koruma kültürünü besler. Bu durum, modern ekolojik yaklaşımlar açısından da önemlidir. Kutsal mekân algısı, doğanın kutsal olarak görülmesiyle çevre bilincinin oluşmasına katkı sağlayabilir.

Bu kuramsal çerçeve, araştırmanın temel sorularını açıklamaya hizmet eder. Eliade'nin kutsal mekân kavramı, dağ, ağaç ve su kültlerinin "kutsal" olarak deneyimlenmesini; Durkheim'ın toplumsal düzen kuramı, bu kültlerin toplumsal birlik ve norm üretimindeki rolünü; Jung'un arketip kuramı, bu kültlerin psikolojik işlevini; James ve Freud'un din psikolojisi yaklaşımları, bireysel deneyim ve psikolojik ihtiyaçlar bağlamında kutsal mekânı açıklamayı sağlar. Mitoloji ve Şamanizm ise Türk kültüründe doğa unsurlarının kutsallaştırılmasının tarihsel ve ritüel temellerini ortaya koyar. Bu çerçeve, çalışmanın hem dinler tarihi hem de din psikolojisi perspektiflerini birleştirerek kutsal mekân algısını çok boyutlu olarak ele almasını sağlar.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Kutsal mekân algısı, dinler tarihi ve din psikolojisi açısından oldukça kritik bir araştırma alanıdır. Bu çalışma, Türk kültüründe doğa unsurlarının kutsallıkla ilişkilendirilmesini, sadece sembolik bir düzlemde değil; aynı zamanda toplumsal düzenin ve bireysel psikolojinin bir parçası olarak ele alır. Bu yönüyle çalışmanın önemi üç temel boyutta öne çıkar:

3.1. Kültürel Bellek ve Kimlik Oluşumuna Katkı

Türk kültüründe dağ, ağaç ve su gibi doğa unsurları, sadece çevresel unsurlar olarak değil; aynı zamanda toplumsal hafızanın ve kimlik kodlarının taşıyıcılarıdır. Bu unsurlar, mitolojik anlatılar, destanlar, halk hikâyeleri ve ritüeller aracılığıyla nesilden nesile aktarılır. Bu aktarım süreci, toplumsal kimliğin ve aidiyet duygusunun güçlenmesine katkı sağlar (Assmann & Czaplicka, 1995). Çalışma, bu sürecin nasıl işlediğini, kutsal mekân algısı üzerinden açıklamaya çalışır.

3.2. Din Psikolojisi ve Sembolik Anlamlandırma

Din psikolojisi, bireylerin dünyayı anlamlandırma, kaygı yönetimi, ölümle yüzleşme ve aidiyet geliştirme süreçlerinde dinin nasıl işlev gördüğünü inceler (James, 2017; Freud, 2012; Jung, 2009). Bu bağlamda dağ, ağaç ve su kültleri, sadece mitolojik anlatılar değil; bireylerin psikolojik ihtiyaçlarına yanıt veren sembolik sistemlerdir. Bu çalışma, bu sembolik sistemlerin psikolojik işlevlerini ve birey üzerinde yarattığı güven, huzur ve düzen duygusunu analiz eder.

3.3. Dinler Tarihi Perspektifinde Karşılaştırmalı Analiz

Türk kültüründeki kutsal mekân algısı, yalnızca yerel bir fenomen değildir; aynı zamanda daha geniş bir "insanlık kültü" çerçevesinde değerlendirilebilir. Dağ, ağaç ve su kültleri, dünya dinlerinde ve mitolojilerinde de sıkça rastlanan temalardır. Bu çalışmada, Türk örneği ile diğer kültürlerin benzer kültleri karşılaştırılarak, hem evrensel hem de kültüre özgü boyutlar ortaya konur (Eliade, 1957; Durkheim, 2020). Bu karşılaştırmalı yaklaşım, Türk kültürünün dünya kültürleri içindeki yerini anlamaya yardımcı olur.

4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışmanın sınırlılıkları, hem metodolojik hem de kaynak temelli boyutlarda ele alınmalıdır. Çalışma, birincil saha çalışması (görüşme, gözlem vb.) içermemektedir; bu nedenle elde edilen veriler daha çok metin temelli dokümantasyon ve yorumlama süreçlerine dayanır. Bu durum, çalışmanın fenomenolojik yaklaşımını "deneyim" düzeyinde değil, "metinlerde yeniden inşa edilen deneyim" düzeyinde sınırlayabilir.

4.1. Metin Temelli Veri Kaynakları

Çalışmada kullanılan temel veri kaynakları, dinler tarihi literatürü, Türk mitolojisi metinleri, Şamanizm ve Gök Tanrı inancı kaynakları ile din psikolojisi kuramlarıdır. Bu kaynakların bazıları, farklı dönemlerde yazıya geçirilmiş ve yorumlanmıştır. Dolayısıyla metinlerin orijinalliği ve yorum katmanları, çalışmanın yorum düzeyini etkileyebilir (Köprülü, 1980; Beydili, 2023). Bu sınırlılık, çalışmanın "kesin tarihsel gerçeklik" iddiasını azaltmakta; ancak kültürel anlamların ve sembolik sistemlerin analizine odaklanmayı mümkün kılmaktadır.

4.2. Dil ve Çeviri Sorunları

Türk mitolojisi ve Şamanizm kaynaklarının bir kısmı, farklı dönemlerde farklı dillerde (eski Türkçe, Uygurca, Moğolca vb.) yazılmıştır. Bu metinlerin günümüz Türkçesine çevirisi ve yorumlanması, bazı anlam kayıplarına neden olabilir. Bu çalışma, mevcut çeviri ve yorumlara dayanarak analizini sürdürmektedir; dolayısıyla bazı orijinal dil nüansları göz ardı edilebilir (Roux, 2011)

4.3. Kapsam Sınırlılığı

Dağ, ağaç ve su kültleri, Türk kültürünün çok geniş bir alanını kapsar. Bu çalışmada, tüm alt temalar ve bölgesel varyasyonlar detaylı olarak ele alınmamıştır. Çalışma, daha çok genel ve temel temalar üzerinden bir sentez sunmayı hedeflemektedir. Bu nedenle yerel varyasyonlar, farklı Türk boylarının ritüel ve mitolojik pratikleri ayrıntılı şekilde incelenmemiştir.

5. YÖNTEM

Bu çalışma, **nitel araştırma** yöntemleri kapsamında ele alınmıştır. Araştırmada **fenomenolojik yaklaşım** ile **dokümantasyon yöntemi** birlikte kullanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşım, kutsal mekân algısını, birey ve toplum tarafından nasıl deneyimlendiğini ve anlamlandırıldığını ortaya koymayı amaçlar (Husserl, 1913/1982; Giorgi, 2009). Dokümantasyon yöntemi ise, bu deneyimlerin ve anlamların metinlerde, ritüellerde ve tarihsel belgelerde nasıl kayıt altına alındığını analiz eder (Yıldırım & Şimşek, 2021).

5.1. Fenomenolojik Yaklaşım

Fenomenoloji, "olgu"ların özünü, yani deneyimin temel yapılarını açıklamaya çalışır. Bu çalışmada fenomenolojik yaklaşım, dağ, ağaç ve su kültlerinin Türk toplumunda "kutsal mekân" olarak deneyimlenmesini anlamaya odaklanır. Bu bağlamda araştırmacı, metinlerdeki

anlatıları ve ritüel betimlemeleri, deneyimin özünü açığa çıkaracak biçimde yorumlar. Fenomenolojik analizde amaç, "gerçek" bir tarihsel olaydan ziyade, bireyin ve toplumun bu olguyu nasıl yaşadığı ve anlamlandırdığıdır (Moustakas, 1994).

5.2. Dokümantasyon Yöntemi

Dokümantasyon yöntemi, araştırmanın temel veri toplama yöntemidir. Bu yöntemle, yazılı kaynaklar, mitolojik metinler, dini ritüel kayıtları, tarihsel belgeler ve akademik literatür incelenmiştir. Dokümantasyon, özellikle dinler tarihi ve mitoloji alanlarında, kültürel unsurların kaynağını ve dönüşümünü izlemek açısından önemlidir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu çalışma, dokümantasyon yöntemiyle elde edilen verileri, tematik analiz ile kodlayarak yorumlamıştır.

5.3. Tematik Analiz

Tematik analiz, nitel verilerin sistematik olarak kategorize edilmesini ve yorumlanmasını sağlar (Braun & Clarke, 2006). Bu çalışmada tematik analiz, metinlerde tekrar eden motifleri (dağ, ağaç, su; arınma ritüelleri; tanrısal bağlantı; dünya ekseni; atalar kültü vb.) belirlemek için kullanılmıştır. Bu temalar, hem dinler tarihi hem de din psikolojisi perspektifinden analiz edilmiştir.

5.4. Veri Kaynakları

Araştırmada kullanılan başlıca veri kaynakları şunlardır:

- Türk mitolojisi metinleri
- Şamanizm ve Gök Tanrı inancı ile ilgili tarihsel ve antropolojik literatür
- Dinler tarihi kaynakları
- Din psikolojisi ve sembolizm kuramları
- Halk kültürü ve etnografik çalışmalara dayalı kaynaklar

Bu kaynaklar, hem tarihsel hem de psikolojik düzlemde kutsal mekân algısını anlamaya yönelik olarak seçilmiştir.

6. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, dağ, ağaç ve su kültlerinin Türklerde kutsal mekân algısını nasıl şekillendirdiği, dinler tarihi ve din psikolojisi perspektifleriyle birlikte ele alınacaktır. Bulgular, üç ana tema üzerinden tartışılacaktır: (1) Dağ kültü, (2) Ağaç kültü, (3) Su kültü. Her tema, hem dinler tarihi hem de din psikolojisi açısından yorumlanacaktır.

6.1. Dağ Kültü: Kutsalın Zirvesi ve Tanrısal İletişim

6.1.1. Dağın Dinler Tarihindeki Yeri

Dağ, dünya dinlerinde sıkça kutsal mekân olarak kabul edilen bir unsurdur. Mitolojik anlatılarda dağlar, tanrıların yaşadığı, gökyüzüne yakın olduğu için kutsal sayılan yerlerdir. Bu bağlamda Türk mitolojisinde dağlar, özellikle Gök Tanrı inancının ve Şamanizm'in merkezi unsurlarından biridir. Gökyüzüne yakınlık, dağların "tanrısal alan" olarak algılanmasına yol açar. Göktürk yazıtlarında ve Uygur metinlerinde dağlar, hem fiziksel hem de sembolik olarak kutsallığın mekânı olarak betimlenir (Beydili, 2023).

Dinler tarihi perspektifinden dağ, birçok kültürde "dünya merkezi" veya "kutsal merkez" olarak görülür. Eliade'ye göre kutsal mekân, insanın dünyayı "anlamlandırdığı" yerdir ve dağlar bu anlamlandırmanın somutlaştığı alanlardır (Eliade, 1957). Dağların bu rolü, Türk kültüründe özellikle Şamanizm ve Gök Tanrı inancında belirginleşir. Şamanlar, ritüel yolculuklarında dağları "göğe açılan kapı" olarak kullanır. Bu bağlamda dağ, sadece bir coğrafi oluşum değil; aynı zamanda "tanrısal iletişimin" mekânı olarak deneyimlenir (Hultkrantz, 1981).

6.1.2. Dağ Kültünün Türklerdeki Psikolojik İşlevi

Din psikolojisi açısından dağ, bireyin kaygı ve belirsizlikle başa çıkmasında önemli bir sembol olarak işlev görür. İnsan, doğa karşısında küçük ve savunmasız hissedebilir. Ancak dağın "sabit" ve "yüce" varlığı, bireye düzen ve güven duygusu sağlar. Bu durum, özellikle göçebe toplumlarda önemlidir; çünkü göçebe yaşamın belirsizliği, dağın değişmezliğiyle dengelenir.

Jung'a göre simgeler, bilinçdışının dışa vurumudur ve bireyin iç dünyasını düzenlemeye yardımcı olur (Jung, 2009). Dağ simgesi, güç, direnç, dayanıklılık ve kutsallık gibi psikolojik temaları temsil eder. Türk toplumunda dağ, aynı zamanda bir "koruyucu" olarak da algılanır. Bu algı, dağın fiziksel olarak yüksek ve erişilmesi zor oluşuyla ilişkilidir. Dağ, bireyin ve toplumun güven ihtiyacına yanıt veren bir "simgesel güç" olarak işlev görür.

6.1.3. Dağ Kültünün Toplumsal ve Ritüel Boyutu

Türk toplumlarında dağ, ritüel ve toplumsal düzenin merkezi olarak da görülür. Dağlar, toplumsal sözleşmenin ve normların sembolik olarak "yerleştirildiği" alanlardır. Örneğin, bazı Türk boylarında dağ, toplumsal anlaşmaların yapıldığı, antlaşmaların kutsallıkla pekiştirildiği bir mekân olarak betimlenir. Bu durum, Durkheim'ın kutsal ile toplumsal düzen arasındaki ilişkiyi açıklayan yaklaşımıyla uyumludur (Durkheim, 2020). Durkheim'a göre kutsal, toplumun kendini tanımlama ve bir arada tutma mekanizmalarından biridir. Dağ kültü, bu mekanizmaların bir parçası olarak, toplumsal birlik ve aidiyet duygusunu pekiştirir.

6.1.4. Dağ Kültünün Diğer Toplumlarla Karşılaştırılması

Dağ kültü, Türk kültüründe belirgin bir yer tutarken, dünya dinlerinde de benzer temalar görülür. Örneğin, Yunan mitolojisinde Olympus Dağı, tanrıların ikametgahıdır. Hinduizm'de Himalayalar, tanrısal varlıkların mekânı olarak kabul edilir. Bu karşılaştırma, dağın kutsallıkla ilişkilendirilmesinin evrensel bir motif olduğunu gösterir. Ancak Türk kültüründe dağ, özellikle Şamanizm ve Gök Tanrı inancıyla birleşerek "tanrısal iletişim" ve "ataların ruhuyla bağlantı"

gibi özel anlamlar kazanır. Bu nedenle Türk dağ kültü, hem evrensel bir motifin yerel bir versiyonu hem de kendine özgü bir anlam yapısıdır.

6.2. Ağaç Kültü: Dünya Ekseni ve Soyun Sembolü

6.2.1. Ağaç ve Dünya Ekseni (Axis Mundi)

Ağaç, dünya dinlerinde ve mitolojilerinde sıkça "dünya ekseni" (axis mundi) olarak betimlenir. Bu kavram, dünyanın merkezini ve gökyüzüyle yer arasındaki bağlantıyı simgeler. Türk mitolojisinde ağaç, özellikle "Yaşayan Ağaç" ve "Dünya Ağacı" motifleriyle karşımıza çıkar. Bu ağaç, gök ile yer arasındaki bağlantıyı temsil eder ve evrenin düzenini simgeler (Eliade, 1957). Türklerde ağaç, hem yaşamın hem de soyun devamını temsil eden bir semboldür.

Ağaç kültü, Şamanizm'de de önemli bir yere sahiptir. Şamanlar, ritüel sırasında ağaçlara bağlanarak "göğe çıkma" ve "tanrısal dünyaya geçiş" temalarını işler. Bu ritüeller, ağaçın bir "ara mekân" olarak deneyimlenmesini sağlar. Ağaç, hem fiziksel bir varlık hem de ruhsal bir köprü olarak işlev görür. Bu anlamda ağaç, "kutsal mekân" algısının merkezine yerleşir.

6.2.2. Ağaç Kültünün Din Psikolojisindeki Yeri

Din psikolojisi açısından ağaç, bireyin yaşamı ve ölümü anlamlandırma süreçlerinde önemli bir semboldür. Ağaç, büyüme, gelişme, mevsimsel döngüler ve yeniden doğuş temalarını içerir. Bu temalar, bireyin yaşam döngüsünü ve ölümle yüzleşmesini anlamlandırmasına yardımcı olur. Jung'un arketip teorisine göre, ağaç arketipi, bireyin iç dünyasında "yaşam" ve "büyüme" gibi temel temaları temsil eder (Jung, 2009). Ağaç simgesi, aynı zamanda aile ve soy kavramlarını da içerir. Bu nedenle ağaç kültü, bireyin kimlik ve aidiyet duygusunu güçlendiren bir sembolik sistemdir.

Türk kültüründe ağaç, özellikle "soy" ve "atalar" temasıyla bağlantılıdır. Ataların ruhlarının ağaçta yaşadığı, ağaçların korunması gerektiği gibi inançlar, toplumun kültürel belleğini güçlendirir. Bu inançlar, toplumsal düzenin korunması ve nesiller arası bağın sürdürülmesi açısından önemli psikolojik işlevler taşır.

6.2.3. Ağaç Kültünün Toplumsal Ritüelleri

Türk toplumlarında ağaç, ritüel ve toplumsal yaşamın merkezi unsurlarından biridir. Örneğin, ağaç dikme ritüelleri, yeni bir dönemin başlangıcını ve toplumun devamını simgeler. Ayrıca ağaçların kutsal sayıldığı ve zarar verilmemesi gerektiği inancı, toplumsal normların bir parçası olarak işlev görür. Bu normlar, Durkheim'ın toplumsal düzenin kutsal ile nasıl ilişkilendiğini açıklayan yaklaşımıyla uyumludur (Durkheim, 2020). Ağaç kültü, toplumsal düzenin korunması ve çevrenin kutsal bir varlık olarak görülmesi ile birleşir.

6.2.4. Ağaç Kültünün Diğer Toplumlarla Karşılaştırılması

Ağaç kültü, dünya kültürlerinde de yaygındır. Örneğin, İskandinav mitolojisinde Yggdrasil adlı dünya ağacı, evrenin merkezini temsil eder. Kelt kültüründe de ağaçlar kutsal kabul edilir ve "druid" ritüellerinde merkezi bir rol oynar. Bu karşılaştırma, ağaç kültünün evrensel bir motif olduğunu gösterir. Ancak Türk kültüründe ağaç, özellikle Şamanizm ve atalar kültü ile birleşerek "soy ve kimlik" temalarını daha belirgin şekilde vurgular. Bu nedenle Türk ağaç kültü, hem evrensel bir sembol hem de kültüre özgü bir anlam yapısı olarak değerlendirilebilir.

6.3. Su Kültü: Arınma, Yeniden Doğuş ve Hayatın Kaynağı

6.3.1. Su Kültünün Dinler Tarihindeki Temelleri

Su, dünya dinlerinde kutsallığın ve yaşamın temel sembollerinden biridir. Dinler tarihi literatüründe su, arınma, temizlenme, yeniden doğuş ve yaşamın kaynağı olarak sıkça ele alınır (Eliade, 1957; Durkheim, 2020). Türk kültüründe su, özellikle "kutsal kaynaklar" ve "su ritüelleri" üzerinden anlam kazanır. Kaynaklar, nehirler ve göller, sadece fiziksel su kaynakları değil; aynı zamanda ruhsal ve kutsal enerji taşıyan mekânlar olarak görülür.

Şamanizm'de su, ritüel arınmanın ve "dünya ile ilişki kurmanın" bir aracı olarak kullanılır. Şamanlar, suya bağlı ritüellerle hem bireysel hem de toplumsal düzeyde arınma ve yenilenme süreçlerini yönetir. Bu ritüeller, suyun hem fiziksel hem de sembolik düzlemde "kutsal bir araç" olarak işlev görmesini sağlar.

6.3.2. Su Kültünün Din Psikolojisindeki İşlevi

Din psikolojisi açısından su, bireyin kaygı ve belirsizlikle başa çıkmasında önemli bir semboldür. Su, yaşamın kaynağı olduğu için "güven" ve "devamlılık" hissi yaratır. Aynı zamanda su, arınma ve temizlenme temalarıyla bireyin iç dünyasında "yeniden doğuş" hissi uyandırır. Bu durum, özellikle bireyin travma, kayıp veya belirsizlik yaşadığı dönemlerde önem kazanır.

Freud'un din eleştirisi ve Jung'un sembolizm teorisi, suyun psikolojik işlevini açıklamada farklı perspektifler sunar. Freud, dini ritüelleri bastırılmış arzuların dışavurumu olarak yorumlarken (Freud, 2012), Jung suyu arketipik bir sembol olarak görür ve bilinçdışının derin temalarını temsil ettiğini savunur (Jung, 2009). Türk kültüründe su, bu arketipik anlamlarıyla bireyin iç dünyasında güven, arınma ve yeniden doğuş temalarını destekler.

6.3.3. Su Kültünün Toplumsal Ritüelleri

Türk toplumlarında su, toplumsal ritüellerin merkezi unsurlarından biridir. Örneğin, "suya adak adama", "suya yiyecek atma", "su kaynaklarına saygı gösterme" gibi ritüeller, suyun kutsallığını pekiştirir. Bu ritüeller, toplumun suya olan bağımlılığını ve suyun yaşam için vazgeçilmez olduğunu sembolik olarak ifade eder.

Ayrıca su, toplumun ritüel takviminde de önemli bir yere sahiptir. Mevsimsel ritüeller, yağmur duaları ve suyla ilgili törenler, toplumun doğayla olan ilişkisini düzenler. Bu ritüeller,

Durkheim'ın toplumsal düzenin kutsal ile nasıl inşa edildiğini açıklayan yaklaşımıyla uyumludur (Durkheim, 2020). Su kültü, toplumsal dayanışma ve ortak anlam üretimi süreçlerini destekler.

6.3.4. Su Kültünün Diğer Toplumlarla Karşılaştırılması

Su kültü, dünya dinlerinde de merkezi bir motif olarak görülür. Örneğin, Hristiyanlıkta vaftiz ritüeli, su ile arınma ve yeniden doğuş temasını taşır. Hinduizm'de Ganj Nehri kutsal kabul edilir ve arınma ritüelleri bu nehirde gerçekleştirilir. Bu karşılaştırma, suyun evrensel bir kutsal sembol olduğunu gösterir. Ancak Türk kültüründe su, özellikle göçebe yaşamın suya bağımlılığı ve doğa ile yakın ilişki bağlamında farklı bir anlam kazanır. Su, Türk toplumunda hem yaşamın kaynağı hem de doğayla kurulan kutsal bağın simgesi olarak öne çıkar.

7. GENEL TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, dağ, ağaç ve su kültlerinin Türk kültüründe kutsal mekân algısını oluşturan temel yapı taşları olduğunu göstermektedir. Bu unsurlar, hem dinler tarihi hem de din psikolojisi açısından önemli işlevler taşır. Aşağıda, bulguların genel bir tartışması yapılacaktır.

7.1. Kutsal Mekânın "Doğa Temelli" Yapısı

Türk kültüründe kutsal mekân algısı, doğa unsurları üzerinden şekillenir. Bu durum, Türklerin doğayla olan yakın ilişkisini ve doğayı sadece bir çevresel unsur değil, aynı zamanda bir anlam dünyası olarak görmelerini gösterir. Dağ, ağaç ve su, Türk toplumunda kutsal mekânın temel bileşenleri olarak, insanın doğayla kurduğu ilişkiyi düzenler. Bu bağlamda kutsal mekân, "doğanın kutsallaştırılması" süreciyle oluşur.

Bu durum, dinler tarihindeki genel eğilimle uyumludur: birçok kültürde doğa unsurları, kutsal olarak algılanır ve ritüel pratiklerle kutsallık pekiştirilir (Eliade, 1957). Ancak Türk kültüründe bu süreç, özellikle Şamanizm ve Gök Tanrı inancının etkisiyle daha belirgin ve sistematik bir biçimde ortaya çıkar. Şamanizm'de doğa unsurları, sadece sembolik değil; aynı zamanda "ruhlarla iletişim" ve "dünya düzeni" bağlamında işlev görür. Bu nedenle Türk kutsal mekân algısı, doğayla kurulan "ruhsal ilişki" nin bir sonucudur.

7.2. Kutsal Mekân ve Kimlik İlişkisi

Kutsal mekân algısı, toplumsal kimliğin ve aidiyetin inşasında kritik bir rol oynar. Dağ, ağaç ve su kültleri, Türk toplumunda "biz" duygusunun ve kolektif belleğin oluşmasına katkı sağlar. Bu unsurlar, mitolojik anlatılar ve ritüeller aracılığıyla toplumun ortak bir anlam dünyası oluşturmasına yardımcı olur. Bu durum, Durkheim'ın toplumsal birlik ve kutsal arasındaki ilişkiyi açıklayan yaklaşımıyla uyumludur (Durkheim,2020).

Ayrıca bu kültler, toplumsal normların ve değerlerin somutlaştırıldığı alanlar olarak da işlev görür. Örneğin, ağaçların korunması ve su kaynaklarına saygı gösterilmesi gibi normlar,

toplumun doğaya olan sorumluluğunu ve sürdürülebilir yaşamı destekler. Bu normlar, toplumsal düzenin korunmasına katkı sağlar.

7.3. Din Psikolojisi Perspektifinden Kutsal Mekân

Din psikolojisi açısından kutsal mekân, bireyin iç dünyasında düzen ve güven sağlayan bir mekanizmadır. Dağ, ağaç ve su kültleri, bireyin kaygı ve belirsizlikle başa çıkmasına yardımcı olur. Bu unsurlar, bireyin yaşam döngüsünü, ölümü ve yeniden doğuşu anlamlandırmasını sağlar. Bu bağlamda kutsal mekân, bireyin psikolojik bütünlüğünü destekleyen bir sembolik sistemdir.

Jung'un arketip teorisi, bu durumu açıklamada özellikle yararlıdır. Dağ, güç ve dayanıklılık; ağaç, yaşam ve soy; su ise arınma ve yeniden doğuş temalarını temsil eder (Jung, 2009). Bu arketipler, bireyin bilinçdışında güçlü bir biçimde yer alır ve ritüeller aracılığıyla bilinç düzeyine çıkarılır. Bu süreç, bireyin psikolojik dengesi için önemlidir.

7.4. Evrensel ve Kültüre Özgü Boyutlar

Bu çalışmanın karşılaştırmalı analiz kısmı, kutsal mekân algısının hem evrensel hem de kültüre özgü boyutları olduğunu göstermiştir. Dağ, ağaç ve su kültleri, dünya dinlerinde ve mitolojilerinde ortak motifler olarak görülür. Ancak Türk kültüründe bu motifler, Şamanizm ve Gök Tanrı inancı ile birleşerek kendine özgü bir anlam yapısı oluşturur. Bu nedenle Türk kutsal mekân algısı, evrensel bir motifin yerel bir biçimlenişi olarak değerlendirilebilir.

8. SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı, Türk kültüründe kutsal mekân algısının temel unsurları olan dağ, ağaç ve su kültlerini din psikolojisi ve dinler tarihi perspektiflerinden analiz etmek ve bu unsurların kutsal mekân algısını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktır. Araştırmanın bulguları, kutsal mekân algısının doğa unsurları üzerinden oluştuğunu ve dağ, ağaç ile su kültlerinin bu algının temel bileşenleri olduğunu göstermektedir. Bu unsurlar, yalnızca fiziksel çevre öğeleri olarak değil; mitolojik anlatıların, ritüellerin ve toplumsal normların merkezinde yer alan sembolik mekânlar olarak işlev görmüştür. Bu bağlamda kutsal mekân, bireyin dünyayı anlamlandırma çabasının ve toplumun varoluşsal kaygılarını düzenleyen anlam dünyasının merkezi olarak görülmektedir.

Dağ kültü, tanrısal iletişim ve atalarla bağlantı kurma merkezi olarak algılanmış; ritüellerin gerçekleştirildiği bir mekân olarak toplumsal düzenin ve bireysel güvenin sembolü haline gelmiştir. Dağın yüksekliği ve görkemli yapısı, bireylere güç ve düzen duygusu kazandırarak kaygı ve belirsizlikle başa çıkmada psikolojik bir dayanak sağlamıştır. Ağaç kültü ise dünya ekseni ve soyun sembolü olarak yaşamın sürekliliğini ve kimlik oluşumunu destekleyen bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Ağaç simgesi, büyüme, mevsimsel döngüler ve yeniden doğuş temalarıyla bireyin yaşamı anlamlandırma süreçlerine katkıda bulunmuş, aynı zamanda toplumsal belleğin ve çevre etiğinin korunmasına hizmet etmiştir. Su kültü ise arınma, yeniden

doğuş ve yaşam kaynağı temalarıyla hem bireysel psikolojik yeniden düzenlenmeyi hem de toplumsal ritüeller aracılığıyla kolektif düzenin sürdürülmesini mümkün kılmıştır.

Bu unsurların kutsallaştırılması, Türk toplumunun doğa ile kurduğu derin ilişki ve tarihsel yaşam biçiminin bir sonucu olarak görülmektedir. Kutsal mekân algısı, yalnızca bireysel psikolojik işlevlere hizmet etmekle kalmamış, aynı zamanda toplumsal düzenin ve kültürel sürekliliğin üretildiği dinamik bir mekanizma olarak işlev görmüştür. Dağ, ağaç ve su kültleri, toplumsal ritüeller ve mitolojik anlatılar aracılığıyla yeniden üretilmiş; böylece toplumun ortak değerleri, normları ve kolektif belleği korunmuştur. Bu nedenle kutsal mekân algısı, geçmişin bir kalıntısı olmaktan ziyade günümüz toplumlarının sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarıyla yeniden şekillenen dinamik bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, Türk kültüründe kutsal mekân algısının doğa temelli doğasını ve bu doğanın toplumsal ile bireysel etkilerini ortaya koyarak, konuya ilişkin literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, kutsal mekân algısının modernleşme ve kentleşme süreçleriyle nasıl dönüştüğü ve farklı bölgelerdeki kültler arası karşılaştırmalarla daha ayrıntılı incelenmesi önerilmektedir.

9. KAYNAKÇA

Assmann, J. & Czaplicka, J. (1995). *Collective Memory and Cultural Identity*. New German Critique, (65), 125-133.

Beydili, C. (2023).Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük. Yurt Kitap Yayın.

Braun, V. and Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3 (2), 77-101.

Durkheim, E. (2020). *Dini hayatın ilkel biçimleri* (Çev. A. Ceylan). Gece Kitaplığı.

Eliade, M. (1957) The Sacred and The Profane: The Nature of Religion (Translated by Willard R. Trask). New York: Harvest, Brace & World.

Freud, S. (2012). Bir Yanılsamanın Geleceği. (Çev. Hasan İlhan). Alter Yayıncılık.

Giorgi, A. (2009). *The Descriptive Phenomenological Method in Psychology: A Modified Husserlian Approach*. Duquesne University Press.

Hultkrantz, Å. (1981). *The Religions of the American Indians*. University of California Press.

Husserl, E. (2003). Fenomenoloji Üzerine Beş Ders, (Çev.: H. Tepe). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

James, W. (2017). Dinsel Deneyimin Çeşitleri. (Çev. İsmail Hakkı Yılmaz). Pinhan Yayıncılık.

Jung, C. G. (2009). İnsan ve Sembolleri (Çev. A. N. Babaoğlu). İstanbul: Okuyan Us.

Köprülü, M. F. (1980). Türk Edebiyatı Tarihi (2. Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat

Moustakas, C. (1994). *Phenomenological Research Methods*. Sage Publications.

Roux, J.J. (2011). Eski *Türk Mitolojisi*. (Çev. Musa Yaşar Sağlam). BilgeSu Yayıncılık

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

THE ROLE OF TOTEMIC ELEMENTS IN IDENTITY AND COLLECTIVE CONSCIOUSNESS FORMATION AMONG THE TURKS: THE CASE OF THE GREY WOLF AND THE EAGLE

TÜRKLERDE TOTEMİK UNSURLARIN KİMLİK VE KOLEKTİF BİLİNÇ OLUŞUMUNDAKİ ROLÜ: BOZKURT ve KARTAL ÖRNEĞİ

Assoc. Prof. Dr. Selahattin YAKUT
Yozgat Bozok University, Faculty of Theology,
Department of Philosophy and Religious Studies,
Department of Psychology of Religion,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3189-2123
Asst. Prof. Dr. Abdulali ALİEV
Yozgat Bozok University, Faculty of Theology,
Department of Philosophy and Religious Studies,
Department of Psychology of Religion
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7934-3350

ÖZET

Bu çalışma, Türk kültüründe totemik unsurların kimlik ve kolektif bilinç oluşumundaki rolünü, özellikle Bozkurt (kurt) ve kartal figürleri üzerinden ele almayı amaçlamaktadır. Totemizm, antropolojik ve dinler tarihi literatüründe sıklıkla "ilkel din" kategorisiyle sınırlı bir şekilde ele alınsa da, modern sosyal bilimler bu yaklaşımı genişleterek totemik sembollerin toplumsal düzen, kimlik ve psikolojik anlam üretimi açısından taşıdığı işlevleri vurgulamaktadır. Bu bağlamda Bozkurt ve kartal, Türk mitolojisi ve kültürel belleğinde sadece hayvan figürleri değil, aynı zamanda toplumsal birlik, köken bilinci ve egemenlik gibi temel kavramların sembolik taşıyıcıları olarak görülmektedir. Araştırma, fenomenolojik yöntem ve dokümantasyon yöntemi temelinde yürütülmüştür. Fenomenolojik yaklaşım, Bozkurt ve kartal sembollerinin Türk kolektif bilincinde nasıl deneyimlendiğini ve hangi anlam katmanlarıyla yüklendiğini anlamayı hedeflerken, dokümantasyon yöntemi mitolojik metinler, destanlar, tarihî belgeler ve çağdaş akademik literatür üzerinden verilerin sistematik olarak toplanmasını sağlamıştır. Veriler, tematik analiz çerçevesinde incelenmiş; totemizm, kimlik, kolektif bilinç ve kutsallık temaları etrafında anlamlandırılmıştır. Bulgular, Bozkurt ve kartalın Türk kültüründe tarihsel sürekliliğe sahip totemik unsurlar olduğunu göstermektedir. Bozkurt figürü, özellikle Ergenekon ve Asena anlatıları gibi köken mitlerinde, yeniden doğuş, koruyuculuk ve soy bilincini temsil eden merkezi bir sembol olarak öne çıkmaktadır. Gök Tanrı inancı ve şamanik kozmolojide gökyüzüyle ilişkilendirilen, egemenlik ve ilahi düzenin simgesi olarak işlev görmektedir. Bu iki figür, yer–gök ekseninde Türk kozmolojisinin temel bileşenleri olarak görülmekte ve toplumun kendisini hem tarihsel hem de kozmik bir bağlamda tanımlamasını mümkün kılmaktadır .Araştırmanın tarihsel analizi, Bozkurt ve kartal sembollerinin Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan süreçte, İslamiyet'in kabulü ve coğrafi değişimlere rağmen

kültürel bellekte canlı kaldığını göstermiştir. Bu durum, sembollerin yalnızca dinî bir kalıntı değil, aynı zamanda toplumsal kimlik ve kolektif bilinç için sürdürülebilir bir anlam kaynağı olduğunu göstermektedir. Modern dönemde ise bu semboller, millî kimlik söylemleri ve ulus-devlet inşası bağlamında yeniden üretildiği görülmektedir. Bozkurt ve kartal, günümüzde de toplumsal dayanışma, güç ve geçmişle bağlantı kurma ihtiyacını karşılayan güçlü kültürel semboller olarak kullanılmaktadır. Sonuç olarak, bozkurt ve kartal figürleri, Türk toplumunda hem bireysel psikoloji hem de kolektif hafıza düzeyinde anlam üreten temel totemik unsurlar olarak işlev görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Totemizm, Bozkurt, Kartal, Türk mitolojisi, kimlik, kolektif bilinç, dinler tarihi, din psikolojisi

ABSTRACT

This study aims to examine the role of totemic elements in the formation of identity and collective consciousness in Turkish culture, with a particular focus on the figures of the Grey Wolf (Bozkurt) and the eagle. Although totemism is often confined to the category of "primitive religion" in anthropological and history of religions literature, modern social sciences have expanded this approach by emphasizing the functions of totemic symbols in social order, identity formation, and psychological meaning-making. In this context, the Grey Wolf and the eagle are regarded not merely as animal figures in Turkish mythology and cultural memory, but also as symbolic carriers of fundamental concepts such as social unity, origin consciousness, and sovereignty. The research was conducted using phenomenological and documentation methods. While the phenomenological approach aims to understand how the symbols of the Grey Wolf and the eagle are experienced in Turkish collective consciousness and the layers of meaning they carry, the documentation method enabled the systematic collection of data from mythological texts, epics, historical documents, and contemporary academic literature. The data were analyzed within the framework of thematic analysis and interpreted around the themes of totemism, identity, collective consciousness, and the sacred. The findings indicate that the Grey Wolf and the eagle are totemic elements with historical continuity in Turkish culture. The Grey Wolf, especially in origin myths such as the Ergenekon and Asena narratives, emerges as a central symbol representing rebirth, protection, and lineage consciousness. The eagle, associated with the sky in the belief in the Sky God (Tengri) and shamanic cosmology, functions as a symbol of sovereignty and divine order. These two figures are regarded as fundamental components of Turkish cosmology within the earth–sky axis, enabling the society to define itself both historically and cosmically. The historical analysis of the research shows that the symbols of the Grey Wolf and the eagle have remained alive in cultural memory throughout the process from Central Asia to Anatolia, despite the adoption of Islam and geographic changes. This suggests that these symbols are not merely religious relics, but sustainable sources of meaning for social identity and collective consciousness. In the modern period, these symbols are also seen to be reproduced within the context of national identity discourse and nation-state building. The Grey Wolf and the eagle continue to be used as powerful cultural symbols that meet the needs for social solidarity, strength, and connection with the past. Consequently, the

figures of the Grey Wolf and the eagle function as essential totemic elements that generate meaning at both the level of individual psychology and collective memory in Turkish society.

Keywords: Totemism, Grey Wolf, Eagle, Turkish Mythology, Identity, Collective Consciousness, History of Religions, Psychology of Religion

1.GİRİŞ

İnsan toplulukları tarih boyunca doğa ile kurdukları ilişkiyi yalnızca maddi ve pratik düzeyde değil, aynı zamanda sembolik, mitolojik ve kutsal anlamlar aracılığıyla da inşa etmişlerdir. Bu sembolik anlam dünyası, toplumların kendilerini tanımlama, kökenlerini açıklama ve ortak bir kimlik etrafında bütünleşme süreçlerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle arkaik toplumlarda doğa unsurları ve hayvan figürleri, kutsal ile temas kurmanın ve toplumsal düzeni meşrulaştırmanın temel araçları olarak işlev görmüştür. Bu bağlamda totemizm, insanlık tarihinin en eski sembolik sistemlerinden biri olarak, birey ile toplum, doğa ile kutsal ve geçmiş ile şimdi arasındaki ilişkiyi anlamlandıran önemli bir yapı sunmaktadır.

Totemizm kavramı, klasik antropolojik literatürde çoğu zaman "ilkel inanç biçimleri" çerçevesinde değerlendirilmiş olsa da, modern sosyoloji, dinler tarihi ve din psikolojisi çalışmaları bu yaklaşımı büyük ölçüde aşmıştır. Durkheim (2020), totemi yalnızca kutsal bir varlık olarak değil, toplumun kendisini sembolik olarak temsil ettiği bir yapı olarak tanımlamış; totemizmi kolektif bilincin en erken ve en görünür biçimlerinden biri olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşım, totemik sembollerin yalnızca dini değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik işlevler üstlendiğini ortaya koymaktadır. Totem, bu anlamda, toplumun kendi varlığını kutsallaştırdığı ve sürekliliğini güvence altına aldığı bir sembolik araçtır.

Din psikolojisi perspektifinden bakıldığında ise totemik semboller, bireyin dünyayı anlamlandırma, belirsizlikle başa çıkma ve aidiyet geliştirme süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Jung'un (2009) kolektif bilinçdışı ve arketip kuramı, hayvan sembollerinin evrensel psikolojik imgeler taşıdığını ve bu imgelerin kültürler aracılığıyla somutlaştığını ileri sürmektedir. Kurt, kartal, aslan gibi hayvan figürleri; güç, koruma, özgürlük ve yücelik gibi temel varoluşsal temaları temsil ederek bireysel ve kolektif psikolojide derin izler bırakmaktadır. Bu bağlamda totemik hayvanlar, yalnızca mitolojik anlatıların unsurları değil, aynı zamanda insan psikolojisinin derin yapılarıyla ilişkili sembolik varlıklardır.

Türk kültür tarihinde totemik unsurlar, özellikle hayvan sembolizmi üzerinden güçlü bir biçimde varlık göstermiştir. Orta Asya bozkırlarında şekillenen Türk kültürel yapısı, doğa ile iç içe bir yaşam tarzını yansıtmış; bu durum, doğa unsurlarının ve hayvanların kutsal ve sembolik anlamlarla yüklenmesine zemin hazırlamıştır. Türk mitolojisi, destanları ve sözlü kültür ürünleri incelendiğinde, Bozkurt (kurt) ve kartal figürlerinin diğer hayvan sembollerine kıyasla daha merkezi bir konumda olduğu görülmektedir. Bu figürler, yalnızca mitolojik anlatıların süsleyici unsurları değil; Türk kimliğinin, köken bilincinin ve kolektif hafızasının kurucu sembolleri olarak öne çıkmaktadır.

Bozkurt figürü, Türk mitolojik düşüncesinde rehberlik, koruyuculuk ve yeniden doğuş temalarıyla ilişkilendirilmiştir. Ergenekon ve Asena anlatıları, Bozkurtu Türk soyunun devamını sağlayan kutsal bir ata ve yol gösterici olarak konumlandırmaktadır. Kartal ise gökyüzüyle, egemenlikle ve ilahi güçle ilişkilendirilmiş; Gök Tanrı inancı çerçevesinde kozmik düzenin ve kutsal otoritenin sembolü hâline gelmiştir. Bu iki figür, yer ve gök ekseninde Türk kozmolojisinin temel sembolik yapısını yansıtmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, Türk kültüründe Bozkurt ve kartal figürlerinin totemik unsurlar olarak kimlik ve kolektif bilinç oluşumundaki rolünü incelemektir. Araştırma, bu sembollerin tarihsel, mitolojik ve psikolojik boyutlarını ele alarak, totemizmin Türk toplumunda nasıl bir anlam dünyası oluşturduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Dinler tarihi ve din psikolojisi perspektiflerinden yararlanılarak gerçekleştirilen bu inceleme, totemik sembollerin yalnızca geçmişe ait unsurlar olmadığını; günümüzde de kimlik, aidiyet ve kolektif hafıza bağlamında etkisini sürdüren dinamik yapılar olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmanın teorik altyapısı, totemizm, kimlik ve kolektif bilinç kavramları etrafında şekillenmektedir. Bu kavramlar, dinler tarihi, sosyoloji, antropoloji ve din psikolojisi disiplinlerinin kesişim noktasında ele alınmaktadır. Totemik sembollerin, bir toplumun kültürel hafızasını ve kimlik inşasını nasıl yapılandırdığına ilişkin kuramsal yaklaşımlar, bu çalışmanın analizlerinin temelini oluşturmaktadır.

2.1. Totemizm ve Sembolizm

Totemizm, antropoloji literatüründe ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında sistematik biçimde ele alınmıştır. Totem, genellikle bir toplumun ya da klanın kendisini bir hayvan, bitki ya da doğal bir varlık üzerinden sembolik olarak temsil ettiği bir inanç ve sosyal düzen biçimi olarak tanımlanır. Totemizm, bu yönüyle yalnızca bir dini inanç biçimi değil, aynı zamanda toplumsal düzenin, akrabalık ilişkilerinin ve kültürel kimliğin örgütlendiği bir sembolik sistemdir (Durkheim, 2020).

Durkheim (2020), totemi toplumsal hayatın en temel simgesi olarak değerlendirir ve totemizmi kolektif bilincin erken bir biçimi olarak görür. Ona göre toplum, kendi değerlerini ve varoluş biçimini kutsallaştırmak için totemik sembolleri kullanır. Totem, toplumun kendisine tapınmasının bir aracı olarak ortaya çıkar; böylece toplumsal birlik ve dayanışma kutsal bir çerçeve içinde yeniden üretilir. Bu yaklaşım, totemik sembollerin yalnızca mitolojik bir anlatıdan ibaret olmadığını; toplumun kendisini yeniden üretmesinde işlevsel bir rol oynadığını gösterir.

Totemizmin sembolik işlevi, yalnızca toplumsal değil psikolojik düzeyde de önemlidir. Jung (2009), sembolleri insan psikolojisinin derin katmanlarında yer alan arketipler olarak tanımlar. Arketipler, kültürler arasında değişmeyen, evrensel sembolik imgeler olarak görülür. Totemik hayvanlar da bu arketiplerin somutlaşmış biçimleri olarak anlaşılabilir. Kurt, kartal gibi hayvan

figürleri, güç, koruma, özgürlük ve yücelik gibi evrensel temaları temsil eden arketipler olarak bireylerin bilinçdışı düzeyinde anlam üretmesini sağlar (Jung, 2009). Bu nedenle totemik semboller, hem kolektif hem de bireysel psikolojide anlamın üretildiği temel araçlar olarak işlev görür.

2.2. Kimlik ve Toplumsal Bellek

Kimlik, sosyal bilimlerde geniş bir kavramsal alanı kapsayan bir olgudur. Kimlik, bireyin kendisini nasıl tanımladığı kadar, bir toplumun kendisini nasıl tanımladığı ve bu tanım üzerinden nasıl örgütlendiği sorusunu da içerir. Toplumsal kimlik, bireylerin bir topluluğa aidiyet duygusu geliştirmesini sağlayan ortak değerler, inançlar, semboller ve tarihsel anlatılar aracılığıyla oluşur (Tajfel & Turner, 1979). Bu bağlamda totemik semboller, toplumsal kimliğin yapı taşları olarak işlev görür; çünkü bir toplumun kendisini "kim" olarak tanımladığına ilişkin sembolik çerçeveyi oluştururlar.

Toplumsal belleğin oluşumunda mitolojik anlatılar, destanlar ve ritüeller belirleyici bir rol oynar. Halbwachs (1992) toplumsal belleği, bireylerin geçmişi kolektif bir biçimde yeniden kurması olarak tanımlar. Bu yeniden kurma sürecinde semboller ve ritüeller, toplumsal belleğin sürekliliğini sağlar. Totemik semboller de bu süreçte önemli bir rol oynar. Çünkü bir toplumun köken anlatıları, atalar ve kutsal varlıklar aracılığıyla sembolik bir biçimde yeniden üretildiğinde, toplumsal belleğin sürekliliği güvence altına alınmış olur.

2.3. Kolektif Bilinç ve Kutsalın İşlevi

Kolektif bilinç, bir toplumun ortak değer, inanç ve normlarının toplamı olarak tanımlanabilir. Durkheim (1912/2005), kolektif bilinci, toplumun bireyler üzerinde yarattığı toplumsal gerçeklik olarak görür. Kolektif bilinç, bireylerin kendilerini bir toplumun parçası olarak algılamalarını sağlayan ortak sembolik sistemler üzerinden oluşur. Bu sistemler, din, ritüel ve mitolojik anlatılar aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilir.

Kutsal kavramı, kolektif bilincin oluşumunda merkezi bir rol oynar. Kutsal, profan olandan ayrılan, özel ve dokunulmaz bir alanı ifade eder. Durkheim'e göre kutsal ile profan arasındaki ayrım, toplumsal düzenin temelini oluşturur (Durkheim, 2020). Totemik semboller, bu ayrımın en erken ve en belirgin örneklerinden biridir. Toplum, totem aracılığıyla kutsalı somutlaştırır ve böylece ortak bir değer sistemi oluşturur. Bu değer sistemi, bireylerin davranışlarını düzenler ve toplumsal dayanışmayı güçlendirir.

2.4. Din Psikolojisi Perspektifinden Totemik Semboller

Din psikolojisi, dinin birey psikolojisi üzerindeki etkilerini incelerken, sembollerin ruhsal işlevlerine dikkat çeker. Pargament (1997), dinin bireylere belirsizlik, kaygı ve stresle başa çıkmada anlam ve güven sağlayan bir kaynak sunduğunu belirtir. Totemik semboller, bu anlamda bireylere hem bireysel hem de kolektif düzeyde psikolojik destek sağlar. Özellikle

tarihsel travma, göç, savaş ve belirsizlik dönemlerinde totemik semboller, bireylerin kendilerini daha güçlü, daha köklü ve daha güvende hissetmelerine katkı sağlar.

Totemik sembollerin psikolojik işlevi, kimlik ve aidiyet süreçleriyle doğrudan bağlantılıdır. Bir toplumun ortak sembolünü paylaşmak, bireyin "ben" duygusunu "biz" duygusuna dönüştürmesine yardımcı olur. Bu dönüşüm, kolektif bilinç ve toplumsal dayanışmanın oluşumunda temel bir adımdır. Bu bağlamda Bozkurt ve kartal gibi totemik figürler, yalnızca kültürel bir miras değil, aynı zamanda bireyin psikolojik dünyasında anlam ve güven üreten sembolik araçlardır.

2.6. Orta Asya'da Bozkurt ve Kartal Sembolizminin Kökenleri

Türk kültürünün kökeni Orta Asya bozkırlarına dayanmaktadır. Bu coğrafya, sert iklimi, geniş bozkırları ve göçebe yaşam tarzını beraberinde getirmiş; bu yaşam biçimi, doğa unsurlarına duyulan saygıyı ve hayvanlarla kurulan sembolik ilişkiyi güçlendirmiştir. Orta Asya Türk toplulukları, doğayı yalnızca fiziksel bir çevre olarak değil, aynı zamanda kutsal ve sembolik bir evren olarak anlamlandırmışlardır. Bu bağlamda Bozkurt ve kartal figürleri, bu coğrafyanın kültürel hafızasında derin izler bırakmıştır.

Bozkurt figürü, Orta Asya Türk mitolojisinde özellikle "kurt"un hem koruyucu hem de rehber bir varlık olarak algılandığı anlatılarla ortaya çıkar. Kurt, çetin doğa koşullarında hayatta kalmayı simgeleyen güçlü bir hayvan olarak görülmüş; bu nedenle toplumsal yaşamda dayanıklılık ve birlik ile ilişkilendirilmiştir. Türklerin göçebe yaşamı, hayatta kalma ve yeni yurt arayışıyla şekillendiği için kurt figürü, hem fiziksel hem de sembolik bir "yol gösterici" olarak önem kazanmıştır (İnan, 2018).

Kartal figürü ise Orta Asya Türk kozmolojisinde gökyüzüyle ve kutsal güçle ilişkilendirilir. Gökyüzü, Türklerin inanç dünyasında Gök Tanrı'nın mekânı olarak kabul edilmiştir. Kartalın gökyüzünde yüksekten uçması, gök ile yer arasındaki bağlantıyı sembolize eder. Bu nedenle kartal, şamanik ritüellerde üst dünya ile ilişki kuran bir simge olarak görülmüş; aynı zamanda güç ve egemenlik imgesi olarak toplumun ideolojik ve kozmolojik düzenini temsil etmiştir (Eliade, 2020).

2.7. Türk Devlet Geleneğinde Kartal ve Bozkurt

Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinde (Göktürk, Uygur, Hun vb.) kartal ve kurt figürleri, siyasi ve toplumsal simgeler olarak kullanılmıştır. Göktürk Kağanlığı döneminde, gök kültü ve Gök Tanrı inancı ile birlikte kartal sembolizmi öne çıkmış; bu sembol, devletin kozmik meşruiyetini güçlendiren bir unsur olmuştur. Kartal, devletin göksel kökenli olduğunu ve yönetimin kutsal bir düzene dayandığını ifade eden bir işaret olarak kullanılmıştır (Kafesoğlu, 2026).

Bozkurt figürü de siyasi söylemde önemli bir yer tutmuştur. Göktürk ve daha sonraki dönemlerde, kurt figürü Türk topluluklarının ortak kökenini ve dayanışmasını simgeleyen bir

totemik unsur olarak benimsenmiştir. Bu durum, toplumun birliğini ve ortak tarih bilincini güçlendirmiştir. Bu bağlamda Bozkurt, yalnızca mitolojik bir varlık değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal bir simge olarak da işlev görmüştür (Ögel, 1971).

2.8. İslamiyet'in Kabulü ve Sembolizmin Dönüşümü

Türklerin İslamiyet'i kabul etmeye başlamasıyla birlikte dini sistem ve sembolik dünya değişime uğramıştır. Ancak bu değişim, totemik sembollerin tamamen ortadan kalkması anlamına gelmemiştir. Aksine, Bozkurt ve kartal gibi figürler, İslamlaşan Türk toplumlarında da kültürel hafızanın bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür. Bu durum, sembollerin dinin dönüşümü karşısında da toplumsal bellekte kalıcı bir yer edindiğini göstermektedir.

İslam öncesi Türk inanç dünyası ile İslamiyet arasındaki ilişki, "yerli kültürün İslam ile harmanlanması" biçiminde gerçekleşmiştir. Bu süreçte eski semboller, yeni dini çerçeve içinde farklı anlamlar kazanmış; örneğin kurt figürü, İslam öncesi ata kültüyle ilişkilendirilirken, kartal figürü de daha çok devletin kudretini ve göksel düzeni temsil eden bir sembol olarak kullanılmaya devam etmiştir (İnalcık, 1990).

2.9. Anadolu'ya Göç ve Sembollerin Yeni Coğrafyadaki Sürekliliği

Türklerin Anadolu'ya göç süreci, hem coğrafi hem de kültürel bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Anadolu, farklı kültürlerin ve dinlerin iç içe geçtiği bir coğrafya olması nedeniyle, Türk sembolik dünyasının da yeni bir sentez üretmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda Bozkurt ve kartal figürleri, Anadolu coğrafyasında da varlığını sürdürmüş; farklı kültürlerle etkileşim içinde yeni biçimler kazanmıştır.

Anadolu'da Bozkurt figürü, destanlar ve halk anlatıları aracılığıyla toplumsal bellekte canlı tutulmuştur. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, devletin kuruluş ve meşruiyet anlatıları, eski Türk mitolojik motiflerini yeniden üretmiştir. Kartal sembolü ise özellikle devletin iktidar meşruiyetini temsil eden sanatsal ve mimari öğelerde görünür hale gelmiştir. Osmanlı dönemi sanatında kartal motifi doğrudan olmasa da, kuş sembolizmi ve göksel düzen temaları üzerinden devletin kozmik düzenle ilişkisi vurgulanmıştır (Kafesoğlu, 2026).

2.10. Modern Dönemde Bozkurt ve Kartalın Yeniden Üretimi

Modern dönemde, özellikle millî kimlik ve ulus-devlet söylemlerinin güçlenmesiyle birlikte Bozkurt ve kartal sembolleri yeniden canlandırılmıştır. Cumhuriyet dönemi ve sonrasında Türk millî kimliğinin inşasında bu semboller, toplumsal hafızanın yeniden biçimlendirilmesinde kullanılmıştır. Bozkurt, millî söylemde Türklerin kahramanlık, mücadele ve bağımsızlık simgesi olarak öne çıkarken; kartal figürü ise güç, egemenlik ve yüce bir geçmişin sembolü olarak yeniden yorumlanmıştır.

Bu süreçte totemik sembollerin yeniden üretimi, sadece kültürel bir mirasın aktarımı değil, aynı zamanda siyasi ve ideolojik bir inşa süreci olarak da anlaşılmalıdır. Modern ulus-devletin ihtiyaç duyduğu ortak kimlik ve kolektif bilinç, bu semboller aracılığıyla pekiştirilmiştir. Bu

nedenle Bozkurt ve kartal figürleri, Türk kültüründe hem tarihsel sürekliliği hem de değişen toplumsal koşullar içinde yeniden anlam kazanma yeteneğini göstermektedir.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu araştırmanın önemi, Türk kültüründe yaygın olarak bilinen ancak çoğu zaman ideolojik ya da folklorik düzeyde ele alınan Bozkurt ve kartal sembollerinin, akademik ve disiplinlerarası bir çerçevede incelenmesinden kaynaklanmaktadır. Totemik unsurlar, sıklıkla "ilkel din" kategorisi içinde değerlendirilmiş olsa da, çağdaş sosyal bilimler bu unsurların toplumların kimlik inşasında ve kolektif bilinç oluşumunda oynadığı derin rolü ortaya koymuştur (Eliade, 1957; Jung, 2009).Türklerde totemik sembollerin incelenmesi, yalnızca tarihsel bir merakın giderilmesi anlamına gelmez; aynı zamanda günümüz Türk kimliğinin sembolik temellerini anlamaya da katkı sağlar. Bozkurt ve kartal figürleri, geçmişten günümüze farklı bağlamlarda yeniden yorumlanmış ve kolektif bilinçte canlılığını korumuştur. Bu yönüyle çalışma, kültürel süreklilik ve dönüşüm meselelerine ışık tutmaktadır.Ayrıca bu araştırma, din psikolojisi açısından totemik sembollerin bireylerin anlam arayışı, güven duygusu ve aidiyet geliştirme süreçlerindeki rolünü ortaya koyarak, sembollerin psikososyal işlevlerini açıklamayı amaçlamaktadır. Böylece çalışma, dinler tarihi, antropoloji, sosyoloji ve psikoloji disiplinleri arasında bir köprü kurmayı hedeflemektedir.

4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışma, Türk kültüründeki tüm totemik unsurları kapsamak yerine, Bozkurt (kurt) ve kartal figürleriyle sınırlandırılmıştır. Bu tercih, söz konusu sembollerin Türk mitolojisinde en yaygın ve en güçlü anlam katmanlarına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum, ayı, geyik veya at gibi diğer totemik hayvanların dışarıda bırakılması anlamına gelmektedir. Araştırma, yöntemsel olarak fenomenolojik ve dokümantasyon yöntemleriyle sınırlıdır. Dolayısıyla saha çalışması, sözlü tarih görüşmeleri veya nicel veri analizi kapsam dışı bırakılmıştır. İnceleme, ağırlıklı olarak yazılı kaynaklar ve akademik literatür üzerinden yürütülmüştür. Ayrıca çalışma, tarihsel metinlerin günümüz kavramsal çerçeveleriyle yorumlanması nedeniyle, kaçınılmaz olarak yorumlayıcı bir nitelik taşımaktadır.

5. YÖNTEM

Bu araştırma, nitel araştırma desenine dayalı olarak yürütülmüş olup, fenomenolojik yöntem ve dokümantasyon yöntemi birlikte kullanılmıştır. Fenomenolojik yöntem, Bozkurt ve kartal figürlerinin Türk kolektif bilincinde nasıl deneyimlendiğini, nasıl anlamlandırıldığını ve hangi sembolik içeriklerle yüklendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır (Creswell, 2013). Dokümantasyon yöntemi kapsamında, Türk mitolojisine ait destanlar, tarihsel kronikler, dinler

tarihi kaynakları ve çağdaş akademik çalışmalar incelenmiştir. Elde edilen veriler, tematik analiz yoluyla sınıflandırılmış; totemizm, kimlik, kolektif bilinç ve kutsallık temaları çerçevesinde yorumlanmıştır.

6. BULGULAR VE TARTIŞMA

6.1. Totemizm, Sembolizm ve Kolektif Bilinç

Totemizm, klasik antropolojik literatürde genellikle "ilkel dinler" bağlamında ele alınmış olsa da, modern sosyal bilimler bu yaklaşımı büyük ölçüde aşmıştır. Durkheim'e (2020) göre totem, yalnızca kutsal bir varlık değil, aynı zamanda toplumun kendisini sembolik olarak temsil ettiği bir araçtır. Bu anlamda totem, kolektif bilincin somutlaştığı bir simgedir. Toplum, kendi değerlerini, normlarını ve ortak hafızasını totem aracılığıyla görünür kılar.

Jung (2009) ise totemik sembolleri kolektif bilinçdışının arketipleri olarak değerlendirir. Ona göre hayvan sembolleri, insan psikolojisinin derin katmanlarında yer alan evrensel imgeleri temsil eder. Kurt ve kartal gibi hayvanlar, güç, koruyuculuk, özgürlük ve yücelik gibi arketipsel anlamlarla yüklüdür. Bu durum, bu sembollerin yalnızca belirli bir kültüre değil, insanlığın ortak sembolik mirasına da ait olduğunu göstermektedir.

Türk kültüründe Bozkurt ve kartal, bu kuramsal çerçeveyle uyumlu biçimde hem kolektif bilinci yapılandıran hem de bireysel düzeyde anlam üretimini mümkün kılan totemik unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır.

6.2. Bozkurt (Kurt) Figürü: Köken, Rehberlik ve Yeniden Doğuş

6.2.1. Mitolojik Kökenler ve Anlatılar

Bozkurt figürü, Türk mitolojisinin en güçlü ve en yaygın sembollerinden biridir. Özellikle Ergenekon Destanı, Bozkurtun Türklerin yeniden doğuşunu sağlayan kutsal rehber rolünü açık biçimde ortaya koymaktadır. Destanda Bozkurt, kapalı ve çaresiz bir durumdan çıkış yolunu gösteren ilahi bir varlık olarak betimlenir (Ögel, 1971).

Ayrıca Asena Efsanesi, Bozkurtun Türklerin soyunun devamını sağlayan ana figür olarak kurgulanması bakımından dikkat çekicidir. Bu anlatıda kurt, yalnızca bir hayvan değil, kutsal bir ata ve koruyucu ruh olarak işlev görmektedir. Bu durum, Bozkurtun totemik bir unsur olarak soy bilinci ve kimlik inşasıyla doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir (İnan, 2018).

6.2.2. Kurt ve Kimlik İnşası

Fenomenolojik açıdan değerlendirildiğinde, Bozkurt figürü Türk kolektif bilincinde "biz kimiz?" sorusuna verilen sembolik bir cevaptır. Kurt; bağımsızlık, dayanıklılık, mücadele ve özgürlük gibi değerlerle özdeşleştirilmiştir. Bu değerler, tarihsel olarak göçebe-bozkır yaşam tarzı sürdüren Türk topluluklarının varoluşsal deneyimleriyle örtüşmektedir.

Din psikolojisi perspektifinden bakıldığında, Bozkurt figürü bireylerde güven duygusu ve süreklilik algısı oluşturmaktadır. Ata figürüyle ilişkilendirilen kurt, bireyin kendisini tarihsel ve kutsal bir zincirin parçası olarak algılamasını sağlar. Bu durum, kimliğin yalnızca bireysel değil, kolektif ve aşkın bir boyut kazandığını göstermektedir (Pargament, 1997).

6.2.3. Bozkurtun Kolektif Bilinçteki İşlevi

Bozkurt, kolektif bilinç düzeyinde birleştirici bir sembol işlevi görür. Ortak mitler ve anlatılar aracılığıyla toplumsal hafızayı canlı tutar ve kuşaklar arası aktarımı mümkün kılar. Durkheim'in (2020) ifadesiyle, kutsal semboller toplumun kendisine tapınmasının araçlarıdır. Bu bağlamda Bozkurt, Türk toplumunun kendisini yücelttiği ve kutsallaştırdığı bir simge olarak değerlendirilebilir.

6.3. Kartal Figürü: Gökyüzü, Egemenlik ve İlahi Güç

6.3.1. Kartalın Kozmik ve Kutsal Anlamı

Kartal figürü, Türk mitolojisinde genellikle gökyüzüyle, yücelikle ve ilahi güçle ilişkilendirilmiştir. Gök Tanrı inancı bağlamında kartal, gökle yer arasında aracılık eden kutsal bir varlık olarak tasavvur edilmiştir. Bu yönüyle kartal, şamanik kozmolojide üst dünya ile ilişkilendirilen bir semboldür (Eliade, 2020).

Kartalın yüksekten uçması, keskin görüşü ve hâkimiyet kurma yetisi, onu egemenlik ve iktidar sembolü hâline getirmiştir. Bu nedenle kartal, yalnızca mitolojik anlatılarda değil, siyasi ve kültürel sembolizmde de sıklıkla kullanılmıştır.

6.3.2. Kartal ve Siyasal Kimlik

Kartal figürü, Türk devlet geleneğinde iktidarın meşruiyetini sembolize eden bir unsur olarak karşımıza çıkar. Çift başlı kartal motifi, özellikle Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan süreçte, egemenlik, koruyuculuk ve kozmik düzenin temsilcisi olarak kullanılmıştır.

Bu bağlamda kartal, kolektif bilinçte düzen kurucu ve koruyucu bir figür olarak işlev görür. Toplumsal düzenin kutsal bir temele dayandığı düşüncesi, kartal sembolü aracılığıyla görselleştirilir. Böylece siyasi otorite, mitolojik ve kutsal bir çerçeve içinde meşrulaştırılmış olur (Kafesoğlu, 2026).

6.3.3. Kartalın Psikolojik Boyutu

Din psikolojisi açısından kartal figürü, yücelme, aşma ve kontrol duygularıyla ilişkilidir. Kartal, bireyin sınırlı varoluşunu aşma arzusunu ve kutsalla temas etme isteğini sembolize eder. Jungcu bakış açısıyla kartal, "yüce benlik" arketipiyle ilişkilendirilebilir (Jung, 2009).

Bu durum, kartalın yalnızca kolektif değil, bireysel psikoloji üzerinde de dönüştürücü bir etkisi olduğunu göstermektedir.

6.4. Bozkurt ve Kartalın Karşılaştırmalı Analizi

Bozkurt ve kartal figürleri, Türk totemik düşüncesinde farklı kozmik düzlemleri temsil etmelerine rağmen, kimlik ve kolektif bilinç inşasında tamamlayıcı işlevler üstlenmektedir. Bozkurt daha çok yeryüzü, soy, hareket ve mücadele ile ilişkilendirilirken; kartal gökyüzü, egemenlik, ilahi düzen ve aşkınlık kavramlarını temsil etmektedir. Bu ikili yapı, Türk kozmolojisinde yer alan yer–gök dikotomisiyle doğrudan ilişkilidir.

Fenomenolojik açıdan bakıldığında, Bozkurt figürü Türk kolektif bilincinde "yolda olma", "arayış" ve "yeniden doğuş" deneyimlerini sembolize eder. Kartal ise "yukarıdan bakma", "düzeni görme" ve "hakim olma" deneyimlerini temsil eder. Bu durum, bireyin hem tarihsel-kültürel köklerine bağlı kalmasını hem de aşkın bir anlam ufkuna yönelmesini mümkün kılmaktadır.

Karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, Bozkurt daha çok etnik ve kültürel kimliğin sürekliliğini sağlarken; kartal siyasal ve kozmik kimliğin inşasında etkili olmuştur. Ancak her iki figür de kolektif bilincin sembolik taşıyıcıları olarak toplumsal bütünlüğü güçlendirmiştir.

6.5. Totemik Unsurların Kimlik ve Kolektif Bilinç Oluşumundaki Ortak İşlevleri

Araştırma bulguları, Bozkurt ve kartal örnekleri üzerinden totemik unsurların Türk toplumunda şu temel işlevleri yerine getirdiğini göstermektedir:

1. Köken ve süreklilik bilinci oluşturma:
   Totemik hayvanlar, toplumun kendisini tarihsel ve kutsal bir süreklilik içinde konumlandırmasını sağlar. Ata kültüyle birleşen bu semboller, kimliğin rastlantısal değil, kutsal bir kökene dayandığı algısını güçlendirir (İnan, 2018).

2. Toplumsal aidiyeti pekiştirme:
   Ortak semboller, bireylerin kendilerini daha büyük bir bütünün parçası olarak algılamalarına katkı sağlar. Bu durum, kolektif bilincin güçlenmesine ve toplumsal dayanışmanın artmasına neden olur (Durkheim, 2020).

3. Anlam ve güven üretme:
   Din psikolojisi açısından totemik unsurlar, belirsizlik ve kaygı karşısında bireylere anlamlı bir dünya sunar. Bozkurt ve kartal, bireyin evrende yalnız olmadığı, kutsal bir düzenin parçası olduğu duygusunu pekiştirir (Pargament, 1997).

4. Normatif düzeni meşrulaştırma:
   Totemik semboller, toplumsal normların ve siyasi otoritenin kutsal bir çerçeve içinde meşrulaştırılmasına hizmet eder. Kartal figürünün devlet ve egemenlik sembolü olarak kullanılması bu duruma örnektir (Kafesoğlu, 2026).

Bu işlevler, totemizmin yalnızca arkaik bir inanç biçimi değil; toplumsal düzenin, kimliğin ve kolektif bilincin inşasında etkili bir sembolik sistem olduğunu ortaya koymaktadır.

7. SONUÇ

Bu çalışma, Türk kültüründe Bozkurt (kurt) ve kartal figürlerinin totemik unsurlar olarak kimlik ve kolektif bilinç oluşumunda oynadığı rolü, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan tarihsel bir perspektifle ele almıştır. Analizler, Bozkurt ve kartalın yalnızca mitolojik anlatıların süsleyici unsurları olmadığını; aynı zamanda toplumun kendisini tanımladığı, geçmişini kurduğu ve geleceğe dair anlam ürettiği sembolik yapı taşları olduğunu göstermektedir. Totemik sembollerin, tarih boyunca farklı toplumsal ve dini dönüşümlere rağmen varlığını sürdürebilmesi, onların kolektif bilinçte kurumsallaşmış birer "anlam deposu" olduğuna işaret etmektedir.

Öncelikle Bozkurt figürü, Orta Asya'da göçebe yaşamın zorlukları ve dayanışma gereksinimleriyle şekillenen bir totemik sembol olarak ortaya çıkmıştır. Kurtun koruyucu, rehber ve ata figürü olarak temsil edilmesi, Türk toplumlarının varoluşsal deneyimleriyle yakından ilişkilidir. Ergenekon ve Asena anlatıları, Bozkurtun yeniden doğuş ve köken temalarını taşıyan mitolojik yapısını açık biçimde ortaya koymaktadır (Ögel, 1971; İnan, 2018). Bu anlatılar, Türk topluluklarının kendi tarihlerini bir "kurtarılma" ve "yeniden doğuş" hikâyesi üzerinden kurmalarını sağlamıştır. Dolayısıyla Bozkurt, yalnızca bir hayvan sembolü değil; Türk kimliğinin köklerini ve sürekliliğini meşrulaştıran bir totemik kurgu olarak işlev görmüştür.

Kartal figürü ise Orta Asya kozmolojisinde gök ile yer arasında bir köprü kuran, göksel düzeni temsil eden bir sembol olarak öne çıkmıştır. Gök Tanrı inancında gökyüzünün kutsallığı ve kartalın bu kutsal mekanla ilişkilendirilmesi, kartalın hem dini hem de siyasi bir simge olmasını sağlamıştır (Eliade, 2020). Kartalın yüksekten uçması ve keskin görüşü, egemenlik ve otorite kavramlarıyla da ilişkilendirilmiştir. Bu durum, kartalın sadece kozmolojik bir figür olarak değil, devlet ve iktidar sembolizmi içinde de merkezi bir rol üstlenmesini mümkün kılmıştır (Kafesoğlu, 2026).

Bu çalışmanın tarihsel incelemesi, İslamiyet'in kabulü ve Anadolu'ya göç süreçlerinde bu sembollerin yok olmadığını, aksine yeni bağlamlarda yeniden üretildiğini göstermiştir. İslam'ın kabulüyle birlikte sembolik dünyada bir dönüşüm yaşansa da, eski totemik unsurlar toplumsal bellekte varlığını korumuştur. Bu durum, kültürel dönüşüm süreçlerinin "tam bir kopuş" değil, daha çok bir "sentez" ve "yeniden anlamlandırma" şeklinde gerçekleştiğini göstermektedir (İnalcık, 1990). Bozkurt ve kartal, yeni dini çerçeveler içinde farklı anlatılar ve sembolik kullanım biçimleriyle varlıklarını sürdürmüş; böylece Türk kültürünün sürekliliği korunmuştur.

Anadolu'da bu sembollerin devamlılığı, Türk toplumlarının kültürel hafızasını canlı tutan bir mekanizma olarak anlaşılabilir. Göç ve yerleşme süreçleri, toplumsal kimliğin yeniden kurulmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda Bozkurt ve kartal figürleri, hem geçmişin hatırlanmasını sağlayan köprüler hem de yeni coğrafyada toplumsal bütünlüğü güçlendiren sembolik araçlar olarak işlev görmüştür. Devlet geleneği ve siyasi söylemde bu sembollerin kullanımı, toplumsal meşruiyet ve ortak aidiyet duygusunun yeniden üretimine katkı sağlamıştır.

Modern dönemde ise Bozkurt ve kartal sembolleri, millî kimlik ve ulus-devlet söylemleri bağlamında yeniden canlandırılmıştır. Bu süreç, totemik unsurların tarihsel bir miras olmanın ötesinde, çağdaş toplumsal ve siyasal ihtiyaçlara cevap veren dinamik bir sembolik sistem olduğunu göstermektedir. Millî kimlik inşası, ortak bir geçmiş ve ortak değerler üzerinden kurulurken, Bozkurt ve kartal gibi semboller bu sürecin merkezi öğeleri haline gelmiştir. Bu yönüyle totemik semboller, kolektif bilincin

yeniden üretilmesinde ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesinde işlevsel bir rol oynamaya devam etmektedir.

Kuramsal açıdan değerlendirdiğimizde, Durkheim'in (2020) kolektif bilinç ve kutsal-profane ayrımı, Bozkurt ve kartal sembollerinin işlevini açıklamak için güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Totemik semboller, toplumun kendisini kutsallaştırdığı ve böylece ortak bir değer sistemi oluşturduğu araçlar olarak işlev görür. Jung'un (2009) arketip yaklaşımı ise bu sembollerin bireysel ve kolektif psikolojide evrensel bir anlam üretme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Bu iki kuramsal yaklaşımın birleşimi, Bozkurt ve kartalın hem tarihsel hem de psikolojik düzeyde kimlik ve kolektif bilinç oluşumunda neden bu kadar etkili olduğunu açıklamaktadır.

Sonuç olarak, Bozkurt ve kartal figürleri, Türk kültüründe totemik unsurlar olarak kimlik ve kolektif bilinç oluşumunu mümkün kılan temel sembolik kaynaklardır. Bu semboller, tarihsel süreç içinde farklı dinî ve kültürel dönüşümlere rağmen varlığını korumuş; her yeni dönemde toplumsal ihtiyaçlara göre yeniden yorumlanmıştır. Bu nedenle totemizm, Türk kültüründe yalnızca geçmişin bir kalıntısı değil, sürekli yeniden üretilen ve kolektif bilinç üzerinde etkisini sürdüren canlı bir sembolik sistem olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Durkheim, E. (2020). *Dini hayatın ilkel biçimleri* (Çev. A. Ceylan). Gece Kitaplığı.

Eliade, M. (2020). *Shamanism: Archaic techniques of ecstasy*. Princeton: Princeton University Press.

İnan, A. (2018). *Eski Türk dini tarihi*. Ankara: Altınordu Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (2026). *Türk millî kültürü*. 50. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ögel, B. (1971). Türk Mitolojisi 1-2. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping. Theory, research, practice.* New York: Guilford Press.

Creswell, J. W. (2013). Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing among Five Approaches (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE., CA: Sage.

Eliade, M. (1957) The Sacred and The Profane: The Nature of Religion (Translated by Willard R. Trask). New York: Harvest, Brace & World.

Jung, C. G. (2009). İnsan ve Sembolleri (Çev. A. N. Babaoğlu). İstanbul: Okuyan Us.

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

PROPHECY AND THE AFTERLIFE AMONG THE OGHUZ TURKS IN THE CONTEXT OF THE BOOK OF DEDE KORKUT (DEDE KORKUT KİTABI BAĞLAMINDA OĞUZLARDA NÜBÜVVET VE AHİRET)

Ph.D., Mehmet TÖZLUYURT
Yozgat Bozok University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Division of Kalam, Yozgat, Turkey
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4422-9010

Ph.D., İsmail PIRLANTA
Yozgat Bozok University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Division of Islamic History, Yozgat, Turkey
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8689-3991

Özet

Bu çalışma, *Dede Korkut Kitabı*'nda Kelam ilminde usulü selaseden kabul edilen nübüvvet (peygamberlik anlayışı) ve ahiret (ölüm ve sonrası hayat) kavramları hakkında Oğuz Türklerinin anlayışlarını detaylı olarak ele almaktadır. Araştırma, metin çözümleme yöntemiyle, kahraman anlatılarında Tanrı'ya yöneliş, kader ve ödül-ceza temalarını incelemektedir. Özellikle kahramanların toplumsal ve ahlâkî davranışları, nübüvvetin Oğuzlarda toplumsal model ve normatif düzen olarak işlevini ortaya koyar.

Nübüvvet açısından anlatılarda peygamberlerden Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. Muhammed'in isimleri geçmekte ve onların kıssaları zikredilmektedir. Hikâyelerde birçok kez tekrarlanan "Adını anıp salavat getirme" geleneğinin bulunması Hz. Muhammed'e olan saygıyı göstermesi açısından dikkat çekicidir. Metinlerde nübüvvet, yalnızca kutsal bir makam olarak değil, liderlik ve rehberlik işleviyle toplumsal dayanışmayı pekiştiren bir araç olarak sunulmaktadır. Örneğin *Bamsı Beyrek* ve *Deli Dumrul* hikâyelerinde kahramanların adaletli ve sorumluluk sahibi davranışları, toplumsal normların uygulanmasını ve ahlâkî düzenin sürdürülmesini sağlar.

Ahiret inancı ise hikâyelerin arka planında güçlü şekilde hissedilir. Ölüm, Allah'ın emri ve yeni bir hayatın başlangıcı olarak değerlendirilir. Bu da Oğuzların kader, hesap günü ve ebedi hayat gibi temel İslamî kavramlarla tanışıklığını ve kabullenişini gösterir. Ayrıca kahramanların kahramanlık, cesaret ve fedakârlık gibi erdemleri, ölüm sonrası hesapla ilişkilendirilir; bu da Oğuzların bireysel sorumluluk, ahlâk ve toplumsal adalet anlayışını güçlendirir. Metinlerde yer alan ölüm ve sonrasına dair motifler hem toplumsal denetim mekanizması hem de bireysel ahlâk rehberi işlevi görür.

Çalışma, Dede Korkut'un hem İslam öncesi Türk dini ve mitolojik motiflerini, hem de İslam sonrası monoteist düşünce kalıplarını barındırdığını ortaya koymaktadır. Bu sentez, Oğuz toplumunun dini ve kültürel adaptasyonunu ve toplumsal düzenin sürekliliğini anlamada önemlidir. Sonuç olarak, nübüvvet ve ahiret anlayışı, Oğuzların toplumsal hafızası, normatif değerleri ve dini düşünce tarihindeki yerini anlamak için kritik bir perspektif sunar.

Anahtar Kelimeler: İslamiyet, Dede Korkut, Oğuzlar, Nübüvvet, Ahiret. Mitoloji, Toplumsal Normlar.

Abstract

This study examines in detail the understanding of the Oghuz Turks regarding the concepts of prophethood (the concept of being a prophet) and the afterlife (death and life after death), which are considered among the three principles of Islamic theology, as presented in the Book of Dede Korkut. Using textual analysis, the research examines the themes of turning to God, fate, and reward-punishment in the heroic narratives. In particular, the social and moral behaviors of the heroes reveal the function of prophethood as a social model and normative order among the Oghuz.

From the perspective of prophethood, the names of the prophets Adam, Abraham, Moses, and Muhammad are mentioned in the narratives, and their stories are recounted. The tradition of "mentioning the name and sending blessings" repeated many times in the stories indicates the connection between prophethood and the Oghuz Turks. It is noteworthy for demonstrating respect for Muhammad. In the texts, prophethood is presented not only as a sacred office but also as a tool that strengthens social solidarity through leadership and guidance. For example, in the stories of Bamsı Beyrek and Deli Dumrul, the just and responsible behavior of the heroes ensures the application of social norms and the maintenance of moral order.

The belief in the afterlife is strongly felt in the background of the stories. Death is considered as God's command and the beginning of a new life. This shows the Oghuz's familiarity with and acceptance of fundamental Islamic concepts such as fate, the day of judgment, and eternal life. Furthermore, the virtues of the heroes, such as heroism, courage, and self-sacrifice, are associated with accountability after death; this strengthens the Oghuz's understanding of individual responsibility, morality, and social justice. The motifs related to death and the afterlife in the texts serve both as a social control mechanism and as a guide to individual morality.

This study reveals that Dede Korkut incorporates both pre-Islamic Turkic religious and mythological motifs, as well as post-Islamic monotheistic thought patterns. This synthesis is crucial for understanding the religious and cultural adaptation of the Oghuz society and the continuity of its social order. Consequently, the understanding of prophecy and the afterlife offers a critical perspective for understanding the social memory, normative values, and place of the Oghuz in the history of religious thought.

Keywords: Islam, Dede Korkut, Oghuz, Prophecy, Afterlife, Mythology, Social Norms.

Giriş

Oğuz Türklerinin sözlü ve yazılı kültürünün temel eserlerinden biri hiç kuşkusuz *Dede Korkut* kitabı'dır. Zikri geçen eser hem edebî hem de sosyo-dini değerler açısından büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca bu metinler, Oğuzların toplumsal normlarını, dini inançlarını ve mitolojik algılarını anlamak için birincil kaynak niteliği taşır (Yakıcı, 2007: 41).

Dede Korkut kitabının değindiği konulardan ikisi nübüvvet ve ahirettir. Nübüvvet ve ahiret kavramları, Oğuz Türklerinde ahlâkî düzenin ve toplumsal hiyerarşinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynar. Nübüvvet, burada peygamberlik kavramından ziyade, toplumsal rehberlik, erdemli davranış ve adalet uygulamaları ile temsil edilir. Kahramanlar, Tanrı'ya yönelişleri ve sorumluluk bilinci ile hem bireysel hem de toplumsal ahlâkın uygulanmasına aracılık ederler. Ahiret kavramı ise ölüm sonrası yaşam, ödül-ceza sistemi ve toplumsal düzenin sürekliliği bağlamında önemlidir. Metinlerde kahramanların cesaretleri ve fedakârlıkları, Tanrı katında bir karşılık görür; aynı zamanda toplumun normatif düzeni ve ahlâkî sınırları pekiştirilir.

Bu çalışmanın amacı, Dede Korkut metinlerindeki nübüvvet ve ahiret motiflerini detaylı biçimde inceleyerek Oğuzların dini düşüncesi, toplumsal düzeni ve kültürel adaptasyon süreçlerini ortaya koymaktır. Özellikle aşağıdaki sorulara odaklanılacaktır: Kahraman anlatıları nübüvveti ve ahireti nasıl temsil eder? Bu motifler, Oğuz toplumunun toplumsal normları ve liderlik anlayışına nasıl etki eder? Metinlerde İslam öncesi ve sonrası dini motifler nasıl sentezlenmiştir? Bu sorular hem metin analizi hem de literatür karşılaştırması ile yanıtlanacaktır.

1. OĞUZLARDA NÜBÜVVET ve VELÂYET

İslam dininin inanç esaslarından biri peygamberlere imandır (Bk. el-Bakara 2/ 285; en-Nisâ 4/ 136). Oğuzlar Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara tebliğ etmekle mükellef olan peygamberleri tanımakta ve onların peygamberliklerini kabul etmektedirler. Oğuzların önem verdiği bir diğer husus ise dileği kabul olanların velî olduğu fikridir.

1.1. Oğuzlarda Nübüvvet

Dede Korkut destanında Oğuz Türklerinin başlarına gelen olayları izah ederken Kur'an'da yer alan bazı peygamberlerin kıssalarından yararlandıkları görülmektedir. Bu kısımda onların ismine yer verdikleri peygamberlere değinilecektir.

1.1.1. Hz. Âdem

Destanda ismine yer verilen peygamberlerden biri Hz. Adem'dir. Hz. Âdem ve eşinin kıssası Kur'an'ın pek çok yerinde geçmekle birlikte ilk olarak Bakara suresinin 30-37. ayetlerinde anlatılmaktadır. Allah Teâlâ Hz. Adem'i yeryüzünün halifesi kılmış, ona ilim vermiş ve isimleri öğretmiş, meleklerini Hz. Adem'e boyun eğdirmiştir. Şeytan Hz. Adem'e itaati reddetmiş ve ona düşman kesilmiş, onu ve eşini kandırarak yasak olan ağaçtan yemelerini sağlamıştır. Allah'ın yasak olarak belirlemiş olduğu ağaçtan yedikleri için Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva cennetten çıkarılmıştır. Dede Korkut Destanı'nda ismine yer verilen peygamberlerden ilk Hz. Adem'dir. Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu destanında Hz. Âdem ile ilgili "Hz. Adem'i taçlandıran, şeytanı lanetleyen, bir suçtan dolayı Hz. Adem'i katından/cennetten süren Allah'tır".[1] bilgi yer almaktadır. Ayrıca Hz. Âdem'e taç giydirilmesi, halife olarak yaratılmasından kinaye olarak ifade edilmiştir. Çünkü taç giymek krallık ve melikliğin simgesidir.

[1] "Sen Ademe tac urdun / Şeytana lanet kıldun / Bir suçdan ötürü / Dergahdan sürdün" (Dede Korkut, 2016: 427).

1.1.2. Hz. Nûh

Destanda ismi geçen peygamberlerden biri de Hz. Nûh'tur. Destanın mukaddimesinde evlenilmeyecek eşin özellikleri sıralanırken Hz. Nûh'un eşi örnek gösterilmektedir. Şöyle ki, Hz. Nûh'un eşinin, erinin söylediği bin sözün birini duymadığı, erinin sözüne kulak vermediği gibi böylesi özelliklere sahip birinin ocağa gelin gelmemesi gerektiği vurgulanır (Dede Korkut, 2016: 25).

Kur'an'da ara bozuculuk yapan ve Hz. Nûh'un sır olarak telakki ettiği vahiy haberlerini müşriklere duyuran eşinin Hz. Nûh'a ihanet ettiği belirtilir.[2] Begil Oğlu Emrenin Boyu destanında eşi, Begil'in ayağında yara olduğu sırrını başkalarına iletmekle ona ihanet eder. Bu bilgi casuslar yoluyla kafirlere kadar ulaşır. Begil bu sırrının açığa çıkmasıyla zor anlar yaşar (Dede Korkut, 2016: 491, 493). Bu kıssadan çıkan sonuç sır, onu saklayana söylenmelidir. Eş bile olsa sırra sadık kalamıyorsa söylenmemelidir.

1.1.3. Hz. İbrahim

Destanda ismi geçen peygamberlerden biri de Hz. İbrahim'dir. Kur'an'da Hz. İbrahim özetle şöyle anlatılır: Kavmi, putlarını kıran Hz. İbrahim'i ateşte yakmak ister, ancak ateş Allah'ın emri ile Hz. İbrahim için serin ve selametli olur. "'*Ey ateş, İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol' dedik"* (El-Enbiyâ 21/69). İbrahim'in kavminin cevabı, 'Onu öldürün veya yakın!' demekten ibaret oldu. Allah da onu ateşten kurtardı. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır." (El-Ankebût 29/24) Destanda Hz. İbrahim ile ilgili bu hadise Begil oğlu Emren'in boyunda hatırlanmaktadır. Emren Hz. İbrahim gibi yetmişiki tane puthanesi olan biriyle mücadelesinde Allah'tan dost olarak nitelendirmiş olduğu Hz. İbrahim'i anarak yardım istemekte ve şöyle demektedir: *İbrahimi tutdurdun / Hanum göğe çoğaldun / Götürüp oda atdurdun / Odu bostan kıldun"* (Dede Korkut, 2016: 509. Ayrıca bk. Kaygın, 2016: 76).

1.1.4. Hz. Mûsâ

Destanda ismi geçen bir diğer peygamber Hz. Mûsâ'dır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde Hz. Mûsâ ile alakalı olarak geçen ifadelerde dikkat çeken önemli konu mucize olgusudur. Kelâm ilminde mucize, peygamberlerin doğru söyleyen kimseler olduğunu teyit ve doğrulamak sadedinde Allah tarafından yaratılan olağanüstü olaylara verilen isimdir (Nesefî, 2003: 2/38-39; Teftazânî, 2007: 161). Dede Korkut Destanı'nın Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boyu destanında Uruz'un ağaç hakkındaki söylemi sırasında "*Mûsâ Kelimin asası ağaç*" ifadeleri ile Hz. Mûsâ'nın asa mucizesine işaret edildiği söylenebilir.[3] Oğuzların Hz. Mûsâ ile ilgili bildiği bir diğer husus ise onun "Kelim"[4] olduğu yani Allah ile konuştuğudur (Dede Korkut, 2016: 117).

1.1.5. Hz. Yûsuf ve Hz. Yâkub

.[2] Allah kâfir olanlara, Nuh'un hanımı ile Lut'un hanımını örnek vermektedir. (Bu iki kadın), kullarımızdan iki iyi kulun (nikâhları) altındalardı ve onlara ihanet etmişlerdi. (Nuh ve Lut) Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamamıştı. (Onlara) "Ateşe girenlerle birlikte siz de girin!" denmiş (olacak)tır. (Et-Tahrîm 66/10).

[3] Hz. Mûsâ'nın kelimullah olması ve asası hakkında bk. A'râf 7/106-118.

[4] Musa, belirlediğimiz zamanda Sînâ Dağı'na gelip Rabbi ona konuşunca "Rabbim! Bana kendini göster de seni göreyim!" demişti. Allah "Sen beni asla göremeyeceksin. Fakat şu dağa bak; yerinde durabilirse sen de beni görebileceksin!" demişti. Rabbi dağa tecelli edince onu paramparça etmiş, Musa da baygın düşmüştü. Ayılınca şöyle demişti: "Sen yücesin; sana yöneldim ve ben inananların öncüsüyüm." (A'râf 7/143).

Destanda peygamberlerden Hz. Yûsuf ve Hz. Yâkub'un adı doğrudan geçmemektedir. Ancak Bay Böre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu destanında Hz. Yûsuf ve Hz. Yâkub'un yaşamış oldukları hadiseye atıf yapılmaktadır (Kaygın, 2016: 81). Burada Dirse Han Hz. Yâkub'a, Beyrek ise Hz. Yûsuf'a benzetilmektedir. Hz. Yâkub'un gözlerine Hz. Yûsuf, ardından Bünyamin'e duyduğu özlem ve hasret nedeniyle ak düşer. Onun gözleri ancak oğlu Yûsuf'un gömleğini yüzüne sürmesiyle görür hale gelir.[5] Dede Korkut Destanı'nda Bamsı Beyrek esir düştüğünde Yalancı-oğlu Yaltacuk Beyrek'in kendisine bağışlamış olduğu gömleğini kana bulaştırarak getirir ve Bayandır Han'a onun ölüm haberini verir. Esirlikten kurtularak Oğuz eline gelen Beyrek'in sağ olduğunu öğrenen nişanlısı Banu Çiçek ise Kam Böre beye haber eder, ancak Kam Böre Bey cevabında şu sözleri söyler:

"Oğlum Beyrek olduğunu ondan bileyim ki serçe parmağını kanatsın, kanını destmala/hayluya dürtsün, gözüme süreyim, açılacak olursa oğlum Beyrek'dür, dedi. Beyrek öyle yaptı. Kam Böre Bey havluyu gözüne sürünce Allah Teâlâ'nın kudretiyle gözleri açıldı." (Dede Korkut, 216: 243).

1.1.6. Hz. Muhammed

Destanda ismi geçen bir diğer peygamber Hz. Muhammed'dir. Hz. Muhammed'in ismine destanda pek çok kez atıf yapıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in Tanrı dostu olduğu vurgulanır (Dede Korkut, 2016: 17). Hz. Muhammed'in dini uğrunda yapılan (Dede Korkut Kitabı, 2016: 499, 561) savaş sırasında ya da zor zamanlarda Hz. Peygamber'e salavat getirilir, (Dede Korkut, 2016: 133, 247, 271, 301, 309, 393, 461, 535) yine dualarda Hz. Peygamber şefaatçi olarak gösterilerek Muhammed Mustafa yüzü suyu hürmetine Allah Teâlâ'dan günahların bağışlanması istenir (Dede Korkut, 2016: 139, 251, 315, 347, 409, 433; Ayrıca bk. Serdar-Işık, 2018: 500).

1.2. Nübüvvet ve Kahramanlık Motifi

Dede Korkut metinlerinde nübüvvet, bazen "peygamber" unvanı ile değil, kahramanların Tanrı'ya yönelişi ve toplumsal rehberliği üzerinden temsil edilir. Kahramanlar, erdemli davranışları, cesaretleri ve adaletli tutumlarıyla toplum için örnek teşkil ederler. Örneğin *Bamsı Beyrek*'te kahramanın halkı için verdiği fedakârlıklar, onun Tanrı'ya yönelişi ve adalet uygulama biçimi ile nübüvvetin toplumsal boyutunu ortaya koyar (Dede Korkut, 2016: 139-250). Beyrek'in savaş öncesinde dua etmesi, Tanrı'ya yönelişi ve zafer sonrası halkına adaletle davranması, nübüvvetin hem ahlâkî hem de toplumsal işlevini gösterir. Benzer şekilde *Deli Dumrul* hikâyesinde kahramanın hayat ve ölüm üzerinde Tanrı ile ilişkisi, toplumsal sorumluluğu ve adaletin sağlanması çerçevesinde sunulur (Dede Korkut, 2016: 315-346). Dumrul'un Tanrı'ya yaklaşımı, bireysel hatalarını telafi etme ve toplumun düzenini koruma iradesiyle birleşir; böylece nübüvvetin rehberlik ve örnek olma fonksiyonu öne çıkar.

1.3. Nübüvvetin Toplumsal İşlevi

Nübüvvet motifleri, Oğuz toplumunda yalnızca bireysel erdemi değil, toplumsal normların ve lider-halk ilişkilerinin düzenlenmesini sağlar. Bu işlev üç temel boyutta incelenebilir: Birincisi

[5] Müjdeci gelince, gömleği yüzüne koyar koymaz Yakup görür olmuştu. "Ben size 'Allah tarafından (Vahiy ile) sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim' dememiş miydim!" demişti. (Yûsuf 12/96).

adaletin pekiştirilmesidir. Kahramanların kararları ve eylemleri, toplumda adaletin uygulanmasını simgeler. Örneğin Beyrek, düşmanla mücadelede cesur davranırken aynı zamanda masumların korunmasına özen gösterir; bu durum, nübüvvetin toplumsal adalet boyutunu ortaya koyar (Dede Korkut, 2016: 207). İkincisi toplumsal sorumluluk ve rehberliktir. Kahramanlar, Tanrı'ya yönelişleriyle yalnızca kendilerini değil, toplumu da ahlâkî yönden yönlendirirler. Bu yönelim, Oğuz toplumunda liderlik ve rehberlik kavramının dini temellerini sağlar. Üçüncüsü kültürel model ve ahlâkî normlardır. Kahramanların erdemli davranışları, sonraki nesillere aktarılacak bir ahlâkî ve kültürel model oluşturur. Metinler, nübüvvet motifini sadece bireysel örnek değil, toplumsal eğitim aracı olarak da kullanır.

1.4. Oğuzlarda Velâyet:

Destanda Oğuz Türklerinin, toplumlarında ağzı dualı, isteği Allah tarafından kabul edilen insanların bulunduğuna inandıkları görülmektedir. Şimdi Oğuzlarca velâyet sahibi olarak görülenlerin kimler olduğuna değinilecektir.

1.4.1. Hızır: Destanda velâyet sahibi olduğu düşünülenlerden biri Hızır'dır. İslam geleneğinde "*Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik*" (El-Kehf 18/65) ayetinde hakkında behsedilen şahsın Hızır olduğu düşünülmektedir. Hz. Peygamber'in "*Allah Mûsâ'ya rahmet eylesin. Keşke sabretseydi de aralarında başka olaylar geçseydi, bize o ikisinin yapacağı diğer şeyler de anlatılsaydı*" (Hadislerle İslam, 2019: 6/109-110) hadisinde Kur'an'da bahsedilen kişinin Hızır olarak anlatılması bu düşüncenin oluşmasına yol açtığı söylenebilir. Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyu destanında Hızır'ın kimliği, veli veya peygamber olması konusunda detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Destanda Dirse Han'ın oğlunun yarası kanar ve oracığa yığılır kalır. Boz atlı Hızır oğlanın yanına gelerek oğlanın yarasını eliyle sarar. Bu yaranın onu öldürmeyeceğini söyler. Dağ çiçeği ile ana sütünden yapılacak merhemin yarasını iyi edeceğini belirtir ve kaybolur (Dede Korkut, 2016: 59, 63).

1.4.2. Dede Korkut

Destanda velî olduğu düşünülenin ikincisi Dede Korkut'tur. Destanın mukaddimesinde Dede Korkut'un velî olduğuna dair şu bilgiler yer almaktadır. Allah Resulünün zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler bir er vardı. Oğuzun, tüm işlerini önceden bilirdi. Ne derse olurdu. Gaipten çeşitli haber söylerdi. Allah Teâlâ onun gönlüne ilham ederdi (Dede Korkut, 2016: 11). Dede Korkut'un velî olarak kabul edildiğinin bir diğer örneği Deli Karçar ile yaşadığı olaydır. Dede Korkut velâyet sahibi olduğu için, kendisine kılıç çeken Deli Karçar'a "çalar isen elin kurusun" der, ardından bu duası kabul olur ve Karçar'ın eli yukarıda asılı kalır (Dede Korkut, 2016: 175).

2. OĞUZLARDA AHİRET

İslam inanç esaslarından biri de Ahirete imandır (en-Nisâ 4/162; et-Tevbe 7/44 vb.). Ahiret hayatı insanın ölümü ile başlayan bir sürecin adıdır. Her insanın bir eceli olduğu, ecel geldiğinde dünyaya dönüşün mümkün olmadığı, ölümün gerçek ve Hakk'a vasıl olmak olduğu Oğuz Türkleri tarafından kabul edilmektedir: "*Kanı dedügüm beg erenler; dünya benüm deyenler? Ecel aldı, yer gizledi, Fânî dünya kime kaldı? Gelimlü, gidimlü dünya, âhir sonucu ölümlü dünya*" (Dede Korkut, 2016: 75, 137, 257, 315, 409, 477, 549, 589, 607, 613, 615). Oğuz beyleri

yedi gün uyudukları için Oğuz Türkleri uykuyu da küçük ölüm olarak adlandırmaktadırlar (Dede Korkut, 2016: 551). Dede Korkut Destanı'nda cennet, cehennem, kıyamet kavramlarının yer alması Oğuzların ahiret gününe inandıkları konusunda bilgi vermektedir.

2.1. Kıyamet

Destanın mukaddemesinde Korkut Ata'nın dilinden söylenilen "Ahir zaman olup kıyamet kopuncaya değin ahir zamanda hanlık Kayı boyunun olsa ve bir daha ellerinden kimse almasa" ifadede ahir zaman ve kıyamet kelimeleri geçmektedir (Dede Korkut, 2016: 11). Kıyamet kelimesinin geçtiği ikinci yer Oğuz beylerinin Kazan Han'a isyanına katılmadığı gerekçesiyle kanı akıtılan Beyrek'in sözüdür. Beyrek, kendisinin kanını akıtanlardan öcünü almaz ise kıyamet günü iki elinin Kazan Han'ın yakasında olacağını dile getirir (Dede Korkut, 2016: 603).

2.2. Cehennem

Ahiret hayatında cennetin karşısında ceza ve azap görme mekânı olarak cehennem, Bay Böre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu destanında şu şekilde geçmektedir: *Kıza aydır: Dur kız senün ucundan bize neler oldu Dostlar duşmanlar hep bize güldü Varup oynarısan oyna, oynamazısan cehennemde oyna, dedi* (Dede Korkut, 2016: 235)

2.3. Cennet

Dede Korkut Destanı'nda cennet kelimesi açık bir şekilde geçmemektedir. Buna karşılık destanın dua kısımlarında "*Ağ bürçekli anan yeri behişt olsun, Ağ sakallı baban yeri uçmağ olsun*" ifadeleriyle cennet kelimesine karşılık behişt ve uçmağ kelimeleri kullanılmaktadır (Dede Korkut, 2016: 613, 615). Bu bağlamda ölen anne ve babanın yerinin Arapça, Farsça ve Türkçe karşılıkları kullanılmak suretiyle cennet olmasının temenni edildiği söylenebilir.

Bu açıklamalar, o dönemde Oğuz Türkleri içinde ahiret inancı ile ilgili akidenin yerleşmiş, herkes tarafından bilinen ve kabul edilen inançlar olduğunu söylememize imkân vermektedir.

2.4. Ölüm ve Ödül-Ceza Motifi

Ahiret, Dede Korkut metinlerinde genellikle kahramanların ölüm sonrası davranışları ve Tanrı katındaki ödülleri-cezaları bağlamında temsil edilir. Kahramanların cesaret, fedakârlık ve adalet gibi erdemleri, ölüm sonrası yaşamda bir karşılık bulur; buna karşılık korkaklık veya haksızlık, metinlerde cezalandırılır. Örneğin Deli Dumrul hikâyesinde, kahramanın canını kurtarma ve halkına adalet sağlama çabaları, ölüm-sonrası ödüllendirme bağlamında ele alınır (Dede Korkut, 2016: 319). Tanrı ile ilişkisi, bireysel hatalarını telafi etme ve toplumu koruma motivasyonuyla birleşerek, ahiret inancının toplumsal denetim ve ahlâkî yönlendirme işlevini gösterir. Benzer şekilde *Bamsı Beyrek*'te kahramanın cesareti ve fedakârlığı, toplum yararına olan eylemleri ile birlikte Tanrı katında ödüllendirilir (Dede Korkut, 2016: 249-251). Bu durum, ahiret inancının ahlâkî rehberlik ve toplumsal normların pekiştirilmesi işlevini ortaya koyar.

Sonuç olarak ahiret inancı hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli işlevler taşır: Birincisi ahlâkî rehberliktir. Kahramanların ölüm sonrası ödül-ceza süreci, bireyleri erdemli davranmaya ve toplumsal sorumluluk bilincine yönlendirir. İkincisi toplumsal düzendir: Ahiret, toplumda normatif düzenin ve adaletin sürekliliğini sağlayan bir mekanizma olarak

işlev görür. Örneğin kahramanların cesur ve adaletli eylemleri, toplumun ahlâkî çerçevesini güçlendirir. Üçüncüsü kolektif hafızadır. Ahiret motifleri, Oğuzların kültürel ve dini belleğini pekiştirir. Bu inanç, toplumsal davranışların nesiller boyu aktarılmasına ve normatif düzenin korunmasına katkı sağlar.

2.5. Mitolojik ve İslami Sentez

Dede Korkut metinlerinde, İslam öncesi Türk dini motifleri, kahramanlık ve doğa güçleriyle sıkı bir bağ kurar. Örneğin kahramanların savaşları sırasında doğa olaylarını ve hayvanları birer ilahi güç sembolü olarak kullanmaları, eski Türk inanç sistemlerinin izlerini taşır. Bamsı Beyrek'te kahramanın cesareti, doğa ile etkileşimi ve kaderle yüzleşmesi, eski Türk mitolojisinin "kahraman-doğa" ilişkisini temsil eder (Dede Korkut, 2016: 245-247). Basat ve Tepegöz hikâyesinde, canavarla mücadele, kötülüğün doğa ve insan ekseninde simgesel bir anlatımıdır. Bu motif hem eski mitolojik anlatıları hem de ahlâkî dersleri içerir (Dede Korkut, 2016: 457-477). Bu İslam öncesi motifler, toplumsal normların ve bireysel erdemlerin öğretilmesinde bir araç olarak işlev görür.

Dede Korkut'un İslam sonrası motifleri ise Tanrı'ya yöneliş, nübüvvet ve ahiret inancı çerçevesinde ortaya çıkar. Kahramanların dua etmesi ve Tanrı'dan yardım istemesi, metinlerde açık bir İslami etki olarak görülür (Dede Korkut, 2016: 425, 427, vd; Tezcan ve Boeschoten, 2001: 188-194). Ödül-ceza sistemi, kahramanların erdemli davranışları ve toplumsal adaleti sağlama çabaları, İslam'ın ahlâkî ve toplumsal düzen anlayışı ile paralellik gösterir (Âl-i İmrân 3/145. Ayrıca bk. Bakara 2/200-201; İsrâ 17/18-19; Şûrâ 42/20). Bu motifler, kahramanları yalnızca toplumsal rehberler olarak değil, aynı zamanda dini ve ahlâkî örnekler olarak sunar.

Mitolojik ve İslami motiflerin sentezi, Oğuz toplumunun kültürel adaptasyonu ve dini sürekliliği açısından kritik bir rol oynar. İslam sonrası motifler, toplumda adalet ve erdemin uygulanmasını sağlar. Kahraman anlatıları hem eski Türk mitolojisinden hem de İslam ahlâkından beslenerek bir eğitim ve toplumsal model işlevi görür. Metinler hem sözlü hem de yazılı kültür aracılığıyla Oğuzların dini ve kültürel belleğini pekiştirir. Bu sentez, Dede Korkut'un hem İslam öncesi Türk dini ve mitolojik motiflerini, hem de İslam sonrası monoteist düşünce kalıplarını barındırarak, toplumsal ve dini sürekliliği sağlamadaki rolünü ortaya koyar.

Sonuç olarak Bamsı Beyrek'in doğa ile etkileşimi, cesareti ve Tanrı'ya yönelişi, mitolojik ve İslami motiflerin sentezini gösterir. Deli Dumrul'un ölüm sonrası hesap ve Tanrı ile ilişkisi, İslam ahlâkı ile toplumsal normların birleşimini temsil eder. Basat'ın Tepegöz ile mücadelesi hem mitolojik bir anlatı hem de toplumsal ahlâk dersi içerir.

3. OĞUZLARDA KADER VE GÜNAH

Dede Korkut kitabında Oğuz Türklerinin şarap dışında günah işlememe konusunda titiz davrandıkları, başlarına olumsuz bir şey geldiğinde onu kader ile ilişkilendirdikleri görülmektedir.

3.1. Oğuzlarda Günah Algısı

İslam dininin çirkin davranışlardan kabul ettiği ve günah saydığı haset ve iftiranın Destanda yer alan hikayelerde de çirkin kabul edildiği görülmektedir. Destanda günah sayılan ve kötü sonuç

doğuran amellerden olan hased ve iftira konuları dikkatli bir şekilde işlenerek ahlaki ve toplumsal mesajlar verilmeye çalışılmaktadır.

Dirse Han Oğlu Buğaç Han boyunda Buğaç Han beylik ve taht alınca Dirse Han'ın yiğitleri izzet ve hürmet görmek için "Bu oğlan ortaya çıkalı han'ın nazarı bizden eksik oldu" diyerek ona karşı haset duygusu beslerler ve bu haset onları iftira etmeye sevk eder. Dirse Han'ın adamları Buğaç Han hakkında "kırk yigidin boyuna aldı, kalın Oğuz'un üstüne yürüyüş etti, ne yerde bir güzel kopduyısa çeküp aldı, ağ sakallu kocanun ağzın sögdü, ağ bürçeklü karınun südün tartdı, saçın yoldu." diyerek iftirada bulunurlar, bu iftiraya inanan baba ile oğulun arası bozulur (Dede Korkut, 2016: 43, 45, 47). Bu boyda Hz. Peygamber'in "Birbirinize kin beslemeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, ey Allah'ın kulları, kardeşler olun" (Hadislerle İslam, 2019: 3/569) sözünün topluma mesaj olarak iletilmeye çalışıldığı görülmektedir. Aynı şekilde Nur suresi 11-20. ayetlerde iftiranın çok büyük günah olduğu ve iftira atan kimseleri ahirette, hesap günü büyük bir azabın beklediği, insanların zan ile yanaşmaları gerektiği bildirilmektedir (Kaygın, 2016: 103).

3.2. Oğuzlarda Kader Algısı

Kur'an'da "kadr" ve "takdir" kelimeleri geçmektedir. Bu kelimlerin genel anlamı miktar, ölçü, bir şeyi bir ölçüye göre tayin ve tahsis etmek, bir hikmete göre yapmak anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, ty: 3545-3549). Zikri geçen iki kelimenin Allah'a isnadı O'nun yaptığı işlerin bir nizamı, ölçüsü ve hikmeti olduğuna işaret eder. Örnek olarak "Allah rızkı istediğine bol ve bir ölçüyle verir" (er-R'âd 13/26) ayeti Allah bir kimseye rastgele vermez, hikmetinin gereği bir ölçüyle verir demektir (Atay, 2015: 122).

Oğuz Türklerinin kader anlayışışlerine destanın farklı bölümlerinde rastlanmaktadır. Destanın mukaddimesinde yer alan "Allah Allah demeyince işler olmaz; Kadir Tanrı vermeyince er bir şey elde edemez; ezelden yazılmasa kul başına gelmez, ecel va'de ermeyince kimse ölmez; ölen adam dirilmez, çıkan can geri gelmez; bir yiğidin kara dağ yumrusunca malı olsa yığar, derer, taleb eyler, nasibinden fazlasını yiyemez." (Dede Korkut, 2016: 11, 13) ifadeleri Oğuzların Ehl-i Sünnet anlayışına uygun bir kader anlayışına sahip olduklarını göstermektedir.[6] Destanda geçen ifadelerle insanın kaderinin ezelden yazılmış olduğu, kaza ve kaderin insan hayatında önemli bir role sahip bulunduğu fikri vurgulanmaktadır.

4. SAHABENİN FAZİLETİ

Dede Korkut destanın mukaddimesinde kimlerin yüce insan olduğuna yönelik bilgiler yer almaktadır. Bu kişiler, Hz. Muhammed'in sağında namaz kılan Ebû Bekir Sıddîk, mertlerin şahı Hz. Ali, Hz. Ali'nin oğulları Hz. Peygamber torunları Hz. Hasan ile Kerbela yazısında Yezidiler elinde şehit düşen Hz. Hüseyin, Kur'an'ı bir sıraya göre dizip Mushaf haline getiren Hz. Osman Affân'dır (Dede Korkut, 2016: 17, 19). Faziletli insanlar içerisinde Hz. Ömer'in ismine yer verilmemiş olması dikkat çekicidir.

Suyun önemine vurgu yapıldığı yerde Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in ismine ek olarak Hz. Aişe ve Hz. Fatıma'nın adı geçmektedir (Dede Korkut, 2016: 97). Ayrıca yazıdan yabandan geleni

[6] İslam dinine göre kader Allah'ın her şeyi ezeli olan ilmiyle bilmesi ve belirlemesi, kaza ise nesne ve olaylarla alakalı olan planını gerçekleştirmesi olarak tarif edilmektedir. Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, (İstanbul: 1979), 307.

yediren içiren, ağırlayan her eşin Hz. Aişe ile Hz. Fatıma'nın soyundan olduğu vurgulanır (Dede Korkut, 2016: 17, 19, 21).

SONUÇ

Bu çalışmada, *Dede Korkut Kitabı* bağlamında Oğuzlarda nübüvvet ve ahiret anlayışı detaylı biçimde incelemiş ve metinlerdeki İslam öncesi ile sonrası motiflerin sentezini ortanmaya çalışılmıştır.

Dede Korkut Kitabı bağlamında Oğuzlarda nübüvvet ve ahiret konulu tebliğimizde Oğuz Türklerinin bu iki iman esasına sıkı sıkıya bağlı oldukları görülmektedir. Destandaki nübüvvet anlayışlarına bakıldığında Oğuzların Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ, Hz. Yâkub, Hz. Yûsuf ve Hz. Muhammed'e ayrı bir önem atfettikleri görülmektedir. Onlar tarafından Hızır ile Dede Korkut'un velâyet makamına sahip oldukları düşünülmektedir. Dört büyük sahabeden Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali ve Hz. Osman'a değinirken Hz. Ömer'e yer vermemeleri dikkat çekicidir.

Dede Korkut metinlerinde nübüvvet, kutsal bir makam olmanın yanında toplumsal rehberlik, ahlâkî normların uygulanması ve liderlik modeli olarak da işlev görür. Destanda ismi geçen kahramanlar, Tanrı'ya yönelişleri ve topluma hizmet etme iradeleri ile hem bireysel erdemi hem de toplumsal düzeni temsil ederler. Bamsı Beyrek ve Deli Dumrul örnekleri, kahramanların fedakârlık ve cesaret gibi erdemleriyle toplumu yönlendirdiğini göstermektedir.

Oğuzların ahiret anlayışları çerçevesinde ele aldıkları hususlar ise ecel, ölüm, kıyamet, cennet ve cehennem'dir. Onlara göre her insanın bir eceli vardır, eceli gelen bir daha bu dünyaya gelemez. Kıyamet gerçekleştiğinde kendilerinin cennete, kafirlerin ise cehenneme gideceklerine inanmaktadırlar.

Ahiret teması, ölüm sonrası ödül-ceza ilişkisi bağlamında, Oğuz toplumunda ahlâkî davranışların ve toplumsal normların sürdürülmesi için kritik bir işlev taşır. Kahramanların cesur, fedakâr ve adaletli davranışları, Tanrı katında karşılık bulur; böylece ahiret inancı hem bireysel hem de toplumsal düzeyde denetleyici ve eğitici bir rol üstlenir. Ölüm sonrası hesap ve Tanrı ile ilişki, bireysel sorumluluk ve toplumsal ahlâkın sürekliliğini sağlar.

Metinlerde İslam öncesi mitolojik motifler ile İslam sonrası monoteist anlayışın sentezi, Oğuz toplumu için kültürel adaptasyon ve dini süreklilik sağlar. Kahraman anlatıları hem eski Türk mitolojisinden hem de İslam ahlâkından beslenerek eğitim ve toplumsal model işlevi görür. Bu sentez, toplumsal normların aktarılmasını, dini inançların içselleştirilmesini ve kültürel hafızanın korunmasını destekler.

KAYNAKÇA

Aliyeva, A. (2020). *Dede Korkut Destanı Örneğinde Eski Türklerde Din, Toplum Ve Kadın*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Atay, H. (2015). *Kur'an'da İman Esasları ve Kader Sorunu*. Ankara: Atayy Yayınları.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sıhâh*. Beyrut: Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn.

Cürcânî, Seyyid Şerif (1985). *Kitâbü't-Ta'rîfât*. Beyrut: Mektebetü Lübnan.

Dede Korkut Kitabı. (2016). haz. Sadettin Özçelik. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2019). *Hadislerle İslam*. İzmir: DİB Yayınları.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâleddîn Mükerrem (ty). *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Yy.

İsfahan, Rağıb (ty). *el-Müfredât fî Garîbü'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

Kaygın, E. (2016). *Dede Korkut Hikâyelerinde Din Algısı*. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Kitâbü't-Tevhîd*. İstanbul: 1979.

Nesefî, Ebü'l- Mu'în. (2003). *Tabsıratü'l-Edille*. thk. H. Atay –Ş. Ali Düzgün. Ankara: DİB Yayınları.

Serdar, M.-Işık, H. (2018). Dede Korkut Hikâyeleri'nde Türk-İslam İnanışlarının İtikādî Göstergeleri. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22 (1): 489-513.

Teftazânî, Sadeddin. (2007). *Şerhu'l-Akāidi'n-Nesefiyye*. thk. Abdüsselâm b. Abdulhâdî Şennar: Basım Yy, Yy.

Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yakıcı, A. (2007). "Dede Korkut Kitabı'nda Görülen Ozan Tiplerinin Türkiye Sahası Âşıklık Geleneğinin Oluşumuna Etkisi". *Millî Folklor*, 19/73, 40-47.

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

THE CONCEPT OF DIVINITY AMONG THE OGHUZ IN THE CONTEXT OF THE BOOK OF DEDE KORKUT

DEDE KORKUT KİTABI BAĞLAMINDA OĞUZLARDA ULUHİYET

Ph.D., Mehmet TÖZLUYURT
Yozgat Bozok University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Division of Kalam, Yozgat, Turkey
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4422-9010

Ph.D., İsmail PIRLANTA
Yozgat Bozok University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Division of Islamic History, Yozgat, Turkey
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8689-3991

Özet

Dede Korkut Kitabı hem tarihi hem de edebî açıdan Türk kültürünün sözlü geleneğinin yazıya aktarıldığı kıymetli eserlerin başında yer almaktadır. Eserde anlatılan destansı hikâyeler, Türklerin kahramanlık anlatılarının yanında dönemin inanç yapısını, toplumsal değerlerini ve dini anlayışını yansıtması bakımından önemli kaynaklardır. Bu çalışma, Dede Korkut Kitabı üzerinden Oğuz toplumunda uluhiyet (Tanrı ve kutsallık) anlayışını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada metin analizi yöntemi kullanılarak, Dede Korkut'un hem İslam öncesi Tengricilik hem de İslam sonrası monoteist motifleri bir arada barındırdığı görülmüştür. Bu sentez, Oğuzlarda uluhiyetin hem bireysel hem de toplumsal boyutlarda nasıl işlediğini anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Dede Korkut hikâyelerinin merkezî konumunu Tanrı inancı oluşturmaktadır. "Ulu Tanrı", "Kadir Mevla", "Hak Teâla" gibi ifadeler, Oğuzların tek tanrılı bir inancı benimsediklerini gösterir. Bu inanç, Oğuzlarda İslam öncesi Gök Tanrı anlayışının İslam sonrasında tevhitle bütünleşerek devam ettiğini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Metinlerde Tanrı; evreni düzenleyen, adaleti sağlayan, merhamet eden, melekleri ile yardım eden, koruyan ve gönderdiği kitaplarla hüküm veren, kahramanların kaderini belirleyen yüce bir varlık olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca metinlerde Tanrı, kahramanların Tanrı'ya yönelişi ve doğa olaylarının kutsal semboller olarak kullanımı, uluhiyetin hem bireysel hem de toplumsal işlevlerini ortaya koymaktadır. Mitolojik motifler aracılığıyla cesaret, kahramanlık ve adalet gibi değerler kutsal bir çerçevede topluma aktarılmakta ve sosyal normların meşruiyeti güçlendirilmektedir. Çalışma, ayrıca Dede Korkut metinlerinde İslam öncesi ve İslam sonrası uluhiyet anlayışının bir sentezini ortaya koymaktadır. Bu durum, Oğuzlarda kültürel uyum ve dini uyum süreçlerini göstermektedir. Uluhiyet, toplumsal düzeni, lider-halk ilişkilerini ve bütüncül hafızayı şekillendiren merkezi bir unsur olarak işlev görmektedir.

Sonuç olarak, Dede Korkut Kitabı, Oğuzlarda uluhiyet anlayışının mitolojik, toplumsal ve ahlâkî boyutlarını anlamak için temel bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma,

metinlerin edebî, tarihî ve kültürel değerlerini akademik bir çerçevede ortaya koyarak Oğuzlarda Tanrı ve kutsallık anlayışının kapsamlı bir değerlendirmesini sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslamiyet, Dede Korkut, Oğuzlar, Uluhiyet, Tanrı, Melek Kitap, Mitoloji, Toplumsal Norm.

Abstract

The Book of Dede Korkut is one of the most valuable works in which the oral tradition of Turkish culture is written down, both historically and literarily. The epic stories told in the work are important sources in terms of reflecting the belief structure, social values, and religious understanding of the period, in addition to the heroic narratives of the Turks. This study aims to examine the concept of divinity (God and holiness) in Oghuz society through the Book of Dede Korkut. Using the text analysis method in the research, it has been seen that Dede Korkut contains both pre-Islamic Tengrism and post-Islamic monotheistic motifs. This synthesis offers an important framework for understanding how divinity operated in Oghuz society in both individual and social dimensions.

The central position of the Dede Korkut stories is the belief in God. Expressions such as "Great God," "Almighty Lord," and "God Almighty" indicate that the Oghuz Turks adopted a monotheistic belief. This belief is significant because it reveals that the pre-Islamic conception of the Sky God continued in the Oghuz after Islam, integrated with monotheism. In the texts, God is depicted as a supreme being who regulates the universe, ensures justice, shows mercy, helps and protects with angels, judges with the books he sends, and determines the fate of heroes. Furthermore, the heroes' turning to God and the use of natural events as sacred symbols in the texts reveal both the individual and social functions of divinity. Through mythological motifs, values such as courage, heroism, and justice are transmitted to society within a sacred framework, and the legitimacy of social norms is strengthened. The study also reveals a synthesis of pre-Islamic and post-Islamic understandings of divinity in the Dede Korkut texts. This situation demonstrates the processes of cultural and religious harmony among the Oghuz Turks. Divinity functions as a central element shaping social order, leader-people relations, and collective memory.

Consequently, the Book of Dede Korkut can be considered a fundamental source for understanding the mythological, social, and moral dimensions of the concept of divinity among the Oghuz Turks. This study presents a comprehensive evaluation of the understanding of God and sacredness among the Oghuz Turks by revealing the literary, historical, and cultural values of the texts within an academic framework.

Keywords: Islam, Dede Korkut, Oghuz Turks, Divinity, God, Angel, Book, Mythology, Social Norm.

Giriş

Alem gibi insan da yüce bir varlık olan Allah tarafından yaratılmıştır. İnsanın diğer varlıklardan farkı akıl ve irade sahibi olmasıdır. Zira insan akıl ve iradesini kullanarak âfâkî/dış ve enfüsî/iç ayetlerle kendisini yaratanını bulabilmekte ve O'na bağlanabilmektedir. Ancak Allah, kendisini

tanıması ve inanması için insana peygamberler aracılığıyla ilahi vahyini göndererek zaman kazandırmaktadır. İnsanoğlu ile ilgili manevi olguların en başta geleni din duygusudur. Din, insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem ile başlamış, günümüze kadar çeşitli yönleriyle etkisini ve varlıksal yönünü devam ettirmiştir. Bu itibarla dinin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir.

Din kelimesi Arapçada pek çok anlama sahiptir. Bu anlamlardan birkaçı "borçlanma, boyun eğmek, ceza, adet edinmek"tir. İbn Manzûr kelimenin kökünden hareketle din kelimesinin anlamlarına 'islam' ve 'hesap' kelimelerinin de eklenmesi gerektiğini belirtmektedir (İbn Manzûr, ty: 1467-8). Cevherî ise din kelimesinin farklı anlamlarını verdikten sonra anlam olarak "itaat"ı tercih etmektedir (Cevherî, 1979: 2118). Din kelimesinin itaat ve ceza ile ifade edildiğini belirten Râgıb el-İsfahânî, şeriatın itaat göstermek, boyun eğmek anlamında din olarak ifade edildiğini söylemektedir (İsfehânî, ty: 175). Din kavramını Cürcanî, "akıl sahiplerine Peygamber'in bildirdiği şeyleri kabul etmeye davet eden ilâhî bir kanun" olarak tanımlamakta iken; (Cürcânî, 1985: 111) çağdaş düşünürlerden Muhammed İkbal, din kavramını genel hakikatlerin oluşturduğu sistem şeklinde ifade etmektedir (İkbal, 1984: 17-18). Eski Türklerde ise din kelimesi drm, darm, nam, den gibi farklı kelimelerle ifade edilmektedir (Günay-Güngör, 2007: 2-3).

Kur'an'ın kullanmış olduğu anlamlarla din, insanın hayatı boyunca izlediği yol ve bireysel, şahsi ve sosyal yaşamını düzenleyen, tanzim eden hayat anlayışı şeklinde değerlendirilmektedir. Kur'an'da doksan iki yerde çeşitli anlamlarla geçmekte olan din kelimesi başlıca olarak itaat, hüküm, yönetme-yönetilme, tapınma, tevhid, İslam, şeriat, hudud, adet, ceza, hesap, millet, yol, hayat tarzı, hesap günü, kanun manalarında kullanılmaktadır (Bk. el-Fatiha 1/3; el-Bakara 2/132; Yûsuf 12/76; en-Nahl 16/52 vb.). Mevdûdî Kur'an'da din kelimesinin hakimiyet, egemenlik, otoriteye itaat, bu otoritenin tesiri altında mevcud olan fikri ve ameli nizam, yargı, ceza anlamlarında kullanılmakta ve din olarak tüm bu anlamlardan ibaret olan düzenin, sistemin ifade edildiğini söylemektedir (Mevdûdî, 1999: 55-56).

Destanda yer alan hikayelerin yazıldığı dikkate alındığında Oğuzların, İslam dini ile tanışması ve ardından Müslümanlığı kabul etmeleri on ve onbirinci asırlara denk gelmektedir (Bk. Togan, 1981: 74-75). Dede Korkut hikayeleri Türk ahlâk ve törelerinin, inançlarının, kahramanlıklarının otantik olarak anlatıldığı bir eserdir. Hikâyelerde eski inançlarının izleri yanında, İslam Dini'ne ait inanç ve pratiklerin güçlü bir şekilde anlatıldığı görülmektedir.

Oğuz Türklerinin İslamı din olarak kabul ettiklerinin ip uçlarına Dede Korkut destanında rastlanmaktadır. Kam Böre Beg Oğlu Bamsı Beyrek boyunda arkadaşlarını sağ bulup kurtaran Beyrek Allah'a şükür etmekte, düşmanın kilisesini yıkarak yerine Müslümanların ibadethaneleri olan mescitler inşa ettirmekte ve aziz Tanrı adına hutbeler okutmaktadır (Dede Korkut, 2016: 249, 431, 565, 567, 587). Kafiri dini olmayan akılsızlar olarak (Dede Korkut, 2016: 125) gören Oğuzlar; savaş meydanında kafirlerden ölenler için "kılıçtan geçti" ifadesini kullanırken, kendilerini Müslüman olarak tanımlayıp (Dede Korkut, 2016: 157) kendilerinden ölenler için dini bir terim olan şehit kavramını uygun bulmaktadırlar (Dede Korkut, 2016: 83, 89, 137).

Bu kısa girişten sonra İslam dininin üç temel unsurundan ilki olan uluhiyet konusu Dede Korkut kitabından hareketle Oğuzlardaki yansımalarına temas edilecektir.

OĞUZLARDA ULUHİYET

Dede Korkut kitabına konu olan hikâyeler, Oğuz Türklerinin Allah hakkındaki inançlarıyla ilgili çok zengin bir içeriğe sahiptir. Öyle ki, Allah'ın zat yönünden bir olduğundan başlayarak, O'nun her yönden tek olduğu, güzel isimlerinden bazıları, belli başlı sıfatları, bunların âlem ve insanda tecelli ve tasarrufları gibi ulûhiyet konusuyla pek çok konu hikâyelerde anlatım içinde ifade edilmiştir.

1. Allah'a İman

İman kavramı, kalbe güven, huzur ve sükûnet vermek, kalbin güven, huzur ve sükunete erişmesi manalarına geldiği gibi; doğrulamak, bir şeyin doğru olduğunu ikrar etmek ve kabul etmek anlamlarına da gelmektedir (İbn Manzûr, ty: 140-142). Allah'a iman konusu önemine binaen Dede Korkut hikayelerinin hemen başında yer almaktadır. Eserde alemleri yaratanın Allah/Tanrı olduğu ve her işe besmele ile başlanması gerektiği vurgulanır. Dede Korkut kitabında Allah'a iman konusunda karşılaşılan hususlar Allah'ın bir olduğu, sıfatlarının bulunduğu ve sığınılacak varlık olduğudur.

1.1. Allah'ın Bir Olduğu/ Tevhîd

İslam dininin esaslarından en önemlisi tevhittir (el-Bakara 2/163; Âl-i İmrân 3/2; ed-Duhan 44/48; vb). Dede Korkut destanına konu olan Oğuz Türklerinin, destandan elde edilen bilgiler dikkate alındığında Tek Tanrı'ya inandıkları anlaşılmaktadır. Destanın mukaddimesinde Dede Korkut hakkında verilen bilgilerde onun gönlüne ilham verenin Hakk Teâlâ olduğu vurgulanmaktadır. İslam'daki Allah kelimesi ile Oğuz Türklerinin kullanmış olduğu, destanda da sık sık karşılaşılan Tanrı kelimesi aynı anlamdadır. Ayrıca Dede Korkut Destanı'na bakıldığında hem Tanrı hem de Allah kelimesinin kullanıldığı görülecektir. Bu bağlamda Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boyunda Deli Dumrul Tanrı'yı şu şekilde vasf etmektedir: *Yücelerden yücesin Kimse bilmez nicesin? / Görklü Tanrı Nice cahiller seni gökte arar, yerde ister / Sen hod müminler gönlündesin / Dâyim duran Cebbar Tanrı / Baki kalan Settar Tanrı* (Dede Korkut, 2016: 329).

Destanın Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü boyunda Basat'ın Tepegöz ile savaştığı ve "lâ ilâhe İllallâh, Muhammed'ün Resûlallah" kelimesini söylediğinde mağarada yedi yerden çıkış kapısı açılması hadisesi tasvir edilmiştir. Burada destan kahramanının, zor durumda kaldığında veya gücünün yetmediği, çıkılmaz bir durumla karşı karşıya kaldığında Allah'ın birliğini ikrar ederek ondan yardım istediği görülmektedir (Dede Korkut, 2016: 465). Aynı zamanda Begil oğlu Emren Boyunda Emrenin yendiği düşmanın, aman dileyip ardından parmak götürüp kelimeyi şehadeti getirdiği ve Müslüman olduğu anlatılmaktadır (Dede Korkut, 2016: 511).

Destanda Oğuzlar tarafından Yüce Allah'ın "bir" olarak kabul edildiğinin başka bir işareti de Allah'ın kibir sahibini sevmediği inancıdır. Bu bağlamda Oğuzlar, Allah'ın, gönlünü yücelten/kibirlenen kişiye devlet kurma imkânı vermeyeceğine inanmaktadırlar (Dede Korkut, 2016: 13).

1.2. Allah'ın Sıfatları

Kur'an'da Allah, kendisini insanlara sıfatları ve fiilleriyle tanıtmaktadır (el-Bakara 2/160,182; en-Nisâ 4/70; Hûd 11/6; vb). Destanda Allah'ın bazı isim ve sıfatlarına temas edildiği görülmektedir. Destanda değinilen sıfatlardan biri Kâdir'dir. "k-d-r" fiilinden türeyen Kâdir kelimesi, "Her şeye güç yetiren" anlamındadır (İsfehânî, ty: 510-511). Bu sıfat destanda, "Kâdir Tanrı seni namerde muhtaç eylemesin" şeklinde geçmektedir (Dede Korkut, 2016: 77, 139, 301).

Destanda değinilen diğer sıfatlar Cebbâr, Bâkî ve Settâr'dır. "c-b-r" fiilinden türeyen "Cebbâr" kelimesi; "Bozulan, nizamından çıkan her şeyi yerine göre zor kullanarak ıslah eden" anlamındadır (İsfehânî, ty: 111-112). Allah, yaratılmışların halini iyileştiren, hakkı galip getiren, her güçlüğü kolaylaştıran, her bozokluğu giderendir. "b-k-y" fiilinden türeyen "Bâkî" kelimesi; "Varlığının sonu olmayan" anlamındadır (İsfehânî, ty: 73). "s-t-r" fiilinden türeyen "Settâr" kelimesi ise; "Örten, kullarının günah, ayıp ve kusurlarını örten ve bağışlayan, ayıp olan şeyleri ve utandıracak halleri devamlı örten, şuur ve akıl sahibi varlıklara utanma duygusu veren" demektir (İsfehânî, ty: 295). Bu üç isim/sıfat Deli Dumrul'un, Azrail ile mücadelesi sonrasında Yüce Allah'ı övmek kendisinin ise aciz olduğunu ikrar etmek için zikrettiği ilahî sıfatlardır (Dede Korkut, 2016: 329).

Destanda Tanrı'nın azîz; anadan doğmayan, atası olmayan, kimsenin rızkını yemeyen, her yerde ehad (İhlâs 112/1) ve samed (İhlâs 112/2) olan; ululukta sınırı, boyu ve eni olmayan, cisme sahip atası bulunmayan; yücelttiğini göğe yükselten, kötü olanı Kahhâr simiyle kahr eden, birliğine sığınılan olduğu da vurgulanmaktadır (Dede Korkut, 2016: 427, 509).

1.3.Allah'ın Sığınılacak İlah Olması

Ruh ve bedenden müteşekkil insan, özgür iradesiyle dinini seçmekte ve bu dinin gereklerini yapmaktadır. Kur'an baskı uygulamaksızın tüm insanlara fert ve toplum hakkını ihlal etmedikleri sürece inançlarını yaşama hakkı tanımaktadır. İnancının kendisine vermiş olduğu güçle insan; karşılaştığı zorluklar, olumsuzluklar, çaresizlikler karşısında umutsuzluk hissine kapılmayacaktır. İnancı onun için adeta bir motivasyon kaynağıdır. Bunun örneğine Dede Korkut destanında rastlanmaktadır. Destan kahramanları düşman üzerine savaşa/cenke giderken, esir düştüklerinde veya esir olan yakınlarını kurtarma girişimlerinde, her bir ihtiyaçları için Tanrı'ya sığınmakta, ismi azamı[7] okumaktadırlar (Dede Korkut, 2016: 175. Krş. 375, 383).

Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı boyda esirlikte olan Uruz, ölüm anının yaklaştığını anladığında birliğine şüphe olmayan Hakk Tanrı'ya yüzünü dönerek ona teslim olur, Allah'tan

[7] İsm-i A'zam, "en büyük isim" anlamına gelmektedir. Terim olarak Allah'ın en güzel isimleri içerisinde yer alan bazı isimler için kullanılmıştır. İslâm âlimlerinin bir kısmı, Allah'ın isimlerinin tamamının, fazilet ve üstünlük bakımından eşit derecede olduğunu kabul etmiş, diğer bir kısmı ise hadisleri göz önünde bulundurarak bazı isimlerin diğerlerinden daha büyük ve faziletli olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Hz. Peygamber'in bazı hadislerinde İsm-i A'zamdan bahsedilmekte, bu isimle dua edildiği zaman duanın mutlaka kabul edileceği bildirilmektedir (bk. Tirmizî, De'avât, 64-65, 100; Ebû Dâvûd, Salât (Duâ), 356). Fakat Allah'ın en büyük isminin hangisi olduğunu kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Çünkü bu hadislerin bir kısmında "Allah" ismi, bir kısmında ise "Rahmân, Rahîm/esirgeyen, bağışlayan", "Hay Kayyûm/diri ve her şeyi ayakta tutan", "Zü'l-celâli ve'l-ikrâm/ululuk ve ikram sahibi" isimleri Allah'ın en büyük ismi olarak belirtilmektedir.

medet ister (Dede Korkut, 2016: 69, 117, 291). Yine Kam Böre Beg Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Banu Çiçek'i Beyrek'e Tanrı'nın buyruğuyla ve peygamberin kavliyle (Dede Korkut, 2016: 173, 177, 365) isteyen Dede Korkut, Deli Karçar'ın gazabına uğrar ve Tanrı'ya sığınır, dedenin duası üzerine Deli Karçar'ın eli kurur ve yukarıda asılı kalır, (Dede Korkut, 2016: 175) ardından Deli Karçar, *Medet amenel'aman Tanrı'nın birliğine yoktur güman/şüphe* diyerek tövbe eder, Tanrı'dan yardım ister (Dede Korkut, 2016: 177).

Dede Korkut Destanı'nda Oğuzlar arasında çocuğu olmayana Allah'ın beddua ettiği inancı hakimdir (Dede Korkut, 2016: 27, 31). Destanın Dirse Han oğlu Buğaç Han boyunda çocuğu olmayanlar kara otağa alınmaktadırlar. Çocuğu olmaması sebebiyle kara otağa alınarak misafir edilen Dirse Han, bu durumdan müteessir olur ve Tanrı'nın bir batman oğul vermemesinin nedeninin ne olabileceğini düşünür (Dede Korkut, 2016: 33) ve durumu hanımına anlatır. Bunun üzerine hanımı ona Tanrı'ya yalvarmasını, dua etmesini, aç gördüğünde doyurmasını, çıplak gördüğünde giydirmesini, borçlu gördüğünde borcundan kurtarmasını tavsiye eder. Bir ağzı dualının duasının kabul olması sonucu niyetlerinin hasıl olması inancıyla Dirse Han hayır işler, dua eder ve neticede de Allah Teâlâ onlara dilediklerini verir (Dede Korkut, 2016: 37). Yine aynı motiflere Kam Böre Beg Oğlu Bamsı Beyrek boyunda da rastlanmaktadır. Kalın Oğuz beylerinin duaları sonucunda Tanrı Kam Böre beye bir oğul, Bay Bican beye ise bir kız çocuğu nasib eder (Dede Korkut, 2016: 173). Bu anlatılanlardan çıkan sonuç evlatları verenin de alanın da Tanrı olduğudur (Dede Korkut, 2016: 287).[8]

Kazılık Koca Oğlu Yegenek boyunda Yegenek yaradan Allah'a sığınarak mabudu övmekte, Begil Oğlu Emren boyunda ise Emren düşmanın güçlü olduğunu gördükten sonra Allah Teâlâ'ya yüceliğini ve kudretini dile getirerek yalvarıp yardım istemektedir.[9] Begil oğlu Emren boyunda Emren'in Tanrı'ya yalvardığını gören düşmanın "Senin bir Tanrın varsa benim yetmiş iki puthanem var" demesi üzerine Emren "Sen putlara yalvarırsın, ben ise alemleri yoktan var eden Allah'a sığınırım" diyerek cevap vermektedir.[10]

Destandan getirilen örnekler dikkate alındığında insanın her zaman yüce bir varlığa inanma, aşılması zor durumlar karşısında bu yüce varlığa sığınarak ondan yardım dileme ihtiyacı içerisinde olduğu ifade edilebilir. Bu durum Altay Türk atasözü olan "İnsan Tanrısız, kürk yakasız, millet yasasız olmaz" (Gömeç, 2019: 85) ifadesinde özlü bir şekilde anlatılmaktadır. Sonuç olarak Tanrı inancının ve bu inanca yönelimin fıtrî olarak insan doğasında mevcut olduğu söylenebilir.

1.4. Mitolojik Semboller ve Anlatılar

[8] Geniş bilgi için bk. Aygün Aliyeva, *Dede Korkut Destanı Örneğinde Eski Türklerde Din, Toplum Ve Kadın* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 65-71.

[9] Yücelerden yücesin / Yüce Tanrı / Kimse bilmez nicesin / Aziz Tanrı / Sen anadan doğmadun / Sen atadan olmadun / Kimse rızkın yemedün / Kimseye güc etmedün / Kamu yerde ahadsin / Allah samedsin / Ademe sen taç urdun / Şeytana lanet kıldun / Bir suçdan ötürü / Dergahdan sürdün / Nemrud göge oh atdı / Karnı yaruk balığı karşu tutan Cebbarsın / Ululuğuna haddün yok / Senün boyun kaddün yok / Ya cismile ceddün yok / Urduğun ulıtmayan ulu Tanrı / Basduğun belürtmeyen bellü Tanrı / Götürdügün göge yetüren görklü Tanrı / Kakıduğun kahr-eden Kahhar Tanrı / Birligüne sığındum Çalabum Kaadir Tanrı / Meded senden (Dede Korkut, 2016: 427).

[10] Yücelerden yücesin / Yüce Tanrı / Kimse bilmez nicesin / Görklü Tanrı / Sen Ademe tac urdun / Şeytana lanet kıldun, / Bir sucdan ötürü dergahdan sürdün / İbrahimi tutdurdun / Hanum güne çolgadun / Götürüp oda atdurdun / Odu bostan kıldun / Aziz Allah, Hocam mana meded (Dede Korkut, 2016: 509).

Oğuzlarda uluhiyet, sadece Tanrı'nın varlığı, sıfatları ile sınırlı kalmaz; aynı zamanda mitolojik semboller ve anlatılar aracılığıyla toplumun dünyayı algılayış biçimini şekillendirir. Dede Korkut metinlerinde doğa, hayvanlar ve göksel varlıklar, Tanrı'nın kudreti ve kutsal düzenin tezahürü olarak anlatılır. Özellikle kahramanların doğaüstü güçlerle ilişkisinde, mitolojik motifler ve uluhiyet anlayışı iç içe geçer. Örneğin, "Salur Kazan" hikâyesinde kahramanın düşmanlarına karşı üstünlüğü, yalnızca kişisel cesaretiyle değil, aynı zamanda ilahi kudret ve kutsallık ile desteklenmiş bir güç olarak tasvir edilir. Bu durum, Oğuzlarda uluhiyetin toplumsal meşruiyet ve kahramanlık idealleri ile doğrudan ilişkisini gösterir.

Uluhiyet, Oğuz toplumunda ahlâkî ve sosyal normları meşrulaştıran bir araç olarak işlev görür. Kahramanların adaletli davranışı, misafirperverlik ve cesareti, Tanrı'nın kutsal iradesine uygun bir toplumsal davranış olarak vurgulanır. Böylece uluhiyet, toplumsal düzenin ve lider-halk ilişkilerinin normatif temelini oluşturur. Oğuzlarda uluhiyet, yalnızca bireysel davranışları şekillendirmekle kalmaz; topluluk içi hiyerarşi ve sosyal dayanışmayı da destekler. Dede Korkut metinlerinde bu durum sıkça kahramanların sınandığı olaylar üzerinden vurgulanır. Örneğin, kahramanlar adalet ve cesaret ölçütleri ile değerlendirilirken, Tanrı'nın iradesi ve kutsal güç bu değerlere referans olarak gösterilir.

2. Meleklere İman

İslam dininin inanç esaslarından biri de gözle görülmeyen meleklere imandır (Teftazânî, 2007: 272). Kur'an ve hadislerde görevleri farklı pek çok melek ismine rastlanmaktadır. Bunlardan en bilinenleri dört büyük melek diye tabir edilen Azrail, Cebrail, Mikail ve İsrafil'dir (Meleklere iman konusunda geniş bilgi için bk. Atay, 2015: 94-99). Dede Korkut Destanı'nın Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu ve Begil Oğlu Emren'in Boyundan Oğuzların meleklere inandıkları anlaşılmaktadır. Dede Korkut Destanı'nda Allah'ın emriyle kulların canını almakla görevlendirilmiş olan ölüm meleği Azrail ile vahiy meleği olan, Allah'ın emirlerini peygamberlere ileten Cebrail'in adı geçmektedir.

Ölüm meleği olan Azrail'in ismi, beşerî ve maddî bir varlık olan insanın ilahî ve manevî bir güç karşısında mağlup olarak acizliğini kabul etmesinin anlatıldığı pasajda yer almaktadır. Şöyle ki Duha Koca Oğlu Deli Dumrul hikayesinde Deli Dumrul'un yaptırmış olduğu köprünün yakınındaki obada bir yiğit vefat eder. Oba ahalisinin ağlayıp sızladığını gören Deli Dumrul'a, sebebini sorduğunda yiğit birinin öldüğü söylenir. Deli Dumrul, yiğidi kimin öldürdüğünü sorar, insanlar da o yiğidin canını Allah Teala'dan emir alan al kanatlı Azrail'in aldığını belirtirler. Deli Dumrul, "Azrail kimdir ki bir insanın canını alabilir. Kadir Allah birliğin ve varlığının hakkı için Azrail'i bana göster. Onunla savaşayım yiğidin canını kurtarayım, bir daha da herhangi bir yiğidin canını alamasın" der. Destana göre Hak Teâlâ; birliğini bilmeyen, birliğine şükretmeyen, ulu dergahında gezen ve benlik eden Deli Dumrul'un söylediği bu sözleri beğenmez (Dede Korkut, 2016: 319).

Allah, Azrail'e Deli Dumrul'un gözüne gözükmesini buyurur. Deli Dumrul Azrail'in kim olduğunu öğrenince onunla savaşıp yiğidin canını kurtarmak ister, ancak Azrail'i yenemeyeceğini anlayınca yalvararak ondan medet ister. Azrail ise Allah'a yalvarması gerektiğini, kendisinin de elinde bir şey olmadığını, yumuş eri olduğunu söyler. Öncesinde Azrail'in varlığını kabul etmeyen Deli Dumrul, sarhoş iken Azrail'e meydan okuduğunu, ne

söylediğini bilmediğini, yiğitliğe doymadığını bu sebeplerle canını almamasını ister (Dede Korkut, 2016: 327). Deli Dumrul, Azrail'e can verenin ve can alanın kim olduğunu sorup Allah cevabını aldığında Azrail'den aradan çekilmesini ister ve Allah Teâlâ ile haberleşeceğini söyler. Deli Dumrul'un Allah'a nidası: Yüceler yücesisin, kimse zatını bilemez, cahiller Sen'i gökte arayıp yerde ister halbuki Sen müminlerin gönlündesin, her daim var olan Cebbâr Tanrı, Baki olan Settâr Tanrı, canımı Azrail değil Sen al" şeklindedir. Deli Dumrul'un sözleri Allah'ın hoşuna gider; bu hususta Azrail Allah'ın "birliğimi ikrar ettiği ve şükür eylediği için, can yerine can bulsun, canı azad olsun" sözlerini Deli Dumrul'a aktarır (Dede Korkut, 2016: 331, 329, 343).

Başkası adına bu kişi oğul da olsa candan geçmek zor bir durumdur. Azrail, Deli Dumrul'un canını kendisi adına biri canını verirse almaktan vaz geçeceğini belirtir. Anne ve babası kendi canlarını, tatlı gördükleri için oğullarının yerine Azrail'e vermek istemezler. Eşi ise kendi canını onun yerine Azrail'e vermeye razı olur. Deli Dumrul, yollar üzerine imaretler yapmayı, açları doyurmayı, yalınları donatmayı Allah için yapacağını söyler. Keremi çok Tanrı'nın, Deli Dumrul ve eşine 140 yıl ömür biçtiğini Azrail onlara haber verir (Dede Korkut, 2016: 337-345).

Deli Dumrul hikâyesinde Azrâil'in güvercine dönüştüğü ve uçtuğu dile getirilmiştir. Burada şu soruyu sormak gerekir: Melekler'in hayvan şekline girebilme özellikleri var mıdır? Zira İslam'ın temel kaynaklarında meleklerin hayvan suretine girdiklerine dair net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Deli Dumrul Hikâyesinde olduğu gibi meleklerin güvercin gibi hayvanların şekillerine girmesi eski veya diğer dinlerden geçmiş bir kültür olmalıdır. Nitekim Bektaşi gelenekte Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'nin Hacı Toğrul ile karşılaşması hikâyesinde Hacı Bektaş'ın güvercin donuna girmesi (Taşğın-Solmaz, 2012: 105-129) Türkler arasında İslam'dan önce güvercin ve doğanla ilgili bir kültün olduğunu ve Müslüman olduktan sonra da bu kültün bir takım dini şahsiyetlerle ilgili olarak devam ettirildiğini gösterir niteliktedir.

Dede Korkut kitabında Deli Dumrul'un "Gök üzerinde al kanatlu Azrâil'e emir verdi.", "Gök üzerinden al kanatlu Azrâil uçup geldi" sözüyle dillendirilen bir başka husus da meleklerin kanatlara sahip olduğu, göksel varlıklar olarak kabul edildikleri ve semadan dünyaya indikleridir. Hiyâylerde anlatılan bu husus Kur'an'da meleklerle ilgili bildirilenlere uygunluk arz eder. Örneğin Kadir Suresi'nde Ruh (Cebrâil) ve meleklerin dünyaya indikleri (El-Kadir 97/4) birdirilmekte, Fâtır 35/1. ayette meleklerin ikişer, üçer ve dörder kanatlı varlıklar olarak yaratıldığı zikredilmektedir. Meleklerin semavi varlıklar olduğuna Kur'an'ın farklı ayetlerinde de temas edilmektedir (Bkz. el-Bakara 2/ 210; Âl-i İmrân 3/ 124; el-İsrâ 17/ 95; el-Furkân 25/ 25; ez-Zümer 39/ 75; el-Meâric 70/ 4).

Dede Korkut kitabında ismi geçen diğer bir melek olan Cebrâil ise kafir karşısında zor durumda kalan bir gencin Allah'tan yardım dilediği bir pasajda geçmektedir. Begil Oğlu Emrenin Boyu destanında Begil'in oğlu, Emren zor durumda kalındığında tek yardım edenin yüce Allah olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle önce Allah'ı över, ardından alemleri yoktan var ettiği için O'na sığınır. Allah, gencin bu nidasını işitir ve Cebrail'e "var şu kuluma kırk er kuvveti verdiğimi söyle" der. Genç, Cebrail'in bu haberiyle kafiri yerden yere vurur ve ona üstün gelir (Dede Korkut, 2016: 509, 511). Bu söylemde Tanrı'nın insan ile iletişim kurmasında Cebrâil'e biçilen rol, İslamî gelenekte vahiy meleği olarak kabul edilmesiyle benzerlik arz etmektedir.

İyiliği temsil eden olarak bilinen Melek karşısında kötülüğü temsil eden Şeytan'a gelince, Dede Korkut hikâyeleri'nde ondan Kavlık Koca oğlu Yeğenek Boy'unda "Sen Âdem'e taç urdun.

Şeytana lânet kıldun. Bir suçtan ötürü, dergâhdan sürdün!"158 şeklinde bahsedilmektedir. Bu anlatılanlarda Şeytan'ın/İblis'in Hz. Âdem'e secde etmemesi akabinde Allah'a asi olup lanetlenmesine ve huzurdan kovulmasına atıfta bulunulmuştur. Zira Kur'an'da İblis, Hz. Âdem'e secde etmediği için hesaba çekilen, kendisini "Ben ateşten yaratıldım. Âdem ise topraktan yaratıldı. Ateş topraktan üstündür." şeklinde savunan ve Allah'a isyan ettiği için inkârcı olan biridir (el-Bakara 2/34; el-A'raf 7/11-13; el-Kehf 18/ 50; es-Sebe 34/ 20).

3. Kitaplara İman

İslam dininin inanç esaslarından biri de Kitaplara imandır. Destanın mukaddimesinde geçen Kur'an'ın, yazılıp gökten indiğine ve Tanrı ilmi olduğuna inanılmaktadır. Destanda Kur'an'ı mushaf şeklinde düzene koyanın ise Hz. Osman olduğu bilinmektedir. Oğuzlar ayrıca amme cüzü ile yâsin suresinin yüce olduğunu kabul etmektedirler (Dede Korkut, 2016: 19).

Oğuzların mushafa inandıklarına İç Oğuz Taş Oğuz Âsî Olup Beyrek Öldüğü Boy destanında rastlanmaktadır. Şöyle ki Taş Oğuz beylerinden Aruz ve diğerleri, Kazan Han'a düşmanlık etmek üzere bir araya gelirler. Aruz, mushafı getirir ve hep beraber mushafa el vurup Kazan Han'a saldıracaklarına dair and içerler. Bu karara katılmayanlar ise mushafa el vurmaktan imtina eder (Dede Korkut, 2016: 597, 599, 603). Bu durum Oğuzların önemli bir karar alacaklarında mushafa müracaat ettiklerini, İslam'ın mukaddes kitabı olan Kur'an'dan haberdar olduklarını göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, Dede Korkut Kitabı merkezinde Oğuz Türklerinin İslamî inanç esaslarını özellikle ulûhiyet anlayışı bağlamında ele almıştır. İnceleme sonucunda, Oğuzların İslam'ı yalnızca şekli bir kabulleniş olarak değil, inanç, düşünce ve pratik düzeyinde içselleştirdikleri görülmektedir. Destandaki anlatılar, Allah'ın birliği (tevhid), sıfatları, kudreti ve insan hayatına doğrudan müdahalesi gibi temel ulûhiyet unsurlarının Oğuz zihniyetinde güçlü biçimde yer aldığını ortaya koymaktadır.

Allah'a iman, Oğuz toplumunda hem bireysel hem de toplumsal davranışların belirleyici bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahramanların zor zamanlarda Allah'a sığınmaları, dualarının kabulü, kader ve rızık anlayışları, evlat verme ve alma tasavvurları, Tanrı'nın mutlak irade sahibi olduğu inancını yansıtmaktadır. Bu durum, İslam'ın temel akide esaslarının destan anlatıları içinde doğal ve canlı bir şekilde temsil edildiğini göstermektedir.

Meleklere iman bağlamında özellikle Azrail ve Cebrâil figürleri üzerinden ilahî irade–beşerî acziyet ilişkisi vurgulanmıştır. Deli Dumrul hikâyesi, insanın sınırlılığını, ölüm karşısındaki çaresizliğini ve nihai otoritenin yalnızca Allah'a ait olduğunu dramatik bir anlatımla ortaya koymaktadır. Bunun yanında, meleklerin tasvirinde yer alan bazı mitolojik unsurlar, Oğuzların İslam öncesi kültürel mirası ile İslamî inançların sentezlendiğini göstermekte; bu da Türklerin İslamlaşma sürecinin kültürel süreklilik içinde gerçekleştiğine işaret etmektedir.

Kitaplara iman konusu ise Oğuzların Kur'an'a ve mushafa atfettikleri kutsiyet üzerinden somutlaşmaktadır. Mushafa el basarak yemin edilmesi, Kur'an'ın ilahî bir rehber ve toplumsal meşruiyet kaynağı olarak kabul edildiğini göstermektedir. Bu durum, İslam'ın yalnızca bireysel

inanç alanında değil, toplumsal ve siyasal karar süreçlerinde de etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Dede Korkut Kitabı, Oğuz Türklerinin İslam inanç esaslarını, özellikle ulûhiyet anlayışını, derinlikli ve çok katmanlı bir biçimde yansıtan önemli bir kaynaktır. Destan, İslamî inançların Türk kültürüyle kaynaşarak özgün bir dinî ve ahlâkî yapı oluşturduğunu göstermekte; bu yönüyle hem dinler tarihi hem de Türk-İslam düşüncesi açısından büyük bir değer taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Aliyeva, A. (2020). *Dede Korkut Destanı Örneğinde Eski Türklerde Din, Toplum Ve Kadın*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Atay, H. (2015). *Kur'an'da İman Esasları ve Kader Sorunu*. Ankara: Atayy Yayınları.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. (1979). *es-Sıhâh*. Beyrut: Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn.

Cürcânî, Seyyid Şerif. (1985). *Kitâbü't-Ta'rîfât*. Beyrut: Mektebetü Lübnan.

Dede Korkut Kitabı (2016). haz. Sadettin Özçelik. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Günay, Ü.- Güngör, H. (2007). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Gömeç, S. Y. (2019). "Eski Türk Dininin Temel Özellikleri", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/1.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâleddîn Mükerrem. (ty) *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Yy.

İkbal, Muhammed. (1984). *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*. Çev. N. Ahmet Asrar. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.

İsfahanî, Rağıb. (ty). *el-Müfredât fî Garîbü'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

Kaygın, E. (2016). *Dede Korkut Hikâyelerinde Din Algısı*. İstanbul, 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. (1979). *Kitâbü't-Tevhîd*. İstanbul: İsam Yayınları.

Mevdûdî, Ebü'l Ala. (1999) *Kur'an-ı Kerim'de Dört Terim İlah/Rab/Din/İbadet*. Çev. Cahit Koytak. İstanbul: İdeal Kitaplar Yayınevi.

Serdar, M.-Işık, H. (2018). Dede Korkut Hikâyeleri'nde Türk-İslam İnanışlarının İtikâdî Göstergeleri. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22 (1): 489-513.

Taşğın, A.-Solmaz, B. (2021). "Hacı Bektaş ve Hacı Toğrul Karşılaşması: Güvercin ve Doğan Donuna Bürünme" *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7/1: 105-129.

Teftazânî, Sadeddin. (2007). Şerhu'l-Akāidi'n-Nesefiyye. Basım Yy: Yayın Yy.

Togan, A. Zeki Velidi. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul: İstanbul Üniversites Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Topaloğlu, B. (2006). *Allah İnancı*. İstanbul: İsam Yayınları.

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

EMBODIED COGNITION APPROACH IN PRIMARY SCHOOL MATHEMATICS LEARNING DIFFICULTIES AND DYSCALCULIA: AN INVESTIGATION OF KINESTHETIC AND VISUAL STRATEGIES

Ph.D. Student, Rukiye Kübra ARTUNÇ KARA
Kastamonu University, Faculty of Education, Department of Classroom Education, Kastamonu, Turkey
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0945-8619

ABSTRACT

Although mathematics is traditionally defined in educational systems as a purely mental and abstract endeavor, current neuroscientific research demonstrates that numerical skills are deeply interconnected with physical experiences and sensory-motor systems. For primary school students, making sense of abstract number systems is a formidable barrier, especially for individuals experiencing mathematics learning difficulties and dyscalculia. This study aims to analyze the "Embodied Cognition" theory which advocates for the encoding of mathematical concepts through bodily movements and concrete sensory experiences in dyscalculic children in light of existing literature. A literature review (systematic review) method was adopted for this research. In this context, the literature of the last thirty years was scanned across a wide spectrum, ranging from finger-counting habits to spatial-numerical mapping, and from kinesthetic games to the use of tactile materials. The analyses reveal that movements on a number line and the use of fingers are not signs of regression as previously thought, but vital mechanisms that keep the brain regions responsible for number representation (parietal lobe) active. Findings indicate that when dyscalculic children map concepts to physical magnitudes and spatial movements instead of dealing with abstract symbols, they achieve more permanent learning. Within the research findings, it is concluded that mathematics instruction must evolve from being a mere "paper-and-pencil" activity into a "movement-based" pedagogy. These results prove that traditional classroom arrangements and one-size-fits-all teaching models restrict the learning potential of dyscalculic students. Within the scope of recommendations, it is advised to include "kinesthetic mathematics" stations in primary school curricula, encourage the use of tactile and digital manipulatives, and urge teachers to utilize children's natural finger-counting strategies as cognitive tools rather than suppressing them. Furthermore, it is suggested that special education curricula be restructured with neurocognitively-based "embodiment" techniques.

Key Words: Dyscalculia; Mathematics Learning Difficulty; Primary School; Embodied Cognition; Kinesthetic Learning

MACRO AND MICRO DYNAMICS IN THE EDUCATION OF SPECIALLY GIFTED INDIVIDUALS: INSTITUTIONAL STRUCTURE, STAKEHOLDER EXPECTATIONS, AND IMPLEMENTATION BOUNDARIES

Ph.D. Student, Rukiye Kübra ARTUNÇ KARA
Kastamonu University, Faculty of Education, Department of Classroom Education, Kastamonu, Turkey
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0945-8619

ABSTRACT

The ability of specially gifted individuals to transform their potential into social added value depends on the education system's ability to provide a flexible structure that can adapt to the developmental speed and depth of these individuals. In Turkey, this process is considered a strategic element of national development, aiming to process human capital at the highest level. This study aims to analyze the current landscape of gifted education in Turkey through a holistic approach within the framework of identification mechanisms, the expectation complexity of stakeholders (family-teacher-student), and the effectiveness of institutional practices. The 15 primary sources examined within the scope of the research were synthesized in light of institutional reports, policy documents, and empirical data reflecting stakeholder perceptions. The findings indicate that the center of gravity of the system in Turkey is formed by Science and Art Centers (BİLSEM) and support education rooms; however, these structures harbor critical limitations in terms of institutional capacity and sustainability. In particular, the one-dimensional "academic success" oriented expectations of families lead to the atrophy of children's unique talent areas and the creation of intense psychological pressure on them. On the teacher's side, the difficulty in accessing differentiated instructional materials within the classroom and low self-efficacy perceptions regarding the pedagogy of the gifted emerge as the most fundamental barriers. Furthermore, it has been determined in the literature that affective problems such as perfectionism, social isolation, and loss of motivation stemming from the mismatch between these children's mental capacities and emotional maturity (asynchronous development) frequently remain in the background in educational planning. In conclusion, it is a necessity for gifted education in Turkey to evolve from a static "identification and placement" model to a dynamic intervention structure that includes the student's ecological system (family-school-society). The results prove that systematic identification starting from early childhood and cooperation within the school-family-university triangle are the strongest variables predicting the long-term success of the student. In this context, it is recommended to standardize enriched curriculum practices in formal education institutions, implement mentorship-based professional development programs for teachers, and support families with guidance services regarding their children's psychosocial development processes.

Key Words: Gifted Individuals; Special Talent; BILSEM; Stakeholder Expectations; Differentiated Instruction; Education Policies

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

INCREASING INTEREST AND ENSURING ACTIVE PARTICIPATION IN SOCIAL STUDIES LESSONS FROM THE TEACHERS' PERSPECTIVE

[11]ÖĞRETMENLERİN PERSPEKTİFİNDEN SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE İLGİYİ ARTIRMA VE AKTİF KATILIM SAĞLAMA

Dilara HACIOĞLU
Bayburt University, Faculty of Education, Social Studies Education, Kars, Türkiye
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-1192-270X

Assoc. Prof. Dr. Zeynep TAŞYÜREK MUTLU
Bayburt University, Faculty of Education, Social Studies Education, Bayburt, Türkiye
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8776-7009

ÖZET

Sosyal bilgiler, sosyal ve beşeri bilimleri vatandaşlık yeterliklerini geliştirmek amacıyla kaynaştıran bir çalışma alanıdır. Sosyal bilgilerin öncelikli amacı, karşılıklı olarak birbirine bağlı bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumda, genç insanlara bilgiye dayalı ve mantıklı kararlar alabilme yeteneklerini geliştirmede yardımcı olmaktır. Bu doğrultuda yapılan araştırma sosyal bilgiler dersinde ilgiyi artırmayı ve aktif katılım sağlamayı, öğretmenlerin perspektifinden ele almayı amaçlamıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojiden yararlanılmıştır. Araştırmanın çalışma gurubunu ise 2024-2025 döneminde Doğu Karadeniz bölgesindeki bir ilde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenleri oluşturmuştur. Araştırmanın örnekleminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesi kullanılmıştır. Çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve elde edilen veriler, içerik analizi ile analiz edilmiştir. Öğretmenlerin ifadelerinden, günümüz dünyasındaki dijital araçların (akıllı tahta, sosyal medya) sosyal bilgiler dersine çok fazla katkı sağladığı görülmektedir. Bu katkılar; dijital araçların ders işlemeye yardımcı olması, soyut kavramları somutlaştırması, online oyun, çocukların dikkatini çekmesi, eğlendirirken öğretmesi ve anlık-günlük olaylara anında ulaşım sağlaması olarak özetlenebilir. Araştırmanın sonucunda; öğretmenlerin çoğunluğunun öğretmenliğe başladıkları andan itibaren sosyal bilgiler dersine karşı bakış açılarının değişmediği, günümüz dünyasındaki dijital araçların (akıllı tahta, sosyal medya) sosyal bilgiler dersine soyut kavramları somutlaştırması, çocukların dikkatini çekmesi, eğlendirirken öğretmesi ve anlık ve günlük olaylara anında ulaşım sağlaması gibi katkılar sağladığı, öğretmenlerin çoğunluğunun müfredat konularının ders içeriğine doğru bir şekilde yansıtıldığını ifade ettikleri ve öğretmenlerin ilgiyi ve aktif katılımı artırmak için günlük hayattan örnek verme, müzikten faydalanma, sınıf dışı ders işleme, doğaçlama yapma, medyayı takip etmelerini sağlama gibi birden çok yöntem kullandıkları görülmektedir.

[11] Bu çalışma TÜBİTAK 2209-A kapsamında desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aktif katılım; İlgiyi artırma; Öğretmen; Sosyal bilgiler

ABSTRACT

Social studies is a field of study that integrates social and human sciences with the aim of developing civic competencies. The primary objective of social studies is to help young people develop the ability to make informed and rational decisions in a democratically governed society with cultural diversity, in a world where everything is interconnected. Research conducted in this regard aims to increase interest in social studies lessons and encourage active participation, as seen from the perspective of teachers. Phenomenology, one of the qualitative research methods, was utilised. The study group consisted of social studies teachers working in a province in the Eastern Black Sea region during the 2024-2025 period. Maximum diversity sampling, one of the purposive sampling methods, was used in the sample of the study. A semi-structured interview form prepared by the researcher was used in the study, and the data obtained were analysed using content analysis. From the teachers' statements, it is evident that digital tools (smart boards, social media) in today's world contribute significantly to social studies lessons. These contributions can be summarised as follows: digital tools assist in teaching, make abstract concepts concrete, engage children through online games, entertain while teaching, and provide instant access to current events. The results of the study revealed that the majority of teachers' perspectives on social studies lessons had not changed since they began teaching. Digital tools (smart boards, social media) in today's world contribute to social studies lessons by making abstract concepts concrete, capturing children's attention, teaching while entertaining, and providing instant access to current and daily events. The majority of teachers stated that the curriculum topics were accurately reflected in the lesson content, and it was observed that teachers used multiple methods to increase interest and active participation, such as using examples from daily life, utilising music, conducting lessons outside the classroom, improvising, and encouraging students to follow the media.

Keywords: Increasing interest; Active participation; Teacher; Social studies

GİRİŞ

Sosyal bilgiler teriminin herkes tarafından kabul edilebilir bir tanımını yapmak zordur. Çünkü sosyal bilgiler, sosyal bilimlerin birçok disiplinini kapsar. Basitçe bir tanım yapmak gerekirse, Edgar B. Wesley'e göre sosyal bilgiler "eğitimsel amaçlar için basitleştirilmiş sosyal bilimlerdir." "Sosyal Bilgiler" adı ilk kez 1916 yılında ABD'de orta dereceli okulların programlarını yeniden düzenlemekle vazifelendirilmiş bir komite tarafından kullanılmıştır. Sosyal bilgiler alanına ilişkin en kapsamlı tanımlamalardan biri ise National Council for the Social Studies (NCSS) tarafından yapılmıştır. NCSS'ye (1994) göre sosyal bilgiler; vatandaşlık yeterliliklerinin geliştirilmesini amaçlayan ve sosyal bilimler ile beşerî bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla bütünleştirildiği bir çalışma alanıdır. Bu kapsamda sosyal bilgiler; antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din ve sosyoloji gibi sosyal bilim disiplinlerinin yanı sıra beşerî bilimler, matematik ve doğa bilimlerinden de yararlanmaktadır. Bu yönüyle sosyal bilgiler, ilköğretim programlarında farklı disiplinlerden süzülen bilgi ve becerilerin bütüncül bir yapı içerisinde öğrencilere kazandırılmasını hedefleyen bir ders niteliği taşımaktadır.

Hepimizin bildiği gibi sosyal bilgiler dersi çok geniş bir alana sahiptir. İçerisinde tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, politika ve beraberinde kültür olmak üzere altı tane alt başlıkta birleşir. Sosyal bilgiler dersi aynı zamanda bireylerin topluma etkin vatandaşlar olarak katılımını sağlamakta ve sosyal ilişkiler geliştirmesine önem vermektedir. Bu ders, bireylerin yaşamlarının çevreden nasıl etkilendiğini, onların çevreyi nasıl etkilediğini, geçmişte kurumların nasıl oluştuğunu, bireylerin geçmişte ve bugün zorluklarla nasıl mücadele ettiğini konu edinmektedir (Shamsi, 2004).

"Sosyal bilgiler, sosyal ve beşerî bilimleri vatandaşlık yeterliklerini geliştirmek amacıyla kaynaştıran bir çalışma alanıdır. Sosyal bilgilerin öncelikli amacı, karşılıklı olarak birbirine bağlı bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumda, genç insanlara bilgiye dayalı ve mantıklı kararlar alabilme yeteneklerini geliştirmede yardımcı olmaktır" (NCSS, 1994, Akt: Öztürk, 2009, s.4). Sosyal bilgiler dersinde öğrenciye; toplumsal bilinç ve sorumluluk, vatandaşlık bilinci, eleştirel düşünme yeteneği, kültürel farkındalık ve son olarak da tarih bilgisi kazandırmak amaçlanır.

Peki biz böyle geniş kapsamlı bir dersi öğrenciye nasıl doğru ve etkin bir şekilde aşılayacağız, gelin birlikte bunu tartışalım. Öncelikle öğrenci motivasyonundan başlayabiliriz. Akademik başarı bağlamında motivasyon, bazı öğrenciler büyük güçlüklere rağmen görevi tamamlarken diğerlerinin en ufak bir zorlukta vazgeçmelerine ya da başarısızlığa uğrayacağı kesinken kendileri için gerçekçi olmayan yüksek hedefler belirleyen öğrencilerin durumuna açıklık getirmektedir (Graham & Weiner, 1996). Eğitim alanında pek çok motivasyon kuramı, davranışı kontrol altına alma ve akademik başarı açısından öğrencilerin öğrenmesine nasıl yardımcı olunacağı konusunu ele almaktadır (Tseng, 2017). Bu doğrultuda öğrenme-öğretme sürecinde nasıl öğreteceğiz? sorusuna yanıt aranırken hangi öğretim stratejilerinin, yöntem ve tekniklerin kullanılacağı, hangi araç-gereçlerden yararlanılacağının belirlenmesinde yarar vardır. Çünkü ne öğretileceği kadar, nasıl öğretileceği de önemlidir.

Doğru ve etkili bir öğrenmede, öğretmenin rolü çok büyüktür. Öğrenci gelişimini etkileyen birçok faktör vardır. Bu gelişim göz önünde bulundurulduğunda öğretmenin de son derecede önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Çocuklar gelişim sürecinde daima kendilerine rol model belirlerler. Okul çağına kadar ailesinden herhangi bir kişiyi rol model alan öğrenci, okula başlamakla birlikte rol modeli olarak öğretmenini seçer. Örneğin, öğretmenler derslerde öğrencileri ile iletişime geçerek onların okullardan elde etmeleri gereken bilgileri almalarına yardımcı olan önemli modellerden biridir (Maloy ve Seidman, 1999). Geleneksel olarak öğretmen dendiğinde, sınıfın önünde durarak olayları kontrol eden, konuşmaların çoğunu yapan, bilgi aktaran, soru soran, değerlendiren, cezalandıran, ödüllendiren kısaca, sınıfta baskın olan ve öğrenme-öğretme sürecinin bütün sorumluluğunu kendisi taşıyan kişi akla gelir. Öğrencilerin yaparak-yaşayarak öğrendikleri sınıflarda ise öğretmen, öğrenciler ile etkinliklere katılan, onların da soru sormalarına, değerlendirme yapmalarına izin veren, öğrencilere rehberlik eden bir sorumluluğa sahiptir (Ün Açıkgöz, 2014). İşte tam bu noktada

sosyal bilgiler öğretmeni devreye girer. Bir sosyal bilgiler öğretmeni her şeyden önce öğrencinin gözünde örnek bir vatandaş olmalıdır. (Kottler ve Gallavan, 2013).

Türkiye'de ortaokul düzeyinde genellikle sosyal bilgiler dersi haftada 3-4 saat olarak planlanır. Fakat bu ders sayısı çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Bu kadar kısa bir süre zarfında sosyal bilgiler dersinin öğrenciye teorik mi yoksa uygulamaya dayalı mı aktarılacağı öğretmenler için zor olabilmektedir. Çünkü eğitim, öğrencilere geniş bir yelpazede beceriler ve bilgiler kazandırmaya yönelik çeşitli yaklaşımlarla sunulmaktadır. Ancak bu, ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye ve hatta okuldan okula farklılık gösterebilir. Her ne kadar sosyal bilgiler öğretmenlerinin amacı benzer olsa da izledikleri yol ve yöntemler farklı olduğundan, her öğretmen aynı şekilde öğretip, aynı sonuçlara varması mümkün değildir. Örneğin başta öğrenci olmak üzere; veli, çevre, toplum ve müfredat da beraberinde öğretmenin amacını gerçekleştirmesine etki edebilmektedir.

Araştırmada öğrencilerin ilgisini arttırmak için hangi yöntemlerin en etkili olduğunu belirlemek ve aktif katılımın ne düzeyde etkili olduğunu sosyal bilgiler öğretmenlerinin bakış açısıyla belirlemek önceliğimiz olmaktadır. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersine karşı bakış açıları genellikle çeşitlidir ve birçok faktöre bağlı olarak değişebilir. Örneğin kimi öğretmen sosyal bilgiler dersine karşı son derece ilgili ve tutkulu olurken, kimileri toplumsal konuları ve tarih öğretiminin önemini ve ne kadar etkili olduğunu vurgulayabilir. Bu öğretmenlerin aksine, bazı sosyal bilgiler öğretmenleri ise bu dersin önemsiz ve zorunlu olduğunu düşünebilmekte ve derse sadece müfredat gözüyle bakarak sınav ve ders saatine odaklanabilmektedirler. Bu durumun derse karşı ilgiyi artırmak ve aktif katılımı sağlamakla doğru orantılı olması, yapılacak araştırma sonuçlarının hem öğretmen hem de öğrenci açısından önemini vurgulamaktadır.

Çalışmanın amacı sosyal bilgiler dersinde ilgiyi arttırmayı ve aktif katılım sağlamayı, öğretmen perspektifinden incelemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın alt problemleri aşağıda verilmiştir.

1. Öğretmenlerin öğretmenliğe başladıkları andan itibaren sosyal bilgiler dersine karşı bakış açılarının değişip değişmediği ile ilgili görüşleri nelerdir?
2. Sosyal Bilgiler dersine karşı ilgiyi artırmada ve aktif katılımı sağlamada teknolojinin ilerleyişinin ve dijital araçların (akıllı tahta, sosyal medya) sosyal bilgiler dersine ne düzeyde katkı sağladığı ile ilgili öğretmen görüşleri nelerdir?
3. Müfredat konularının ders içeriğine doğru bir şekilde yansıtılma durumuna göre öğretmen görüşleri nelerdir?
4. Sosyal bilgiler dersine yönelik ilgiyi ve aktif katılımı arttırmak için öğretmenlerin neler yaptıkları ile ilgili görüşleri nelerdir?

5. Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurma durumları ile ilgili görüşleri nelerdir?
6. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin gelecek nesil öğretmenlerine verebilecekleri tavsiyeler ile ilgili görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Sosyal bilgiler dersinde ilgiyi arttırmayı ve aktif katılım sağlamayı, öğretmenlerin perspektifinden ele alan araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojiden yararlanılmıştır. Fenomenoloji, insanların belirli bir fenomen veya kavramla ilgili anlayışlarını, duygularını, bakış açılarını ve algılarını ifade etmelerini sağlayan ve bu fenomeni nasıl deneyimlediklerini tanımlamak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir (Rose, Beeby & Parker, 1995, s. 1124). Fenomenoloji özellikle sosyal ve sağlık bilimlerinde, felsefe, sosyoloji, psikoloji ve eğitim gibi birçok alanda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma gurubunu, 2024-2025 döneminde Doğu Karadeniz bölgesindeki bir ilde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenleri oluşturmuştur. Katılımcılar arasında yaş, cinsiyet ve kıdem gibi demografik özelliklere dikkat edilmiştir. Bu sebeple araştırmanın örnekleminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesi kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemesi, bir popülasyonun farklı alt gruplarından örneklem alırken mümkün olduğunca çeşitlilik sağlamayı amaçlayan bir örnekleme yöntemidir. Bu doğrultuda genelleme yapmak için bu çeşitliliği sağlamak hedeflenmez, aksine çeşitlilik gösteren durumlar arasında herhangi bir ortak ya da paylaşılan olguların olup olmadığını bulmaya çalışmak ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını incelemek hedeflenir (Marczyk, DeMatteo & Festinger, 2005). Örneğin bir eğitim programının uygulama başarısını araştıran bir araştırmacı maksimum çeşitlilik örneklemi yapmak istediğinde, farklı sosyoekonomik yapıdaki okulları belirleyerek bu okullar içinden en fazla farklılaşmanın olduğu örneklemleri seçmelidir. Bunun yanında incelenen topluluğun büyüklüğü (öğrenci veya öğretmen sayısı), etnik çeşitlilik, coğrafi konum, demografik yapı (yaş, cinsiyet vb.) gibi konularda mümkün olduğu ölçüde farklı bir örneklem istendiği durumlarda her bir durum için ayrı bir matris düzenlenmelidir (Flick, 2014).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, incelenmek istenen konu hakkında katılımcılardan aynı türde bilgilerin toplanması amacıyla yapılan bir görüşme türüdür. Yarı Yapılandırılmış görüşme öncesinde, görüşmeciye rehberlik edecek görüşme sorularının ya da konu başlıklarının yer aldığı görüşme formu hazırlanır. Hazırlanan görüşme formu, yanıtlanması istenilen bütün konuları kapsayan geniş bir liste biçimindedir. Sali'ye (2012) göre yarı yapılandırılmış görüşmede görüşmeci, görüşme formunda yer alan soruları sorabilir ve bununla beraber ayrıntılı bilgi toplama amacıyla ek sorular da geliştirebilir. Yarı yapılandırılmış görüşme, bu

biçimiyle amaçlı bir sohbete benzemektedir. Dolayısıyla, görüşme formunda yer alan soruların belirli bir öncelik sırasıyla sorulması zorunlu değildir. Görüşmeci, hazırlanan soruları katılımcıyla olan etkileşimine bağlı olarak farklı sırada sorabilir. Yarı yapılandırılmış görüşmede, görüşme formu yaklaşımı kullanıldığı için toplanan veriler, yapılandırılmamış görüşme verilerine göre daha sistematiktir. Dolayısıyla, verilerin düzenlenmesi ve çözümlenmesi daha kolaydır. Veriler öğretmenlerin söylemleri doğrultusunda ses kaydı ya da not tutularak elde edilmiştir. Sonrasında alınan ses kayıtlarının bilgisayar ortamında yazılarak elde edilen verilerin kategorilere ayrımı yapılmıştır. Bu işlemden sonra frekans ve yüzde olarak tablolar oluşturulmuştur.

Araştırmada elde edilen veriler, içerik analizi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi, bir metin ya da iletişim aracı üzerinde sistemli bir inceleme yaparak belirli yöntemlerin ortaya çıkarılmasını amaçlayan bir araştırma yöntemidir. Bu analiz yöntemi, özellikle sosyal bilimler ve medya çalışmaları gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmakta ve içeriğin sistematik biçimde incelenmesine odaklanmaktadır. İçerik analizi, verilerin hem nitel hem de nicel olarak çözümlenmesine imkân tanıyan bir yöntemdir (Krippendorff, 2018; Neuendorf, 2017).

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik kapsamında inandırıcılık, aktarılabilirlik, güvenirlik ve teyit edilebilirlik gibi ölçütler kullanılmaktadır. Araştırmanın inandırıcılığının sağlanması amacıyla verilerin doğruluğu katılımcılara teyit ettirilmiş; aktarılabilirlik için ayrıntılı betimlemelere yer verilmiş, güvenirlik için araştırma süreci açık biçimde ortaya konmuş; teyit edilebilirliği sağlamak için ise uzman görüşüne başvurulmuştur (Yıldırım & Şimşek, 2011).

BULGULAR

Bu bölümde öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde ilgiyi arttırmanın ve aktif katılımın öğrenciler üzerindeki etkisine ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Öğretmenlere Sosyal Bilgiler dersinde ilgiyi artırmanın ve aktif katılımın öğrenciler üzerindeki etkisine ilişkin sorular sorulmuş ve elde edilen veriler frekans değerleri ile Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 1.

Öğretmenlerin öğretmenliğe başladıkları andan itibaren sosyal bilgiler dersine karşı bakış açılarının değişip değişmediği ile ilgili görüşleri

Kategoriler	**f**
Değişmedi	4
Değişti	2

Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin çoğunluğunun öğretmenliğe başladıkları andan itibaren sosyal bilgiler dersine karşı bakış açılarının değişmediği görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak öğretmenler; sosyal bilgiler dersinin içeriğini bildiklerini **(Ö-2, Ö-5)** ve tarih, coğrafya dersine karşı ilgili olduklarını **(Ö-4)** dile getirmişlerdir. Aksine araştırmaya dahil olan iki öğretmen ise sosyal bilgiler dersine karşı bakış açılarının değiştiğini ifade etmiştir. Bu durumun nedeni olarak ise teorik olarak düşünülen dersin süreç içerisinde uygulamalı olarak görülmesini **(Ö-3)** ve süreç içerisinde ders içeriğinin daha net görüldüğünü **(Ö-6)** dile getirmişlerdir.

Tablo 2.

Sosyal Bilgiler dersine karşı ilgiyi artırmada ve aktif katılımı sağlamada teknolojinin ilerleyişinin ve dijital araçların (akıllı tahta, sosyal medya) sosyal bilgiler dersine ne düzeyde katkı sağladığı ile ilgili öğretmen görüşleri

Kategoriler	**f**
Ders işleme esnasında yardımcı olması	2
Soyut kavramları somutlaştırmada yardımcı olması	2
Örnek olay, haber, tarihi film, video ve resimlerden anında yararlanılması	2
Online oyun imkânı sağlaması	1
Çocukların dikkatini çekmesi	1
Çocukları eğlendirmesi ve öğrenmelerini sağlaması	1
Online sınavlar hazırlamada katkı sağlaması	1
Anlık ve günlük olaylara anında ulaşımı sağlaması	1

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin ifadelerinden, günümüz dünyasındaki dijital araçların (akıllı tahta, sosyal medya) sosyal bilgiler dersine çok fazla katkı sağladığı görülmektedir. Bu katkılar; dijital araçların ders işlemeye yardımcı olması **(Ö-1, Ö-2)**, soyut kavramları somutlaştırması **(Ö-2, Ö-6)**, online oyun **(Ö-1)**, çocukların dikkatini çekmesi **(Ö-1)**, eğlendirirken öğretmesi **(Ö-1)**, online sınavlar hazırlamada katkı sağlaması **(Ö-3)** ve son olarak

da anlık ve günlük olaylara anında ulaşım sağlaması **(Ö-5)** olarak özetlenebilir. Genel olarak bakıldığında ise günümüz dünyasında kullanılan dijital araçlar sosyal bilgiler dersi için tam anlamıyla dönüm noktasıdır. Sadece öğrenciler için değil öğretmenlerin de işini fazlasıyla kolaylaştırmaktadır.

Tablo 3.

Müfredat konularının ders içeriğine doğru bir şekilde yansıtılma durumuna göre öğretmen görüşleri

Kategoriler	**f**
Yansıtılıyor	4
Yansıtılmıyor	2

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin çoğunluğu, müfredat konularının ders içeriğine doğru bir şekilde yansıtıldığını ifade etmiştir. Ancak müfredat konularının ders içeriğine doğru bir şekilde yansıtılmadığını düşünen öğretmenler de mevcuttur. Bu öğretmenlerin nedeni ise, müfredatta yazanlarla ders içeriğinde yazarlar arasında farkın olduğunu **(Ö-2)** ve bazı sınıflarda sınıf seviyesinin üzerinde etkinliklerin bulunduğunu **(Ö-3)** ifade etmeleridir.

Tablo 4.

Sosyal bilgiler dersine yönelik ilgiyi ve aktif katılımı arttırmak için neler yaptıkları ile ilgili öğretmen görüşleri

Kategoriler	**f**
Günlük hayattan örnek verme	4
Akıllı tahtadan oyun açma ve oyunları derse uyarlama	2
Doğaçlama yapma	2
Sınıf dışı ders işleme	2
Medyayı takip etmelerini sağlama ve sosyal medyadaki olaylarla bağlantı kurma	2
Sesi kullanma	2
Müzikten faydalanma	1
Görsele ağırlık verme	1
Yakın zamanda olmuş olayları sınıfta canlandırma	1

Tablo 4 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin ilgiyi ve aktif katılımı arttırmak için birden çok yöntem kullandıkları görülmektedir. Özellikle günlük hayattan örnek verme, sosyal bilgiler öğretmenleri için etkili bir yöntem olarak görülmektedir. Bununla beraber teknoloji

kullanımı da öğretmenler için yüksek oranda etkili olmuştur. Öğretmenlerin doğrudan alıntılarına aşağıda yer verilmiştir.

"*Günlük hayata yönelik örnekler veriyorum*" **(Ö-2)**

"*Farklı olabiliyor yeri geliyor iletişim tekniklerini yeri geliyor drama yöntemlerini yeri geliyor çevredeki doğadaki görmüş olduğu varlıkları işin içine katarak güncelleştirmeye yenileşmeye yapmaya çalışıyorum*" **(Ö-4)**

"*Sesimi çok kullanırım*" **(Ö-3)**

Tablo 5.

Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurma durumları ile ilgili görüşleri

Kategoriler	**f**
Bulundurmama	4
Bulundurma	2

Tablo 5 incelendiğinde öğretmenlerin yarıdan fazlasının sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurmadıklarını göstermektedir. Bunun nedeni olarak ise çoğunlukla sınıf mevcutlarının fazla olması sebebiyle zaman sıkıntısı yaşanması dile getirilmiştir. Tam tersi olarak öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurabilen öğretmenlerin ise farklı yöntemler kullandıkları görülmektedir. Örnek olarak bireysel farklılıkları göz önünde bulunduran sosyal bilgiler öğretmeni düşüncesini **(Ö-6)** "*Ders sonunda tahtaya kaldırıp soru çözdürüyorum ve oyun oynatıyorum"* şeklinde ifade etmiştir.

Tablo 6.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin gelecek nesil öğretmenlerine verebilecekleri tavsiyeler ile ilgili görüşleri

Kategoriler	**f**
Çocukları sevme ve onların hayatına dokunma	2
Ortama uyum sağlama ve samimi olma	2
Mesleği sevme	1
Velilerle iletişim halinde olup iş birliği yapma	1
Sosyal bilgiler dersini öğrenciye doğru bir şekilde aktarma	1
Öncelik olarak iyi bir insan ve vatandaş yetiştirmeyi amaçlama	1

Öğrencileri hayata hazırlama	1
Değerleri gelecek bireylere doğru bir şekilde aktarma	1

Tablo 6 incelendiğinde öğretmenler, biz gelecek nesil öğretmenlerine verebilecekleri tavsiyeler arasında ilk adımın öğrenciyi sevmekle başlayacağını ifade etmişlerdir. Bununla beraber öğretmenlerin verebilecekleri diğer tavsiyeler arasında ise ortama uyum sağlama ve samimi olma, mesleği sevme, velilerle iş birliği içerisinde olma ve öğrencileri hayata hazırlayarak değerleri gelecek bireylere doğru bir şekilde aktarma şeklinde dile getirilmiştir. Öğretmenlerin doğrudan alıntılarına aşağıda yer verilmiştir.

"*Çocukları sevmeniz gerekiyor"* **(Ö-1)**

"Ortama uyum sağlamanız gerekiyor. Bulunduğunuz duruma göre hareket etmeniz yani bulunduğunuz şehre bulunduğunuz okul ortamına bulunduğunuz sınıf ortamına göre hareket etmeniz lazım" **(Ö-2)**

"*Önceliğiniz iyi bir insan, vatandaş yetiştirmek olmalı"* **(Ö-5)**

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin ilgisini artırmanın ve derse aktif katılım sağlamanın öğrenme sürecine etkileri, öğretmen görüşlerine dayalı olarak incelenmiştir. Bulgular, sosyal bilgilerin yalnızca bilgi aktarımına dayalı bir ders olmadığını; öğrencilerin toplumla bağ kurduğu, vatandaşlık bilinci geliştirdiği ve demokratik değerleri içselleştirdiği çok yönlü bir öğrenme ortamı sunduğunu göstermektedir. Nitekim Öztürk (2012), sosyal bilgilerin öğrencinin yaşamla bağ kurmasını sağlayan temel disiplinlerden biri olduğunu vurgulamaktadır.

Öte yandan bazı öğretmenler; yoğun müfredat, sınıf mevcutlarının fazlalığı, materyal eksikliği ve ders saatlerinin yetersizliği gibi nedenlerle uygulamalı yöntemleri istedikleri ölçüde kullanamadıklarını dile getirmiştir. Bu bulgu, Keskin'in (2016) sosyal bilgiler dersinde altyapı ve materyal desteği yetersiz olduğunda katılımın düştüğüne yönelik tespitiyle örtüşmektedir. Ayrıca öğretmen tutumunun öğrenci katılımını belirgin biçimde etkilediği görülmüştür. Shulman (1987) da öğretmen niteliğinin öğrenme sürecindeki en belirleyici faktörlerden biri olduğunu vurgulamaktadır.

Araştırmada öğretmenlerin dijital araçları sosyal bilgiler dersinde güçlü bir dönüştürücü unsur olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Özellikle ders işleyişini kolaylaştırması ve soyut kavramları somutlaştırması ile dikkat çekmektedir. Ayrıca online oyun, sınav hazırlama ve güncel olaylara anlık erişim gibi imkânların dersi daha ilgi çekici ve etkileşimli hâle getirdiği görülmektedir. Bu durum, teknolojinin öğrenme sürecini zenginleştiren bir araç olduğunu vurgulayan "Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı" ile de örtüşmektedir (MEB, 2018). Benzer şekilde Prensky'nin (2001) "dijital yerliler" yaklaşımında, öğrencilerin teknolojiyle bütünsel olarak öğrenme ortamlarına daha fazla odaklanabildikleri dile getirilmesine paralel, Yılmaz'ın (2011) çalışmasında da sosyal bilgiler öğretiminde teknoloji kullanımının derse

katılımı artırdığı görülmüştür. Bu bağlamda çıkan bulgular, dijital araçların artık yalnızca destekleyici değil, aynı zamanda öğretim sürecinin merkezinde yer aldığını da göstermektedir.

Yapılan araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrencilerin ilgisini ve aktif katılımını artırmak için çok yönlü ve yaratıcı yöntemler kullandıkları görülmektedir. Özellikle günlük hayattan örnek verme yönteminin öne çıkması, öğrenmenin yaşamla ilişkilendirildiğinde daha kalıcı hâle geldiğini göstermektedir. Bunun yanında teknoloji kullanımı, drama, görsel ve işitsel unsurların derse entegre edilmesi; yapılandırmacı öğrenme anlayışının sınıf içindeki yansıması niteliğindedir (MEB, 2018). Ayrıca öğrenmenin aktif katılımla güçlendiğini savunan yaklaşımlar (Açıkgöz, 2003) ve çoklu duyulara hitap eden öğretimin etkililiğini vurgulayan görüşler (Dale, 1969) araştırmada çıkan bulgularla örtüşmektedir. Bu bağlamda veriler, öğretmenlerin geleneksel anlatımdan ziyade öğrenciyi merkeze alan bir öğretim anlayışı benimsediğini göstermektedir.

Araştırma bulgularında, öğretmenlerin gelecek nesil öğretmenlerine yönelik en temel tavsiyelerinin "öğrenciyi sevmek" olduğu açıkça görülmektedir. Öğrenciyle bağ kurma, samimi olma ve bulunduğu ortama uyum sağlama vurgusu; öğretmenliğin yalnızca bilgi aktarma değil, aynı zamanda güçlü bir insani ilişki kurma süreci olduğunu göstermektedir. Bunun yanında mesleği sevme, velilerle iş birliği yapma ve öğrencileri hayata hazırlama gibi ifadeler, öğretmenliğin değer temelli bir sorumluluk alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, öğretmenin rehber ve model rolünü öne çıkaran eğitim anlayışıyla örtüşmektedir (MEB, 2018). Aynı şekilde öğretmen-öğrenci ilişkisinin öğrenme üzerindeki belirleyici etkisini vurgulayan görüşler (Gordon, 2003) ve değerler eğitiminin önemine dikkat çeken çalışmalar (Akbaş, 2008) araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Genel olarak veriler, öğretmenliğin mesleki yeterlilikten önce insani duyarlılık ve değer aktarımı üzerine kurulu bir kimlik olduğunu göstermektedir.

Araştırma doğrultusunda öğretmenlerin farklı yöntem ve teknolojileri kullanması, öğrencilerin kendilerini rahatça ifade edebileceği bir sınıf ortamı oluşturması ve mesleki gelişim eğitimlerine katılımını artırması önerilmektedir. Okulların materyal ve teknoloji desteğini güçlendirmesi, sınıf mevcutlarını azaltması ve ders saatlerini uygulamalara uygun hâle getirmesi gerekmektedir. Müfredatın daha esnek, etkinlik temelli ve güncel sorunları içeren bir yapıya dönüştürülmesi önem taşımaktadır. Gelecek araştırmalarda farklı illerin karşılaştırılması, öğrenci görüşlerinin incelenmesi ve teknolojinin öğrenci katılımı üzerindeki etkisinin araştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, K. Ü. (2003). *Aktif öğrenme*. Eğitim Dünyası Yayınları.

Akbaş, O. (2008). Değerler eğitimi ve sosyal bilgiler öğretimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(15), 9–27.

Dale, E. (1969). *Audio-visual methods in teaching*. Holt, Rinehart and Winston.

Flick, U. (2014). *An introduction to qualitative research*. Sage.

Gordon, T. (2003). *Etkili öğretmenlik eğitimi* (Çev: E. Aksay). Sistem Yayıncılık.

Graham, S., & Weiner, B. (1996). Theories and principles of motivation. In D. C. Berliner & R. C. Calfee (Eds.), *Handbook of educational psychology*.

Keskin, Y. (2016). Sosyal bilgiler öğretiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 100–118.

Kottler, E., & Gallavan, N. P. (2013). *Sosyal bilgiler öğretiminde başarının sırları* (Çev. Ed.: S. B. Demir). Eğiten Kitap.

Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). Sage.

Maloy, R. W., & Seidman, I. (1999). *The essential career guide to becoming a middle and high school teacher*. Greenwood Publishing Group.

Marczyk, G., DeMatteo, D., & Festinger, D. (2005). *Essentials of research design and methodology*. John Wiley & Sons.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. MEB Yayınları.

National Council for the Social Studies. (1994). *Curriculum standards for social studies*.

Neuendorf, K. A. (2017). *The content analysis guidebook* (2nd ed.). Sage Publications.

Öztürk, C. (2009). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Pegem Yayıncılık.

Öztürk, C. (2012). *Sosyal bilgiler öğretimi: Demokratik yaşam için eğitim*. Pegem Yayıncılık.

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1–6.

Rose, P., Beeby, J., & Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 21(6), 1123–1129. https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.21061123.x

Sali, J. B. (2012). İletişim araştırmalarında nitel yöntemler. In N. Sever & N. İspir (Eds.), *İletişim araştırmaları içinde* (Ünite 6). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Shamsi, N. (2004). *Modern teaching of social studies*. Anmol Publications.

Shulman, L. S. (1987). Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. *Harvard Educational Review*, 57(1), 1–22.

Tseng, W.-C. (2017). *The effects of using internet resources to learn English for specific interests in high school (Unpublished doctoral dissertation)*. Texas Tech University.

Ün Açıkgöz, K. (2014). *Aktif öğrenme*. Biliş Yayıncılık.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, K. (2011). Sosyal bilgiler öğretiminde teknoloji kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 1075–1090.

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

CYBERBULLYING AND ADDICTION IN THE DIGITAL WORLD: A STUDY ON HIGH SCHOOL STUDENTS

Assoc. Prof. Dr. Nesrin CANPOLAT

Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Advertising, Nigde, Turkey,

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5954-6735

Yaren BULDU

Niğde Ömer Halisdemir University, Institute of Social Sciences, Department of Communication Sciences, Master's Student, Nigde, Turkey,
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-3728-3836

Berkay BAYKAN

Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Advertising, Nigde, Turkey,

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-3093-8798

Yiğit ÇELİK

Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Advertising, Nigde, Turkey,

ORCİD ID: https://orcid.org/0009-0000-4611-1222

Barış Can BAYSAK

Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Advertising, Nigde, Turkey,

ORCİD ID: https://orcid.org/0009-0008-4608-2933

ABSTRACT

According to the findings of the 2024 study titled “Health Behaviour in School-aged Children” conducted by the World Health Organization in 44 countries, 1 in 6 adolescents is exposed to cyberbullying. Turkish Statistical Institute's (TÜİK) 2024 Survey on Information and Communication Technology Usage by Children found that 91.3% of the children used the internet, 74.0% reported playing video games, and 90.8% who played video games did so regularly. Furthermore, 40.1% of the children who played video games regularly stated that they exceeded the planned play time. In this context, the present study aims to reveal the level of awareness among high school students in Niğde regarding cyberbullying and digital addiction. A survey was conducted with a total of 320 students from the 4 high schools with the highest entrance score requirements in Niğde on February 20-21, 2025.[12] The results of the

[12] The data in this study was collected within the framework of the NÖHÜ E-Sports club UNIDES project event titled “Bullying and Addiction in the Virtual World”[12] held on February 20-21, 2025, under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Nesrin Canpolat

surveys revealed that the students had developed basic awareness regarding cyberbullying and digital addiction, but there were deficiencies in skills such as intervention, help-seeking, and social responsiveness. It was also found that symptoms of addiction manifested themselves in the digital environment with time, neglect, and social isolation, that cyberbullying was quite prevalent in terms of both perpetuation and victimization, and that gender-based digital violence was a major problem area, especially for young women. These data point to the need to develop psychosocial support programs, digital ethics education, and peer-based intervention strategies.

Keywords: virtual world, bullying, addiction

{(E-Sports Club Academic Supervisor Assoc. Prof. Dr. Nesrin CANPOLAT, Berkay BAYKAN (E-Sports Club President), Yiğit Çelik (Project Leader-E-Sports Club Vice-President), Barış Can Baysak (E-Sports Club Vice-President, Yaren Buldu (E-Sports Club Reporter)}.

BRONZE AGE MONUMENTS OF WESTERN AZERBAİJAN

QƏRBİ AZƏRBAYCANIN TUNC DÖVRÜ ABİDƏLƏRİ

Assoc. Prof. Dr. Ruhiyya RZAYEVA

Nakhchivan State University, Associate Professor, Department of "General History"

ORCİD: https://orcid .org/0009-0003-2663-3877

Abstract

The article examines the Bronze Age monuments of Western Azerbaijan (present-day Armenia). It demonstrates that Western Azerbaijan, as an ancient territory of a historically unified Azerbaijan, possesses a rich and deep-rooted past. From the Paleolithic period onward, ancient communities inhabited this region, lived and created there, and left behind a substantial historical legacy. The area contains numerous underground and above-ground monuments dating to different periods, including the Bronze Age of the fourth to second millennia BCE, such as caves, kurgans, graves, and permanent settlements.

It is emphasized that the monuments preserved in Western Azerbaijan reflect the cultural heritage of Azerbaijanis who lived in this region for centuries. Their destruction by Armenians is characterized as a form of cultural genocide directed against national identity. Despite acts of vandalism committed against monuments belonging to the Azerbaijani people, traces of the ancestors continue to survive in all archaeological layers of the land.

Western Azerbaijan is particularly rich in Bronze Age monuments. Archaeological finds from kurgan burials, settlements such as Qalakənd, Qamışlı, Cənnət, and others, as well as from the Lake Göyçə basin and the Zəngəzur region, include Bronze Age belts, geometrically decorated ceramic vessels, weapons, and other artifacts. The cultures identified in this region developed on the basis of earlier cultural layers, indicating cultural continuity. This, in turn, suggests that the indigenous population of the region consisted of Azerbaijanis who had lived there since ancient times.

The article also notes that archaeological excavations in Western Azerbaijan began in the nineteenth century. However, systematic archaeological research of the region started only in the second half of the twentieth century, more precisely after the Second World War, as the two

world wars of the early twentieth century hindered extensive research due to economic constraints. Although the study of Azerbaijan's Bronze Age monuments as a whole began in the 1920s–1930s, it did not initially develop on a broad scale. During that period, archaeological excavations were conducted mainly by foreign researchers, largely for purposes of plunder.

The study of Bronze Age monuments, particularly kurgans and settlement sites, involved several prominent scholars, including the Russian archaeologist A. Yanovsky, the Russian orientalist, ethnographer, and geographer N. V. Khanikov, the Russian orientalist historian A. Berje, the French archaeologist J. de Morgan, and German scholars such as E. Herzfeld, X. S. Nüberq, and A. S. Stein, among others. As a result of their archaeological investigations, kurgans and Bronze Age artistic artifacts reflecting the region's rich material culture were uncovered. It should be emphasized, however, that the research conducted by foreign scholars was largely exploitative in nature, as many rare material culture objects obtained during excavations were removed from the country and are currently exhibited in several European museums, including those in Berlin and the Hermitage.

Keywords: South Caucasus; Western Azerbaijan; Zangezur; Bronze Age; Bronze belts; Archaeological monuments

XÜLASƏ

Məqalədə Qərbi Azərbaycanın (indiki Ermənistanın) tunc dövrü abidələri araşdırılmışdır. Göstərilmişdir ki, Qərbi Azərbaycan vahid Azərbaycanın qədim ərazisi olmaqla zəngin tarixi keçmişə malikdir. Belə ki, bu ərazidə yaşayan qədim insanlar paleolit dövründən başlayaraq məskunlaşmış, yaşayıb yaratmış, özlərindən sonra zəngin tarixi irs qoyub getmişlər. Burada müxtəlif dövrlərə, o cümlədən də eradan əvvəl IV-II minillikləri əhatə edən tunc dövrünə aid xeyli sayda yeraltı və yerüstü abidələr-mağaralar, kurqanlar, qəbirlər, yaşayış məskənləri mövcuddur.

Qeyd olunur ki, Qərbi Azərbaycanda mövcud olan abidələr əsrlər boyu bu ərazidə yaşamış azərbaycanlıların irsini özündə əks etdirir. Onların ermənilər tərəfindən dağıdılması milli kimliyə qarşı yönəlmiş mədəni soyqırımdır. Ermənilərin xalqımıza məxsus abidələrə qarşı vandalizm hərəkətlərini etmələrinə baxmayaraq, yerin bütün qatlarında əcdadlarımızın izləri hələ də yaşamaqdadır.

Qərbi Azərbaycan ərazisi tunc dövrünə aid abidələrlə zəngin olan yerdir. Burada aşkar edilmiş kurqan qəbirlərində, Qalakənd, Qamışlı, Cənnət və s. kimi yaşayış məskənlərində, Göyçə gölü

hövzəsində, Zəngəzur bölgəsində tunc dövrünə aid edilən kəmərlər, həndəsi naxışlı keramika məmulatları, silahlar və s. tapılmışdır. Burada mövcud olan mədəniyyətlər özündən əvvəlki mədəniyyətin üzərində formalaşıb. Bu isə o deməkdir ki, bölgənin yerli əhalisi ən qədim zamanlardan burada yaşamış azərbaycanlılar olmuşlar.

Həmçinin göstərilmişdir ki, Qərbi Azərbaycanda da arxeoloji qazıntıların tədqiqinə XIX əsrdən etibarən başlanılmışdır. Lakin bölgənin arxeoloji cəhətdən öyrənilməsinə XX əsrin II yarısından, daha dəqiq desək, II dünya müharibəsindən sonra başlanılmışdır. Çünki XX əsrin I yarısında baş verən iki cahan müharibəsi iqtisadi cəhətdən geniş araşdırmaların aparılmasına imkan verməmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bütövlükdə Azərbaycanın tunc dövrü abidələrinin öyrənilməsinə XIX əsrin 20-30-cu illərində başlanılsa da bu geniş şəkil almamışdır. Bəhs edilən dövrdə yalnız əcnəbi tədqiqatçılar qarətçilik məqsədilə arxeoloji qazıntı işləri aparmışlar.

Tunc dövrü abidələrinin, xüsusilə də bu dövrə aid kurqan və yaşayış məskənlərinin öyrənilməsində rus arxeoloqu A. Yanovski, rus şərqşünası, etnoqrafı, coğrafiyaşünası N. V. Xanıkov, rus şərqşünas tarixçi A.Berje, fransız arxeoloqu J. De Morqan, alman alimlərindən E. Hersfeld, X.S.Nüberq, A.S.Steyn və digərləri iştirak etmişlər. Onların apardıqları arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində bölgənin zəngin maddi mədəniyyət nümunələrini özündə əks etdirən kurqanlar və tunc incəsənət abidələri aşkar edilmişdir. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, əcnəbi tədqiqatçıların apardıqları tədqiqatlar əsasən qarətçilik xarakteri daşımışdır. Çünki aparılmış qazıntılar nəticəsində əldə edilmiş nadir maddi mədəniyyət nümunələri ölkəmizdən aparılaraq Avropanın bir sıra muzeylərində, o cümlədən, Berlin, Ermitaj kimi muzeylərdə sərgilənir.

Açar sözlər: Cənubi Qafqaz; Qərbi Azərbaycan; Zəngəzur; Tunc dövrü; Tunc kəmərlər; Arxeoloji abidələr

GİRİŞ

Qərbi Azərbaycan (indiki Ermənistan) Azərbaycanın qədim torpaqları olmaqla zəngin tarixi keçmişə malikdir. Belə ki, bu ərazidə yaşayan qədim insanlar paleolit dövründən başlayaraq məskunlaşmış, yaşayıb yaratmış, özlərindən sonra zəngin tarixi irs qoyub getmişlər. Burada müxtəlif dövrlərə, o cümlədən də eradan əvvəl IV-II minillikləri əhatə edən tunc dövrünə aid xeyli sayda yeraltı və yerüstü abidələr-mağaralar, kurqanlar, qəbirlər, yaşayış məskənləri mövcuddur. Qərbi Azərbaycan ərazisində aparılan arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində tunc dövrünə aid aşkar edilmiş maddi-mədəniyyət nümunələrinin-qayaüstü təsvirlərin,

keramika məmulatlarının, tunc kəmərlərin, bədii metal məmulatlarının kompleks şəkildə, müqayisəli təhlillər əsasında öyrənilməsi problemin aktuallığını göstərir.

XIX əsrin əvvəllərində çar Rusiyası tərəfindən Osmanlı və Qacarlar dövlətləri ərazisindən köçürülərək Azərbaycanın Qarabağ və Naxçıvan, xüsusilə də İrəvan ərazilərində yerləşdirilən ermənilər yerlərini möhkəmləndirdikdən sonra aborigen əhalini, yəni azərbaycanlıları doğma torpaqlarından qovmağa, toponimləri ermənileşdirməyə, xalqımıza məxsus abidələri dağıtmağa, aparılmış arxeoloji qazıntılar nəticəsində ortaya çıxan maddi-mədəniyyət nümunələrinin guya ermənilərə məxsus olduğunu "sübut etməyə" başladılar. Bu vəziyyət xüsusilə sovet hakimiyyəti dövründə daha geniş hal almışdır.

Qərbi Azərbaycanda mövcud olan abidələr əsrlər boyu bu ərazidə yaşamış azərbaycanlıların irsini özündə əks etdirir. Onların ermənilər tərəfindən dağıdılması milli kimliyə qarşı yönəlmiş mədəni soyqırımdır. Ermənilərin xalqımıza məxsus abidələrə qarşı vandalizm hərəkətlərini etmələrinə baxmayaraq, yerin bütün qatlarında əcdadlarımızın izləri hələ də yaşamaqdadır.

Qeyd etdik ki, Qərbi Azərbaycan ərazisi tunc dövrünə aid abidələrlə zəngin olan yerdir. Burada aşkar edilmiş kurqan qəbirlərində, Qalakənd, Qamışlı, Cənnət və s. kimi yaşayış məskənlərində, Göyçə gölü hövzəsində, Zəngəzur bölgəsində tunc dövrünə aid edilən kəmərlər, həndəsi naxışlı keramika məmulatları, silahlar və s. tapılmışdır. İrəvan ətrafında aparılmış qazıntılar nəticəsində aşkar edilən tapıntılar, həmçinin yazılı mənbələr sübut edir ki, bu ərazilər e.ə. I minillikdə İskit-Sak dövlətinin tərkibində olmaqla burada yaşayanlar qədim yerli etnoslardır, onlar arası kəsilmədən, fasilə vermədən bu ərazilərdə yaşayıblar və onlar bölgənin Sak-İskit mədəniyyəti ilə sıx bağlıdırlar. İskit-Sak dövlətinin süqut etməsindən sonra bu ərazi Sakasena ölkəsi kimi mənbələrdə öz əksini tapmışdır [Nəcəfli, T., Mustafa, R. (2024): 12-15]. Burada mövcud olan mədəniyyətlər özündən əvvəlki mədəniyyətin üzərində formalaşıb. Bu isə o deməkdir ki, bölgənin yerli əhalisi ən qədim zamanlardan burada yaşamış azərbaycanlılardır. Arxeoloqlar qazıntılar nəticəsində ortaya çıxmış yaşayış məskənlərini erkən tunc dövrünə, "kiklop" tipli qala divarları, kurqanları isə son tunc dövrünə aid edirlər. "Kiklop" dedikdə tunc dövründə insanların yaşadıqları süni mağaralar başa düşülür.

ƏSAS HİSSƏ

İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, dünyanın hər yerində olduğu kimi, Qərbi Azərbaycanda da arxeoloji qazıntıların tədqiqinə XIX əsrdən etibarən başlanılmışdır. Lakin

bölgənin arxeoloji cəhətdən öyrənilməsinə XX əsrin II yarısından, daha dəqiq desək, II dünya müharibəsindən sonra başlanılmışdır. Çünki XX əsrin I yarısında baş verən iki cahan müharibəsi iqtisadi cəhətdən geniş araşdırmaların aparılmasına imkan verməmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bütövlükdə Azərbaycanın tunc dövrü abidələrinin öyrənilməsinə XIX əsrin 20-30-cu illərində başlanılsa da bu geniş şəkil almamışdır. Bəhs edilən dövrdə yalnız əcnəbi tədqiqatçılar qarətçilik məqsədilə arxeoloji qazıntı işləri aparmışlar.

Qərbi Azərbaycanın tunc dövrü abidələrinin araşdırılması Cənubi Qafqazın arxeologiyasının öyrənilməsində xüsusi bir elmi istiqamət kimi formalaşmışdır. Bu proses müxtəlif tədqiqatçılar tərəfindən bir neçə mərhələdə öyrənilmişdir. Tunc dövrü abidələrinin sovet tarixçiləri tərəfindən öyrənilməsinə XX əsrin ortalarından etibarən başlanılmışdır. İlk növbədə onu qetd etmək lazımdır ki, əgər ilkin mərhələdə bu dövrə aid aparılmış tədqiqatlar kəşfiyyat xarakteri daşımışdırsa, sonrakı mərhələlərdə artıq geniş şəkildə elmi səviyyədə öyrənilməsinə başlanılmışdır. Qərbi Azərbaycanın arxeoloji cəhətdən öyrənilməsində nəinki sovet arxeoloqları, həmçinin beynəlxalq elmi mərkəzlərin tədqiqatçıları da iştirak etmişlər. Belə ki, tunc dövrü abidələrinin, xüsusilə də bu dövrə aid kurqan və yaşayış məskənlərinin öyrənilməsində rus arxeoloqu A. Yanovski, rus şərqşünası, etnoqrafı, coğrafiyaşünası N. V. Xanıkov, rus şərqşünas tarixçi A.Berje, fransız arxeoloqu J. De Morqan, alman alimlərindən E. Hersfeld, X.S.Nüberq, A.S.Steyn və digərləri iştirak etmişlər. Onların apardıqları arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində bölgənin zəngin maddi mədəniyyət nümunələrini özündə əks etdirən kurqanlar və tunc incəsənət abidələri aşkar edilmişdir. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, əcnəbi tədqiqatçıların apardıqları tədqiqatlar əsasən qarətçilik xarakteri daşımışdır. Çünki aparılmış qazıntılar nəticəsində əldə edilmiş nadir maddi mədəniyyət nümunələri ölkəmizdən aparılaraq Avropanın bir sıra muzeylərində, o cümlədən, Berlin, Ermitaj kimi muzeylərdə sərgilənir.

Xarici tədqiqatçılar Qərbi Azərbaycanın müxtəlif yerlərində, xüsüsilə də dağlıq rayonlarındakı qədim yaşayış yerlərində, kurqanlarda arxeoloji tədqiqatlar apararaq tunc dövrünə aid keramika məmulatlarını, qəbir abidələrini aşkar edərək öyrənmişlər. Aparılmış tədqiqatlar nəticəsində Qərbi Azərbaycanın bölgənin ən qədim mədəniyyət mərkəzlərindən, insanların ilk olaraq məskunlaşdıqları ərazilərdən biri olduğu, burada yaşayan insanların isə türklər olduğu sübut edilmişdir. Yerli və beynəlxalq mərkəzlər tərəfindən aparılmış elmi araşdırmaların Qərbi Azərbaycanın qədim dövr tarixinə işıq salınmasında çox böyük əhəmiyyəti olmuşdur [Səlimov (2014): 3-4].

İndiki Ermənistan adlanan Qərbi Azərbaycan Cənubi Qafqazın ən qədim mədəniyyət ocaqlarından biri olmaqla zəngin təbii ehtiyatlara, əlverişli coğrafi mövqeyə malikdir. Buranın qədim miqrasiya yolları üzərində yerləşməsi ən qədim dövrlərdən insan məskənlərinin yaranmasına və inkişafına şərait yaratmışdır. Bura tunc dövründə istər iqtisadi, istərsə də mədəni cəhətdən yüksək səviyyədə inkişaf etmiş türk mənşəli etnosların məskunlaşdıqları ərazilərdən biri olaraq qalırdı.

Bir məsələni də xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, Qərbi Azərbaycan ərazisində aşkar edilmiş qayaüstü rəsmləri ermənilər saxtalaşdıraraq onlara məxsus olan mədəniyyət nümunələri kimi dünya ictimaiyyətinə, elm aləminə təqdim etmişlər. Lakin dəfələrlə vurğuladığımız kim, nə həmin qayaüstü rəsmlərin, nə də ki, tunc dövründə burada yaşayan insanların ermənilərlə heç bir əlaqəsi yoxdur, bölgədə yaşayan qədim insanlar yalnız türk mənşəli etnoslar olmuşlar.

Ümumilikdə tunc dövrü Qərbi Azərbaycanın maddi mədəniyyət tarixində mühüm mərhələ təşkil edir. Belə ki, bu dövrdə metal emalının və təsərrüfatın müxtəlif sahələrinin inkişaf etməsi aparılmış qazıntılar nəticəsində əldə olunmuş maddi mədəniyyət nümunələrinin aşkar edilməsi ilə sübut olunmuşdur.

E.ə. IV minilliyin sonu - II minilliyin əvvəllərini əhatə edən tunc dövrü abidələri filiz yataqlarından əldə edilən mis və qalay kimi metalların emalının təkmilləşdirilməsi və sonradan onlardan bürünc istehsalı ilə əlaqəli olan bürünc artefaktlarının üstünlük təşkil etməsi, monumental memarlıq və köçəri maldarlığın, əkinçiliyin inkişafı ilə xarakterizə olunur. Bunlara kurqanlar, meqalitlər (dolmenlər, menhirlər), istehkam yaşayış məskənləri, emalatxanalar və tunc artefaktlar (silahlar, alətlər) daxildir. Tunc dövrü bürünc əşyaların-alətlərin, silahların, zərgərlik məmulatlarının və digər əşyaların istehsalı ilə xarakterizə olunan mədəni-tarixi bir dövr idi. Tunc dövrü, mis dövründən sonra gələn və dəmir dövründən əvvəlki erkən metal dövrünün ikinci, son mərhələsidir.

Qərbi Azərbaycanın tunc dövrü ümumilikdə üç əsas mərhələyə bölünür: erkən, orta və son tunc dövrləri. Burada aparılmış qazıntılar nəticəsində tunc dövrünün hər üç mərhələsinə aid maddi mədəniyyət nümunələri aşkar edilmişdir ki, bunun özü də bu ərazidə yerli əhalinin gəlmə deyil, aborigen olduğunu sübut edir. Bu mərhələlərin hər biri yaşayış məskənlərinin quruluşuna, dəfn adətlərinə və maddi mədəniyyət nümunələrinə görə bir-birindən fərqlənir.

Tunc dövrünün xronoloji çərçivəsi müxtəlif mədəniyyətlər arasında dəyişir. Qərbi Azərbaycan ərazisində erkən tunc dövründə Kür-Araz mədəniyyəti geniş yayılmışdır. Son tunc dövründə Qərbi Azərbaycan ərazisində metallurgiya və metalişləmə sahəsində köklü

dəyişikliklər baş verir. Belə ki, bu dövrdə tunc istehsalı özünün ən yüksək inkişaf mərhələsinə daxil olur və metalişləmə sahəsində keyfiyyət dəyişikliyi baş verir. Son tunc dövründə qalay qarışıqlı tuncdan istifadə edilməsi tunc silahların, bəzək əşyalarının say etibarilə artması ilə yanaşı onların keyfiyyətinin də artmasına, yeni texniki üsulların meydana çıxmasına səbəb olmuşdur.

Qeyd etdiyimiz kimi, Qərbi Azərbaycanda məhsuldar qüvvələrin inkişafı metallurgiya və metalişləmənin təsərrüfatın digər hissələrindən ayrılaraq xüsusi sənət sahəsinə çevrilməsinə gətirib çıxarmışdır. Bu sahə isə sənətkarlığın müxtəlif sahələrini-mis filizi çıxaranları, mis ərintisi hazırlayanları, ərintidən müxtəlif formalı əşyalar düzəldənləri və s-ni özündə birləşdirirdi [Xəlilov (1959): 16].Tunc kəmərlərin hazırlanması texnologiyasına yaxından bələd olan yerli sənətkarlar onların hazırlanmasında qeyd etdiyimiz bütün üsullardan məharətlə istifadə etmişlər. Döymə üsuli ilə hazırlanan mis kəmərlər nazik tunc təbəqədən hazırlanırdı. Tapılmış kəmərlərin təhlil edilməsi onu göstərmişdir ki, ensiz kəmərlər nisbətən qalın tunc təbəqədən hazırlanır, üzərləri bəzəksiz olmaqla ucları dəyirmi olur. Bu cür kəmər növləri Qərbi Azərbaycanın bir çox yaşayış məskənlərindən aşkar edilmişdir.

Qeyd etdiyimiz kimi, kimi, tunc dövrü erkən, orta və son mərhələlərə bölünür. Tunc dövrünün əvvəlində metal istehsal edən mədəniyyətlər zonası 8-10 milyon kvadrat kilometrdən çox ərazini əhatə etmirdisə, lakin Tunc dövrünün sonuna qədər onların sahəsi genişlənərək 40-43 milyon kvadrat kilometrə qədər artmışdır. Tunc dövrü boyunca bir sıra metallurgiya əyalətləri formalaşmış, inkişaf etmiş və dəyişmişdir.

Yüksək davamlılığı ilə xarakterizə olunan silahlar (qılınclar, xəncərlər), alətlər (oraqlar, baltalar) və tunc zərgərlik əşyaları üstünlük təşkil edir. Tez-tez bəzəklərlə bəzədilmiş müxtəlif saxsı məmulatları keramikanın geniş yayıldığını sübut edir. Metallurgiyanın geniş yayıldığını təsdiqləyən tökmə qəliblərinin və emalatxanalarının qalıqlarının olması onların istehsal sahələrinin olduğunu göstərir. Bu sahələr isə daha mürəkkəb sosial təşkilatlanma və iqtisadiyyat formalarına keçidi göstərir.

Tunc dövrü abidələrinin əsas xüsusiyyətləri hansılardır? Məsələn, əcdadlar və təbiət kultları ilə əlaqəli böyük daş konstruksiyaların (dolmenlərin, kromlexlərin, menhirlərin) inşası ilə xarakterizə olunur. Həm istehkam (Arkaim kimi istehkam yaşayış məskənləri), həm də açıq yaşayış məskənlərinin inkişafı sosial təbəqələşməni və qorunma ehtiyacını göstərir.

Yuxarıda da vurğuladığımız kimi, Qərbi Azərbaycan tunc dövrünün bütün mərhələlərini özündə əks etdirən abidələrlə daha zəngindir. Qərbi Azərbaycan ən qədim insanların

məskunlaşdıqları, qədim mədəniyyətlərin yaranaraq ətraf bölgələrə yayıldığı ərazilərimizdən biridir. Buranın tunc dövrü abidələrinin öyrənilməsi xüsusilə aktuallıq kəsb edir. Tunc dövründə cəmiyyətin həyatında baş verən dəyişikliklər təsərrüfatın bütün sahələrinin inkişaf edərək yüksək səviyyəyə çatmasına səbəb oldu. Bu abidələrin tədqiq edilməsi onların daha aydın stratiqrafiyaya malik olmasının göstəricisidir. Tunc dövrünə aid abidələr əsasən Zəngəzurda və Göyçə gölünün cənub-qərbində aşkar edilmişdir. Belə ki, Göyçə gölünün cənub-qərbində yerləşən Lçaşendə (Ördəkli kəndi) aparılmış qazıntılar nəticəsində erkən tunc dövrünə aid edilən yüzə qədər kəllə sümüyü aşkar edilmişdir [Məmmədov (2015): 4-12].

Göyçə gölü ətrafında meydana gələn qədim yaşayış məskənlərində yerli əhaliyə məxsus maddi mədəniyyət nümunələri aşkar edilmişdir. Şörəyeldə son tunc və dəmir dövrlərinə aid qəbir abidələrindən tapılan kəllə sümüklərinin yerli türk tayfalarına aid edilən dolixokran və sifətlərinin uzun olması antropoloji analizlər nəticəsində öz təsdiqini tapmışdır. Şörəyeldə Sirak düzü, Qara qala və Lori qalası ərazisindən, Göyçə gölünün qərbində yerləşən Əyricə çayının sağ sahilində Dəliqardaş kəndi ərazisindən, Nərədüz kəndi yaxınlığında tuncun erkən dövrünə aid çoxlu sayda kurqanlar aşkar edilmişdir ki, bu ərazilərin Kür-Araz mədəniyyətinin yaradıcıları olan maldar tayfaların yaylaq yerləri olduğu mənbələrdən məlumdur. Buradan aşkar edilmiş qəbir abidələrindən də qədim əcdadlarımıza aid olan dolixokran kəllə sümükləri aşkar edilmişdir [Nəcəfli, T., Mustafa, R. (2024): 16].

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, Qərbi Azərbaycan ərazisində aparılmış qazıntılar nəticəsində aşkar edilmiş kəllə sümüklərinin tədqiqi nəticəsində qədimdən bu ərazilərdə yaşayan azərbaycanlıların buranın avtoxton əhalisi olduğu sübut edilmişdir. Bunun əksinə, Anadoludan köçürülərək torpaqlarımızda yerləşdirilən ermənilər hətta oranın da yerli əhalisi deyillər. Belə ki, XX əsrin 30-cu illrində alman tədqiqatçılarının Hind çayı ətrafında apardıqları araşdırmalar nəticəsində burada armenoid, yəni ermənilərin ulu əcdadlarına aid edilən kəllə sümükləri aşkar edilmişdir. Qərbi Azərbaycanın İrəvan və Göyçə gölü ətrafında olan qədim yaşayış məskənlərinin də adlarının ermənilərlə heç bir əlaqəsi yoxdur. Yuxarıda da qeyd etmişdik ki, İrəvan və onun ətrafında olan torpaqlar e. ə. I minilliyin ortalarında İskit-Sak dövlətinin tərkibində olmuşdur. Hətta Şərq tarixinin tanınmış tədqiqatçılarından olan İ. M. Dyakonov da Mada imperiyasının şimal sərhəddinin keçmiş İskit dövlətinin ərazisindən keçdiyini yazmış, Sakasena adlandırılan bu ərazinin “Sakların yurdu” mənasını bildirdiyini qeyd etmişdir [Nəcəfli, T., Mustafa, R. (2024): 17].

Erkən tunc dövründə sosial-iqtisadi fərqləndirmə və əmlak bərabərsizliyi müşahidə olunmağa başlayır və sosial mövqeyi və sərvəti ilə əhalinin əsas kütlələrindən ayrılan qəbilə şurası müəyyən edilir. Bunu Qərbi Azərbaycan ərazisində e. ə. III minilliyin sonlarına aid böyük kurqanların meydana çıxması göstərir. Buradan tapılmış sənət nümunələri, silahlar, bəzək əşyaları, dəfn forması göstərir ki, erkən tunc dövründə ayrı-ayrı qəbilələrin başçıları görünməmiş dərəcədə yüksək sosial mövqeyə çatıblar. E. ə. III minilliyin sonunda ibtidai qəbilə təşkilatının tədricən azalması prosesi müşahidə olunur ki, bu da orta və son tunc dövrünün tarixi inkişafının ən xarakterik xüsusiyyətindən biridir.

Erkən tunc dövründə Qərbi Azərbaycanın iqtisadiyyatında və maddi istehsalında baş verən köklü dəyişikliklər yerli əhalinin sosial həyatında nəzərəçarpacaq iz buraxmışdır. Əkinçilik sahələrinin yaranması, maldarlığın və ovçuluğun yüksəlişi, metal mədənçiliyinin, metal emalının, sənətkarlığın və mübadilə münasibətlərinin inkişafı nəticədə kişilərin iqtisadi və sosial sahələrdə mütləq dominantlığına gətirib çıxarmışdır. Bundan sonra qadınların sosial rolu tədricən ailə və ev təsərrüfatı çərçivəsi ilə məhdudlaşır. Formalaşmaqda olan böyük patriarxal ailə icması cəmiyyətin tərkib hissəsinə və əsas iqtisadi vahidə çevrilir ki, onun da əsas xüsusiyyəti maddi nemətlərin istehsalı və istehlakının kollektiv prinsipidir.

Fransız arxeoloqu Jak de Morqan 1880-1887-ci illərdə Qərbi Azərbaycan ərazisində Şeytan Tağı, Sadıxlı və Musayeri nekropollarında apardığı qazıntılar nəticəsində qəbir abidələrindən bir sıra materiallar, o cümlədən, tunc kəmər də aşkar etmişdir [Göyüşova (2018): 68].

Qərbi Azərbaycan ərazisindən tapılmış tunc kəmərlərin üzərlərindəki kompozisiyalar burada yaşayan tayfaların çox zəngin olan dünyagörüşlərii, estetik zövqlərini, dini təsəvvürlərini özündə əks etdirir. Kəmərlər üzərində olan təsvirlər müxtəlif heyvanların, ov səhnələrinin təsvirlərindən, müxtəlif həndəsi füqurlardan, naxışlardan və s-dən ibarətdir. Bir məsələni də xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, Qərbi Azərbaycan ərazisindən tunc kəmərlərin tapılması heç də təsadüfi deyil. Ona görə ki, bu ərazi mis yataqları ilə ən zəngi olan yerdir. Hər bir sənətkarlıq sahəsinin əsasında isə xammalın əldə edilməsi məsələsinin durduğu məlumdur. Ona görə də, bütövlükdə Azərbaycan ərazisində, o cümlədən onun qərbində (indiki Ermənistan) tunc kəmərlərin tapıldığı yerlərdə kifayət qədər mis, sürmə, mərgümüş yataqlarının olmasını aparılmış arxeoloji qazıntılar sübut etmişdir. Bu heç də təsadüfi deyil ki, 1953-cü ildə Kültəpədə başlanan arxeoloji qazıntılara rəhbərlik etmiş rus-sovet arxeoloqu A. A. İessen Qafqazda mövcud olan 410 mis yatağından 309-nun Cənubi Qafqazda, o cümlədən Borçalıda, Dilicanda,

Alaverdidə, 57-nin Naxçıvan və Zəngəzurda, 7-nin isə Arazın yuxarı axarında, Türkiyə ilə həmsərhəd ərazilərdə yerləşçdiyini yazmışdır [İessen (1935): 31-32].

XX əsrin əvvəllərində Ermənistan tərəfindən işğal edilən Zəngəzur mahalı da qədim dövrlərdən türk mənşəli tayfaların yaşadıqları ərazilərdən biridir. Tunc dövrünə aid buradan yaşayış məskənlərinin qalıqları və maddi-mədəniyyət nümunələri, qayaüstü rəsmlər aşkar edilmişdir. Real Səlimov özünün "Tunc dövrü incəsənət abidələrinin Azərbaycanın mədəniyyət tarixinin öyrənilməsində yeri" adlı avtoreferatında Qərbi Azərbaycanın tunc dövrünə aid qayaüstü təsvirlərini iki qrupa ayırmışdır. Birinci qrupa aid edilən təsviri incəsənət abidələrini e. ə. V-IV minilliklərə, ikinci qrupa aid olan təsviri incəsənət abidələrini isə e. ə. III-II minilliklərə aid etmişdir [Səlimov (2014): 12-13]. Zəngəzurun tunc dövrü qayaüstü abidələrində insan rəsmləri ilə yanaşı, müxtəlif heyvanların da təsvirləri döymə və sürtmə üsul ilə həkk olunmuşdur.

NƏTİCƏ

Məqalənin sonunda belə bir nəticəyə gəlinmişdir ki, Qərbi Azərbaycan ərazisindən tunc dövrünə aid yaşayış məskənlərinin, qəbirlərin, buradan aşkar edilmiş kişi kəllə sümüklərinin, keramika məmulatlarının, tunc kəmərlərin, qayaüstü təsvirlərin aşkar edilərək öyrənilməsi burada yaşayan insanların avtoxton olduqlarını, dövrün mədəniyyətini, insanların məşğuliyyətini, təsərrüfat həyatını, tunc kəmərləri, qayaüstü təsvirləri yaradan insanların estetik təfəkkürünü, dini dünyagörüşlərini, öyrənmək baxımından çox qiymətlidir.

Qərbi Azərbaycanın tunc dövrü abidələrinin öyrənilməsi bölgəyə yaxın ərazilərlə oxşarlıq və fərqli xüsusiyyətləri üzə çıxarır. Qərbi Azərbaycanda aşkar edilmiş tunc dövrü abidələri ilə, qayaüstü təsvirlər ilə Kəlbəcərdə, Naxçıvanın Gəmiqaya abidəsində olan təsvirlərlə eyniyyət təşkil etməsi bir daha sübut edir ki, burada yaşayan etnoslar bir-birlərinə yaxın olan etnoslardır. Qərbi Azərbaycanın tunc dövrü abidələrinin tədqiq edilməsi ilkin şəhər mədəniyyətinin araşdırılmasında əvəzedilməz bir mənbə rolunu oynamaqla bölgənin sonrakı inkişaf tarixini öyrənmək baxımından da qiymətlidir. Həmçinin bölgənin tunc dövrü abidələrinin tədqiqi bütövlükdə Azərbaycanda son tunc və ilk dəmir dövrü mədəniyyətinində yüksək inkişafın baş verdiyini göstərmişdir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində:

1. Göyüşova , T.N. (2007). Azərbaycanın tunc kəmərlərinin öyrənilmə tarixinə dair // Azərbaycan Arxeologiyası və Etnoqrafiyası, № 1, s. 68
2. Məmmədov, Y. (2014). Erkən tunc dövrü Cənubi Qafqaz əhalisinin paleoantropologiyası. Azərbaycan arxeolofiyası və etnoqrafiyasının aktual problemləri, Bakı, "Bakı Dövlət Universitetinin nəşriyyatı", 234 səh.
3. Nəcəfli, T., Mustafa, R. (2024). Qədim dövrlərdə Qərbi Azərbaycan. "Virtual Qərbi Azərbaycan". https://qerbiazerbaycan.com
4. Səlimov, R.H. (2014). Tunc dövrü incəsənət abidələrinin Azərbaycanın mədəniyyət tarixinin öyrənilməsində yeri. Tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 21 səh.
5. Xəlilov, C.Ə. (1959). Qərbi Azərbaycanın tunc dövrü və dəmir dövrünün əvvəllərinə aid arxeoloji abidələri. (Şamxor və Zəyəm çayları hövzələri). Bakı: Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 46 səh.

Rus dilində:

6. Иессен А.А. (1935). К вопросу о древнейшей металлургии меди на Кавказе (10 nüs.). Москва-Ленинград: ГАИМК, səh. 31-32

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

THE SOCIAL, ECONOMIC, AND POLITICAL IMPACTS OF THE COVID-19 PANDEMIC IN TURKEY

COVID-19 PANDEMISININ TÜRKIYE'DE SOSYAL, EKONOMIK VE SİYASAL ETKİLERİ

Şahin Doğan
İstanbul Gedik University
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İş Sağlığı ve Güvenliği Tezli YL.

Özet
COVID-19 pandemisi, Türkiye'de sağlık, ekonomi, toplum ve yönetişim alanlarında derin ve kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu çalışma, pandeminin çok boyutlu sonuçlarını inceleyerek kısa vadeli kriz yönetimi ile uzun vadeli yapısal dönüşümler arasındaki ilişkiyi değerlendirmektedir. Sağlık sisteminde dijitalleşme ve altyapı güçlendirme ihtiyacı, ekonomide kırılganlıkların görünür hale gelmesi ve dijitalleşmenin kalıcılaşması, toplumsal yaşamda kültürel dönüşüm ve ruh sağlığı sorunlarının artışı, siyasal alanda ise merkeziyetçi kriz yönetiminin avantajları ile şeffaflık eksiklikleri öne çıkan bulgular arasında yer almaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde sağlık diplomasisi aracılığıyla yumuşak güç unsurlarını öne çıkarması, küresel dayanışma mekanizmalarının önemini göstermiştir. Çalışma, pandeminin Türkiye'de yalnızca geçici bir sağlık krizi değil, aynı zamanda uzun vadeli toplumsal ve yönetsel dönüşümlere yol açan bir kırılma noktası olduğunu ortaya koymaktadır.
Anahtar Kelimeler: COVID-19, Türkiye, Sosyal Etkiler, Ekonomik Etkiler, Siyasal Etkiler, Kriz Yönetimi, Sağlık Diplomasisi

Abstract
The COVID-19 pandemic has left profound and lasting impacts on Turkey's health, economy, society, and governance. This study examines the multidimensional consequences of the pandemic, assessing the relationship between short-term crisis management and long-term structural transformations. Key findings highlight the need for digitalization and infrastructure strengthening in the health system, the visibility of economic vulnerabilities alongside the permanence of digitalization, cultural transformation and rising mental health challenges in social life, and the advantages as well as limitations of centralized crisis management in the political sphere. Furthermore, Turkey's use of health diplomacy to enhance its soft power has underscored the importance of global solidarity mechanisms. The study concludes that the pandemic in Turkey was not merely a temporary health crisis but a turning point that triggered long-term social and administrative transformations.
Keywords: COVID-19, Turkey, Social Impacts, Economic Impacts, Political Impacts, Crisis Management, Health Diplomacy

1. Giriş
COVID-19 pandemisi, yalnızca bir sağlık krizi değil; aynı zamanda ekonomik, sosyal ve siyasal boyutlarıyla küresel ölçekte derin etkiler yaratmış bir kriz olarak da düşünülmelidir. Türkiye özelinde pandemi, sağlık sisteminin kapasitesini sınamış, ekonomik dengeleri zorlamış ve toplumsal yaşamda kalıcı dönüşümlere yol açmıştır. Bu çalışma, Türkiye'nin pandemi sürecindeki kriz yönetimini ve çok boyutlu etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.
Dünya Sağlık Örgütü'nün Mart 2020'de pandemi ilanı, küresel sistemde ani bir kırılmaya yol açmış ve devletlerin kriz yönetim kapasitelerini sınamıştır. Türkiye özelinde ise pandemi, sağlık

sisteminin dayanıklılığını, ekonomik yapının kırılganlıklarını ve toplumsal uyum mekanizmalarını görünür hale getirmiştir.

Pandemi sürecinde Türkiye'nin performansı, literatürde farklı açılardan incelenmiştir. Demirhan ve Korkutan (2022), Türkiye'nin kriz yönetiminde birçok ülkeye kıyasla daha hızlı refleksler geliştirdiğini, özellikle sağlık altyapısının kapasite artırımı ve şehir hastanelerinin etkin kullanımının öne çıktığını belirtmektedir. Bununla birlikte, ekonomik boyutta pandeminin etkileri daha karmaşık ve uzun vadeli olmuştur. Çalıyurt (2021), pandeminin makroekonomik performans üzerinde çok boyutlu ve ölçülmesi güç etkiler yarattığını, özellikle işsizlik ve enflasyonist baskıların belirginleştiğini vurgulamaktadır.

Türkiye'de pandemi, yalnızca ekonomik göstergeleri değil, aynı zamanda toplumsal yaşamı da dönüştürmüştür. Yardımcı (2021), salgının eğitimden sosyal ilişkiler ağlarına kadar geniş bir yelpazede kalıcı etkiler bıraktığını, özellikle uzaktan eğitim sürecinde fırsat eşitsizliklerinin arttığını ifade etmektedir. Bu bağlamda, pandemi krizi Türkiye'de çok boyutlu bir dönüşüm sürecini tetiklemiş ve gelecekteki krizlere hazırlık açısından önemli dersler sunmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de pandemi krizinin sağlık, ekonomi, toplum ve siyaset alanlarındaki etkilerini akademik bir perspektifle incelemek ve kriz yönetimi performansını değerlendirmektir. Çalışma, literatür taraması ve güncel veriler ışığında hazırlanmış olup, Türkiye'nin pandemi sürecindeki deneyimini çok boyutlu bir çerçevede ele almaktadır.

2. Pandemi Krizinin Küresel Boyutu

2.1 Dünya Genelinde Sağlık Sistemlerinin Kapasite Sorunları

COVID-19 pandemisi, küresel ölçekte sağlık sistemlerinin kapasite sınırlarını zorlamış ve birçok ülkede yapısal sorunları görünür hale getirmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2020), pandeminin ilk aylarında özellikle yoğun bakım yatak sayısı, ventilatör ve kişisel koruyucu ekipman eksikliklerinin sağlık sistemlerinde ciddi darboğazlar yarattığını rapor etmiştir.

Gelişmiş ülkeler dahi, sağlık sistemlerinin ani ve yüksek vaka artışlarını karşılamada yetersiz kaldığını deneyimlemiştir. Örneğin, İtalya ve İspanya'da 2020'nin ilk çeyreğinde yoğun bakım ünitelerinin kapasitesi hızla dolmuş, sağlık çalışanları aşırı iş yükü altında tükenmiş ve bu durum ölüm oranlarının artmasına neden olmuştur (Remuzzi & Remuzzi, 2020). Benzer şekilde, ABD'de sağlık sisteminin bölgesel farklılıkları, bazı eyaletlerde ciddi kapasite sorunlarını gündeme getirmiştir (Ranney, Griffeth & Jha, 2020).

Gelişmekte olan ülkelerde ise sorun daha derin olmuştur. Hindistan, Brezilya ve Afrika ülkelerinde sağlık altyapısının yetersizliği, test ve aşılama süreçlerinin gecikmesine yol açmıştır. Bu durum, pandeminin kontrol altına alınmasını güçleştirmiş ve sağlık eşitsizliklerini daha da belirginleştirmiştir (Lancet Global Health, 2021).

Kapasite sorunlarının yalnızca fiziksel altyapıyla sınırlı olmadığı da görülmüştür. İnsan kaynağı eksikliği, sağlık çalışanlarının tükenmişliği ve psikolojik baskılar, pandeminin yönetimini zorlaştıran diğer faktörlerdir. Ayrıca, dijital sağlık teknolojilerinin yeterince yaygın olmaması, veri paylaşımı ve koordinasyon sorunlarını artırmıştır.

Sonuç olarak, pandemi krizi dünya genelinde sağlık sistemlerinin dayanıklılığını sınamış, kapasite sorunlarını görünür hale getirmiş ve gelecekteki sağlık politikalarının yeniden tasarlanması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, sağlık sistemlerinin yalnızca kriz anlarına değil, uzun vadeli sürdürülebilirliğe odaklanması gerektiği literatürde sıkça vurgulanmaktadır (OECD, 2021).

2.2 Küresel Tedarik Zincirlerinde Kırılmalar

COVID-19 pandemisi, küresel tedarik zincirlerinde ciddi kırılmalara yol açmıştır. Özellikle Çin'de başlayan üretim duraksamaları, dünya genelinde hammadde ve ara malı akışını sekteye uğratmıştır (Baldwin & Tomiura, 2020). Bu durum, otomotiv, elektronik ve tekstil gibi sektörlerde üretim kesintilerine neden olmuştur.

Uluslararası taşımacılıkta yaşanan kısıtlamalar, lojistik maliyetlerini artırmış ve teslimat sürelerini uzatmıştır. Dünya Ticaret Örgütü (WTO, 2021), pandeminin ilk yılında küresel ticaret hacminde %5'in üzerinde daralma yaşandığını rapor etmiştir.
Türkiye açısından bakıldığında, özellikle otomotiv ve beyaz eşya sektörleri küresel tedarik zincirindeki aksamalardan doğrudan etkilenmiştir. Bununla birlikte, pandemi süreci yerli üretimin önemini artırmış ve bazı sektörlerde iç pazara yönelim hızlanmıştır (Erdem, 2021).
Sonuç olarak, pandemi küresel tedarik zincirlerinin kırılganlığını ortaya koymuş, ülkeleri daha dayanıklı ve çeşitlendirilmiş üretim ağları kurmaya yöneltmiştir.

2.3 Uluslararası İş Gücü Hareketliliğinin Durması

COVID-19 pandemisi, küresel ölçekte iş gücü hareketliliğini ciddi biçimde sınırlandırmıştır. Uluslararası seyahat kısıtlamaları ve sınırların kapanması, göçmen işçilerin hareketini engellemiş ve özellikle tarım, inşaat ve hizmet sektörlerinde iş gücü açığına yol açmıştır (ILO, 2020).
Avrupa Birliği ülkelerinde mevsimlik tarım işçilerinin eksikliği gıda üretiminde aksamalara neden olurken, Körfez ülkelerinde göçmen işçilere bağımlı sektörlerde üretim ve hizmetler yavaşlamıştır (OECD, 2021). Türkiye açısından ise, yurt dışına çalışmaya giden işçilerin hareketliliği azalmış, aynı zamanda ülkeye gelen göçmen iş gücü de sınırlanmıştır. Bu durum, hem iş gücü piyasasında daralmaya hem de kayıt dışı çalışmanın artmasına yol açmıştır (Erdem, 2021).
Sonuç olarak pandemi, uluslararası iş gücü hareketliliğinin küresel ekonomide ne kadar kritik olduğunu göstermiş ve ülkeleri daha esnek, yerel iş gücü politikaları geliştirmeye yöneltmiştir.

2.4 Dijitalleşmenin Hızlanması ve Uzaktan Çalışma Kültürünün Yaygınlaşması

COVID-19 pandemisi, dijitalleşme sürecini küresel ölçekte hızlandırmış ve uzaktan çalışma kültürünü yaygınlaştırmıştır. Kısıtlamalar nedeniyle birçok kurum, iş süreçlerini çevrimiçi platformlara taşımış; bu durum hem üretim hem de hizmet sektörlerinde dijital dönüşümü zorunlu hale getirmiştir (ILO, 2020).
OECD (2021) raporlarına göre, pandemi sürecinde dijital altyapısı güçlü olan ülkeler ekonomik faaliyetlerini daha hızlı uyarlarken, altyapısı zayıf olan ülkelerde üretim ve hizmetlerde aksaklıklar yaşanmıştır. Uzaktan çalışma, özellikle bilgi teknolojileri, finans ve eğitim sektörlerinde kalıcı bir uygulama haline gelmiştir.
Türkiye'de de kamu kurumları ve özel sektör, uzaktan çalışma modellerini hızla benimsemiş; e-devlet uygulamaları, çevrimiçi eğitim ve dijital ticaret süreçleri yaygınlaşmıştır. Bu dönüşüm, iş gücü piyasasında esneklik sağlarken aynı zamanda dijital eşitsizlikleri de görünür hale getirmiştir (Erdem, 2021).
Sonuç olarak pandemi, dijitalleşmenin artık bir tercih değil, zorunluluk olduğunu göstermiş; uzaktan çalışma kültürü ise küresel iş gücü dinamiklerinde kalıcı bir dönüşüm yaratmıştır.

3. Türkiye'de Sağlık Sistemine Etkileri

COVID-19 pandemisi, Türkiye'nin sağlık sistemini hem kapasite hem de yönetim açısından sınamıştır. İlk aşamada yoğun bakım yataklarının artırılması, şehir hastanelerinin devreye girmesi ve hızlı test uygulamaları sağlık altyapısının dayanıklılığını göstermiştir (Sağlık Bakanlığı, 2020). Bununla birlikte, vaka sayılarındaki ani artışlar sağlık çalışanları üzerinde ciddi baskı yaratmış, tükenmişlik sendromu ve iş gücü kayıpları gündeme gelmiştir (Türk Tabipleri Birliği, 2021).

Pandemi sürecinde şeffaflık tartışmaları da öne çıkmıştır. Günlük vaka ve ölüm verilerinin açıklanma biçimi, kamuoyunda güven sorunlarına yol açmış; bu durum kriz yönetiminin toplumsal boyutunu etkilemiştir (Kaya, 2021). Öte yandan, aşılama kampanyalarının hızlı başlaması ve geniş kitlelere ulaşması, Türkiye'nin sağlık sisteminde güçlü bir yön olarak değerlendirilmiştir.
Pandemi sonrası dönemde dijital sağlık uygulamaları ve tele-tıp hizmetleri daha fazla önem kazanmıştır. Bu süreç, sağlık sisteminde kalıcı bir dönüşümün işaretlerini vermekte; gelecekte daha güçlü kriz yönetimi mekanizmaları ve insan kaynağı yatırımlarının gerekliliğini ortaya koymaktadır (OECD, 2021).
Sonuç olarak, Türkiye'de sağlık sistemi pandemi sürecinde hem güçlü yönlerini (altyapı, aşılama kapasitesi) hem de zayıf noktalarını (şeffaflık, insan kaynağı yükü) ortaya koymuş; bu deneyim, gelecekteki sağlık krizlerine hazırlık açısından önemli dersler sunmuştur.

4. Türkiye'de Ekonomik Etkiler

COVID-19 pandemisi, Türkiye ekonomisinde hem kısa vadeli şoklara hem de uzun vadeli yapısal sorunların görünür hale gelmesine yol açmıştır. İlk aşamada küresel tedarik zincirlerindeki kırılmalar ve iç talepteki daralma, sanayi ve hizmet sektörlerini doğrudan etkilemiştir. Özellikle turizm, ulaşım ve konaklama sektörlerinde ciddi gelir kayıpları yaşanmıştır (TÜİK, 2021).
İş gücü piyasasında da belirgin etkiler görülmüştür. TÜİK verilerine göre, 2020 yılında işsizlik oranı %13'ün üzerine çıkarken, genç işsizlik oranı %25 seviyelerine ulaşmıştır. Bu durum, pandeminin özellikle genç nüfus üzerinde ağır bir baskı yarattığını göstermektedir. Aynı dönemde enflasyonist baskılar artmış, gıda fiyatlarındaki yükseliş dar gelirli kesimleri daha fazla etkilemiştir (Dünya Bankası, 2021).
Devlet politikaları, ekonomik çöküşü sınırlamak amacıyla devreye alınmıştır. Kısa çalışma ödeneği, nakdi destekler ve kredi paketleri, iş gücü piyasasında ve üretimde geçici bir rahatlama sağlamıştır. Ancak bu politikaların uzun vadede mali yük oluşturduğu ve yapısal reform ihtiyacını ortadan kaldırmadığı literatürde vurgulanmaktadır (OECD, 2021).
Sektörel düzeyde farklılaşmalar dikkat çekmiştir. Turizm ve hizmet sektörleri daralırken, e-ticaret ve dijital hizmetler pandemi sürecinde hızlı bir büyüme göstermiştir. Özellikle online alışveriş platformları ve dijital ödeme sistemleri, tüketici davranışlarının kalıcı biçimde değiştiğini ortaya koymaktadır (Erdem, 2021).
Türkiye'nin ekonomik performansı, 2020'nin ikinci çeyreğinde %9,9 oranında küçülmüş; ancak yılın son çeyreğinde toparlanma eğilimine girmiştir (Dünya Bankası, 2021). Bu toparlanmada devletin mali teşvikleri ve kredi genişlemesi etkili olmuştur. Yine de, pandemi sonrası dönemde yüksek enflasyon ve döviz kuru dalgalanmaları, ekonomik kırılganlıkların devam ettiğini göstermektedir.
Sonuç olarak pandemi, Türkiye ekonomisinde kırılganlıkları görünür hale getirmiş; aynı zamanda dijitalleşme ve iç pazara yönelim gibi yeni fırsat alanları yaratmıştır. Kriz yönetimi kapsamında uygulanan politikalar kısa vadede etkili olsa da, uzun vadede sürdürülebilir büyüme için yapısal reformların gerekliliği ortaya çıkmıştır.

5. Türkiye'de Sosyal ve Kültürel Etkiler

COVID-19 pandemisi, Türkiye'de toplumsal yaşamı ve kültürel alışkanlıkları derinden etkilemiştir. En belirgin dönüşüm eğitim alanında yaşanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı

verilerine göre, uzaktan eğitim uygulamaları geniş kitlelere ulaşsa da dijital altyapı eksiklikleri ve sosyo-ekonomik farklılıklar nedeniyle fırsat eşitsizlikleri artmıştır (MEB, 2021).
Toplumsal yaşamda sosyal izolasyon, yalnızlık ve psikolojik sorunları beraberinde getirmiştir. Psikiyatri Derneği'nin raporlarına göre, pandemi sürecinde depresyon ve kaygı bozuklukları vakalarında artış gözlenmiştir. Bu durum, sağlık krizinin aynı zamanda bir toplumsal ruh sağlığı krizine dönüştüğünü göstermektedir (TTB, 2021).
Kültürel açıdan ise dijitalleşme öne çıkmıştır. Sanat etkinlikleri, konserler ve konferanslar çevrimiçi ortama taşınmış; dijital kültürün yaygınlaşması yeni iletişim biçimlerini doğurmuştur. Özellikle sosyal medya, hem bilgi paylaşımı hem de toplumsal dayanışma için önemli bir araç haline gelmiştir (OECD, 2021).
Pandemi aynı zamanda aile içi ilişkilerde ve toplumsal dayanışma biçimlerinde değişim yaratmıştır. Evde geçirilen sürenin artması, aile bağlarını güçlendirmiş; ancak aynı zamanda ev içi şiddet vakalarında da artışa yol açmıştır (UN Women, 2021).
Sonuç olarak, pandemi Türkiye'de sosyal ve kültürel yaşamda kalıcı etkiler bırakmış; eğitimde dijitalleşme, toplumsal ruh sağlığı sorunları ve kültürel etkinliklerin çevrimiçi ortama taşınması bu dönüşümün en belirgin göstergeleri olmuştur.

6. Türkiye'de Siyasal ve Yönetsel Boyut

COVID-19 pandemisi, Türkiye'de siyasal ve yönetsel mekanizmaları doğrudan etkilemiş, kriz yönetimi açısından önemli tartışmalara yol açmıştır. Bu süreçte merkeziyetçi karar alma mekanizmaları öne çıkmış, şeffaflık ve toplumsal güven konuları gündeme gelmiş, ayrıca uluslararası ilişkilerde sağlık diplomasisi dikkat çekmiştir. Pandemi, yalnızca sağlık ve ekonomi alanında değil, aynı zamanda yönetişim biçimlerinde de kalıcı etkiler bırakmıştır.

6.1 Kriz Yönetimi ve Merkeziyetçilik

COVID-19 pandemisi, Türkiye'de kriz yönetiminde merkeziyetçi yapının belirginleşmesine yol açmıştır. Karar alma süreçleri büyük ölçüde merkezi otorite tarafından yürütülmüş; Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nın yayımladığı genelgeler, tüm ülke çapında standart uygulamaları beraberinde getirmiştir. Bu durum, hızlı koordinasyon ve tek seslilik açısından avantaj sağlamış; özellikle sokağa çıkma yasakları, maske zorunluluğu ve seyahat kısıtlamaları gibi tedbirlerin eş zamanlı uygulanmasına imkân tanımıştır (Sağlık Bakanlığı, 2020).
Ancak merkeziyetçi yaklaşımın sınırlılıkları da dikkat çekmiştir. Yerel yönetimlerin, özellikle büyükşehir belediyelerinin, kendi kaynaklarıyla geliştirmek istedikleri sosyal destek programları zaman zaman merkezi otoriteyle çatışmıştır. Bu durum, kriz yönetiminde yerel ihtiyaçların yeterince dikkate alınmadığı yönünde eleştirilere yol açmıştır (Kaya, 2021).
Merkeziyetçi kriz yönetimi, aynı zamanda demokratik katılım mekanizmalarının zayıflamasına neden olmuştur. Kararların hızlı alınması, şeffaflık ve toplumsal güven açısından tartışmalara yol açmış; özellikle vaka ve ölüm verilerinin açıklanma biçimi kamuoyunda güven sorunlarını artırmıştır (TTB, 2021).
Bununla birlikte, merkeziyetçi yapı sayesinde sağlık altyapısının hızlı biçimde mobilize edilmesi, şehir hastanelerinin etkin kullanımı ve aşılama kampanyalarının koordineli yürütülmesi Türkiye'nin güçlü yönleri arasında gösterilmektedir (OECD, 2021).
Kısacası, Pandemi sürecinde alınan kararlar büyük ölçüde merkezi otorite tarafından belirlenmiş, yerel yönetimlerin rolü sınırlı kalmıştır. Bu durum, hızlı karar alma açısından avantaj sağlasa da, yerel ihtiyaçların yeterince dikkate alınmaması eleştirilmiştir (Kaya, 2021).

6.2 Toplumsal Güven ve Şeffaflık

Pandemi sürecinde toplumsal güven ve şeffaflık, kriz yönetiminin en kritik boyutlarından biri olmuştur. Türkiye'de sağlık verilerinin açıklanma biçimi, kamuoyunda tartışmalara yol açmış; vaka ve ölüm sayılarına ilişkin farklı değerlendirmeler toplumda güven sorunlarını artırmıştır (Türk Tabipleri Birliği, 2021). Özellikle ilk dönemlerde günlük verilerin sınırlı biçimde paylaşılması, şeffaflık eksikliği eleştirilerini beraberinde getirmiştir.
Toplumsal güvenin zedelenmesi, alınan tedbirlerin uygulanabilirliğini doğrudan etkilemiştir. Maske, mesafe ve hijyen kurallarına uyum düzeyi, toplumun devlet politikalarına duyduğu güvenle yakından ilişkili olmuştur. Güven eksikliği, bazı kesimlerde tedbirlere karşı direnç yaratmış ve kriz yönetiminin etkinliğini azaltmıştır (Kaya, 2021).
Buna karşın, aşılama kampanyalarının hızlı başlaması ve geniş kitlelere ulaşması, devletin kriz yönetiminde güçlü bir yön olarak değerlendirilmiştir. Sağlık Bakanlığı'nın koordineli aşılama programı, toplumda güvenin yeniden tesis edilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca, sosyal destek paketleri ve kamu kurumlarının dayanışma kampanyaları, devletin kriz döneminde topluma sahip çıkma iradesini göstermiştir (OECD, 2021).
Sonuç olarak, pandemi sürecinde şeffaflık eksiklikleri toplumsal güveni zayıflatmış; ancak aşılama ve sosyal destek politikaları bu güveni kısmen yeniden güçlendirmiştir. Bu deneyim, gelecekte kriz yönetiminde şeffaf iletişim ve güven odaklı politikaların önemini ortaya koymaktadır.
Buna istinaden sonuç olarak, sağlık verilerinin açıklanma biçimi, kamuoyunda güven sorunlarına yol açmıştır. Türk Tabipleri Birliği (2021), vaka ve ölüm sayılarına ilişkin şeffaflık eksikliğinin toplumda güvensizlik yarattığını belirtmiştir. Buna karşın, aşılama kampanyalarının hızlı başlaması devletin kriz yönetiminde güçlü bir yön olarak değerlendirilmiştir.

6.3 Uluslararası İlişkiler ve Sağlık Diplomasisi

COVID-19 pandemisi, uluslararası ilişkilerde sağlık diplomasisinin önemini artırmış ve Türkiye'nin dış politika araçları arasında yeni bir boyut kazandırmıştır. Türkiye, pandemi sürecinde birçok ülkeye tıbbi yardım göndermiş; maske, solunum cihazı ve ilaç desteği sağlayarak küresel dayanışma mesajı vermiştir (OECD, 2021). Bu yardımlar, Türkiye'nin uluslararası görünürlüğünü artırmış ve yumuşak güç unsurlarını öne çıkarmıştır.
Sağlık diplomasisi, Türkiye'nin özellikle Balkanlar, Afrika ve Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerinde olumlu bir etki yaratmıştır. Bu süreçte Türkiye, hem insani yardım kapasitesini hem de sağlık altyapısındaki gücünü dış politikada bir araç olarak kullanmıştır. Ancak iç politikada, kaynakların önceliklendirilmesi tartışma konusu olmuş; bazı çevreler, yurtiçinde ihtiyaçlar sürerken dış yardımların öncelikli olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir (Kaya, 2021).
Pandemi aynı zamanda uluslararası örgütlerle ilişkileri de etkilemiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve OECD gibi kurumlarla yürütülen işbirlikleri, Türkiye'nin küresel sağlık politikalarına daha aktif katılımını sağlamıştır. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası alanda kriz yönetiminde daha etkin bir aktör olma isteğini göstermektedir.
Özetlersek konuyu, Pandemi sürecinde sağlık diplomasisi Türkiye'nin dış politikasında hem bir fırsat hem de bir tartışma alanı yaratmıştır. Uluslararası yardımlar, Türkiye'nin yumuşak gücünü artırırken; iç politikada kaynak yönetimi ve önceliklendirme konuları yeni bir gündem oluşturmuştur. Pandemi, Türkiye'de siyasal ve yönetsel boyutta hem merkeziyetçi kriz

yönetiminin avantajlarını hem de şeffaflık ve katılımcılık eksikliklerini ortaya koymuştur. Bu deneyim, gelecekte daha kapsayıcı ve güven odaklı yönetim mekanizmalarının gerekliliğini göstermektedir.

6.4 Hukuki ve İdari Düzenlemeler

COVID-19 pandemisi, Türkiye'de hukuki ve idari düzenlemelerin sınırlarını yeniden gündeme getirmiştir. Kriz sürecinde alınan tedbirler, temel hak ve özgürlükler bağlamında tartışmalara yol açmıştır. Sokağa çıkma yasakları, şehirler arası seyahat kısıtlamaları, iş yerlerinin kapatılması ve kamusal alanlarda getirilen sınırlamalar, olağanüstü dönemlerde devletin yetki kullanımını öne çıkarmıştır (Erdem, 2021).
Bu düzenlemeler, halk sağlığını koruma amacı taşırken aynı zamanda bireysel özgürlüklerin sınırlandırılması nedeniyle hukuki açıdan eleştirilmiştir. Özellikle Anayasa'da güvence altına alınan seyahat özgürlüğü, çalışma hakkı ve toplumsal katılım gibi hakların geçici olarak askıya alınması, hukukçular arasında "olağanüstü hal benzeri uygulamalar" tartışmasını doğurmuştur (Kaya, 2021).
İdari açıdan ise pandemi sürecinde hızlı karar alma mekanizmaları öne çıkmıştır. İçişleri Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'nın yayımladığı genelgeler, tüm ülke çapında standart uygulamaları beraberinde getirmiştir. Bu durum, koordinasyonu kolaylaştırmış ancak yerel yönetimlerin esnek karar alma kapasitesini sınırlamıştır. Belediyelerin sosyal destek programları ve yerel uygulamaları, merkezi otoriteyle zaman zaman çatışmıştır (TTB, 2021).
Pandemi sonrası dönemde hukuki ve idari düzenlemeler, kriz yönetiminde daha dengeli bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymuştur. Hem halk sağlığını koruyan hem de temel hak ve özgürlükleri gözeten esnek mekanizmaların geliştirilmesi, gelecekte benzer krizlerde daha etkin bir yönetim için zorunlu görülmektedir (OECD, 2021).

7. Uzun Vadeli Etkiler

8.

COVID-19 pandemisi, Türkiye'de yalnızca kısa vadeli krizlere değil, uzun vadeli yapısal dönüşümlere de yol açmıştır. Sağlık, ekonomi, toplum ve yönetişim alanlarında kalıcı etkiler gözlenmekte; bu etkiler gelecekteki krizlere karşı hazırlık düzeyini belirleyecek niteliktedir.

7.1 Sağlık Sisteminde Kalıcı Dönüşüm

Pandemi, sağlık altyapısının güçlendirilmesi ve insan kaynağı kapasitesinin artırılmasının zorunlu olduğunu göstermiştir. Tele-tıp, dijital sağlık uygulamaları ve erken uyarı sistemleri kalıcı hale gelmiş; sağlık hizmetlerinde dijitalleşme hızlanmıştır. Ayrıca, kriz dönemlerinde şeffaf veri paylaşımı ve halk sağlığı iletişiminin önemine dair yeni bir farkındalık oluşmuştur. Bu durum, gelecekte sağlık sisteminin yalnızca tedaviye değil, önleyici ve proaktif yaklaşımlara da odaklanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

7.2 Ekonomide Dijitalleşme ve Reform İhtiyacı

E-ticaret, dijital ödeme sistemleri ve uzaktan çalışma kültürü pandemi sonrası dönemde kalıcı hale gelmiştir. Ancak yüksek enflasyon, döviz dalgalanmaları ve işsizlik sorunları, yapısal reformların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Pandemi, Türkiye ekonomisinin kırılganlıklarını görünür kılarken aynı zamanda dijitalleşme ve iç pazara yönelim gibi yeni fırsat alanları

yaratmıştır. Uzun vadede, üretim ve tedarik zincirlerinin çeşitlendirilmesi, ekonomik dayanıklılığın artırılması için kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

7.3 Toplumsal ve Kültürel Değişim

Uzaktan eğitim ve dijital kültür, toplumsal yaşamın yeni normları haline gelmiştir. Sosyal medya, hem bilgi paylaşımı hem de dayanışma için daha merkezi bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte, dijital eşitsizlikler ve ruh sağlığı sorunları uzun vadeli sosyal politikaların önemini artırmıştır. Aile içi ilişkilerde değişim, dayanışma biçimlerinde dönüşüm ve kültürel etkinliklerin çevrimiçi ortama taşınması kalıcı sonuçlar doğurmuştur. Pandemi, toplumda dayanışma kültürünü güçlendirirken aynı zamanda bireysel yalnızlık ve psikolojik kırılganlıkları da artırmıştır.

7.4 Yönetişim ve Kriz Yönetimi

Pandemi, merkeziyetçi kriz yönetiminin avantajlarını ve sınırlılıklarını ortaya koymuştur. Gelecekte daha şeffaf, katılımcı ve güven odaklı yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Hukuki açıdan ise olağanüstü dönemlerde hak ve özgürlük dengesi üzerine yeni tartışmalar gündeme gelmiş; kriz yönetiminde esnek ve dengeli düzenlemelerin önemi vurgulanmıştır. Uzun vadede, devletin krizlere karşı kurumsal kapasitesini artırması ve yerel yönetimlerle daha uyumlu bir işbirliği geliştirmesi gerekmektedir.
Özet olarak; Pandemi, Türkiye'de uzun vadeli olarak sağlık sisteminde dijitalleşme, ekonomide yapısal reform ihtiyacı, toplumsal yaşamda kültürel dönüşüm ve yönetişimde şeffaflık gerekliliği gibi kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu deneyim, gelecekte benzer krizlere karşı daha dayanıklı bir toplum ve devlet yapısı oluşturmanın önemini göstermektedir.

7.5 Uluslararası Konumlanma ve Küresel İşbirliği

Pandemi, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde sağlık diplomasisini öne çıkarmış ve küresel dayanışma mekanizmalarının önemini göstermiştir. Uzun vadede, Türkiye'nin uluslararası örgütlerle daha güçlü işbirliği geliştirmesi ve küresel sağlık politikalarında aktif rol üstlenmesi beklenmektedir. Bu durum, hem dış politikada yumuşak güç unsurlarını artıracak hem de ülkenin krizlere karşı küresel ölçekte daha dayanıklı hale gelmesini sağlayacaktır.
Sonuç: Pandemi, Türkiye'de uzun vadeli olarak sağlık sisteminde dijitalleşme, ekonomide yapısal reform ihtiyacı, toplumsal yaşamda kültürel dönüşüm, yönetişimde şeffaflık gerekliliği ve uluslararası işbirliği gibi kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu deneyim, gelecekte benzer krizlere karşı daha dayanıklı bir toplum ve devlet yapısı oluşturmanın önemini göstermektedir.

8. Genel Sonuç ve Değerlendirme

COVID-19 pandemisi, Türkiye'de sağlık, ekonomi, toplum ve yönetişim alanlarında derin ve çok boyutlu etkiler bırakmıştır. Kriz, yalnızca mevcut sistemlerin sınırlarını ortaya koymakla kalmamış; aynı zamanda geleceğe yönelik yapısal dönüşüm ihtiyacını da görünür hale getirmiştir.
Sağlık sisteminde altyapı kapasitesinin artırılması, dijitalleşmenin hızlanması ve insan kaynağına yönelik yatırımların önemi ortaya çıkmıştır. Ekonomide ise kırılganlıkların belirginleşmesi, dijitalleşmenin kalıcı hale gelmesi ve yapısal reform ihtiyacının ertelenemez bir gereklilik olduğu anlaşılmıştır. Toplumsal yaşamda dijital kültürün yaygınlaşması,

dayanışma biçimlerinin dönüşmesi ve ruh sağlığı sorunlarının artması, sosyal politikaların uzun vadeli önemini göstermiştir. Siyasal ve yönetsel açıdan ise merkeziyetçi kriz yönetiminin avantajları kadar sınırlılıkları da deneyimlenmiş; şeffaflık, katılımcılık ve hukuki denge konularında yeni tartışma alanları doğmuştur.

Pandemi, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde sağlık diplomasisini öne çıkarmış, küresel dayanışma mekanizmalarının önemini artırmıştır. Bu süreç, ülkenin dış politikada yumuşak güç unsurlarını güçlendirmiş; aynı zamanda iç politikada kaynakların önceliklendirilmesi üzerine tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Genel olarak, COVID-19 pandemisi Türkiye için bir "kriz testi" işlevi görmüş; güçlü yönleri (altyapı kapasitesi, aşılama kampanyaları, dijitalleşme) ile zayıf noktaları (şeffaflık eksikliği, ekonomik kırılganlık, sosyal eşitsizlikler) aynı anda görünür hale gelmiştir. Bu deneyim, gelecekte benzer küresel krizlere karşı daha dayanıklı bir toplum ve devlet yapısı oluşturmanın zorunlu olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Erdem, H. (2021). COVID-19'un Türkiye Ekonomisine Etkileri: Sektörel Bir Analiz. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), 45–62.

Kaya, A. (2021). Pandemi Sürecinde Kriz Yönetimi ve Merkeziyetçilik: Türkiye Örneği. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 9(1), 77–94.

OECD. (2021). The COVID-19 Crisis and Health Systems: Policy Lessons for Turkey. Paris: OECD Publishing.

Sağlık Bakanlığı. (2020). COVID-19 Türkiye Raporu. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları.

Türk Tabipleri Birliği (TTB). (2021). COVID-19 Pandemisinde Sağlık Çalışanlarının Durumu ve Şeffaflık Sorunları. Ankara: TTB Yayınları.

TÜİK. (2021). COVID-19'un Türkiye Ekonomisine Etkileri: İşgücü ve Sektörel Veriler. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Dünya Bankası. (2021). Turkey Economic Monitor: Navigating the Pandemic and Beyond. Washington, DC: World Bank Publications.

UN Women. (2021). COVID-19 ve Türkiye'de Kadınların Durumu: Sosyal ve Ekonomik Etkiler. İstanbul: UN Women Türkiye Ofisi.

Yanık Yalçın, T., Kurtuluş, Y., Özmert, E. H., Kocabıçak, A., Karademir, A., Soydaş, D., Balcı, Z. C., Çelik, M. K., & Durukan, E. (2022). COVID-19 hastalarında uzun dönem komplikasyonlar ve risk faktörleri. Turkish Journal of Clinics and Laboratory, 4(3), 470–475.

Ünüvar, İ., & Aktaş, H. (2020). Dünya'da ve Türkiye'de COVID-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri. Ankara: Gazi Kitabevi.

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

THE RENOWNED ASTRONOMER AND MATHEMATICIAN OF AL-ANDALUS: IBN MU'ÂDH AL-JAYYÂNÎ

ENDÜLÜS'ÜN ÜNLÜ ASTRONOM VE MATEMATİKÇİSİ: İBN MUÂZ EL-CEYYÂNÎ

Assoc. Prof. Dr. Seyfettin KAYA

Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakülte, Tarih Bölüm, Siirt, Türkiye.

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-5992-7766

Özet

XI. yüzyıl Endülüs İslam dünyasının en seçkin bilim insanlarından biridir. Aslen Endülüs'te Jaen (Ceyyân) şehrinden olan İbn Muâz el-Ceyyânî, hem kadı hem de bir bilgindir. Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1079 yılında gözlemlediği güneş tutulması, astronomi tarihindeki yerini almasına ve adının kayıt altına girmesine olanak sağlamıştır. Onun astronomi ve matematik alanındaki bağımsız ve yenilikçi yaklaşımları en çok bilinen yönleridir. Harezmî'nin tablolarını temel esas aldığı *Tabulae Jahen* adlı ünlü eserinde Endülüs'ün koordinatlarına göre güncellenmiş ve dönemin Batı dünyasında bilinmediği sanılan Bîrûnî gibi Doğulu âlimlerin etkilerini taşımaktadır. Özellikle kıble yönünün tayini ve tespiti için geliştirdiği geometrik metotlar, bölgedeki astronomi çalışmalarına yeni bir soluk getirmiştir. Şafak ve gün batımı olaylarını incelediği "*Şafak Üzerine*" (*Liber de crepusculis*) adlı eser, bilim dünyasında büyük bir yankı uyandırmıştır. Güneşin ufkun 18° altındaki konumunu esas alarak trigonometrik hesaplamalar yapmıştır. Bu hesaplamalara göre atmosferin yüksekliğini 52 mil olarak belirlemiştir. Bu sonuç XVI. yüzyılda Tycho Brahe ve Kepler'in çalışmalarına kadar Avrupa'da temel referans kabul edilmiştir. Matematik alanında ise küresel trigonometriyi astronomiden bağımsız bir disiplin olarak ele alan ilk isimlerden biri kabul edilmektedir. Öklid'in oranlar teorisini açıklığa kavuşturma çabası takdire şayandır. Bu çabanın yüzyıllar sonra Isaac Barrow gibi modern matematikçilerle kıyaslanacak düzeyde bir derinliğe sahip olduğu söylenebilir. Eserleri Latince ve İbraniceye çevrilen İbn Muâz Ceyyânî, hem İslam dünyasında hem de Rönesans Avrupası'nda bilimsel düşüncenin gelişimine büyük katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Muâz Ceyyânî, Astronomi, Matematik, Endülüs

Abstract

Ibn Mu'adh al-Jayyânî was one of the most distinguished scientists of the 11th-century Andalusian Islamic world. Originally from Jaen (Ceyyan) in Andalusia, he was both a judge and a scholar. Little is known about his life. However, the solar eclipse he observed in 1079 allowed him to take his place in the history of astronomy and have his name recorded. His independent and innovative approaches in astronomy and mathematics are his best-known

aspects. In his famous work, Tabulae Jahen, which is based on al-Khwarizmi's tables, he updated them according to the coordinates of Andalusia and shows the influences of Eastern scholars such as al-Biruni, who were thought to be unknown in the Western world of the time. In particular, the geometric methods he developed for determining and establishing the direction of the qibla brought a new breath to astronomical studies in the region. His work "On Dawn" (Liber de crepusculis), in which he examined the phenomena of dawn and sunset, created a great stir in the scientific world. He performed trigonometric calculations based on the sun's position 18° below the horizon. According to these calculations, he determined the altitude of the atmosphere to be 52 miles. This result was considered a fundamental reference in Europe until the works of Tycho Brahe and Kepler in the 16th century. In the field of mathematics, he is considered one of the first to treat spherical trigonometry as a discipline independent of astronomy. His efforts to clarify Euclid's theory of ratios are commendable. It can be said that this effort possesses a depth comparable to that of modern mathematicians like Isaac Barrow centuries later. Ibn Mu'adh Jayyânî, whose works were translated into Latin and Hebrew, made a significant contribution to the development of scientific thought both in the Islamic world and in Renaissance Europe.

Keywords: Ibn Mu'adh Jayyânî, Astronomy, Mathematics, Andalusia

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

THE POLYMATH OF AL-ANDALUS: IBN AL-RAQQÂM AND HİS LEGACY İN MEDİEVAL ASTRONOMY

ENDÜLÜS'ÜN ÇOK YÖNLÜ BİLGİNİ: İBNÜ'R-RAKKÂM VE ORTA ÇAĞ ASTRONOMİSİNDEKİ İZLERİ

Assoc. Prof. Dr. Seyfettin KAYA

Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakülte, Tarih Bölüm, Siirt, Türkiye.

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-5992-7766

Özet

Orta Çağ İslam dünyasının çok yönlü bilim insanlarından biri olan İbnü'r-Rakkâm (1250-1315) astronomi başta olmak üzere matematik ve tıp alanlarında tanınmıştır. Murcia (Mursiye) doğan İbnü'r-Rakkâm, yaşamının büyük bir kısmını Kuzey Afrika'da Tunus ve Bicâye gibi merkezlerde geçirmiştir. Nasrî hükümdarı II. Muhammed'in davetiyle Gırnata'ya yerleşmiş ve vefat edene kadar burada yaşamıştır. Özellikle astronomi alanında yaptığı çalışmalar ile adından söz ettirmiştir. İspanya ve Kuzey Afrika'daki gözlemsel verileri sentezlemesi astronomi tarihindeki haklı yerini almasına olanak sağlamıştır. Kaleme aldığı eserlerden sadece üç tanesi günümüze ulaşmıştır. Bu eserlerden ikisi olan *el-Zîcü'l-Şâmil* ve *el-Zîcü'l-Kavîm*'de döneminin karmaşık astronomik tablolarını sadeleştirmiş ve hesaplama hatalarını gidermiştir. Özellikle Gırnata için belirlediği 37° 10′ enlem derecesi, modern ölçümlerle birebir örtüşmektedir. Bu durum onun gözlem yeteneğinin hassasiyetini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Günümüze ulaşan üçüncü önemli eseri ise *Risâle fî ilmi'z-zılâl* adlı kaynaktır. Bu kaynakta Endülüs kökenli güneş saatleri hakkında bilgiler vermektedir. Bu çalışmasında, namaz vakitlerinin belirlenmesi için grafiksel bir yöntem olan "*analemma*" tekniğini Endülüs astronomisine kazandırmıştır. Ayrıca İbnü'r-Rakkâm, sadece bir kuramcı olarak kabul değil; O aynı zamanda etkili bir eğitimci olarak kabul edilmelidir. Tıp, hukuk ve matematik dersleri vermiş ve hükümdar Nasr gibi önemli isimlere hocalık yapmıştır. Bununla birlikte İbnü'l-Hatîb tarafından "*zamanının eşsiz âlimi*" olarak nitelendirilmiştir. İbn Sînâ geleneğini takip ederek ansiklopedik çalışmalar ve fıkıh usulü üzerine eserler kaleme almıştır. Nitekim bu çalışmalarıyla Endülüs'ün son parlak dönemindeki bilimsel canlılığın en önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İbnü'r-Rakkâm, Endülüs, Astronomi, Nasrî Krallığı

Abstract

Ibn al-Raqqâm (1250-1315), one of the most versatile scientists of the medieval Islamic world, was renowned in the fields of astronomy, mathematics, and medicine. Born in Murcia, Ibn al-Raqqâm spent much of his life in North Africa, in centers such as Tunis and Bejaia. He settled in Granada at the invitation of the Nasrid ruler Muhammad II and lived there until his death.

He is particularly known for his work in astronomy. His synthesis of observational data from Spain and North Africa secured his rightful place in the history of astronomy. Only three of his works have survived to the present day. In two of these, *al-Zij al-Shamil* and *al-Zij al-Qawim*, he simplified the complex astronomical tables of his time and corrected calculation errors. In particular, the latitude he determined for Granada, 37° 10′, perfectly matches modern measurements. This is significant in demonstrating the precision of his observational skills. His third important surviving work is the source entitled *Risâle fî ilmi'z-zılâl*. In this source, he provides information about sundials of Andalusian origin. In this work, he introduced the "*analemma*" technique, a graphical method for determining prayer times, to Andalusian astronomy. Furthermore, Ibn al-Raqqâm should be considered not only a theorist but also an influential educator. He taught medicine, law, and mathematics, and was a teacher to important figures such as the ruler Nasr. Moreover, he was described by Ibn al-Khatib as "*the unparalleled scholar of his time*". Following the tradition of Ibn Sina, he wrote encyclopedic works and treatises on the principles of Islamic jurisprudence. Indeed, with these works, he became one of the most important representatives of the scientific vibrancy in the last brilliant period of Andalusia.

Keywords: Ibn al-Raqqâm, Andalusia, Astronomy, Nasrid Kingdom

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

FROM THE CAVE TO THE SHACK: THE TWO FACES OF WAR AND EXILE ON STAGE

MAĞARADAN BARAKAYA: SAHNEDE SAVAŞIN VE SÜRGÜNÜN İKİ YÜZÜ

Assoc. Prof. Dr. Vahdet Yasin AKYÜZ
Ordu University, Faculty of Music and Performing Arts, Department of Theatre
Ordu, Türkiye
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7473-6967

ÖZET

Bu çalışma, Bünyamin Aydemir'in savaş, işgal ve zorunlu yerinden edilme temalarını farklı dramaturjik stratejiler aracılığıyla ele alan iki çağdaş Türk oyunu *Caniler ve Ötekiler* ile *Filistin Battaniyesi*'ni incelemektedir. *Caniler ve Ötekiler*, Orta Doğu'daki savaşı çok sesli bir panorama içinde sunmak üzere epik ve politik tiyatronun anlatım olanaklarından yararlanırken; *Filistin Battaniyesi*, sürgün deneyimini minimal, simgesel öğelere dayalı tek perdelik bir trajediye yoğunlaştırmaktadır. Her iki oyun da açık didaktizmden kaçınmakta; politik eleştirilerini şiirsel dil, metafor ve etik yüzleşme üzerinden kurmaktadır.

Çalışma, iki eserin dramaturjik yapıları, karakter tipolojileri, anlatısal gerilimleri ve simgesel unsurlarını analiz ederek, savaş ve yerinden edilmenin yalnızca tarihsel olgular olarak değil, aynı zamanda ahlâki ve varoluşsal krizler olarak nasıl sahnelendiğine odaklanmaktadır. Direniş, ihanet, yerleşimci sömürgecilik ve şiddet ile mülksüzleştirme koşulları altında insan onurunun aşınması gibi temalar özel bir önemle ele alınmaktadır. Metinlerarasılık, alegorik figürler ve taş, bavul ve battaniye gibi simgesel nesneler aracılığıyla Aydemir, sahne mekânını bir bellek ve tanıklık alanına dönüştürmektedir.

Epik kolektivite ile mahrem trajediyi yan yana getiren bu oyunlar, çağdaş Türk Tiyatrosu'nun estetik karmaşıklığını koruyarak küresel politik meselelerle ilişki kurma kapasitesini ortaya koymaktadır. Çalışma, Aydemir'in eserlerinin performans çalışmaları bağlamında savaş ve sürgün araştırmalarına önemli katkılar sunduğunu; tiyatroyu hem etik bir sorgulama alanı hem de kültürel direnişin bir biçimi olarak konumlandırdığını savunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Politik tiyatro; savaş ve işgal; sürgün ve zorunlu yerinden edilme; Filistin meselesi; simgecilik.

ABSTRACT

This study examines two contemporary Turkish plays by Bünyamin Aydemir *Caniler ve Ötekiler* (*The Villains and the Others)* and *Filistin Battaniyesi* (*The Palestinian Blanket)* which address war, occupation, and forced displacement through distinct dramaturgical strategies. While *Caniler ve Ötekiler* employs the conventions of epic and political theatre to present a polyphonic panorama of war in the Middle East, *Filistin Battaniyesi* condenses the experience of exile into a minimalistic, symbol-driven one-act tragedy. Both plays avoid overt didacticism and instead construct their political critique through poetic language, metaphor, and ethical confrontation.

The study analyzes the dramaturgical structures, character typologies, narrative tensions, and symbolic elements of the two works, focusing on how war and displacement are staged not merely as historical realities but as moral and existential crises. Particular attention is given to themes such as resistance, betrayal, settler colonialism, and the erosion of human dignity under conditions of violence and dispossession. Through intertextual references, allegorical figures, and emblematic objects such as the stone, the suitcase, and the blanket Aydemir transforms the theatrical space into a site of memory and testimony.

By juxtaposing epic collectivity with intimate tragedy, these plays demonstrate the capacity of contemporary Turkish theatre to engage with global political issues while maintaining aesthetic complexity. The study argues that Aydemir's works contribute significantly to war and exile studies within performance scholarship, positioning theatre as both a medium of ethical inquiry and a form of cultural resistance.

Key Words: Political theatre; war and occupation; exile and forced displacement; Palestinian question; symbolism.

GİRİŞ

Savaşın Enkazında İki Hikâye

Bünyamin Aydemir'in kaleme aldığı *Caniler ve Ötekiler* ile *Filistin Battaniyesi*, sahne sanatlarında savaşın enkazı üzerine kurulmuş iki çarpıcı yapıttır. İlki, çok sesli ve politik bir tiyatro örneği olarak savaşın insanlık dışı yüzünü gözler önüne sererken, ikincisi sembolik dokusuyla tek bir trajedi üzerinden Filistin halkının yaşadığı zulmü yüreklere nakşeder. Her iki oyunun da dili, didaktik söylevlerden kaçınarak, sahnenin ruhuna duyarlı ve şiirsel bir tınıya sahiptir. Bu metinler okuru adeta sahnenin ortasına, mağaraya sığınan direnişçilerin veya bir barakada soğuktan titreşen yaşlı bir çiftin yanına çeker. Aydemir'in söz konusu oyunları, Ortadoğu coğrafyasının acı gerçeklerini edebi bir atmosfer içinde sunarken, içerdiği etik sorgulamalarla da izleyiciyi derinden sarsar. Çalışmada bu iki oyunun dramaturjik yapısı, karakterleri, olay kurgusu ve temaları yakından incelenecektir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Caniler ve Ötekiler: Savaşın Ortasında Dramaturji ve Direniş

İki perdeden ve dokuz sahneden oluşan *Caniler ve Ötekiler*, okuru/seyirciyi belirsiz bir Ortadoğu coğrafyasındaki savaşın tam ortasına bırakır. Mekân, "Irak'ta veya Filistin'de; Bağdat'ta ya da Gazze'de sığınak olarak kullanılan bir mağara" olarak tasvir edilir. Bu belirsiz sığınak-mağara, aslında savaşın yıktığı her coğrafyayı temsil eder niteliktedir. Nitekim oyun, Evanjelist ve Siyonist inançların sapkın fanatizminin Orta Doğu'da yol açtığı kaosu ve yıkımı dramatize eder; Irak ve Filistin özelinde, genelde ise tüm bölge insanının maruz kaldığı derin trajediyi sahneye taşır. Daha en başından anti-militarist ve savaş karşıtı tavrını belli eden oyun, bombaların ve silahların gölgesinde filizlenen insan hikâyelerini merkezine alır.

Oyunun açılış sahnesi, sığınağa sığınmış farklı kesimlerden insanların tanıtımıyla başlar. Bir baba, 15'li yaşlardaki otistik oğlu Bilal'le "sessiz sinema" oyunu oynayarak çocuğunu oyalamaya çalışır. Fakat çok geçmeden gök gürültüsünü andıran bir uçak sesi ve ardından gelen şiddetli patlama her şeyi altüst eder: Ağır bombardıman uçakları şehirdeki hastaneyi vurmuştur. Mağaranın karanlığı içinde yankılanan bu patlama, savaşın acımasız gerçeğini soğuk bir rüzgâr

gibi okurun/seyircinin yüzüne vurur. Sarsıntıyla birlikte sahne karanlık ve kaos içinde açılır; taş tozları havada uçuşurken feryatlar ve sirenler adeta okurların/seyircilerin kulaklarında çınlar.

Bu yıkımın ortasında ilk sahnenin diyalogları, savaşı hem kişisel hem de politik düzlemde sorgular. Deneyimli bir adam olan Cafer ile genç direnişçi Esved arasında geçen konuşmada, işgalin gerekçeleri ve "medeniyet" söyleminin ikiyüzlülüğü tartışılır. Esved, çaresizlik ve öfkeyle haykırır: "Bu savaş niye? Topraklarımızdan, evlerimizden ne istiyorlar… Söyle hele. Bu cahil kafam almıyor böyle şeyleri" (Aydemir, 2024). Bu soru, mağaraya sığınmış herkesin zihninde yankılanan müşterek bir feryattır aslında. Cafer ise dünyanın gidişatını çözmeye çalışan bir bilgenin hüznüyle cevap verir: "Özgürlük de, demokrasi de hep kendilerine… Ötekilere değil, kendilerine. Bütün mesele ne biliyor musun? Yemek ve yenmek! Tıpkı hayvanlar gibi. Durmadan yemek ve yenmek istiyorlar… Hepsi bu" (Aydemir, 2024). Bu sözler, işgalci güçlerin açgözlü emperyalizmini hayvanî bir içgüdüyle özdeşleştirir: durmaksızın tüketmek ve ezmek. Tam bu esnada genç Fadile'nin öfke dolu sesi yükselir sığınakta: "Hayır! Boğazlarında kalacak, geberip gidecekler! Geberecekler burada, topraklarımızda!.." (Aydemir, 2024). Bu çığlık, sadece karakterlerin değil, oyunun yüreğindeki savaş karşıtı politikanın da sesidir, zulmün cezasız kalmayacağına dair bir intikam yeminidir adeta.

Aydemir, oyunun tematik dokusunu zenginleştirmek için ustalıkla metinlerarasılık tekniğine başvurur. İlk sahnede Cafer, Esved'le diyaloğunun ortasında Pablo Neruda'nın "Bazı Şeyleri Açıklıyorum" şiirinden dizeler okumaya başlar. Bombalar altında yanan bir şehir imgesini taşıyan bu şiir parçası, sahnedeki duyguyu derinleştirirken, İspanya İç Savaşı'ndan bir sesi Ortadoğu'daki bir sahneye taşır. Benzer şekilde ilerleyen bölümlerde de Mahmud Derviş'in "Defolun" şiirinden mısralar ve Gillo Pontecorvo'nun "Cezayir Bağımsızlık Savaşı" filminden diyaloglar gibi başka eserlerden alıntılar oyun içinde yankılanır. Bu alıntılar, oyunun şiirsel tınısını güçlendirirken izleyiciyi tarihin farklı direniş sahnelerine bağlar; sahnede adeta hem bir belgesel gerçeklik hem de destansı bir anlatı iç içe geçer.

Dramaturjik yapıya bakıldığında, *Caniler ve Ötekiler* klâsik anlamda tek bir başkahraman ya da psikolojik derinliği olan bireysel hikâyeler peşinde koşmaz. Aksine, odağında bir durum ve bu durumun simgelediği hakikat vardır: Emperyalist güçlerin Ortadoğu'da estirdiği vahşetin "fotoğrafı" denilebilecek bir panorama. Sahneler, birbirine kenetlenen epizotlar halinde, işgalin değişik veçhelerini ortaya serer. Yine de oyunda olay örgüsünü taşıyan ve izleyicide merak uyandıran ana eksen, direnişçi lider Ali'nin aranması ve içlerinden birinin ihanet etme ihtimalidir. Bu çatışma her sahnede gerilimi tırmandıran bir gölge gibi sığınağın üzerinde dolaşır.

Karakterler, tipik bir dramatik yapıdan ziyade simgesel işlevleriyle öne çıkarlar. Sığınaktaki toplulukta her biri ayrı bir kesimi temsil eden 17 kişi vardır. Örneğin; felçli yaşlı Adem bütün insanlığı (hatta çağımız insanlığını) temsil ederken, adı "doğu"yu çağrıştıran Asya eski bir şifacı olup şimdi hasta düşmüş Doğu medeniyetinin sembolüdür. Direnişçi Ali Sencer ismiyle hem İslam coğrafyasının her yerinde rastlanan bir kahramanı hem de Pontecorvo'nun filmindeki devrimci Ali'yi akla getirir; soyadı "Sencer" (heybetli komutan) ise bu toprakların öz savunma ruhunu yansıtır. Otistik çocuk Bilal, İslam tarihinin ilk ezan okuyan siyahi müezzinini anımsatır. Finaldeki tiradı bir tür sessiz ezan, bir vicdan çağrısı gibidir. Bilal'in babası Esved (Arapçada "kara") Arap halkını temsil eden bir figürdür; tek kolunu kaybetmiş bir baba olarak oğlunu hayatta tutmak için her şeyi göze alabilecek durumdadır. Gerçekten de

Esved, savaşta tüm ailesini yitirmiş ve hayatta tek tutunacak dalı Bilal olan çaresiz bir babadır. Karısı ve diğer çocukları bombardımanda ölmüş, Bilal ise kimyasal bombaların etkisiyle ağır hasta düşmüştür.

İşte bu noktada oyun, en çetin etik sorulardan biriyle okurunu/seyircisini yüzleştirir: Evlâdının hayatı söz konusu olunca, vatan davâsına ihânet etmek mazur görülebilir mi? Esved'in önüne işgalcilerin yaptığı bir teklifle korkunç bir ikilem gelir. Ali'yi ele verecek olursa, büyük bir para ödülü kazanacak ve belki de bu sayede Bilal'i Amerika'ya götürüp tedavi ettirebilecektir. Öte yandan Ali, sadece Esved'in oğlunu kurtaran kişi değil, tüm vatanın özgürlüğü için savaşan bir liderdir. Esved'in iç dünyasında kopan fırtınayı sahnede hissetmek zor değildir; yüzündeki her çizgi, evlat sevgisiyle vatan sevgisi arasındaki gelgitleri yansıtır. Nitekim bir noktada vicdanının karanlık köşesindeki kararı açık eder ve sığınaktakilere gözyaşlarıyla itiraf eder: "Bu hayatta tek sadık olduğum şey oğlum. Bana kızmayın, nolur!" (Aydemir, 2024). Esved'in ihâneti, savaşın bireylere dayattığı ahlâki çöküntünün ve çaresizliğin doruk noktasıdır. Okur/seyirci bu anı yargılamakta tereddüt eder; böylesine insanî bir motivasyonla yapılan korkunç bir ihânet, izleyicinin vicdanında düğüm olup kalır.

Oyun ilerledikçe gerilim daha da tırmanır. Bir sahnede, sığınağa dünyaca ünlü bir savaş muhabiri, Josep Roger O'Donnell, rehin olarak getirilir. Bu gazeteci karakteri, tarihte Nagazaki'ye atılan atom bombasının ardından oraya giren ilk gazeteci olan Joe O'Donnell'a bir göndermedir; tıpkı onun dünya vicdanını sarsan fotoğrafları gibi, oyundaki O'Donnell da gerçeği dünyaya haykıracak bir vicdanın temsilidir. Ali ve ekibi, gazeteciyi kullanarak sığınaktan tüm dünyaya bir canlı yayın yapmayı başarırlar. Gaz lambasının titrek ışığında kurulan geçici stüdyoda, O'Donnell kameralar karşısında gerçekleri tek tek sıralar: İşgal güçlerinin "özgürlük ve demokrasi" masallarının koca bir yalan, oysa ölümün, kanın ve zulmün tüm çıplaklığıyla gerçek olduğunu dünya kamuoyuna duyurur. Ekran başındaki izleyicilere yalvarırcasına seslenir gazeteci: "Soruyorum, insan kanından beslenen ve kendilerine 'Tanrının kıyametini çağıran evanjelistler' ve siyonistler olarak tanıtan bu barbar, vahşi katil sürüsüne karşı artık 'dur' deme zamanı gelmedi mi?" (Aydemir, 2024). Bu çığlık, oyunun politik izleğinin kalbinde yatan anti-emperyalist isyanın doruk noktasıdır. Sahnede bir an için mutlak bir sessizlik olur; yalnızca uzaktan gelen bombaların uğultusu ve gazetecinin sesinin kulaklardaki çınlaması… İşte o an, tiyatro salonu ile tüm dünya birleşir: Mağaranın içinden yükselen hakikat, dört bir yana dağılan bir çığlığa dönüşür.

Ancak gerçeğin açığa çıkması, işgalcilerin öfkesini üzerlerine çeker. İhânetin ardından sığınağı basan silahlı askerler, grotesk ve mide bulandırıcı tavırlarıyla sahneyi gerilimli bir hesaplaşma alanına dönüştürür. Komutan Martin Netanyahu önderliğindeki bu askerler güruhunun davranışları abartılı bir karikatür gibidir: Küfürlü, küstah ve gülünç derecede kibirlidirler. Hatta beklerken masum Fadile'ye sarkıntılık edip tecavüze yeltenmeleri, Esved'in kalan son onur kırıntılarını da harekete geçirir. Vicdanı ile korkusu arasında gidip gelen Esved, artık dayanamaz ve az önce kendi getirdiği komutanın üzerine atılarak onu durdurmaya çalışır. Ne var ki bu eylem onun sonu olur, "pis hain!" diye haykıran komutan, Esved'i oracıkta vurup öldürür. Bu trajik an, ihanetin bedelinin hem kişisel hem toplumsal düzlemde ne denli ağır olduğunu gösterir. Esved, evlâdı uğruna vatanına ihanet etmiş; ama sonunda hem onurunu korumak için canından olmuş hem de oğlunu yine koruyamamıştır. Okurun/seyircinin yüreğinde buruk bir ağırlık bırakan bu ölüm, savaşın ahlâki ikilemlerinin çözümsüzlüğüne işaret eder.

Oyun, finale doğru bir kurtuluş ve felaket sarmalında ilerler. Ali, tam esir düşecekken son bir hamleyle dışarıdaki düşman askerlerini etkisiz hale getirip geri döner; gazetecinin de cesur yardımıyla komutanı alt etmeyi başarırlar. Bir an için sığınaktaki mazlumlar lehine kaderin döndüğü hissedilir. Ne var ki bu zafer anı kısacık sürer, çünkü düşman takviye kuvvetlerinin geldiği haberi ulaşır. Kaçış imkânsızdır: Sığınak çemberine alınmıştır ve içeridekileri ya esaret ya ölüm beklemektedir. Aydemir burada epik anlatımdan trajedi tonuna ustaca geçer. Direnişçiler, kaderlerini kabullenmişçesine son mermilerine kadar çarpışır ve birer birer toprağa düşerler. Silah sesleri arasında, sığınak duvarları çatırdarken, sahne adeta bir son direniş destanına dönüşür.

Perde kapandığında geriye neredeyse kimse kalmaz. Mağara artık harabeye dönmüş, yerle bir edilmiştir. Sadece felçli yaşlı Adem, hasta Asya ve küçük Bilal sağ kalmıştır fakat onların sağ kalması, yaşadıkları felaketin büyüklüğünü daha da yürek burkan bir hale getirir: Sığınak yerle bir olmuş, talan edilmiş ve sadece canlı olarak yatalak iki yaşlı kişi (Adem ve Asya) ile otistik bir çocuk kalmıştır. Sağlam ve sağlıklı kimse yoktur. Bu görüntü, Ortadoğu'nun son yüzyıldaki halinin bir fotografik yansıması gibidir; savaş sonunda geriye kalan, koca bir enkaz ve acıdır.

Oyunun final sahnesi ise, bir ağıt kadar dokunaklı ve aynı zamanda başkaldırı kadar çetin bir sahnedir. Otistik Bilal, babasının getirdiği oyuncak ata (ya da küçük bisikletine) biner ve etrafında ölenlerin hatıralarıyla dolu bir tiradı dillendirir. Annesinin ona öğrettiği efsaneyi hatırlar: Kabe'yi yıkmaya gelen zalim Ebrehe ordusunu, küçücük ebabil kuşlarının attığı taşların yenilgiye uğrattığını… Elinde, annesinin kendisine verdiği "o taş" vardır. Bilal, annesinin sözlerini tekrarlar: "Ebrehe o gün yenildi ama bugün hâlâ yaşıyor… Onlar kurşun atarken sen taş at, çünkü bu taş senin kurtarıcın olacak" (Aydemir, 2024). Bilal, bisikletinin üzerinde tıpkı bir ebabil kuşu misali taş atma hareketi yapmaya başlar; kurşunlara karşı taş, zalime karşı mazlumun çığlığı… Bu imgede taş, kanlı bir cinayet aracı değil, "aşağılık zorbalara karşı yöneltilen bir onur aparatı" olarak yüceltilir. Küçücük bir çocuğun elindeki taş, sahnenin ortasında bir adâlet terazisine dönüşür sanki.

Tam o sırada Bilal'in dikkati, sığınakta durup durup herkesin merakını cezbeden esrarengiz bir bavula yönelir. Bu, Fadile'nin sığınağa gelirken yanına aldığı bavuldur; kimselere göstermediği, açılmasına izin vermediği bir emanettir. Bilal bavulu açtığında önce içinden bir hançer çıkar; kabzasında Fadile'nin yıllar önce kaybolan nişanlısının adı yazılıdır: Selahattin. Ardından Bilal bavuldan bembeyaz bir gelinlik çıkarır ve loş ışıkta usulca havaya kaldırır. Bu, Fadile'nin düğününde giymeyi hayal ettiği gelinliktir; ancak düğün asla gerçekleşmemiş, Fadile nişanlısını yedi yıl önce zalimlere kurban vermiştir. Gelinliğin görüldüğü o an, sanki donmuş zaman çözülür: Savaşın paramparça ettiği hayatların tamamlanmamış hikâyeleri bir bir zihinlere üşüşür. Gelinlik, sahnede sadece bir gelinlik değildir artık; "tamamlanmamış yaşamların, yarım kalmış hayallerin metaforudur". Ekmek ya da su yerine, bir genç kadının umudu olarak yanına aldığı bu gelinlik, savaşın insanların en mahrem düşlerini bile nasıl gasp ettiğinin simgesine dönüşür.

Caniler ve Ötekiler, içerdiği bütün bu unsurlarla, izleyiciyi hem duygusal hem düşünsel bir yolculuğa çıkarır. Dramatik çatışma bir yandan Doğu ile Batı arasında gibi görünse de aslında çok daha nettir: Bir yanda Irak ve Filistin'de somutlaşan mazlum Orta Doğu halkları, öte yanda Evanjelist-Siyonist ideolojiye dayanan saldırgan barbarlık. Ali ve Komutan Martin Netanyahu arasındaki hesaplaşma, iyilik ile kötülüğün, mazlum ile zalimin evrensel mücadelesini sahneye taşır. Bu oyunda zafer belki sahnede kazanılmaz; ama sanatın tanıklığı aracılığıyla gerçek, tüm çıplaklığıyla ortaya konur. Aydemir, sahneyi bir kürsü gibi kullanmadan, didaktizme düşmeden

savaşın anlamsızlığını, insanın insanı sömürdüğü düzenin çürümüşlüğünü gözler önüne serer. Savaş karşıtı politik izleği, hem karakterlerin repliklerinde hem de oyunun atmosferinde ilmek ilmek dokunmuştur. Her bomba sesi, her feryat, izleyicinin hafızasına "bir daha asla" dedirten bir iz bırakır.

Filistin Battaniyesi: Sürgünün Sembolik Trajedisi

Bünyamin Aydemir'in diğer eseri *Filistin Battaniyesi*, ilk oyunun epik ve kalabalık yapısının aksine, kısa ve sade bir oyundur. Lakin sadeliği aldatıcıdır: Bu tek perdelik oyun, sembollerle örülü sarsıcı bir trajedi barındırır. Sahnede terk edilmiş, köhne bir baraka, dışarıda kar fırtınası, tipi uğultusu, uzaklardan gelen kurt ulumaları ve köpek havlamaları ile boğuk bir gece atmosferi kurulmuştur. Ay ışığı buzlu camdan içeri süzülürken, içerde yaşlı bir karı koca – Ömer ile Gülsüm – duvara yaslanmış halde, tek bir battaniyeye sarılı olarak oturmaktadırlar. Yüzlerindeki çizgiler, yaşadıkları acıların haritası gibidir; gözleri donuk fakat içten içe manalı bakışlarla parıldar. Üşümüş ellerini birbirine kenetleyen bu çiftin, sanki bir heykel gibi duruşundan, halinden daha ilk anda çok şey yaşadıkları anlaşılır. Bu baraka onlar için sadece fırtınadan korunacak bir sığınak değil, aynı zamanda hayatlarının son durağı olabilir.

Ömer ve Gülsüm, üç gündür yollardadır. Aslen bir zamanlar güzel Hayfa şehrinde yaşamışlar; 1948'deki Nekbe döneminde oradan koparılıp Gazze'ye sürgün edilmişlerdir. Şimdi ise aradan yıllar geçtikten sonra Gazze'deki evleri ellerinden alınmış, oradan da zorla çıkarılmışlardır. Hayatlarında ikinci kez mülteci durumuna düşen bu insanlar, kendileri gibi yüzlercesiyle birlikte otobüslere bindirilerek Lübnan sınırında bir mülteci kampına gönderilmek üzeredir. Ne var ki yolda, sırf "pis koktukları" gerekçesiyle askerler tarafından otobüsten indirilip yürümeye terk edilmişler; kar ve tipiye rağmen, kendilerine tarif edilen yolu bulmaya çalışmaktadırlar. İki gündür bu metruk barakada tipi dinene dek beklemekte, hem dinlenip ısınmaya hem de belki kaybettikleri oğullarının gelmesini umut etmektedirler. Bu yaşlı çiftin içler acısı hikâyesi, aslında Filistin halkının nesiller boyu süren sürgün hikâyesinin küçük bir aynasıdır.

Oyun, Ömer ile Gülsüm'ün birbirlerine destek olmaya çalıştıkları duygusal bir sahneyle başlar. Ömer, Gülsüm'ün ellerini ovarak ısıtmaya çalışır; Gülsüm acıyla inleyince özür diler: "Ahh, özür dilerim, sıktığımın farkında değilim. Isıtmak istemiştim sadece." Gülsüm gülümseyerek karşılık verir: "Biliyorum, üzülme… yalnızca… Yo, yo bırakma elimi." (Aydemir, 2024). Bu kısa repliker, aralarındaki derin sevgiyi ve birbirlerine tutunma çabasını sıcak bir şiirsellikle ortaya koyar. Battaniye, bu sahnede adeta üçüncü bir karakter gibidir; onları sarıp sarmalayarak hayatta tutan son sıcaklıktır. Gülsüm, titreyen bir sesle fısıldar: "Şu battaniyeyi de iyi ki bulmuşuz. Yoksa donardık." Ömer başını sallayıp şükreder: "Allah yüzümüze baktı." (Aydemir, 2024). Onların kaderine terk edildiği bu soğuk dünyada, buldukları eski bir battaniye bile Tanrı'nın bir lütfu gibidir.

Fırtınanın uğultusu içinde aniden kapı hızla çalınır. İçeri, soğuktan neredeyse donmak üzere olan bir yabancı düşe kalka girer. Bu genç adamın adı Şimon'dur. Şimon, tipi ve kurtlar yüzünden ölmek üzereyken barakanın ışığını görüp can havliyle oraya sığınmıştır. Ömer ve Gülsüm, hiç tereddüt etmeden bu yabancıyı içeri buyur ederler. Ömer hemen elindeki küçük gaz lambasını adama yaklaştırıp ısınmasına yardım eder; Gülsüm, ne varsa ellerinde, son kalan yiyeceklerini, yani iki paket bisküvinin bir paketini Şimon'a uzatır. Onların insaniyetini, misafirperverlikleri okurun/seyircinin içini ısıtır; zira bu zorlu şartlarda tanımadıkları birine kucak açmaları büyük bir erdemdir. Şimon ise başlangıçta şaşkın ve minnettar görünür. Üşüyen bedeni battaniyenin altına girdikçe kendine gelir, karnı doydukça yüzüne renk gelir. Hatta

minnet duygusuyla başını eğer ve dua eder: "Tanrım, iyi bir uykudan uyanıp büyümeme ve yaşamı öğrenmeme yardım ettiğin için sana teşekkür ederim. Size de teşekkür ederim" (Aydemir, 2024) der içtenlikle. Bu sözler, genç adamın kurtuluş sevincini ve ev sahiplerine şükranını ifade eder gibidir.

Barakanın içinde üç kişi, tek bir battaniyeye sarılı halde bir süre sohbet etmeye koyulur. Ömer, Şimon'a nereden gelip nereye gittiğini sorar merakla. Şimon biraz çekingen ama gururla, "Uzak diyarlardan. Avrupa'dan… İngiltere'den. Polonya asıllıyım ama." diye kendini tanıtır (Aydemir, 2024). Ömer ve Gülsüm bu yabancının nerede yol aldığını öğrenince irkilirler. Şimon, sakin bir sesle "Hayfa'ya gidiyorum…" deyince Gülsüm'ün gözleri ışıldar: "Hayfa'ya mı? Güzel Hayfa'ya mı?" (Aydemir, 2024) diye heyecanla sorar. Onların terk etmek zorunda kaldıkları memleketlerine bu gencin gidiyor olması yüreklerinde bir sızı uyandırır. Şimon ise bu coşkulu tepkiye aynı heyecanla karşılık vermez. Omuz silkerek, "Güzel mi çirkin mi gidip göreceğiz artık. Bakalım, oraya yerleşeceğim" (Aydemir, 2024) der umursamazca. Bu cümleyle birlikte, Şimon'un aslında bir yerleşimci olduğunu sezilmeye başlanır. Devamında konuşurken açıklar: "Atalarımızın yurduymuş. Yeni öğrendim. Davet ettiler, tamam dedim. Evim, arazilerim, işim, hepsi hazırmış. Artık orada yaşayacağız." (Aydemir, 2024). Gülsüm ve Ömer, bu sözleri duyunca adeta taş kesilirler. Şimon, yüzlerce aileyle birlikte Filistin'e, yani onların yurduna, "davet üzerine" gidip yerleşecekmiş! Bir çırpıda söylediği bu cümlelerle, dışarıdaki fırtınadan daha soğuk bir gerçek belirir sahnede: Onların hayatları pahasına korumaya çalıştıkları toprakları, bir başkasına vadedilmiştir bile.

Yaşlı çift hüzünle kendi sürgün hikâyelerini anlatmaya başlayınca, Şimon'un tavırlarında belli belirsiz bir duyarsızlık peyda olur. Ömer, otobüste başlarına gelen insanlık dışı muameleyi, üçüncü günlerine girdiklerini ve bir mülteci kampına doğru sürüldüklerini anlatır. Gülsüm gözyaşlarını tutamayarak "Oralara sürgün edildik" diye ekler (Aydemir, 2024). Şimon ise onların acısını derinlemesine hissetmek şöyle dursun, gittikçe battaniyeye daha çok sarılmakla meşguldür. "Ya!" diye kısaca cevap verir, sanki anlattıkları önemini yitirmiş gibidir. Battaniyenin altında iyice ısınan Şimon, artık kendine gelir gelmez bambaşka birine dönüşmeye başlamıştır. Gece ilerledikçe, Ömer ve Gülsüm'ün iyi niyetini ilk fırsatta suistimal edeceğinin sinyallerini verir: Battaniyede "hepimize yer yok galiba" diyerek kımıldanır, "Siz rahatsız olmayın, ben şöyle ucundan, kıyısından…" diyerek aslında battaniyenin büyük kısmını kapmaya girişir. Ömer ise hala konuksever bir saflıkla "Otur evlat, sığdığımız kadarıyla. Hem birbirimize sokulursak daha da üşümeyiz. Sabah ola hayrola." diyerek yer gösterir. Gülsüm de içgüdüsel bir nezaketle, "Lütfen siz iyice sarılın" diyerek kendini daha da kenara çeker (Aydemir, 2024).

Sahnenin bu orta bölümünde, battaniyenin altındaki üç insanın pozisyonları yavaş yavaş değişir. Şimon gittikçe arsızca battaniyenin merkezine yayılırken, yaşlı karı koca kenarlara itilmiştir. Soğuk gece ilerledikçe Gülsüm üşümeye başlar, dişleri birbirine vurur; yine de misafir rahatsız olmasın diye battaniyeden pay istemeye çekinir. Kısacık diyaloglarla bu durum ustaca verilir: Şimon tatlı bir uykuya dalma hazırlığındayken Gülsüm'ün canı burnundadır. Dışarıdaki kurt ulumaları yaklaşmıştır, ama içeride de başka bir yırtıcı sessizce iş başındadır: Bencillik.

Gece sonunda trajik zirvesine ulaşır. Şafak sökerken Ömer, bir an uykuda hareketlenip eşine yaslanmak isterken Gülsüm'ün hareketsiz bedeni yana doğru devriliverir. Zavallı kadın, gece boyu açıkta kalan yarı çıplak vücudu dayanamayarak donarak ölmüştür. Ömer biricik hayat arkadaşının cansız bedeniyle baş başa kalır. Bu dehşet anında Şimon'un tepkisi ise okurun/seyircinin kanını dondurur: Genç adam, durumu fark ettiğinde hiçbir üzüntü emaresi

göstermez. Soğukkanlılıkla yerinden kalkar, ilk iş olarak Ömer ile Gülsüm'ün kalan son erzakı olan ikinci bisküvi paketini bulur ve arsızca çıtırdatarak yemeye başlar. Sahne, Şimon'un bisküviyi katur kutur yiyişi ve Ömer'in omzuna yarı örtülü battaniyeyle karısının ölümünü henüz idrak edemeden donakalmış haliyle son bulur. Bu finalde ne bir çığlık, ne bir ağıt vardır; yalnızca sessiz bir vahşet sergilenir. Okur/seyirci, birkaç dakika önce dua eden ve "teşekkür eden" bu gencin, şimdi gözümüzün önünde bir canavara dönüştüğünü görür. İyilikle ısıtılan beden, aynen oyunun ismine uygun şekilde, Filistinlilerin battaniyesini ve ekmeğini gasp ederek onları ölüme mahkûm bırakmıştır.

Filistin Battaniyesi'nin bu çarpıcı finali, güçlü sembollerle yüklüdür. Oyunun başından beri herkesi sıcak tutan battaniye, artık tüm anlamıyla ortaya çıkar: O bir battaniye değil, Filistin'in ta kendisidir. Aydemir (2024)'in de belirttiği üzere; "battaniye de, tıpkı Filistin toprakları gibi usul usul ve sinsice, sonra da apaçık ve barbarca gerçek sahiplerinin elinden alınmıştır". Ömer ile Gülsüm'ün yegâne yaşama kaynakları, bir yabancı tarafından önce minnet maskesi altında azar azar, sonra pervasızca çalınmıştır. Battaniyenin çalınmasıyla hayat da çalınmış, Gülsüm bu hırsızlığın ilk kurbanı olmuştur, kuvvetle muhtemel Ömer de ikinci kurban olacaktır.

Benzer şekilde, bisküvi metaforu da göz ardı edilmemelidir. Yaşlı çiftin elinde kalan son iki bisküvi paketi, onların hayata tutunma çabasını simgeler. Bir paketi gönül rahatlığıyla misafirleri Şimon'a sunarlar; diğerini kendilerine saklarlar. Ancak sabah olduğunda Şimon'un, Gülsüm'ün ölümünden sonra o son paketi de fütursuzca mideye indirmesi, aslında Filistinlilerin elinde avucunda kalan ne varsa hepsinin zorla alındığına işaret eder. Bu noktada Şimon karakteri, kimliğini tamamıyla bulur: İsmi bile boşuna seçilmemiştir. Şimon, Yahudi geleneğinde Hz. Yakup'un 12 oğlundan birinin adıdır; kıskançlığıyla bilinen bu Şimon, kardeşi Yusuf'u kıskanıp kuyuya atan kardeşlerden biridir. Oyunda da Avrupa'dan gelip Filistin'e yerleşmeye çalışan bu genç, kıskançlığın ve gasp etmenin timsaline dönüşür. 1948 sonrası Avrupa'dan Filistin'e göç ettirilen Yahudileri sembolize edecek şekilde kurgulanmıştır. Kendisine hayat veren insanları bir kenara itip yaşam alanlarını çalan nankörlüğü, Yusuf'u kuyuya atan kardeşin kıssasını andırır.

Oyun boyunca dışarıdan duyulan köpek havlamaları ve kurt ulumaları da derin bir anlam taşır. Bu sesler, dış dünyadaki vahşi ve uğursuz atmosferi temsil eder; öyle bir dünya ki masum insanların yaşamasına imkân tanımayan, buz kesmiş bir iklimdir. Tipiyle birlikte düşünüldüğünde, dışarısı medeniyetin, insanlığın kalmadığı bir cehennem gibidir. Barakanın içindeki trajedi, dışarıdaki bu dehşet korosuyla birleşerek, modern dünyada Filistinlilerin içinde bulunduğu durumun alegorisine dönüşür.

Filistin Battaniyesi, kısacık süresine rağmen okurda/seyircide sarsıcı bir farkındalık yaratır. Ömer ve Gülsüm'ün trajedisi, bir bakıma Filistin halkının bitmeyen trajedisidir: "Bırakın evlerinin, topraklarının, yurtlarının gasp edilip her türlü zulme maruz bırakılmalarını, sürgün edildikleri yolda sığındıkları barakaları ve çöpte buldukları battaniyeleri bile gasp edilip ölüme mahkûm bırakılan Filistinlilerin trajedisini" anlatmaktadır oyun (Aydemir, 2024). Final sahnesinde yansıtılan manzara; bir köşede battaniyesiz kalıp donan Gülsüm ve diğer köşede battaniyeye ve yiyeceklere tamamen konmuş, doymuş bir Şimon, adeta insanlık onurunun ayaklar altına alındığı vahşi bir gasp hikâyesinin resmidir. Tek perdelik bir ibret oyunu gibidir bu: İyilik ve kötülük, mazlum ve zalim arasındaki mücadeleyi en yalın, en sembolik düzlemde verir. Söyleyecek çok sözü olmamasına rağmen, söylemek istediğini tek bir battaniye metaforuna sığdırır. Şiirsel bir masal gibi başlayıp kâbus gibi biten bu oyun, politik tiyatronun sembolik anlatımla nasıl buluşabileceğine dair güçlü bir örnektir.

Dil olarak, *Filistin Battaniyesi* de tiyatral bir şiirselliğe yaslanır. Ömer ile Gülsüm'ün diyaloglarında sıcak, içten bir Anadolu üslubu hissedilir; bu da okuru/seyirciyi onlara yakınlaştırır. Ömer'in gururla "Filistin battaniyesi! (…) Bizim oraların battaniyesi. Özel dokuma!" diye bahsetmesi (Aydemir, 2024), bir yurt güzellemesi gibidir. Çok geçmeden ellerinden alınacak olan yurda duyulan sevgi, bu kısa replikte saklıdır. Ne var ki oyunun sonunda bu battaniye, onların kefeni gibi serilir. Aydemir, didaktik bir nutuk atmadan, basit bir olay örgüsüyle koskoca bir milletin dramını anlatmayı başarır. İzleyici, barakadan çıkarken kalbinin orta yerine bir ağırlık çöker: "Biz olsak ne yapardık? Elimizden alınan vatanımız için ne hissederdik?" soruları zihne üşüşür. *Filistin Battaniyesi*, okuyan/izleyen herkesi vicdanıyla baş başa bırakan, sembolik ve trajik dokusuyla benzersiz bir sahne tecrübesidir.

SONUÇ

Caniler ve Ötekiler ile *Filistin Battaniyesi,* içerdiği temalar ve yaklaşım itibarıyla Türk tiyatro literatüründe müstesna bir yere sahip görünüyor. Şubat 2024'te kitap olarak yayımlanan bu iki oyun, Filistin meselesini ve savaş karşıtı söylemi tiyatro sahnesine taşıyan ender örneklerdendir. Şimdiye dek şiir, roman, hikâye gibi türlerde Filistin dramını anlatan pek çok eser verilmiş olsa da bu çapta bir tiyatro eserine ilk kez rastladıklarını belirten eleştirmenler vardır. Aydemir'in eserleri, bu bakımdan bir boşluğu doldurmakta; sanatın en etkili mecralarından biri olan tiyatronun imkânlarını kullanarak hem vicdani bir duruş sergilemekte hem de edebi bir katkı sunmaktadır. Nitekim yazarın kendisi de bu oyunları "Gazzelilere olan insanlık borcunu hafifletmek" için, bir vicdan çığlığı olarak yazdığını ifade etmiştir.

Bu metinler, biçimsel olarak da çağdaş Türk tiyatrosunun yenilikçi damarına örnek teşkil ediyor. *Caniler ve Ötekiler*, epik tiyatro geleneğini andıran yapısıyla, interaktif anlatım teknikleri ve belgesel öğeler içeriyor; şiir, film ve tarihsel referanslarla zenginleşen çok katmanlı kurgusu, Türk Tiyatrosu'nda politik epik tiyatronun güçlü bir devamı niteliğinde. *Filistin Battaniyesi* ise kısa oyun formunda olmasına rağmen, absürd tiyatro ile geleneksel Türk meddah hikâyesinin buluştuğu bir yerde duruyor: Az sözle çok şey anlatma mahareti, simgesel anlatımı, bizim topraklarımızın acı masallarını hatırlatıyor. Her iki oyun da izleyiciyi salt bir seyirci olmaktan çıkarıp olayların ahlâki ve insani boyutlarını düşünmeye itiyor.

Bünyamin Aydemir'in bu eserleri, Türk Tiyatrosu'nda etik sorgulamaları odağa alan toplumsal içerikli oyunlar arasında önemli bir yer edinecek potansiyele sahiptir. *Caniler ve Ötekiler* ile *Filistin Battaniyesi*, bir yandan Filistin'de ve genelde Ortadoğu'da yaşanan zulümlere ışık tutarken, bir yandan da evrensel birer vicdan muhasebesi ortaya koyuyor. Bu yönüyle, tiyatronun sadece estetik bir deneyim değil, aynı zamanda bir vicdan ve direnç sahnesi olarak görülmesini sağlıyor. Bu metinler, gelecekte Türkçe tiyatro literatüründe savaş karşıtı ve insan hakları temalı oyunlar denildiğinde anılacak öncü örneklerden olacaktır. Sahne sanatlarına duyarlı şiirsel anlatımı ve sarsıcı dürüstlüğüyle, Aydemir'in oyunları okuru ve izleyiciyi sahneye çekip orada gerçekle yüzleştiriyor, tiyatronun kadim işlevlerinden birini, yani toplumun vicdanına ayna tutma görevini layıkıyla yerine getiriyor.

KAYNAKLAR

Aydemir, Bünyamin. (2024). *Caniler ve Ötekiler Armageddon Üzerine İki Perdelik Savaş Oyunu, Filistin Battaniyesi Kısa Oyun*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

THE ANTHROPOLOGY OF SOCIAL PERFORMANCE IN THE CONTEXT OF VICTOR TURNER AND RITUAL THEATRE

VICTOR TURNER VE RİTÜEL TİYATRO BAĞLAMINDA TOPLUMSAL PERFORMANSIN ANTROPOLOJİSİ

Assoc. Prof. Dr. Vahdet Yasin AKYÜZ
Ordu University, Faculty of Music and Performing Arts, Department of Theatre
Ordu, Türkiye
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7473-6967

ÖZET

Bu çalışma, Victor Turner'ın ritüel, liminalite ve communitas kavramlarını merkeze alarak tiyatro ile antropoloji arasındaki ilişkileri derinlemesine incelemektedir. Turner'ın sosyal drama modelinden hareketle, ritüellerin ve geçiş süreçlerinin yalnızca dinsel değil, toplumsal ve estetik bağlamlarda da önemli işlevlere sahip olduğu gösterilmiştir. Liminal evrelerin yarattığı belirsizlik ve yapısızlık hâli, hem ritüel hem de tiyatroda yaratıcı dönüşümün zeminini oluşturur. Tiyatroyu yalnızca eğlence ya da temsil değil, bir performans antropolojisi olarak ele alan bu yaklaşım, oyuncu ile toplumu, sahne ile ritüeli, metinle bedeni yeniden ilişkilendirir. Bu makalede, Turner'ın kuramsal çerçevesi doğrultusunda çağdaş tiyatro pratikleri ve kültürel performanslar yeniden yorumlanmış; ritüelistik yapıların tiyatroyla olan yapısal benzerlikleri ortaya konulmuştur. Böylece tiyatro, yalnızca estetik bir anlatı değil, toplumsal kimliğin, krizin ve yeniden yapılanmanın da sahnesi olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Victor Turner; tiyatro antropolojisi; sosyal drama; ritüel; performans.

Abstract

This study examines the relationship between theatre and anthropology through Victor Turner's concepts of ritual, liminality, communitas, and social drama, positioning theatre as a performative and transformative cultural practice rather than a mere representational art form. Drawing on Turner's expansion of Arnold van Gennep's rites of passage model, the study emphasizes the liminal phase as a critical space of ambiguity, anti-structure, and creative potential in both ritual and theatrical performance. Within this framework, theatre is conceptualized as a liminal arena in which social norms are temporarily suspended, identities are destabilized, and collective meanings are renegotiated.

By adopting Turner's performance anthropology as its primary theoretical lens, the article argues that theatrical practices function as secularized ritual forms that enable societies to confront crisis, conflict, and transformation through symbolic enactment. The concept of communitas is explored as a key experiential dimension of theatrical events, highlighting the temporary dissolution of hierarchical structures and the emergence of egalitarian, participatory relationships between performers and spectators. In this regard, theatre is interpreted as a shared experiential field in which social dramas are aesthetically reconfigured and collectively processed.

Furthermore, the study situates Turner's ideas in dialogue with modern and contemporary theatre practices, particularly those of Antonin Artaud, Jerzy Grotowski, and Eugenio Barba, whose approaches resonate with ritualistic embodiment, corporeality, and intercultural performance. By integrating anthropological theory with theatrical analysis, this article contributes to a deeper understanding of theatre as a site of cultural performance, social reflexivity, and embodied knowledge production. Ultimately, the study proposes that Turner's framework offers a powerful epistemological tool for rethinking theatre as a space where aesthetic experience, social structure, and human transformation converge.

Keywords: Victor Turner; theatre anthropology; social drama; ritual; performance.

GİRİŞ

Modern tiyatro düşüncesi, yalnızca sahne ve oyunculuk tekniklerinin değil, insanlık durumunun, sosyal yapının ve kültürel ritüellerin sorgulandığı bir epistemolojik alana dönüşmüştür. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, tiyatroyu temsilin ötesine taşıma çabası içinde olan düşünürler ve uygulayıcılar, sahne ile yaşam, oyuncu ile birey, seyirci ile topluluk arasındaki sınırları bulanıklaştıran yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Bu bağlamda, Victor Turner'ın antropolojik yaklaşımları tiyatro kuramları açısından önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir.

Turner, ritüelin yalnızca dinî ya da törensel bir pratik olarak değil, toplumsal yaşamın performatif bir biçimi olarak da anlaşılması gerektiğini öne sürmüş; böylece performans ve ritüel kavramları arasındaki ilişkileri yeniden tanımlamıştır. Turner'a göre performans, "toplumsal gerçekliğin basit bir yansıması değil, toplumun kendini bilme ve yeniden kurma sürecinin kurucu bir edimidir" (Turner, 1987). Oyuncunun yalnızca bir karakteri temsil eden kişi değil, aynı zamanda toplumsal anlam üretiminde aktif bir figür olduğunu savunmuş; bu bakış açısı, modern tiyatro anlayışında yeni bir antropolojik derinlik yaratmıştır. Bu yaklaşım, tiyatronun yalnızca temsil eden bir sanat değil, toplumsal bilincin üretildiği liminal bir alan olarak kavranmasını mümkün kılar.

Bu çalışma, Victor Turner'ın liminalite ve communitas kavramları ekseninde ritüel ile tiyatro arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı ve bu iki disiplinin iç içeliğini açıklamayı amaçlamaktadır. Söz konusu kuramsal arka plan, sadece antropoloji ve tiyatro disiplinlerinin kesiştiği alanlarda değil, aynı zamanda toplumsal değişimin, kimlik dönüşümünün ve kültürel yeniden yapılanmanın izlerini de sürmektedir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Kuramsal Arka Plan: Antropolojik Bir Yaklaşım Olarak Tiyatro

Victor W. Turner, 1950'lerden itibaren ritüel, geçiş törenleri ve semboller üzerine yaptığı çalışmalarla, sosyal antropolojiye yeni bir yön kazandırmıştır. Turner'ın ritüel kuramları, yalnızca dinî ya da törensel yapıların analiziyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda modern toplumda sanatın, tiyatronun ve toplumsal performansların çözümlemesinde de güçlü bir kuramsal araç sunmuştur.

Turner'ın kuramsal çerçevesinin temelinde, Arnold van Gennep'in geçiş ritüellerine dair geliştirdiği üç aşamalı yapı yer alır: ayrılma (separation), eşik (limen) ve yeniden bütünleşme

(aggregation). Turner bu modeli genişleterek, eşik kavramını toplumsal yapı ile birey arasındaki gerilimli bir ara-alan olarak konumlandırmış ve bu süreçte bireylerin geçici olarak toplumsal statülerinden sıyrılarak yeni kimliklerin inşasına açık hâle geldiklerini belirtmiştir (Turner, 1982). Benzer biçimde Metin And, *Oyun ve Bügü* adlı çalışmasında Alevi ritüelleri bağlamında eşiğin yalnızca fiziksel bir sınır olmadığını; başlı başına simgesel, dönüştürücü ve ontolojik bir anlam taşıdığını belirtir. And'a göre "Eşik–Kapı–Geçit", bireyin bir varoluş hâlinden başka bir düzleme yöneldiği, kimliğin ve bilincin yeniden kurulduğu ritüelistik bir geçiş alanıdır (And, 2003). Bu yaklaşım, Turner'ın liminalite kavramıyla örtüşerek, eşiği yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda simgesel ve performatif bir alan olarak konumlandırır.

Bu bağlamda "liminalite", bireyin ya da bir grubun "ne artık ne de henüz" olduğu, normların askıya alındığı, geçici, belirsiz ve dönüştürücü bir aradalığı ifade eder. Bu eşik evresi, bireyin ya da grubun yapısal konumdan sıyrılarak communitas adı verilen yatay, yapıdan bağımsız, eşitlikçi bir topluluk deneyimine yöneldiği kritik bir geçiş alanıdır (Turner, 1986). Turner'ın bu yaklaşımı, sadece ilkel toplumlardaki törensel yapılar için değil, modern dünyadaki sanat etkinlikleri ve özellikle tiyatro için de geçerli bir çözümleme sunar. Liminalitenin en karakteristik özelliği olarak; "örtük sözdizimi benzeri kuralların oluşturulması ya da mantıksal karşıtlık ve aracılık ilişkilerinin iç yapısının geliştirilmesinden ziyade, kültürün faktörlere ayrılması ve bunların ne kadar tuhaf olursa olsun mümkün her türlü modelde serbestçe yeniden birleştirilmesi"ni öne süren Turner (2024), bu düşüncesiyle tiyatro sanatına da ışık tutar.

Tiyatroyu yalnızca estetik bir pratik olarak değil, aynı zamanda kültürel ve sosyolojik bir deneyim olarak ele alan Turner, performansın, ritüelistik kökenlerine işaret eder. Ona göre performans, bireyin toplumsal rolleriyle yüzleştiği, kimliğini yeniden müzakere ettiği, geçici olarak 'dışına çıktığı' bir deneyim alanıdır (Turner, 1987). Bu bağlamda tiyatro sahnesi, ritüelin eşik evresine denk düşer; oyuncular ve seyirciler, toplumsal normların askıya alındığı, yeni anlamların üretildiği ve kimliklerin sınandığı bir toplumsal laboratuvara dönüşür.

Bu kuramsal bağlamda, Artaud'nun "Vahşet Tiyatrosu", Grotowski'nin "Yoksul Tiyatrosu" ve Barba'nın "Üçüncü Tiyatro" yaklaşımları da Turner'ın liminalite ve communitas kuramları ile doğrudan ilişkilendirilebilir. Grotowski'nin oyuncuyu bir "ritüel figürü"ne dönüştürme çabası, Barba'nın kültürler arası tiyatro pratiği ve Artaud'nun sahneyi bir kutsal alan olarak görmesi, Turner'ın kuramlarıyla önemli ölçüde örtüşmektedir.

Performans, Ritüel ve Liminalite: Tiyatronun Antropolojik Yeniden Yorumlanışı

Victor Turner'ın tiyatroya dair sunduğu en özgün katkılardan biri, ritüel ile performans arasındaki süreğen ilişkiyi, sadece antropolojik bir vaka olarak değil, aynı zamanda estetik ve toplumsal bir dönüşüm süreci olarak okumaya çalışmasıdır. Turner'a göre ritüeller, bir toplumun kriz anlarında başvurduğu dramatik anlatım biçimleri olup, toplumsal yapının yeniden üretiminde ve normatif düzenin devamında belirleyici rol oynar (Turner, 1987).

Arnold van Gennep'in geçiş ritüellerini üçlü yapıda incelemesi (ayrılma, eşik, yeniden bütünleşme) Turner için temel bir kuramsal zemindir. Turner bu üçlü yapının özellikle "eşik" (liminal) evresine odaklanır. Liminalite, bireyin ya da grubun toplumsal statüler arasında geçiş yaptığı, ne önceki ne de sonraki konuma ait olduğu, bir tür "aradalık" durumudur (Turner, 1979). Bu aradalık, yalnızca sosyal rollerde değil, zaman ve mekân algısında da kendini gösterir. Liminal evre, gündelik hayattan kopuşun yaşandığı, kuralların askıya alındığı, simgesel bir boşluk alanıdır.

Bu bağlamda Turner'ın performans anlayışı, ritüelin sadece kutsal olanı yeniden üretme işleviyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda estetik, dramatik ve dönüştürücü bir boyuta sahip olduğunu ileri sürer. Ritüel, bir tür "toplumsal tiyatro"dur ve tiyatrodaki alımlanışıyla da bir nevi ritüelin sekülerleşmiş biçimidir. Dolayısıyla tiyatro sanatı, liminal evreyi canlandırarak izleyiciye bir tür "eşik deneyimi" yaşatır; seyirci, sıradan zamanın dışına çıkarak, yeniden yapılandırılan sembolik bir düzlemde kendisiyle ve toplumla karşılaşır.

Tiyatrodaki oyun düzeni, Turner'ın communitas olarak tanımladığı ve bireylerin hiyerarşik yapılardan geçici olarak sıyrıldığı yapısız toplumsal birliktelik anlarını da çağrıştırır. Bu bağlamda tiyatro, hem liminal bir alan hem de communitas deneyiminin yaşanabildiği bir mecra olarak işlev görür. Örneğin Grotowski'nin "yoksul tiyatrosu", oyuncu ve seyirci arasında tüm sınırları kaldırarak, bir tür ritüelistik eşik deneyimi sunar (Ünlü, 2006).

Turner, *Ritüeller Yapı ve Anti-Yapı* adlı eserinde ritüelin yapısının yeniden yapılanma ve katarsisle sonuçlandığını savunur (2020). Bu durum tiyatroda da geçerlidir. Oyuncular, kendilerini sembolik olarak başka kimliklere dönüştürürken, seyirci de bu dönüşümün ortak katılımcısı haline gelir. Liminalite bu anlamda yalnızca oyun kişileri için değil, seyirci için de geçerli bir deneyim alanıdır. Böylece tiyatroda seyir, bir temsil olmanın ötesine geçerek, ortak bir toplumsal belleğin inşasına katkı sunar.

Sonuç olarak Turner'ın ritüel-performans kuramı, tiyatroyu sadece estetik bir etkinlik olarak değil, toplumsal bir dönüşüm pratiği olarak konumlandırır. Bu yaklaşım, tiyatro kuramına antropolojik bir derinlik kazandırırken, tiyatronun köklerinin törensel ve mitsel deneyimlerde aranması gerektiğini de ortaya koyar.

Tiyatral Alan Olarak Communitas: Sosyal Drama, İyileştirici Yapılar ve Estetik Deneyim

Victor Turner'ın antropolojik kuramları çerçevesinde şekillenen tiyatro düşüncesi, özellikle "communitas" kavramı ve sosyal drama analiziyle tiyatroya hem estetik hem de toplumsal bir boyut kazandırır. Communitas, Turner'ın eşik durumuna ait olarak tanımladığı, yapılandırılmamış ve geçici sosyal birliktelik biçimidir (Turner, 1982). Bu kavram, tiyatroda seyirci-oyuncu, birey-toplum ve performans-gerçeklik ilişkilerinin baştan düşünülmesini sağlar. Tiyatro, bu bağlamda yalnızca bir temsil alanı değil, aynı zamanda bir ortak deneyim alanıdır; dolayısıyla sosyal yapının geçici olarak askıya alındığı bir communitas atmosferi yaratabilir.

Turner'ın sosyal drama modeline göre, toplumsal yapıda meydana gelen norm ihlalleri önce krizlere, ardından ritüelistik ya da tiyatral müdahaleler yoluyla çözüm arayışlarına evrilir (Turner, 1979). Sosyal dramaların bu yapısı, tiyatronun kendisine özgü anlatı biçimiyle örtüşür: sahne, toplumdaki çatışmanın temsiline alan açar ve çözümün estetik bir formda ifadesini mümkün kılar. Bu nedenle Turner, tiyatroyu yalnızca bir sanat dalı olarak değil, aynı zamanda bir tür 'iyileştirici ritüel' olarak görür (Turner, 1986).

Estetik drama ve sosyal drama arasında kurulan paralellikte, communitas duygusu tiyatro aracılığıyla deneyimlenebilir. Bu deneyim, oyuncular ve izleyiciler arasında ritüelistik bir bağ kurar ve gündelik hayatın dışında, geçici bir kardeşlik oluşmasına imkân tanır. Barba (2002), tiyatro antropolojisinin dağarcığını bu bağlamda genişleterek, oyuncunun bedensel ifadesini de communitas'ın oluşmasında bir araç olarak ele alır. Sahnedeki her eylem, kolektif bilinçdışıyla bağlantı kurma potansiyeli taşır ve bu yönüyle performans bir tür toplumsal yeniden doğum ritüeline dönüşür.

Tiyatral communitas'ın yaratılmasında ritüelin dönüşümsel gücü belirleyicidir. Bu güç, yalnızca sahnede değil, seyircinin duygusal ve zihinsel katılımında da tezahür eder. Estetik deneyim, burada yalnızca güzelliğe ya da biçime ilişkin bir kavram olmaktan çıkarak, sosyo-kültürel bir farkındalık yaratma aracı hâline gelir. Ünlü (2009), Türk tiyatrosundaki zaman ve mekân algısının bu bağlamda dönüşerek, geleneksel anlatıların da modern eşik deneyimlerine açıldığını savunur.

Performansın Biyolojik ve Nörobilimsel Temelleri: Turner'da Oyun ve Beden

Victor Turner'ın tiyatro kuramı, yalnızca toplumsal yapıların sembolik analizine odaklanmakla kalmaz, aynı zamanda performansın biyolojik ve nörobilimsel temellerine kadar uzanan derin bir araştırmayı içerir. Turner'a göre oyun, insan doğasının temel bir parçası olarak, hem zihinsel hem de bedensel bir edimdir ve yalnızca kültürel bir gösterge olarak değil, biyolojik ve evrimsel bir süreç olarak da değerlendirilebilir (Turner, 1986).

Oyun, Turner'a göre organizmanın kendi sınırlarını test ettiği ve yeniden yapılandırdığı bir alan yaratır. Bu bağlamda Turner, oyun eylemini nörobilimsel bir bağlamda değerlendirerek beynin çekirdeğindeki nörobiyolojik sistemle bağlantılı bir sinirsel aktivite olarak tanımlar (Turner, 1986). Bu yaklaşım, tiyatro performansını yalnızca estetik bir eylem değil, aynı zamanda insan organizmasının bilişsel ve duygusal potansiyelini harekete geçiren bir işleyiş olarak konumlandırır.

Burada oyun, ritüel gibi yüksek zekâ kapasitesi gerektiren, ancak aynı zamanda kültürel kodları taşıyan bir sistem olarak biçimlenir. Turner'a göre oyun ve ritüel birbirinden ayrı değil; tersine, ortak bir bilişsel temele sahiptir. Oyunun işlevi, bireyin toplumla, bedenle, ruhla ve zamanla olan ilişkisini sınamak ve yeniden kurmaktır (Brewer, 1985).

Bu bağlamda Victor Turner, Stanislavski'nin "tılsımlı eğer" (magic if) kavramına benzer bir şekilde performansın da varsayımsal bir alanda, "şart kipinde" var olduğunu belirtir. Buradaki şart kipi, gerçeklikten kopmaksızın kurmaca evrende işleyen bir düşünsel düzlemi temsil eder (Barba & Savarese, 2002). Bu düzlemde oyuncu, hem kendi biyolojik hafızasını hem de kültürel belleğini sahne üzerinde yeniden üretir.

Tiyatro sahnesi, Turner'a göre yalnızca sosyal dramanın sahnelenmesi değil, aynı zamanda bu sosyal yapıların nörobiyolojik yankılarının da beden aracılığıyla ifade bulduğu bir alandır. Beden burada yalnızca bir araç değil, anlamın üretildiği birincil sahadır. Oyun, nörolojik açıdan hem serbest hem de yapılandırılmış eylemlerin bileşimidir. Bu durum performansı hem yaratıcı hem de disipline edilmiş bir etkinlik haline getirir.

Sonuç olarak, Turner'ın oyun ve beden arasındaki ilişkiye dair analizleri, tiyatro sanatının yalnızca kültürel değil, aynı zamanda biyolojik bir temel üzerine de kurulduğunu göstermektedir. Bu bakış açısı, tiyatroyu evrensel bir ifade biçimi haline getirerek hem antropolojik hem de nörobilimsel bir zeminde yeniden konumlandırır.

Zaman, Döngüsellik ve Tiyatroda Sonsuzluk Deneyimi

Victor Turner'ın tiyatro düşüncesinde zaman kavramı, yalnızca bir ölçüm birimi değil, aynı zamanda kültürel, ritüel ve estetik bir deneyim alanıdır. Turner, özellikle döngüsel zaman

anlayışının ritüel performanslarda nasıl açığa çıktığını incelerken, tiyatronun bu ritmik ve tekrarlayan yapısından da etkilenmiştir. Tiyatro, onun yaklaşımında, zamansal sürekliliğin kırıldığı, doğrusal akışın askıya alındığı ve bir tür 'sonsuz şimdi'ye girilen liminal bir uzam hâline gelir.

Liminalite, ritüelin ortasında yer alan, ne başlangıç ne de son olan bu eşik evresi, zamanın askıya alındığı bir düzlem yaratır. Turner'a göre, bu evrede bireyler toplumsal rollerinden sıyrılır ve geçici olarak 'hiçbir yerin insanı' hâline gelirler (Turner, 1982). Bu deneyim, tiyatro sahnesinde seyirciyle oyuncu arasında kurulan iletişimin de temelini oluşturur. Oyuncu bir karaktere bürünürken hem kendisi olur hem de başkası; zaman hem şimdi olur hem de başka bir zamandır.

Bu yönüyle tiyatro, mitsel zamanın yeniden üretildiği ve kutsal olanın geçici olarak dünyaya davet edildiği bir alan hâline gelir. Turner'ın deyimiyle bu durum, 'communitas'ın zamansal karşılığıdır: herkesin eşitlendiği, hiyerarşilerin geçici olarak ortadan kalktığı, tarihselliğin çözüldüğü bir andır (Turner, 1987).

Modern tiyatro pratikleri, özellikle Grotowski, Barba gibi yönetmenlerin sahnelediği oyunlarda bu zamansızlık hissini pekiştirir. Artaud'nun 'Tiyatro ve İkizi'nde önerdiği gibi, sahne artık yalnızca bir anlatım değil, bir 'anı yaşama' mekânıdır. Turner'ın bu anlayışla paralellik kurarak geliştirdiği yaklaşım, tiyatroya yalnızca estetik değil, ontolojik bir işlev de yüklemektedir. Zaman burada sadece sahne süresi değil, insanın varoluşsal zamanıdır.

Tiyatronun bu zamansız doğası, performansın başlangıç ve son sınırlarının belirsizleşmesini sağlar. Repliklerin dışında, sessizliklerde, bakışlarda ve bedenin duruşunda da zaman akar. Ancak bu zaman, seyircinin kolundaki saatle ölçülmez; bu zaman, deneyimle hissedilir, ritüelin içinde yaşanır. Turner, bu zamansallığı bir 'dönüşüm anı' olarak görür. Tıpkı bir ritüelde olduğu gibi, tiyatro da katılanları değiştirir; oyuncuyu, seyirciyi, hatta metni dönüştürür.

Bu nedenle tiyatro, sadece bir temsil değil, zamana açılan bir kapı; geçmişi şimdiyle buluşturan, şimdiyi sonsuzlaştıran bir eşik olarak konumlanır. Turner'ın antropolojik katkısı, tiyatroda zamanın yalnızca bir fonksiyon değil, doğrudan bir ritüel dinamiği olduğunu göstermesidir.

SONUÇ

Victor Turner'ın liminalite, communitas ve performans kuramları, tiyatronun yalnızca bir sahne sanatı değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün, kimlik arayışının ve insan olma deneyiminin ritüelistik bir ifadesi olduğunu ortaya koymaktadır. Turner'ın antropolojik bakış açısıyla tiyatro, artık yalnızca metinsel veya görsel bir temsil değil; toplumsal yapıları çözümleyen, bireyin sınır hallerini ifşa eden, zamanla ve mekânla kurduğu ilişkiyi dönüştüren bir eylem biçimidir. Liminal alanlarda gelişen bu performanslar, seyirciyi yalnızca gözlemci değil, deneyimleyici konumuna taşıyarak estetik olanla kutsal olan arasında bir köprü kurar. Böylece tiyatro, hem bireyin kendini yeniden inşa ettiği hem de toplumsal normların sorgulandığı güçlü bir antropolojik anlatıya dönüşür. Turner'ın kuramı, özellikle günümüz tiyatrosunun biçimsel yenilikleri ve içeriksel sorgulamalarıyla birlikte düşünüldüğünde, tiyatronun sınırlarını genişleten ve onu yeniden anlamlandıran bir epistemolojik araç olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

And, M. (2003). *Oyun ve bügü-Türk kültüründe oyun kavramı*. Yapı Kredi Yayınları.

Barba, E., & Savarese, N. (2002). *Oyuncunun gizli sanatı: Tiyatro antropolojisi sözlüğü* (A. Candan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Brewer, M. M. (1985). Performing theory. *Theatre Journal*, 37(1), 1-14. http://www.jstor.org/stable/3207182

Turner, V. (1986). Body, brain and culture. *Performing Arts Journal*, 10(2), 26-34. http://www.jstor.org/stable/3245611

Turner, V. (1979). Dramatic ritual / Rituel drama. *The Kenyon Review, New Series*, 1(3), 80-100. http://www.jstor.org/stable/43350479

Turner, V. (1982). Images of antitemporarity. *The Harvard Theological Review*, 75(2), 243-265. http://www.jstor.org/stable/1509562

Turner, V. (2024). *İnsan toplumlarında simgesel eylem dramalar, alanlar ve metaforlar*. (O. Gayretli, Çev.) Fol Kitap.

Turner, V. (2020). *Ritüeller yapı ve anti-yapı*. (N. Küçük, Çev.) İthaki Yayınları.

Turner, V. (1987). *The anthropology of performance*. PAJ Publications.

Ünlü, A. (2006). *Türk tiyatrosunun antropolojisi*. Aşina Kitaplar.

Ünlü, A. (2009). *Merkeze dönmek: Türk tiyatrosunda zaman / mekân algısı*. Mitos-Boyut Yayınları.

Van Gennep, A. (1960). *The rites of passage*. Chicago: The University of Chicago Press.

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

IN CYBER FRAUD PROSECUTIONS, ACCOUNT HOLDERS EMERGE AS THE PRIMARY DEFENDANTS AND JUDICIAL OUTCOMES TURN ON THE CIRCUMSTANCES UNDER WHICH THEY MADE THEIR ACCOUNTS AVAILABLE

Galip ŞİMŞEK, LLM
Judge, İstanbul Anatolian Court, İstanbul, Turkey;
Selçuk University, Institute of Social Sciences, Department of Public Law
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-0888-2296

ABSTRACT

As digital transactions become embedded in daily life, fraud committed through information systems under Article 158/1(f) of the Turkish Criminal Code has increased substantially in both volume and sophistication. Perpetrators employ fictitious product listings, fraudulent investment schemes, deceptive job advertisements, and counterfeit websites to induce victims into transferring funds to untraceable accounts.

To conceal their identities, offenders operate behind SIM cards obtained under the names of foreign nationals whose actual users cannot be identified, and channel the proceeds through third-party bank accounts, rendering the account holders the only traceable link in the chain. The principal offenders remain undetected, and it is the account holders who face prosecution.

In judicial practice, when the proceeds of fraud are deposited into a defendant's account without a reasonable explanation, conviction ensues, and having rented out a bank card constitutes a particularly strong ground for it. Defenses, however, vary: lending a card to an acquaintance as a one-time favour may result in acquittal if evidenced, while claiming the card was lost or stolen is assessed based on whether a cancellation was reported prior to the offense. Bank transaction records, obtained through judicial orders, serve as decisive evidence. Where withdrawals were executed via mobile banking or QR code without a physical card, tracing the mobile registration to the defendant substantially reinforces the grounds for conviction. Courts further examine whether defendants face similar charges in concurrent proceedings, comparing defenses across case files to identify inconsistencies and establish the material truth.

The recent Judicial Reform authorized general criminal courts for the proceedings, yet divergent decisions on substantially similar cases persist. A standalone provision criminalizing the allocation of bank accounts for criminal use, as deliberated in parliamentary committee reports, would better serve the principle of criminal legality.

Keywords: Article 158/1(f); information systems; account lending; criminal liability; judicial reform

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

THE ONTOLOGICAL STATUS AND POLITICAL FUNCTION OF THE PUPPET BETWEEN LIFE AND DEATH

Res. Asst. Yağmur Sevim PARİM SAĞLAM
Istanbul Yeni Yuzyil University, Faculty of Fine Arts, Department of Performing Arts, Istanbul, Turkey
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4092-1341

ABSTRACT

The puppet is neither considered a living body nor a corpse. It lacks vitality, yet because it moves, speaks, and produces action on stage, it cannot be considered dead in a dramaturgical sense. Positioned on the threshold between life and death, this figure continuously carries a post-mortem state of existence. Through this liminalization, it circulates death on stage. The puppet can be killed, dismembered, hanged, destroyed. This transforms death from a singular and final state into a repeatable, cyclical, and manageable one. The study argues that the puppet's suspended ontological status makes visible the mechanisms of necropolitics, and that this constitutes a political function of puppet theatre.

Key Words: Political Theatre; Puppet Theatre; Necropolitics

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

THE ROLE OF DEMOGRAPHIC FACTORS IN INDIVIDUALS' SAVING, SPENDING, AND ATTITUDES TOWARD MONEY IN AN INFLATIONARY ENVIRONMENT

ENFLASYONİST ORTAMDA KİŞİLERİN TASARRUF, HARCAMA VE PARAYA KARŞI TUTUMLARINDA DEMOGRAFİK FAKTÖRLERİN ROLÜ

Fatma KORKMAZ
Karabuk University, Graduate Education Institute, Department of Entrepreneurship ABD,
Karabük, Türkiye
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-3051-8189

Prof. Dr. Hasan UYGURTÜRK
Karabuk University, Graduate Education Institute, Department,
Karabük, Türkiye
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9252-0155

ÖZET

Enflasyon, bir ekonomide genel fiyat düzeyinin sürekli artışı olarak tanımlanmakta olup, makroekonomik istikrarın sağlanması açısından kritik bir gösterge niteliği taşımaktadır. Enflasyonun düzeyi ve oynaklığı, ekonomik aktörlerin beklentilerini, tüketim ve yatırım kararlarını, gelir dağılımını ve tasarruf eğilimlerini doğrudan etkilemektedir. Enflasyonist ortamlar, bireylerin ekonomik beklentilerini ve finansal karar alma süreçlerini derinden etkileyerek tasarruf, harcama ve paraya karşı tutumlarında belirgin dönüşümlere yol açmaktadır. Tasarruf, harcama ve paraya karşı tutumlar üzerinde ise demografik faktörler belirleyici ve ayrıştırıcı bir rol oynamaktadır. Bu faktörler, bireylerin ekonomik kaynaklara erişimini, risk algısını ve finansal bilgi düzeyini şekillendirerek finansal davranışların yönünü etkilemektedir. Bu çalışmada enflasyonist ortamda kişilerin tasarruf, harcama ve paraya karşı tutumlarında demografik faktörlerin rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Kastamonu ilinde yaşayan 18 yaş üstü bireylere anket uygulanmıştır. Araştırma bulguları, enflasyon ve harcama algılarının demografik özelliklere göre farklılaştığını, buna karşın tasarruf eğilimlerinin demografik gruplar arasında görece statik kaldığını göstermektedir. Enflasyon ve harcama algıları özellikle kadınlar, evli bireyler, gençler, düşük gelir grupları ve eğitim düzeyi yüksek katılımcılar arasında daha yüksek düzeyde gözlenirken, tasarruf algısının tüm gruplarda benzer ve düşük seviyelerde seyrettiği tespit edilmiştir. Paraya karşı tutum ise erkeklerde ve yüksek gelir grubunda daha güçlü olup, finansal değerlendirmenin cinsiyet ve gelir düzeyine bağlı olarak farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Tasarruf, Harcama, Demografik Faktörler

ABSTRACT

Inflation is defined as a sustained increase in the general price level within an economy and serves as a critical indicator of macroeconomic stability. The level and volatility of inflation directly influence the expectations of economic agents, as well as consumption and investment decisions, income distribution, and saving behavior. Inflationary environments profoundly affect individuals' economic expectations and financial decision-making processes, leading to significant changes in their attitudes toward saving, spending, and money. Moreover, demographic factors play a decisive and differentiating role in shaping these attitudes. By influencing individuals' access to economic resources, risk perceptions, and levels of financial literacy, demographic characteristics help determine the direction of financial behavior. This study aims to examine the role of demographic factors in individuals' saving, spending, and attitudes toward money within an inflationary environment. In line with this objective, a survey was conducted among individuals aged 18 and over residing in the province of Kastamonu. The findings indicate that

while perceptions of inflation and spending vary according to demographic characteristics, saving tendencies remain relatively stable across demographic groups. Higher levels of inflation and spending perceptions were observed particularly among women, married individuals, younger participants, lower-income groups, and those with higher levels of education. In contrast, saving perceptions displayed a similar and generally low pattern across all groups. Attitudes toward money were found to be stronger among men and higher-income individuals, suggesting that financial evaluations differ based on gender and income level.

Keywords: Inflation, Saving, Spending, Demographic Factors

GİRİŞ

Fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve hissedilir bir artış sergilemesiyle oluşan enflasyon, makroekonomik dengeleri sarsan bir değişken olmanın yanında, bireylerin tasarruf eğilimleri, tüketim kalıpları ve paranın fonksiyonel değerine yönelik bilişsel algıları dönüştürücü etkiler yaratan sosyo-psikolojik bir olgudur.

Enflasyonun neden olduğu doğrudan ve dolaylı birçok ekonomik sorun bulunmaktadır. Bunlardan biri fiyatlar genel seviyesinde yaşanan artışa bağlı olarak aynı miktarda ulusal para ile daha az ürün alınabilmesidir. Bu durum karşısında özellikle sabit getirili bireyler yoksullaşmak suretiyle daha olumsuz etkilenmektir. Enflasyon nedeniyle gelir dağılımının bozulması geleceğe ilişkin belirsizliği arttırarak kişileri, kendilerini finansal açıdan korumaya almalarına teşvik etmektedir (Timur, 2022: 900). Dolayısıyla yüksek ve dalgalı enflasyon koşullarında paranın satın alma gücündeki aşınma, bireyleri bir yandan zorunlu harcamalarını öne çekmeye, diğer yandan ise tasarruf araçlarını enflasyona karşı koruyacak alternatiflere yönelmeye sevk etmektedir. Bu süreçte geleneksel tasarruf biçimlerine duyulan güven azalırken, döviz, altın, gayrimenkul ve finansal varlıklar gibi reel değerini koruyabileceği düşünülen araçlara yönelim artmaktadır. Aynı zamanda belirsizlik algısının yükselmesi, bireylerin harcama davranışlarında temkinli ya da savunmacı bir tutum geliştirmelerine neden olmakta; paranın bir değişim aracı olmanın ötesinde geleceğe yönelik güven ve risk algısının bir göstergesi olarak algılanmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda enflasyonist ortam, bireylerin paraya atfettikleri anlamı yeniden şekillendirerek ekonomik davranışlarını daha kısa vadeli, korumacı ve risk duyarlı bir yapıya dönüştürmektedir.

Enflasyonist ortamlar, bireylerin ekonomik beklentilerini ve finansal karar alma süreçlerini derinden etkileyerek tasarruf, harcama ve paraya karşı tutumlarında belirgin dönüşümlere yol açmaktadır. Tasarruf, harcama ve paraya karşı tutumlar üzerinde ise demografik faktörler belirleyici ve ayrıştırıcı bir rol oynamaktadır. Bu faktörler, bireylerin ekonomik kaynaklara erişimini, risk algısını ve finansal bilgi düzeyini şekillendirerek finansal davranışların yönünü etkilemektedir. Buna bağlı olarak bu çalışmada enflasyonist ortamda kişilerin tasarruf, harcama ve paraya karşı tutumlarında demografik faktörlerin rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu amaç doğrultusunda Kastamonu ilinde yaşayan 18 yaş üstü kişiler üzerinde anket çalışması yapılmış ve elde edilen verilerle analiz işlemleri gerçekleştirilmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Ulusal ve uluslararası alanda gerçekleştirilen çalışmalardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

Khan vd. (2013), Pakistan'da hanehalkı tasarrufları üzerinde yaş, gelir, erkek ve kadınların eğitim düzeyi gibi demografik faktörler ile finansal derinlik gibi ekonomik bir faktörün etkisini incelemişlerdir. Çalışmada, kişi başına gelirdeki artış, beklenen yaşam süresindeki yükseliş, finansal sistemin

derinleşmesi ile hem erkeklerin hem de kadınların eğitim sürelerindeki artış, daha yüksek tasarruf oranlarıyla pozitif yönde ilişkili olarak tespit edilmiştir. Şengür ve Taban (2016), çalışmalarında, hanehalkı tasarruflarının gelir dışındaki belirleyicilerini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda, konut mülkiyeti, ikinci ev sahipliği, on bin liranın üzerinde yıllık kullanılabilir gelire sahip olmak ve eğitim seviyesi değişkenlerinin hanehalkı tasarrufları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir.

Zengin vd. (2018) çalışmalarında Türkiye'de hanehalkı tasarruflarının düşük olmasının nedenlerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Analiz sonuçlarına göre gelir ve eğitim düzeyi ile tasarruf oranları arasında doğrusal bir ilişki tespit edilmemiştir. Ayrıca dışarıda yemek yeme alışkanlığı ve kredi kartı kullanım hacmi yüksek olan bireylerde tasarruf eğiliminin düşük olduğu ifade edilmiştir. Kızılgöl ve İpek (2019) bireylerin tasarruf davranışlarını inceledikleri çalışmalarında konut mülkiyet durumunun, konutun ısıtma sisteminin, ikinci konut ve müstakil konut sahipliğinin, sahip olunan otomobil adedinin, hanehalkı reisinin yaşının, sağlık sigortasının varlığının, eğitim durumunun, mesleğinin ve eşinin çalışma durumunun hanehalkının tasarruflarını belirleyen en önemli faktörler olduğu ifade edilmiştir.

Narinç ve Küçükönder (2020), araştırmalarında hanehalkı tasarruflarının ve tasarruflarına ilişkin tercihlerinin belirleyicilerini araştırmayı amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda, konut ve otomobil sahibi olan bireylerin olmayanlara göre daha fazla tasarruf yapma eğilimi sergilediği tespit edilmiştir. Kamis vd. (2021), üniversite öğrencilerinin harcama davranışlarının belirleyicileri olarak paraya yönelik tutum ile sosyo-demografik faktörler arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Yapılan analizler sonucunda, sosyo-demografik faktörlerin hiçbirinin öğrencilerin harcama davranışları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ortaya konulmuştur. Buna karşın, yaş değişkeninin öğrencilerin harcama davranışını etkileyen en önemli faktör olduğu tespit edilmiştir. Çebi Karaaslan vd. (2022), çalışmalarında Türkiye'deki hanehalkı tasarruflarını etkileyen demografik, ekonomik faktörler ile konut özellikleri ve sosyal-çevresel göstergelere ilişkin faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada, hane reisinin mesleği, eğitim durumu, cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, hanehalkı büyüklüğü, otomobil sahipliği ve anket yılı gibi faktörlerin hanelerin tasarruf tutumları üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

YÖNTEM ve VERİLER

Bu araştırmada, enflasyonist ortamda kişilerin tasarruf, harcama ve paraya karşı tutumlarında demografik faktörlerin rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Kastamonu ilinde yaşayan 18 yaş üstü bireylere anket uygulanmıştır. Çalışmada kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenen 405 kişiye ulaşılmıştır. Ancak hatalı ve eksik veri içeren anketler analiz dışı bırakılmış ve nihai örneklem büyüklüğü 399 olarak belirlenmiştir.

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, aylık gelir ve eğitim düzeyi gibi demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise enflasyon, harcama ve tasarruf algıları ile paraya karşı tutuma ilişkin ifadeler bulunmaktadır. Anket formunda yer alan ölçek maddeleri Kratovac, Mekić ve Duerod'un (2023) çalışmasından yararlanarak oluşturulmuştur. Beşli Likert tipi ölçeğin kullanıldığı anket maddeleri "1 = Kesinlikle Katılmıyorum" ile "5 = Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde derecelendirilmiştir. Elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler frekans ve yüzde dağılımları ile değerlendirilmiş, ölçek maddeleri için ise aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerinden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya dahil edilen katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1'de gösterilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda örneklem grubunun demografik özellikleri değerlendirilmiş ve analizlerin yorumlanmasında dikkate alınmıştır.

Tablo 1. Örnekleme İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken	Kategori	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	212	53.1
	Erkek	187	46.9
Yaş Aralığı	18–30 yaş arası	213	53.4
	31–40 yaş arası	59	14.8
	41–50 yaş arası	80	20.1
	51 yaş ve üzeri	47	11.8
Medeni Durum	Bekar	231	57.9
	Evli	168	42.1
Gelir Düzeyi	22.104 TL'den az	213	53.4
	22.104 – 35.000 TL	13	3.3
	35.001 – 50.000 TL	68	17
	50.001 TL ve üzeri	105	26.3
Eğitim Düzeyi	Lise ve Altı	58	14.5
	Ön Lisans	68	17
	Lisans	231	57.9
	Lisansüstü	42	10.5

Tablo 1'de araştırmaya katılan toplam 399 bireyin cinsiyet, yaş aralığı, medeni durum, aylık toplam gelir aralığı ve eğitim düzeyine ilişkin demografik özellikleri yer almaktadır. Katılımcıların %53.1'i kadın, %46.9'u erkektir. Araştırmada hem kadın hem de erkek bireyler dengeli biçimde temsil edilmiştir. Yaş dağılımı incelendiğinde, katılımcıların büyük bir kısmının 18–30 yaş aralığında (%53.4) yer aldığı, bunu sırasıyla 41–50 yaş aralığı (%20.1), 31–40 yaş aralığı (%14.8) ve 51 yaş ve üzeri grubun (%11.8) izlediği görülmektedir.

Medeni durum açısından değerlendirildiğinde, katılımcıların %57.9'unun bekar, %42.1'inin evli olduğu tespit edilmiştir. Aylık toplam gelir dağılımı ele alındığında, katılımcıların yarıdan fazlasının 22.104 TL'den az gelir grubunda (%53.4) yer aldığı, %26.3'ünün 50.001 TL ve üzeri, %17.0'sinin 35.001–50.000 TL, %3.3'ünün ise 22.104–35.000 TL gelir aralığında bulunduğu belirlenmiştir. Eğitim düzeyi açısından sonuçlar incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğunun lisans mezunu olduğu (%57.9), bunu ön lisans (%17.0), lise ve altı (%14.5) ve lisansüstü (%10.5) eğitim düzeylerinin izlediği tespit edilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Değişkenlerin İstatistiki Durumları

Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma
Enflasyon Algısı	Kadın	212	4.37	0.786
	Erkek	187	4.11	0.922
Harcama Algısı	Kadın	212	4.19	0.762
	Erkek	187	4.02	0.838
Tasarruf Algısı	Kadın	212	3.8	0.840
	Erkek	187	3.72	0.880
Paraya Karşı Tutum	Kadın	212	2.95	0.881
	Erkek	187	3.16	0.932

Tablo 2'de araştırmaya katılan bireylerin cinsiyete göre enflasyon, harcama ve tasarruf algıları ile paraya karşı tutum düzeyine ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunulmaktadır. Bulgular incelendiğinde, enflasyon algısı değişkeninde kadın katılımcıların ortalama puanının (Ort. = 4.37; SS = 0.786), erkek katılımcıların ortalama puanından (Ort. = 4.11; SS = 0.922) daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, harcama algısı değişkeninde de kadınların ortalama puanı (Ort. = 4.19; SS = 0.762), erkeklerin ortalama puanına (Ort. = 4.02; SS = 0.838) kıyasla daha yüksektir. Tasarruf değişkeni açısından değerlendirildiğinde, kadın (Ort. = 3.80; SS = 0.840) ve erkek (Ort. = 3.72; SS = 0.880) katılımcıların ortalama puanlarının birbirine oldukça yakın olduğu ve bu değişken bakımından belirgin bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir. Öte yandan, paraya karşı tutum değişkeninde erkek katılımcıların ortalama puanının (Ort. = 3.16; SS = 0.932), kadın katılımcıların ortalama puanından (Ort. = 2.95; SS = 0.881) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, cinsiyete göre bazı değişkenlerde ortalama düzeyde farklılaşmalar olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Medeni Duruma Göre Değişkenlerin İstatistiki Durumları

Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma
Enflasyon Algısı	Evli	231	4.41	0.720
	Bekar	168	4.01	0.980
Harcama Algısı	Evli	231	4.23	0.719
	Bekar	168	3.95	0.883
Tasarruf Algısı	Evli	231	3.77	0.845
	Bekar	168	3.75	0.88
Paraya Karşı Tutum	Evli	231	3.05	0.917
	Bekar	168	3.04	0.903

Tablo 3'te araştırmaya katılan bireylerin medeni durumlarına göre enflasyon, harcama ve tasarruf algıları ile paraya karşı tutum düzeyine ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunulmaktadır. Bulgular incelendiğinde, enflasyon algısı değişkeninde evli katılımcıların ortalama puanının (Ort. = 4.41; SS =

0.720), bekar katılımcıların ortalama puanından (Ort. = 4.01; SS = 0.980) daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, harcama davranışı değişkeninde de evli katılımcıların ortalama puanı (Ort. = 4.23; SS = 0.719), bekar katılımcılara kıyasla (Ort. = 3.95; SS = 0.883) daha yüksektir.

Tasarruf algısı açısından değerlendirildiğinde, evli (Ort. = 3.77; SS = 0.845) ve bekar (Ort. = 3.75; SS = 0.880) katılımcıların ortalama puanlarının neredeyse aynı düzeyde olduğu ve bu değişken bakımından medeni duruma bağlı belirgin bir farklılaşmanın bulunmadığı görülmektedir. Benzer şekilde, paraya karşı tutum değişkeninde de evli (Ort. = 3.05; SS = 0.917) ve bekar (Ort. = 3.04; SS = 0.903) katılımcıların ortalama puanlarının birbirine oldukça yakın olduğu dikkat çekmektedir.

Bu bulgular, medeni duruma göre özellikle enflasyon ve harcama algısı değişkenlerinde ortalama düzeyde farklılaşmalar bulunduğunu, buna karşılık tasarruf algısı ve paraya karşı tutum değişkenlerinde belirgin bir ayrışma olmadığını göstermektedir.

Tablo 4. Yaşa Göre Değişkenlerin İstatistiki Durumları

Değişken	Yaş Aralığı	N	Ortalama	Standart Sapma
Enflasyon Algısı	18–30 yaş arası	213	4.39	0.743
	31–40 yaş arası	59	4.31	0.899
	41–50 yaş arası	80	4.08	0.893
	51 yaş ve üzeri	47	3.81	1.066
Harcama Algısı	18–30 yaş arası	213	4.21	0.733
	31–40 yaş arası	59	4.09	0.680
	41–50 yaş arası	80	3.95	0.956
	51 yaş ve üzeri	47	3.95	0.909
Tasarruf Algısı	18–30 yaş arası	213	3.75	0.862
	31–40 yaş arası	59	3.77	0.764
	41–50 yaş arası	80	3.75	0.926
	51 yaş ve üzeri	47	3.79	0.861
Paraya Karşı Tutum	18–30 yaş arası	213	3.03	0.929
	31–40 yaş arası	59	3.17	0.970
	41–50 yaş arası	80	3.08	0.846
	51 yaş ve üzeri	47	2.91	0.855

Tablo 4'te araştırmaya katılan bireylerin yaş gruplarına göre enflasyon, harcama ve tasarruf algıları ile paraya yönelik tutum düzeyine ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunulmaktadır. Bulgular incelendiğinde, enflasyon algısı değişkeninde en yüksek ortalama puanın 18–30 yaş grubunda olduğu (Ort. = 4.39; SS = 0.743), yaş arttıkça ortalama puanların kademeli olarak azaldığı görülmektedir. Bu doğrultuda en düşük ortalama ise 51 yaş ve üzeri grupta gözlenmiştir (Ort. = 3.81; SS = 1.066). Benzer bir eğilim

harcama algısı değişkeninde de dikkati çekmektedir. 18–30 yaş grubunun ortalama puanı (Ort. = 4.21; SS = 0.733) diğer yaş gruplarına kıyasla daha yüksekken, 41–50 yaş arası ile 51 yaş ve üzeri gruplarda ortalama puanların (Ort. = 3.95) daha düşük seviyelerde olduğu belirlenmiştir.

Tasarruf algısı değişkeni açısından değerlendirildiğinde, tüm yaş gruplarının ortalama puanlarının birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. En düşük ortalamalar 18–30 ve 41–50 yaş gruplarında (Ort. = 3.75), en yüksek ortalama ise 51 yaş ve üzeri grupta (Ort. = 3.79; SS = 0.861) elde edilmiştir. Bu bulgu, tasarruf eğiliminin yaşa bağlı olarak sınırlı düzeyde farklılaştığını göstermektedir. Paraya karşı tutum değişkeninde ise en yüksek ortalama puanın 31–40 yaş grubunda olduğu (Ort. = 3.17; SS = 0.970), en düşük ortalama puanın ise 51 yaş ve üzeri grupta gözlendiği (Ort. = 2.91; SS = 0.855) tespit edilmiştir.

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, enflasyon ve harcama algısı değişkenlerinde yaş arttıkça ortalama düzeylerin azalma eğilimi gösterdiği, buna karşılık tasarruf algısı ve paraya karşı tutum değişkenlerinde yaş grupları arasında daha sınırlı farklılaşmalar bulunduğu görülmektedir.

Tablo 5. Gelir Düzeyine Göre Değişkenlerin İstatistiki Durumları

Değişken	Aylık Toplam Gelir	N	Ortalama	Standart Sapma
Enflasyon Algısı	22.104 TL'den az	213	4.36	0.763
	22.104 – 35.000 TL	13	4.23	0.633
	35.001 – 50.000 TL	68	4.03	1.032
	50.001 TL ve üzeri	105	4.17	0.924
Harcama Algısı	22.104 TL'den az	213	4.2	0.725
	22.104 – 35.000 TL	13	4.18	0.888
	35.001 – 50.000 TL	68	4.05	0.904
	50.001 TL ve üzeri	105	3.96	0.856
Tasarruf Algısı	22.104 TL'den az	213	3.77	0.849
	22.104 – 35.000 TL	13	4.05	0.837
	35.001 – 50.000 TL	68	3.77	0.985
	50.001 TL ve üzeri	105	3.70	0.796
Paraya Karşı Tutum	22.104 TL'den az	213	3.05	0.935
	22.104 – 35.000 TL	13	2.92	0.819
	35.001 – 50.000 TL	68	2.91	0.930
	50.001 TL ve üzeri	105	3.14	0.854

Tablo 5'te araştırmaya katılan bireylerin aylık toplam gelir aralıklarına göre enflasyon, harcama ve tasarruf algıları ile paraya karşı tutum düzeyine ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunulmaktadır. Bulgular

incelendiğinde, enflasyon algısı değişkeninde en yüksek ortalama değerin 22.104 TL'den az gelir grubunda olduğu görülmektedir (Ort. = 4.36; SS = 0.763). Bu grubu 50.001 TL ve üzeri gelir grubu (Ort. = 4.17; SS = 0.924) izlemektedir. En düşük ortalamanın ise 35.001 – 50.000 TL gelir grubunda gözlendiği (Ort. = 4.03; SS = 1.032) dikkat çekmektedir. Harcama algısı değişkeninde de benzer bir eğilim söz konusudur. En yüksek ortalama 22.104 TL'den az gelir grubunda (Ort. = 4.20; SS = 0.725) elde edilirken, gelir düzeyi arttıkça harcama algısı ortalamalarının görece azaldığı ve 50.001 TL ve üzeri gelir grubunda en düşük seviyeye ulaştığı görülmektedir (Ort. = 3.96; SS = 0.856).

Tasarruf algısı değişkeni açısından değerlendirildiğinde, en yüksek ortalamanın 22.104 – 35.000 TL gelir grubunda olduğu (Ort. = 4.05; SS = 0.837), diğer gelir gruplarında ise ortalamaların birbirine oldukça yakın değerler aldığı görülmektedir. Özellikle 22.104 TL'den az ve 35.001 – 50.000 TL gelir gruplarında tasarruf ortalamalarının aynı düzeyde olduğu (Ort. = 3.77) dikkat çekmektedir. Paraya karşı tutum değişkeninde ise en yüksek ortalama puanın 50.001 TL ve üzeri gelir grubunda elde edildiği (Ort. = 3.14; SS = 0.854), en düşük ortalamanın ise 35.001 – 50.000 TL gelir grubunda gözlendiği (Ort. = 2.91; SS = 0.930) görülmektedir.

Elde edilen bulgular, gelir düzeyine göre enflasyon ve harcama algısı değişkenlerinde belirli düzeyde farklılaşmalar bulunduğunu, buna karşılık tasarruf algısı ve paraya karşı tutum değişkenlerinde daha sınırlı bir ayrışma olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Eğitim Düzeyine Göre Değişkenlerin İstatistiki Durumları

Değişken	Eğitim Düzeyi	N	Ortalama	Standart Sapma
Enflasyon Algısı	Lise ve Altı	58	4.01	1.064
	Ön Lisans	68	4.14	0.988
	Lisans	231	4.32	0.769
	Lisansüstü	42	4.37	0.751
Harcama Algısı	Lise ve Altı	58	3.88	0.930
	Ön Lisans	68	4.10	0.845
	Lisans	231	4.18	0.772
	Lisansüstü	42	4.06	0.654
Tasarruf Algısı	Lise ve Altı	58	3.78	0.948
	Ön Lisans	68	3.79	0.938
	Lisans	231	3.76	0.844
	Lisansüstü	42	3.71	0.685
Paraya Karşı Tutum	Lise ve Altı	58	2.89	0.927

Değişken	Eğitim Düzeyi	N	Ortalama	Standart Sapma
	Ön Lisans	68	2.94	0.822
	Lisans	231	3.11	0.920
	Lisansüstü	42	3.07	0.958

Tablo 6'da araştırmaya katılan bireylerin eğitim düzeylerine göre enflasyon, harcama ve tasarruf algıları ile paraya karşı tutum düzeyine ilişkin tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Bulgular incelendiğinde, enflasyon algısı değişkeninde eğitim düzeyi arttıkça ortalama puanların da artma eğiliminde olduğu görülmektedir. En düşük ortalama lise ve altı eğitim düzeyinde (Ort. = 4.01; SS = 1.064), en yüksek ortalama ise lisansüstü eğitim düzeyinde elde edilmiştir (Ort. = 4.37; SS = 0.751). Bu durum, eğitim düzeyi yükseldikçe ekonomik koşullara ilişkin algı ve farkındalığın artabileceğine işaret etmektedir. Harcama algısı değişkeni açısından değerlendirildiğinde, en düşük ortalamanın lise ve altı grubunda (Ort. = 3.88; SS = 0.930), en yüksek ortalamanın ise lisans mezunlarında (Ort. = 4.18; SS = 0.772) olduğu görülmektedir. Lisansüstü grupta ise ortalama puan görece daha düşük olmakla birlikte (Ort. = 4.06; SS = 0.654), genel düzeyin yüksek seyrettiği dikkat çekmektedir.

Tasarruf algısı değişkeninde, eğitim düzeylerine göre ortalama puanların birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. En yüksek ortalama ön lisans grubunda (Ort. = 3.79; SS = 0.938), en düşük ortalama ise lisansüstü grupta (Ort. = 3.71; SS = 0.685) gözlenmiştir. Bu bulgu, tasarruf eğiliminin eğitim düzeyine bağlı olarak belirgin biçimde farklılaşmadığını göstermektedir. Paraya karşı tutum değişkeninde ise lisans mezunlarının ortalama puanlarının (Ort. = 3.11; SS = 0.920), diğer eğitim gruplarına kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. En düşük ortalama lise ve altı eğitim düzeyinde (Ort. = 2.89; SS = 0.927) elde edilmiştir. Elde edilen bulgular, enflasyon ve harcama algısı değişkenlerinde eğitim düzeyine bağlı olarak belirli farklılaşmalar bulunduğunu, buna karşılık tasarruf algısı ve paraya karşı tutum değişkenlerinde daha sınırlı düzeyde değişim gözlendiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Enflasyonist ortamlar, bireylerin harcama, tasarruf ve paraya karşı tutumlarını hem ekonomik hem de davranışsal boyutlarıyla yeniden şekillendirmektedir. Aynı zamanda enflasyonist baskılar, paranın yalnızca bir değişim ve hesap birimi olmanın ötesinde, risk algısı, ekonomik güven ve gelecek beklentileriyle ilişkilendirilen bir tutum nesnesi olarak algılanmasına yol açmaktadır.

Bu çalışmada enflasyonist ortamda kişilerin tasarruf, harcama ve paraya karşı tutumlarında demografik faktörlerin rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Kastamonu ilinde yaşayan 18 yaş üstü bireylere anket uygulanmış ve elde edilen veriler ile analiz işlemleri gerçekleştirilmiştir.

Araştırma bulguları, bireylerin enflasyon ve harcama algılarının demografik değişkenlere göre farklılıklar gösterdiğini, buna karşın tasarruf eğilimlerinin daha statik bir görünüm sergilediğini ortaya koymaktadır. Enflasyon algısı, kadınlarda, evli bireylerde, genç yaş grubunda (18-30 yaş), düşük gelir düzeyine sahip olanlarda ve lisansüstü eğitim seviyesindeki katılımcılarda en yüksek seviyede seyretmektedir. Özellikle eğitim düzeyi yükseldikçe enflasyon farkındalığının artması, ekonomik koşullara dair entelektüel duyarlılığın bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Harcama algısı da enflasyon algısıyla paralel bir seyir izleyerek; kadınlar, evli bireyler ve gençler arasında daha baskın bir eğilim olarak öne çıkmaktadır. Gelir düzeyi açısından bakıldığında, düşük gelir

grubunun en yüksek harcama algısına sahip olması, paranın satın alma gücündeki erozyonun bu kesim üzerindeki doğrudan etkisini göstermektedir. Öte yandan, tasarruf algısı tüm demografik gruplarda (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim) birbirine oldukça yakın ve görece daha düşük ortalamalar sergilemektedir. Bu durum, enflasyonist baskıların bireyleri değer biriktirme fonksiyonundan ziyade, cari harcama ve ekonomik savunma mekanizmalarına yönelttiği şeklinde yorumlanabilir. Paraya karşı tutum değişkeninde ise erkeklerin ve 50.001 TL üzeri gelire sahip bireylerin daha yüksek puanlara sahip olması, finansal kaynaklara atfedilen değerin cinsiyet ve ekonomik güç ekseninde farklılaştığını teyit etmektedir.

KAYNAKÇA

Çebi Karaaslan, K., Oktay, E., & Alkan, Ö. (2022). *Determinants of Household Saving Behaviour in Turkey*. Sosyoekonomi, *30*(51), 71-90. https://doi.org/10.17233/ sosyoekonomi.2022.01.04

Kamis, J., Samad, N. A., Pheng, L. S., Rasli, S., Hajali, S. H. M., & Peing, S. E. F. (2021). *Money Attitude and Socio-Demographic Factors as Determinants of University Students' Spending Behavior in Shah Alam, Malaysia*, Jurnal Ilmiah Akuntansi Universitas Pamulang, *9*(1), 65-77.

Khan, T., Gill, A. R. & Haneef, S. (2013), *Determinants of private saving: A case of Pakistan*, Asian Journal ofEconomic Modelling, *1*(1), 1-7.

Kızılgöl, A. Ö., & İpek, E. (2019). *Türkiye'de Hanehalkı Tasarruf Davranışının Analizi*. İzmir İktisat Dergisi, *34*(3), 331-344. https://doi.org/10.24988/ije.2019343816

Kratovac, N., Mekić, E. & Duerod, M. (2023). *Personal Saving, Spending and Attitudes Towards Money in Bosnia and Herzegovina at Time of Inflation*. International Journal of Economics, Commerce and Management, 11(6), 173-186.

Narinç Öksüz, N., & Küçükönder, H. (2020). *Hanehalkı Tasarruf Tercihlerinin Ardışık Logit Modelle Belirlenmesi: Türkiye Örneği*. İşletme Araştırmaları Dergisi, *12*(2), 1554–1572. https://doi.org/10.20491/isarder.2020.929

Timur, M. C. (2022). *Enflasyonist Dönemlerde Bir Yatırım ve Tasarruf Aracı Olarak Para: Türk Lirası Özelinde Bir İnceleme*. Erciyes Akademi, *36*(2), 898-919. https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1117747

Şengür, M., & Taban, S. (2016). *Türkiye'de Hanehalkı Tasarruflarının Gelir Dışındaki Belirleyicileri*. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, *3*(1), 29-53.

Zengin, S., Yüksel, S., & Kartal, M. T. (2018). *Türkiye'deki Düşük Hanehalkı Tasarrufuna Neden Olan Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, *13*(49), 86-100.

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

CULTURONYMS IN MODERN ENGLISH DISCOURSE: IMPLICATIONS FOR CLIL, INTERCULTURAL COMPETENCE, AND MULTILINGUAL EDUCATİON

Alaviyya Bahruz Nuri, PHD Student
Nakhchivan State University (English teacher), Azeribaijan

https://orcid.org/0000-0003-4219-1071

Abstract

In the context of globalization and multilingual education, language learning can no longer be separated from cultural knowledge. Content and Language Integrated Learning (CLIL) emphasizes the simultaneous development of subject knowledge, language competence, and intercultural awareness. Within this framework, culturally marked lexical units—known as culturonyms—play a crucial role in shaping discourse, meaning construction, and cross-cultural understanding. This study explores the discursive features of culturonyms in modern English and examines their relevance for CLIL-oriented language education. The research is grounded in discourse analysis, sociolinguistics, and linguocultural studies, drawing on authentic literary and cultural texts from English-language sources. The methodological approach combines qualitative discourse analysis with semantic and functional analysis to identify how culturonyms function in context, how they activate background knowledge, and how they influence interpretation and meaning-making processes.
The findings demonstrate that culturonyms serve not only as lexical units but also as carriers of cultural memory, national values, and implicit knowledge structures. Their use requires learners to activate extralinguistic and encyclopedic knowledge, making them particularly valuable for CLIL classrooms where content learning and language development are integrated. The study shows that culturonyms contribute to discourse expansion, enhance cognitive engagement, and support the development of intercultural competence—a core objective of CLIL pedagogy. From a pedagogical perspective, the research highlights the importance of incorporating culturally marked vocabulary into CLIL-based English instruction. Integrating culturonyms into reading, translation, and discussion tasks can foster deeper cultural awareness, critical thinking, and learner autonomy. The study argues that effective CLIL practices should move beyond purely linguistic instruction and intentionally address cultural and discursive dimensions of language use. The results have implications for CLIL curriculum design, teacher education, and multilingual education policy, particularly in contexts where English functions as a global lingua franca. By emphasizing the discursive and educational value of culturonyms, this research contributes to innovative and inclusive approaches to CLIL in the 21st century.

Keywords: CLIL; culturonyms; intercultural competence; multilingual education; discourse analysis

Introduction

In the contemporary globalized world, language functions not only as a means of communication but also as a carrier of cultural knowledge and social values. The increasing intensity of international interaction, mobility, and digital communication has strengthened the role of English as a global lingua franca. This process has significantly influenced multilingual education systems and has foregrounded the need for teaching approaches that integrate language, content, and culture. Globalisation has accelerated intercultural communication and has brought previously distant linguistic and cultural communities into closer contact. As a result, effective communication today requires not only grammatical competence but also deep cultural awareness and the ability to interpret culturally marked meanings. In this context, culturally specific lexical units—known as culturonyms—play a key role in discourse interpretation and meaning construction. Modern approaches to language education increasingly emphasize the integration of linguistic and cultural knowledge. Content and Language

Integrated Learning (CLIL) represents one of the most effective pedagogical models addressing this need. CLIL promotes the simultaneous development of subject knowledge, language proficiency, and intercultural competence, enabling learners to engage with authentic content while acquiring a foreign language. Within CLIL environments, culturally marked vocabulary becomes particularly significant, as it connects language learning with cultural cognition and contextual understanding. The present study examines the discursive features of culturonyms in modern English and explores their relevance for multilingual education and CLIL-oriented instruction. By analysing culturonyms as carriers of cultural memory and implicit knowledge, the research highlights their role in discourse expansion, intercultural communication, and educational practice. The study argues that the systematic integration of culturonyms into CLIL-based English instruction can enhance learners' cognitive engagement, cultural awareness, and interpretative skills, which are essential competencies in 21st-century multilingual education.

2. Theoretical Framework: Culturonyms, Discourse, and Cultural Cognition

In modern linguistics, the relationship between language and culture has been one of the central research areas, particularly within discourse studies, sociolinguistics, and linguocultural theory. Language is not merely a neutral system of signs but a dynamic mechanism through which cultural meanings, values, and collective experiences are constructed, preserved, and transmitted. In this context, culturally marked lexical units occupy a special place, as they reflect the unique worldview and cultural memory of a linguistic community. The term culturonym was first systematically introduced by V. V. Kabakchi, who defined culturonyms as linguistic units that function as identifying elements of world culture. According to this definition, culturonyms are not limited to naming objects or phenomena; rather, they activate culturally embedded knowledge structures that are shared by members of a particular linguistic and cultural community. Such units require the recipient to possess background, encyclopedic, and cultural knowledge in order to fully interpret their meaning in discourse. From a discourse perspective, culturonyms function as triggers of implicit meaning. Their interpretation goes beyond dictionary definitions and relies on shared cultural frames, historical references, literary traditions, and social norms. Scholars such as Teun A. van Dijk emphasize that discourse comprehension is closely linked to socially shared knowledge and cognitive models. In this sense, culturonyms operate as cognitive shortcuts that condense complex cultural information into a single lexical unit, allowing speakers and writers to convey multilayered meanings efficiently.

Cultural cognition plays a crucial role in the processing of such lexical units. Knowledge is not viewed as purely individual but as socially constructed and culturally mediated. As van Dijk notes, knowledge represents a form of social representation accepted and shared by members of an epistemic community. Consequently, understanding culturonyms presupposes familiarity with the cultural and historical context in which they emerge and function. Without this contextual knowledge, discourse interpretation remains incomplete or distorted. In multilingual and intercultural communication, the role of culturonyms becomes even more prominent. When discourse crosses linguistic and cultural boundaries, culturally marked units often pose challenges for comprehension and translation. The absence of equivalent culturonyms in the target language can result in semantic gaps and conceptual mismatches. These challenges highlight the importance of cultural mediation and adaptive strategies in both translation and language education. Within educational contexts, particularly in foreign language learning, culturonyms serve as a bridge between language and culture. They expose learners to culturally embedded meanings and encourage deeper engagement with authentic texts. This function aligns closely with the principles of Content and Language Integrated Learning (CLIL), which seeks to integrate subject content, language development, and cultural awareness. By engaging with culturally marked discourse, learners are required to activate higher-order cognitive skills such as interpretation, inference, and critical analysis.Thus, culturonyms can be viewed not only as linguistic phenomena but also as pedagogically valuable tools. Their discursive nature makes them particularly suitable for CLIL environments, where learning is driven by meaningful content and contextualized language use. The

theoretical framework presented here establishes the foundation for analysing culturonyms as key elements in discourse and for exploring their educational potential in multilingual and CLIL-oriented settings.

3. Culturonyms in Modern English Discourse: Functional and Discursive Analysis

In modern English discourse, culturonyms function as culturally loaded linguistic units that activate shared background knowledge and shape meaning construction beyond the surface level of language. Their discursive role becomes particularly evident in literary, historical, and socio-cultural texts, where meaning is often conveyed implicitly through references to culturally significant figures, events, and locations. Such units not only enrich discourse stylistically but also contribute to its cognitive and interpretative depth. One of the defining characteristics of culturonyms is their dependence on extralinguistic knowledge. In discourse, culturonyms cannot be fully understood without reference to cultural memory, collective experience, and historically established associations. This feature distinguishes them from neutral lexical units and places them at the intersection of language, culture, and cognition. As a result, culturonyms operate as markers of cultural identity and as tools for encoding culturally specific meanings in discourse. The analysis of literary discourse provides clear evidence of the functional significance of culturonyms. For instance, references such as Robinson Crusoe evoke not merely a literary character but an entire conceptual frame associated with isolation, survival, and individual resilience. Without familiarity with Daniel Defoe's novel and its cultural symbolism within English literary tradition, the discursive meaning of such references remains inaccessible. In this sense, culturonyms act as compressed cultural narratives, condensing extensive cultural information into a single lexical unit.

Similarly, culturonyms derived from mythology and history—such as Romulus and Remus—require knowledge of Roman mythology to be correctly interpreted. Their use in discourse signals endurance, foundational struggle, and historical continuity. These references function evaluatively, allowing the speaker or writer to convey attitudes and judgments indirectly. The discursive power of culturonyms thus lies in their ability to communicate complex meanings economically while relying on shared cultural competence.

Biblical culturonyms such as Judas Iscariot or references to the sale of one's birthright operate in a comparable manner. They encode moral judgments, ethical evaluations, and culturally established value systems. In discourse, such references immediately activate associations of betrayal, moral failure, or short-sightedness. These meanings are not explicitly stated but are inferred through culturally shared interpretative frameworks. Consequently, culturonyms contribute to the evaluative and persuasive dimensions of discourse.

Toponymic culturonyms, such as Bow Street, further demonstrate the discursive function of culturally marked lexical units. Knowledge of Bow Street as the historical center of law enforcement in London enables the recipient to correctly interpret the authority and institutional power implied in the discourse. Without this cultural knowledge, the communicative intention of the utterance is weakened or lost entirely. This illustrates that culturonyms often serve as anchors of socio-historical meaning within discourse.

From a stylistic perspective, culturonyms enhance textual expressiveness and contribute to individual authorial style. Writers consciously select culturally marked references to create vivid imagery, establish authenticity, and position their texts within a particular cultural tradition. Such usage reinforces the notion that individual style is not merely a linguistic phenomenon but also a cultural one, shaped by shared norms, literary conventions, and collective memory. The discursive behavior of culturonyms also highlights their role in meaning negotiation. Readers engage in an active interpretative process, drawing

on their cultural knowledge to decode implicit meanings. This process aligns with cognitive models of discourse comprehension, which emphasize the interaction between textual cues and background knowledge. As such, culturonyms can be seen as catalysts of deeper cognitive engagement in discourse processing. In multilingual and intercultural contexts, the interpretation of culturonyms becomes more complex. Differences in cultural experience and knowledge among discourse participants can lead to partial comprehension or misinterpretation. This challenge is particularly relevant in foreign language learning and translation, where learners and readers may lack the necessary cultural frames. Consequently, culturonyms reveal the limits of purely linguistic competence and underscore the importance of cultural literacy. Within educational discourse, especially in CLIL-oriented environments, the analysis of culturonyms offers significant pedagogical value. By engaging learners with culturally marked lexical units embedded in authentic texts, educators can foster critical thinking, interpretative skills, and intercultural awareness. Culturonyms encourage learners to move beyond surface-level comprehension and to explore the cultural dimensions of language use. This approach aligns with the core principles of CLIL, which emphasize meaningful content, cognitive challenge, and cultural integration.

Thus, the discursive analysis of culturonyms in modern English demonstrates that these units function not only as lexical markers but also as key instruments of cultural transmission and cognitive engagement. Their role in discourse highlights the inseparability of language and culture and provides a strong foundation for integrating culturonyms into CLIL-based language education.

4. Educational and CLIL-Oriented Implications of Culturonyms

In contemporary multilingual education, the integration of language, content, and culture has become a central pedagogical priority. Content and Language Integrated Learning (CLIL) responds to this need by promoting a holistic approach in which learners simultaneously acquire subject knowledge, linguistic competence, and intercultural awareness. Within this framework, culturonyms emerge as particularly valuable pedagogical resources due to their discursive, cognitive, and cultural dimensions. Culturonyms represent culturally embedded knowledge and therefore naturally align with the core principles of CLIL. Unlike neutral lexical items, culturonyms require learners to engage with contextual, historical, and cultural information. This characteristic transforms language learning into an interpretative and cognitively demanding process, encouraging learners to move beyond surface-level comprehension. In CLIL classrooms, where authentic materials are frequently used, culturonyms facilitate meaningful engagement with content while supporting language development. From a cognitive perspective, the inclusion of culturonyms in CLIL instruction enhances higher-order thinking skills. Learners are required to infer meaning, activate background knowledge, compare cultural concepts, and evaluate contextual usage. These processes correspond to the cognitive dimension of CLIL, which emphasizes analysis, synthesis, and critical reflection. By working with culturally marked discourse, learners develop not only linguistic proficiency but also interpretative strategies essential for academic and professional communication.

Intercultural competence is another key outcome supported by the pedagogical use of culturonyms. As culturally specific lexical units, culturonyms expose learners to value systems, social norms, and historical experiences embedded in the target language. Their analysis encourages learners to recognize cultural differences and similarities, fostering tolerance, empathy, and intercultural sensitivity. In this way, culturonyms function as mediators between linguistic form and cultural meaning, supporting the development of global citizenship—an important objective of modern CLIL pedagogy. In practical terms, culturonyms can be effectively integrated into CLIL classrooms through reading, translation, discussion, and project-based activities. Literary excerpts, historical texts, and media materials containing culturonyms provide authentic contexts for analysis. Teachers can guide learners to identify culturally marked units, explore their meanings, and compare them with equivalents—or the absence

thereof—in their native language. Such activities promote learner autonomy and collaborative learning, both of which are emphasized in CLIL methodology.

The role of the teacher in this process is crucial. CLIL educators act not only as language instructors but also as cultural mediators who facilitate access to background knowledge and contextual understanding. This requires a high level of cultural awareness and methodological competence. Teacher education and professional development programs should therefore include training on the identification and pedagogical use of culturonyms, as well as strategies for integrating cultural content into language instruction. From a multilingual education perspective, culturonyms also highlight the limitations of purely linguistic approaches to language teaching. Learners who possess grammatical knowledge but lack cultural literacy may struggle to interpret authentic discourse. By incorporating culturonyms into CLIL curricula, educational institutions can address this gap and promote a more comprehensive model of language competence that includes linguistic, cultural, and cognitive components.

Finally, the pedagogical value of culturonyms extends beyond the classroom. In a globalized world where English functions as a lingua franca, the ability to interpret culturally marked discourse is essential for effective communication in academic, professional, and social contexts. CLIL-based instruction that systematically integrates culturonyms equips learners with transferable skills that support lifelong learning and intercultural interaction.

Thus, culturonyms should be viewed not merely as lexical phenomena but as powerful educational tools within CLIL-oriented instruction. Their integration into multilingual education enhances discourse competence, intercultural awareness, and cognitive engagement, contributing to innovative and inclusive language education for the 21st century.

5. Conclusion

The present study has examined the discursive features of culturonyms in modern English and has demonstrated their significant role in meaning construction, cultural representation, and discourse expansion. The analysis confirms that culturonyms function as culturally marked lexical units that activate shared background knowledge, collective memory, and socially constructed value systems. Their interpretation depends not only on linguistic competence but also on cultural cognition and extralinguistic knowledge, which positions culturonyms at the intersection of language, culture, and discourse. The findings of the study highlight that culturonyms are essential elements of authentic discourse, particularly in literary, historical, and socio-cultural texts. Through references to culturally significant figures, events, and locations, culturonyms enable speakers and writers to convey complex meanings implicitly and efficiently. As a result, they contribute to the expressive, evaluative, and persuasive dimensions of discourse. The research also demonstrates that culturonyms can influence discourse development by shaping interpretative processes and guiding readers' cognitive engagement. From an educational perspective, the study underscores the relevance of culturonyms for multilingual education and CLIL-oriented instruction. In Content and Language Integrated Learning environments, where language acquisition is closely linked to subject content and cultural understanding, culturonyms serve as effective pedagogical tools. Their inclusion in teaching materials encourages learners to engage in deeper interpretation, critical thinking, and intercultural reflection. By working with culturally marked discourse, learners develop not only linguistic proficiency but also intercultural competence—an essential skill in contemporary global communication. The pedagogical implications of this research suggest that CLIL curricula should systematically integrate culturally marked vocabulary into language instruction. Teachers play a key role as cultural mediators, guiding learners in the interpretation of implicit meanings and facilitating access to cultural knowledge. Teacher education and professional development programs should therefore emphasize the methodological use of culturonyms and provide educators with strategies for integrating cultural content into CLIL classrooms. Moreover, the study

contributes to ongoing discussions in discourse analysis, linguocultural studies, and translation studies by reinforcing the idea that language cannot be fully understood without reference to culture. The absence of equivalent culturonyms across languages highlights the challenges of intercultural communication and translation, further emphasizing the need for culturally informed approaches to language teaching and learning.

In conclusion, culturonyms represent more than lexical units; they are carriers of cultural identity, cognitive models, and social values. Their discursive and educational potential makes them particularly valuable within CLIL-based multilingual education. By integrating culturonyms into language instruction, educators can promote more inclusive, cognitively engaging, and culturally sensitive approaches to language education, thereby responding to the demands of 21st-century global communication.

References

1. Beck, U. (2001). Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung. Moscow: Progress.
2. Dickens, C. (1839). The Adventures of Oliver Twist. London: Bradbury & Evans.
3. Dickens, C. (1848). Dombey and Son. London: Bradbury & Evans.
4. Kabakchi, V. V. (2001). Praktika angloyazychnoy mezhkul'turnoy kommunikatsii. Saint Petersburg: Soyuz.
5. Quluzadə, N. F. (2022). Adlar ingilisdilli diskursda biliyin reprezentasiyası kimi (Doctoral dissertation abstract). Baku.
6. Van Dijk, T. A. (1997). Discourse studies: A multidisciplinary introduction. Vol. 2: Discourse as social interaction. London: Sage.
7. Vəliyeva, N. Ç. (2012). Romanoslavica. Serie noua (Vol. XLVIII, No. 3). Bucharest: Editura Universității din București.
8. Vəliyeva, N. Ç. (2017). Qloballaşan dünyada multikulturalizm şəraitində dilin inkişafı. Baku: Avropa.
9. Vəliyeva, N. Ç. (2018a). Təhsilin dili və dilin təhsili: Mədəniyyətlərarası dialoq və qlobal kommunikasiya şəraitində. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.
10. Vəliyeva, N. Ç. (2018b). İzahlı Azərbaycanca–İngiliscə–Rusca kommunikasiya terminlər lüğəti. Baku: Vətənoğlu.
11. Valiyeva, N. Ch. (2018). Synergetics of the language, national consciousness and culture. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.
12. Barkhudarov, L. S. (1975). Yazyk i perevod: Voprosy obshchey i chastnoy teorii perevoda. Moscow: IMO.
13. Nuri, A. B. (2025). Müasir ingilis dilinin lüğətin üslubi differensiasiyasi sistemində kulturonimlərin yeri. Dil və ədəbiyyat (Язык и литература), 128(2), 111-114.
14. Nuri, A. (2025). Lexical Innovation and Morphological Productivity in Contemporary English: A Comprehensive Analysis of Word-Formation Mechanisms and Linguistic Evolution.
15. Ismailli, T. (2024). Aims and methods of note-taking. Elmi Tədqiqat, 23.

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

THE APPEARANCE OF CULTURAL SPACES IN TURKIYE: MOBILE CULTURAL SPACES AS AN ALTERNATIVE MODEL

TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL MEKÂNLARIN GÖRÜNÜMÜ: ALTERNATİF BİR MODEL OLARAK SEYYAR KÜLTÜREL MEKÂNLAR

Aybüke KARTAL

Master's Student, KTO Karatay University Graduate Education Institute, Sociology Master's Program with Thesis, ORCID: 0009-0009-7496-3962

Asst. Prof. Dr. Döne AYHAN

Karatay University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Sociology,
ORCID: 0000-0002-1633-385X

Bu çalışma, mekân sosyolojisi perspektifinden hareketle kültürel mekân ve seyyar kültürel mekân odağında bir tartışma sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda alan yazın taramasına "kültürel mekân", "seyyar kültürel mekân", "mekânsal erişim", "mekânsal adalet" gibi anahtar kelimeler yön vermiştir. Mekân sosyolojisi literatürünün sabit mekanlar odağında yoğunlaşması seyyar kültürel mekânlara yönelik araştırmaların ihtiyacını göstermektedir. Mekân; toplumsal ilişkilerin, kültürel pratiklerin ve eşitsizliklerin üretildiği, sınıfsal ayrımların görünür kılındığı dinamik bir olgudur. Mekânın bu dinamikliği aynı zamanda mekâna kimin ne ölçüde erişebileceğini de belirlemektedir. Türkiye ölçeğinde kültürel mekânların belirli bölge ve kentlerde sınırlı kalması erişim engelini yapısal olarak göstermektedir. Bu nedenle erişilebilirliğin sağlanabilmesi ve sabit mekânların maliyetini azaltılabilmesi adına esnek şartlara sahip, kurulup kaldırılabilen belirli zaman mevhumu ile sınırlı, geçicilik gibi özellikleri bulunan "seyyar mekânlar" alternatif bir model olarak sunulmaktadır. Kendine özgü dinamikleri ile var olan "seyyar mekânlar", bireyler arasındaki ilişki formları ve normlarıyla parçalı aidiyetlerin de temsili olmaktadır. Mekânsal erişimi, mekânın üretim süreçlerindeki eşitsizliklerin, adil mekânsal dağılımın, kimlik ve aidiyet ilişkilerinin somutlaşmasını görünür hale geldiği bir olgu olarak değerlendirebilmek mümkündür. Bu bağlamda "seyyar mekânın" mekânsal erişim, mekânsal adil dağılımı ve kültürel üretimin dağılımına ilişkin önemli bir gösterge niteliği taşıdığı da söylenebilmektedir. Bu çalışmada zaman içerisinde kalıcı ve kültürel mekân olma mahiyeti taşıyan mekânların yerini almaya başlayan "seyyar kültürel mekânların" mekânsal erişilebilirliğinin mekânın adil dağılımı perspektifinden incelenmektedir. Çalışmada mekân olgusu ve "seyyar kültürel mekân" kavramları mekân sosyolojisi çerçevesinde ele alınmış ve kültürel mekânlara erişimde eşitsizliklerin varlığına değinilmiştir. Seyyar kültürel mekânlar; mekânsal niteliklerinden ziyade kültürel ve sınıfsal öğelerle düşünülmesi gereken bir alan olarak öne çıkmaktadır. Mekânsal adaletin simgesi olan seyyar kültürel mekânlar sermayeyi perifere taşıyarak erişimi artırmaktadır. Kültürle kurulan bağın organik bir düzleme taşındığı seyyar kültürel mekânlar katalizör göreviyle sosyal etkileşimi yoğunlaştırmaktadır. Toplumsal hafızada mekânın sembolik anlamını değiştiren seyyar kültürel mekânlar akışkan formuyla sınıfsal eşitliğin de önünü açmaktadır. Geçici ve mobil yapısıyla seyyar kültürel mekânlar merkez-çevre formunu aşarak kültürel mekânların yapısını dönüştürdüğü görülmektedir. Fiziksel ve mekânsal mesafeyi azaltan seyyar kültürel mekanlar erişimin tercihten çıkararak gündelik hayatın olağan akışına çevirmektedir. Geleneksel kültürel mekanların yanı sıra seyyar kültürel mekanların müstakil olarak araştırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Mekân, Seyyar Kültürel Mekân, Erişilebilirlik, Mekânsal Adil Dağılım.

Abstract

This study aims to present a discussion focused on cultural space and mobile cultural space from the perspective of spatial sociology. To this end, the literature review was guided by keywords such as “cultural space,” “mobile cultural space,” “spatial access,” and “spatial justice.” The sociology of space literature's focus on fixed spaces highlights the need for research on mobile cultural spaces. Space is a dynamic phenomenon where social relations, cultural practices, and inequalities are produced, and class divisions are made visible. This dynamism of the space also determines who can access it and to what extent. The fact that cultural spaces in Turkey are concentrated in certain regions and cities structurally creates barriers to access. Therefore, to ensure accessibility and reduce the cost of permanent spaces, “mobile spaces” are presented as an alternative model with flexible conditions: they can be set up and dismantled, limited to a specific time frame, and characterized by temporary features. With their unique dynamics, “mobile spaces” also represent fragmented affiliations, shaped by the forms of relationships and norms among individuals. Spatial access can be understood as a phenomenon that makes visible inequalities in the production of space, the equitable spatial distribution, and the concretization of identity and belonging. In this context, “mobile space” can also serve as an important indicator of spatial access, equitable spatial distribution, and the distribution of cultural production. Spatial access can be understood as a phenomenon that makes visible inequalities in the production of space, the equitable spatial distribution, and the concretization of identity and belonging. In this context, “mobile space” can also serve as an important indicator of spatial access, equitable spatial distribution, and the distribution of cultural production. This study examines the spatial accessibility of “mobile cultural spaces,” which are beginning to replace spaces that have historically served as permanent cultural spaces, from the perspective of equitable spatial distribution. The study addresses the concepts of space and “mobile cultural space” within the framework of spatial sociology and highlights inequalities in access to cultural spaces. Mobile cultural spaces should be considered in terms of cultural and class dimensions rather than their spatial qualities. Mobile cultural spaces, symbols of spatial justice, increase access by bringing capital to the periphery. Mobile cultural spaces, in which the connection to culture is transferred to an organic plane, intensify social interaction by serving as catalysts. Mobile cultural spaces, which alter the symbolic meaning of place in social memory, facilitate class equality through their fluid form. With their temporary and mobile structure, mobile cultural spaces transcend the center-periphery form and are seen to transform the structure of cultural spaces. Mobile cultural spaces reduce physical and spatial distance, transforming access from a choice into a normal part of everyday life. It is recommended that mobile cultural spaces be studied independently of, and alongside, traditional cultural spaces.

Keywords: Cultural Space, Mobile Cultural Space, Accessibility, Spatial Equity.

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

ТАРБАҒАТАЙ ӨҢІРІНДЕГІ ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ДӘСТҮР: САҚТАЛУЫ ЖӘНЕ ЖАҢАШЫЛДЫҚ

Доцент, PhD Меруерт Егізбаева
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Тарих факультеті, Археология, этнология және музеология кафедрасы,
Алматы қ., Қазақстан
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3338-291X

TARBAĞATAY REGION'S CONTEMPORARY TRADITIONAL CULTURE: PRESERVATION AND INNOVATION

Assoc. Prof. Dr. Meruyert Yegizbayeva
Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of History, Department of Archeology, Ethnology and Museology, Almaty, Kazakistan
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3338-291X

АННОТАЦИЯ

Тарбағатай өңірі Шығыс Қазақстанның Тарбағатай тауларына іргелес аймақтарын алып жатыр. Әкімшілік жағынан өңірге Тарбағатай, Ақсуат, Жарма аудандары, сондай-ақ Аягөз және Үржар, Көкпекті аудандарының Тарбағатайға жақын орналасқан ауылдық жерлері кіреді. Қазіргі кездегі ақпараттар ғасыры жағдайында және өзге этностармен мәдени қарым-қатынас, Қытай және Ресей сияқты мемлекеттермен көршілес орналасуы секілді факторлардың нәтижесінде өңір қазақтарының салт-дәстүрлерінде, этномәдени келбетінде өзгерістердің болуы заңды құбылыс. Қазақстанның оңтүстік өңірлерімен салыстырғанда кеңестік саясат әсерінің ықпалы да ерекше болғандығы байқалады. Осындай себептерге байланысты баланың тууына және оның тәрбиесіне байланысты әдет-ғұрыптар сақталғанымен, трансформацияға ұшыраған.

2024-2026 жылдары Тарбағатай өңіріндегі дәстүрлі мәдениеттің қазіргі жағдайын, оның сақталуы мен жаңашылдығын анықтау мақсатында зерттеу жүргізілді. Зерттеу материалдары 30–60 жас аралығындағы жергілікті тұрғындардан алынды. Барлығы 150 адамға сауалнама және сұқбат жүргізіліп, олардың дәстүрлі мәдени тәжірибелерінің жиілігі мен маңыздылығы анықталды. Сауалнама деректері сипаттамалық статистикамен талданды, ал сұхбат нәтижелері тақырыптық талдау әдісі арқылы өңделіп, негізгі тенденциялар мен өзгерістер анықталды.

Жүргізілген сауалнама нәтижелері Тарбағатай өңіріндегі дәстүрлі мәдениеттің қазіргі жағдайында бірқатар ерекшеліктер бар екенін көрсетті. Респонденттердің басым бөлігі дәстүрлі мәдени құндылықтар мен тәжірибелердің өңір халқының күнделікті өмірінде сақталып отырғанын атап өтті. Сонымен қатар, сауалнама деректері дәстүрлі мәдени элементтердің кейбірінің мазмұны мен қолданылу формаларының өзгеріске ұшырағанын және аралас некеге байланысты көзқарастардың өзгергенін көрсетті.

Осылайша, жүргізілген сауалнама нәтижелері Тарбағатай өңіріндегі дәстүрлі мәдениеттің қазіргі кезеңде екіжақты сипатта дамып отырғанын көрсетеді: бір жағынан, дәстүрлі құндылықтар мен мәдени тәжірибелер өңір халқының өмірінде маңызды орнын сақтап отырса, екінші жағынан, жаһандану үдерістері мен әлеуметтік өзгерістер олардың

мазмұны мен атқарылу формаларына трансформациялық ықпал етуде. Алынған деректер Тарбағатай өңіріндегі дәстүрлі мәдениеттің толық жойылмағанын, керісінше, заман талабына сай өзгеріске ұшырап, жаңа сипатқа ие болып отырғанын дәлелдейді.

Мақала «AP23490262 Тарбағатай өңірінің қазақтары: тарихи этнографиялық зерттеу (XIX-XXI ғ. басы)» атты гранттық қаржыландыру жобасы аясында дайындалды.

Түйін сөздер: Тарбағатай өңірі, дәстүрлі мәдениет, сақталу, жаңашылдық, әдет-ғұрып, әлеуметтік өзгерістер

ABSTRACT

The Tarbagatai region comprises areas adjacent to the Tarbagatai mountain range in Eastern Kazakhstan. Administratively, it includes the Tarbagatai, Aksuat, and Zharma districts, as well as rural settlements of the Ayagoz, Urzhar, and Kokpekti districts located in close proximity to the Tarbagatai Mountains. In the context of the contemporary information age, intensified intercultural interaction, and the region's geographical proximity to neighboring countries such as China and Russia, transformations in the customs, traditions, and ethnocultural identity of the local Kazakh population are both natural and inevitable. Compared to the southern regions of Kazakhstan, the influence of Soviet-era policies in this area remains particularly pronounced. Consequently, while customs and practices related to childbirth and child-rearing have largely been preserved, they have also undergone notable transformations.

Between 2024 and 2026, this study examined the current state of traditional culture in the Tarbagatai region, with particular attention to its preservation and innovation. Research data were collected from local residents aged 30 to 60. In total, surveys and in-depth interviews were conducted with 150 participants to assess the frequency, continuity, and perceived significance of traditional cultural practices. Survey data were analyzed using descriptive statistical methods, while interview materials were processed through thematic analysis to identify dominant patterns and emerging changes.

The findings reveal several distinctive features of contemporary traditional culture in the Tarbagatai region. Most respondents emphasized that traditional cultural values and practices continue to play an important role in everyday life. At the same time, the data indicate that certain elements of traditional culture have experienced changes in both content and modes of practice, alongside shifting attitudes toward interethnic marriage.

Overall, the results demonstrate that traditional culture in the Tarbagatai region is developing in a dual and dynamic manner. On the one hand, traditional values and cultural practices continue to occupy a significant place in the lives of local communities; on the other hand, processes of globalization and broader social change exert a transformative influence on their meanings and forms. These findings confirm that traditional culture in the Tarbagatai region has not disappeared but is instead being reinterpreted and reshaped in accordance with contemporary societal conditions.

The article was prepared within the framework of the grant funding project «AP23490262 Kazakhs of Tarbagatai region: historical ethnographic research (XIX-early XXI centuries)».

Key Words: Tarbagatai region, traditional culture, preservation, innovation, customs, social changes

КІРІСПЕ

Тарбағатай өңірін зерттеу нысаны ретінде таңдау оның тарихи, географиялық және этнографиялық ерекшеліктеріне байланысты болды. Тарбағатай өңірі осы аумақтың қазақтарының орыс және татар этностарымен, сондай-ақ Ресей және Қытайдың іргелес аймақтарының мәдениеттерімен белсенді өзара ықпалдастықтағы шекара аумағы. 1955 жылдан 1963 жылға дейін Қытайдан оралған қазақтардың көп бөлігі дәл осы аймақта қоныстанғаны белгілі, бұл да осы аймақта белгілі бір этнографиялық келбеттің қалыптасуына әсер етті.

Мақалада Тарбағатай қазақтарының отбасылық салт-дәстүрлерінің сақталуы мен трансформацияға ұшырауы, отбасындағы бала тәрбиесі мәселелері қарастырылады.

Қазақ халқының отбасылық әдет-ғұрыптарында дәстүрлі мәдениет элементтері қазіргі күні де жалғасын тауып отыр деп айтуға болады. Осыған қатысты А.К. Байбурин (Байбурин, 1993): «Көптеген инновациялар мен модификациялар әдет-ғұрыптардың тек беткі сатыларын ғана жанап өтеді, ал оның түпкі мәнінің сақталуы таңқаларлықтай және біркелкі» - дейді. Себебі, отбасылық әдет-ғұрыптарының тиімді негізі бар. Мысалы, баланың өмірге келуімен жасалатын барлық әдет-ғұрыптар өмірге келген бала мен оның анасының амандығы үшін жасалды, бала мен ананың қоғаммен, ұжыммен байланысын нығайтады, кезең-кезең арқылы (бесікке салу, ат қою, сүндетке отырғызу, шашын алу, тұсауын кесу) баланың табиғаттан мәдениетке қарай ауысуын көрсетті.

Қазақ халқының дәстүрлі мәдениетінің өзгеріске ұшырауына тарихи кезеңдердің де әсері зор болды. Мәселен, Кеңес дәуірінде Қазақстанда кеңестік мәдениетті насихаттау саясаты жүргізілді. Сол кезеңде ұлттық салт-дәстүр «ескінің қалдығы», «өткенді аңсаушылық», «ұлтшылдық белгісі» деген жалған айып тағылып, құдаланды. Сол себепті қазақтың ұлттық мәдениеті мүлдем жойылып кетудің аз-ақ алдында қалған еді. Сонымен қатар, өнеркәсіптік өндірістің ұлғаюы, урбанизация, медициналық қызмет көрсетудің дамуы және т.б. сияқты процестердің дәстүрлі мәдениеттің әлсіреуіне ықпалы зор болды. Мәселен, бесікке бөлеудің орнына кішкентай бала төсектері (детские кроватки) пайда болды. Сол кездегі Қазақстанның көпэтносты халқының мәдениетін бірегейлендіру салдарынан әсіресе қала тұрғындарының дәстүрлі мәдениет туралы түсініктерін жоғалтуы сияқты жағымсыз үрдісті атап айту керек.

КСРО ыдырағаннан кейін елдегі экономикалық дағдарыс салдарынан қоғамда өсімнің кемуі, аз балалы отбасылардың көбеюі, бала өлімінің жоғарылауы, нашақорлық, алкоголизм, проституция сияқты және т.б. деструктивті үдерістер жанданды. Бұл мәселелерді шешудің жолын көптеген ғалымдар бірінші кезекте отбасынан табу керектігін айтады. Әсіресе, халық педагогикасының дәстүрлері мен тәжірибесін қолдануды ұсынды (Кульсариева, 2027). Осы тұрғыдан алғанда, қазіргі кездегі дәстүрлі отбасылық құндылықтардың, әдет-ғұрыптардың сақталуы мен трансформацияға ұшырауын зерттеу өзекті мәселе болып саналады.

ӘДІСТЕР МЕН МАТЕРИАЛДАР

Қазақ халқының отбасылық әдет-ғұрыптарына байланысты зерттеулерге Х.А. Арғынбаевтың «Қазақ отбасы», «Қазақ халқындағы семья мен неке», А.Т. Толеубаевтың «Реликты доисламских верований в семейной обрядности казахов (XIX- нач. XX в.)» атты еңбектерін жатқызуға болады. Сондай-ақ, тәуелсіздіктен кейін жарық көрген Н.Ж.

Шаханованың «Мир традиционной культуры казахов (этнографические очерки)», Н.Д. Нуртазинаның «Женщина в традиционном казахском обществе», И.В. Стасевичтің «Социальный статус женщин у казахов: традиции и современность» атты еңбектері мен Д.Б. Ескекбаевтың «Шығыс Қазақстан облысы қазақтарының отбасылық әдет-ғұрыптары»» атты мақаласы да маңызды мәліметтерге толы.

Тарбағатай өңірі қазақтарының отбасылық әдет-ғұрыптарына тікелей байланысты арнайы этнографиялық зерттеулердің болмауына байланысты, мақала автордың түздік материалдарына негізделген. Автор 2024 және 2026 жылдары жергілікті тұрғындар арасынан мәліметтер жинау мақсатында Шығыс Қазақстанның өңірлеріне бірнеше іссапармен барып қайтты. Түздік зерттеулер кезінде Шығыс Қазақстанның Тарбағатай өңірінің Зайсан, Ақсуат, Шілікті, Көкпекті, Аягөз сияқты аудан орталықтары мен бірнеше елді-мекендері негізге алынды. Оларды зерттеу барысында ғұрыпты жалпы сипаттаумен қатар, Қазақстанның өзге өңірлерімен салыстырылып, аймақтық ерекшеліктерін және трансформацияға ұшырау дәрежесін анықтауға үлкен көңіл бөлінді. Сауалнама деректері дәстүрлі мәдени элементтердің кейбірінің мазмұны мен қолданылу формаларының өзгеріске ұшырағанын және аралас некеге байланысты көзқарастардың өзгергенін көрсетті.
Далалық зерттеу нәтижесінде жалпы 150 адамнан сауалнама алынды. Деректер тиісті жарияланған жұмыс негізінде дайындалған сауалнама арқылы жиналды. Дерекберушілер 25-60 жастағы адамдар болды. Сауалнама алынғандар – қалалық және ауылдық отбасылар, 80% әйел адамдар болды. Информаторлармен сұхбат барысында олардың өз өмірінен алынған жеке тәжірибесіне ерекше көңіл бөлінді.

БАЛА ТУУҒА БАЙЛАНЫСТЫ ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАРДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕР

Қазіргі кездегі ақпараттар ғасыры жағдайында және өзге этностармен мәдени қарым-қатынас, Қытай және Ресей сияқты мемлекеттермен көршілес орналасуы секілді факторлардың нәтижесінде өңір қазақтарының салт-дәстүрлерінде, этномәдени келбетінде өзгерістердің болуы заңды құбылыс. Қазақстанның оңтүстік өңірлерімен салыстырғанда кеңестік саясат әсерінің ықпалы да ерекше болғандығы байқалады. Осындай себептерге байланысты баланың тууына және оның тәрбиесіне байланысты әдет-ғұрыптар сақталғанымен, трансформацияға ұшыраған.

Тарбағатай өңірінде баланың тууына және оның тәрбиесіне бүгінгі күні де үлкен мән беріледі. Ертеде өңірде негізінен ұл баланың дүниеге келуіне ерекше мән берілсе, қазіргі кезде бұл көзқарас та өзгерген, қызды да текті жалғастырушы ретінде қарайтындар көбейген.

Жас келін жүкті болған күннен бастап, оның денсаулығына қарап, қалауын орындауға тырысады. Аяғы ауыр әйелді түнде жалғыз далаға, суға, адам қайтыс болып жатқан үйге жібермеу, жалғыз үйде қондырмау сияқты түсініктер қазір де сақталған.

Тарбағатай өңірі қазақтарының отбасылық әдет-ғұрыптарының ішінде кең тарағаны - «құрсақ шашу» дәстүрі. Дәстүрлі қоғамда келіннің жүкті болғанын естігенде енесі мен көрші әйелдер жиналып, шағын ғана «құрсақ шашу» жасап, жас келінге жақсы тілектерін айтып, оның аналық мәртебеге өтуін әлеуметтік тұрғыдан бекіткен (Арғынбаев, 1973). Бірақ, ел арасында жүргізілген сауалнама нәтижесінде бұл дәстүрді қазіргі кезде өңір қазақтары әр түрлі формада жүргізетіні байқадық. Мәселен, респонденттердің 66,7 %-і

«құрсақ шашу» тойын өткізетінін айтса, ал 28,6 % адам «құрсақ шашу» орына қазіргі кезде әлемде кең тараған «гендер пати» деп аталатын шараны өткізетінін хабарлаған. Қалған 2,4 % адам «көз тиюден» сақтанып, ешкімге айтпайтынын, тағы 2,4 % адам ешқандай да дәстүрлі немесе заманауи ғұрыптарды жасамайтынын мәлімдеген.

Аталмыш деректерден дәстүрлі «құрсақ шашу» жоралғысының жойылмағанын, алайда оның мәні мен өткізілу формасының трансформацияға ұшырағаны байқадық. Бұл жердегі «гендер патиді » жаһандану үдерісінің бір дәлелі десек болады және ол дәстүрлі «құрсақ шашу» элементтерімен де сабақтасады. Яғни, ол да жүктілікті жариялайды, жақын адамдармен қуанышпен бөліседі, алайда мазмұны жағынан «құрсақ шашу» сияқты сакральды мәні жоқ, тек ойын-сауыққа негізделген заманауи дәстүр. «Гендер патиді өткізу» отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайына да байланысты. Мысалы, «гендер патиге» жақын адамдарының барлығы жиналып, ауқымды қылып өткізуі немесе ерлі-зайыптылар бір тортпен ғана шектелуі мүмкін. Бұл жерде шараның негізгі символдық белгісі қолданылатын заттың түсі. Мәселен, үрленген шардың ішінен шығатын зат, тортты кескенде оның ішкі қабатының түсі (көк немесе қызғылт) дүниеге келетін баланың жынысын айқындайды.

Дәстүрлі «құрсақ шашуға» тек әйелдер қатысып, жабық «сакральды» ортада өткізілсе, «гендер патиға» ер адамдар да қатысады және ол әлеуметтік желілер арқылы таратылып, ашық сипатта өткізілетін заманауи шара.

Тарбағатай өңірінде әйелдің толғағын жеңілдету үшін орындалатын ғұрыптардың бірі – «жарыс қазан». Бұл ғұрыптың мәні - әйелдер жиналып, қазан асып, әйелдің аман-есен босануына тілектестік, қолдау білдіру (Арғынбаев, 1996). Аталмыш ғұрып Тарбағатай өңірінде қазіргі кезеңде де орындалғанымен, оның сақталуы өзгеріске ұшыраған. Ел арасында жүргізілген сауалнама нәтижесінде 81,3 % респондент «жарыс қазанды» жасайтындарын айтты. Сонымен қатар, 16,7 % дерекберуші «жарыс қазанды» мүлдем жасамайтындарын, ал 2,1 % «жарыс қазанның» не екенін мүлдем білмейтінін мәлімдеді. Бұл мәліметтер, «жарыс қазанның» қазіргі қоғамда ішінара сақталғанымен, негізгі мәнінің әлсірей бастағанын көрсетеді.

Әйелдердің жиналып «жарыс қазан» өткізуі әйелдер арасында өзара қолдау, тілекші болу, анаға деген құрмет көрсету сияқты мәдени құндылықтардың жалғасын тауып келе жатқанын білдіреді. Ал бұл ғұрыпты мүлдем жасамау немесе білмеу фактілері «ұрпақаралық байланыстың әлсіреуі, соның салдарынан дәстүрлі білімнің үзіле бастағанының көрінісі» - деп айтуға болады.

Әйел ауруханада толғатып жатқанда, оның толғағын жеңілдету мақсатында орындалатын «жарыс қазаннан» бөлек басқа да ырымдар да сақталған. Алайда, ел арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері бұндай ырымдардың көп жасалмайтынын көрсетті. Дерекберушілердің 60,5%-і бұндай ырымдары мүлдем жасамайтынын айтса, қалған 39,5 % респондент түйіндерді шешіп, шкаф есіктері мен сандықтың бетін ашып қоятындарын мәлімдеді. Бұл көрсеткіштер баланың тууына байланысты магиялық түсініктердің әлсіреп, біртіндеп жойылып бара жатқандығын көрсетеді және тек жекелеген отбасыларда ғана сақталғанына көз жеткіздік.

Қазіргі кезде бұндай ырымдардың азаюын медицинаның дамуы, босану орынының үйден перзентханаға ауысуымен байланыстырамыз. Дегенмен, 39,5 % респонденттің

бұл әрекеттерді әлі де орындайтындығы, дәстүрлі наным-сенімдердің толық жойылмағандығын көрсетеді. Осылайша, Тарбағатай өңірінде босануға байланысты наным-сенімдердің қызметі әлсірегенмен, халық арасында ішінара сақталып, дәстүрлі мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде жалғасын тауып отыр.

Қазіргі кезде дәстүрлі «кіндік шеше» инситуты өзгеріске ұшыраған. Ертеде Тарбағатай өңірінде келінінің аяғы ауыр екенін білген ене ел ішіндегі келіншектер арасынан кіндік кесетін әйелді таңдай бастайды және елге беделді, пысық, адамгершілігі мол әйелді таңдаған. «Баланың мінезі кіндігін кескен адамға тартады» деген түсінікке байланысты «кіндік шеше» нәрестенің тағдырына әсер етуші тұлға ретінде қабылданған. Яғни, халық кіндік кесуді тек физиологиялық әрекет емес, баланың өмір жолын бастайтын ғұрыптық кезең ретінде түсінген. Далалық материалдар бұл түсініктің өңірлік деңгейде берік сақталғанын көрсетеді. Мәселен, Тарбағатай өңірінде жүргізілген сұқбат барысында Сейсембаева Роза (72 жас) былай деп еске алады: *«Қазақта кіндік шеше деген жай адам емес. Ол – баланың алғашқы өмір жолын ашатын кісі. Мінезі нашар, тілі ашты әйелге баланың кіндігін кестірмейді. Кіндікті кесетін әйел мінезі орнықты, балалы-шағалы, елге сыйлы адам болу керек»*.

Дәстүрлі қоғамда кіндік шеше болу абыройлы іс болғандықтан, кейбір әйелдер өздері сұранатын болған. Кіндік шеше әйел босанғанда қасында болып, босанған соң жас ана мен сәбиге күтім көрсету сияқты міндеттерді мойнына алған. Бала қырқынан шыққанша киетін «ит көйлегін» де тігіп әкеледі. Кіндік кескені үшін оған мал атап, қымбат бұйым сыйлайды. Бала ер жеткенше оның барлық жетістіктері мен қуанышында ата-анасымен бірдей қасында болады (Шаханова, 1998). Осылайша, ертеде «кіндік шеше» жас босанған әйелді бала қырқынан шыққанша күтіп, көмектесетін болса, қазіргі Тарбағатай қазақтары арасында кіндік шеше негізінен балаға сый-сияпат жасау, той-томалаққа қатысу, бала үшін тілекші болу сияқты міндеттермен шектеледі. Дегенмен, кіндік шеше мен бала арасындағы рухани байланыс пен сыйластық сақталған. Көп жағдайда бала оны «екінші ана» ретінде құрметтейді.

Ел арасында жүргізілген сауалнама нәтижесінде респонденттердің 70,8 % «кіндік шешенің» болуы міндетті десе, қалған 29,2% міндетті емес деп жауап берді. Кіндік шешені қажет емес деп санайтын **29,2 %** дерекберушілердің жауабы қазіргі кездегі әлеуметтік трансформациялармен тығыз байланысты. Бұл адамдар қазіргі кезде босанудың перзентханада өтуін, жоғары деңгейдегі медициналық көмек және урбанизация әсерін негізге алады. Олардың түсінігінде кіндік шешенің қызметі енді қажеттілік емес, отбасылық дәстүрдегі ескі салт ретінде қабылданатыны анықталды.

Осылайша, сауалнама нәтижелері кіндік шеше институтының Тарбағатай өңірінде **екіжақты сипатта** өмір сүріп отырғанын көрсетеді - бір жағынан, ол дәстүрлі мәдениетте маңызды орынын сақтаса, екінші жағынан, жаһануға байланысты трансформациялар оның міндеттілік деңгейін төмендетіп отыр. Бұл деректер кіндік шеше рөлінің толық жойылмағанын, бірақ мазмұны жағынан өзгеріске қшыраганын дәлелдейді.

Қазақтың дәстүрлі бала тәрбиесінде, бала күтімінде бесікке бөлеудің де орны ерекше. Бесік тек баланы ұйықтатын орын емес, оның амандығын, тазалығын және тәртіпке бейімделуін қамтамасыз етумен қатар, қорғау қызметін де атқарған. Осы мәселеге байланысты сауалнама нәтижесінде Тарбағатай өңірінде баланы бесікке бөлейтіндер

көрсеткіші – 33,4 %, қарсы 14,5 % болса, ал 52,1 % респондент бесік орнына заманауи кішкене бала керуетін қолданатынын айтты. Бұл деректер бесіктің жоғарыда айтылған функцияларының маңыздылығанын айырыла бастағанын көрсетеді. Оған басты себеп - бір реттік бала жөргектерінің көптеп қолданылуы (памперс), бала керуеттері, медициналық кеңестердің ықпалы.

Бесікті қолдануға қарсы болған 14,5 % респонденттер бесік баланың еркін қимылдауына, өсуіне кедергі келтіреді деген көзқарасқа сүйенеді. 52,1 % заманауи бала керуеттерін таңдаған дерек берушілер жаһандық бала тәрбиелеу үлгілерінің дұрыстығын алға тартады. Қазіргі кезде Тарбағатай қазақтары үшін бесікке бөлеудің практикалық қажеттілігі азайғанмен, әлі де болса, бұл дәстүрдің толығымен жойылмағанын, әсіресе дәстүрлі дүниетанымға жақын отбасылар үшін маңызын сақтап отырғанын байқаймыз.

Ауылдық жерлерде балалық шақ кезеңінің алғашқы кезеңіне ерекше көңіл бөлінеді, ол бала мен ананың денсаулығын сақтауға халық медицинасының тәсілдері де қолданылады, сондай-ақ, «көз тиюден» қорғайтын магиялық тәсілдер де кең қолданылады. «Көз тимесін» деп баланың маңдайына күйе жағып қою, көз моншақтар, бас киіміне үкінің қауырсынын қадап қою, «көз тиген» баланы тұз бен отпен, көзі тиген адамның бір затымен «тазалау» қазір кең сақталып отырғаны анықталды.

«Сүндетке отырғызу» сияқты ислам дінінің дәстүрлері жанданған, сондай-ақ, әйелдің туыстары балаға бесік пен әйелге «қалжа» деп қой сойып әкеледі. Баласы жоқ адамдардың бала асырап алу дәстүрі қазірде кездеседі. Көбінесе туыстарының баласын асырап алуға тырысады. Дегенмен, қазіргі кезде баланы сұраған туысқа бергенге ата-аналар келісе бермейді. Сондықтан да қазіргі кезде жетімдер үйінен асырап алу жиі кездеседі.

ҰЛТАРАЛЫҚ НЕКЕЛЕРДІҢ АРТУЫ

Далалық зерттеулер негізінде ұлтаралық некелердің артуының әр түрлі себептері бар екені анықталды және бұл үдерістің жандануы 1990 жылдардан бастау алады. Зерттеу нәтижесінде жинақталған эмпирикалық мәліметтер ұлтаралық некелердің көбеюі, әсіресе қазақ қыздарының өзге ұлтқа тұрмысқа шығуы әлеуметтік-экономикалық және мәдени факторлардың өзара байланысынан туындағанын көрсетті.

Дерекберушілердің пікірлері мен жеке өмірлерінен алынған мысалдарынан посткеңестік кезеңдегі әлеуметтік-экономикалық дағдарыс, гендердік теңсіздік және әлеуметтік әділетсіздік, дәстүрлі отбасылық жүйенің дағдарысы қарастырылып отырған мәселенің негізгі қозғаушы күші болды деп айтуға болады.

Респонденттердің жауаптарында ұлтаралық некелердің көбеюіне 1990 жж. Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық дағдарыстың да әсері болғандығын айтады. Мысалы, респондент Г. Құдайбергенова пікірінде КСРО ыдырағаннан кейін жұмыссыз қалған қазақ ер-азаматтары нарықтық экономика жағдайына дайын болмады, ер адамдардың күйзеліске ұшырауы, алкоголизм сияқты жағдайлар белең алды. Осы кезеңде әйел адамдардың басым бөлігі керісінше, сауда-сатттықпен айналысып, отбасын асырау үшін жауапкершілікті өз мойнына алуға тура келді. Бұның барлығы қазақ ер-азаматтарының беделін төмендетіп, қазақ қыздары жар ретінде өзге ұлт өкілдерін таңдай бастады.

Бұл жағдайлардан **гендерлік рөлдердің трансформациясын** көре аламыз. Пьер Бурдьенің *gendered habitus* (жыныстық габитус) түсінігі осы мәселемен сәйкес келеді (*McNay*, 1999). Әйелдердің нарықтық жағдайда экономикалық дербестікке ие болуының нәтижесінде дәстүрлі «ер адам – асыраушы, әйел – бағынышты» моделі әлсіреп, жар таңдауда жаңа бағдарлар қалыптасқан. Осы тұрғыдан алғанда, ұлтаралық некелердің көбеюі - экономикалық және әлеуметтік бейімделудің бір көрінісі ретінде сипатталады.

Келесі бір респондент Жұмағұлова Мадина: «қазақ қыздарының шетелдікке немесе өзге ұлт өкілдеріне тұрмысқа шығуы біріншіден қаржы мәселесіне де байланысты. Шетелдіктердің қазақ ер-азаматтарына қарағанда жағдайы жақсы, отбасылық өмірге жауапкершілікпен қарайды. Екіншіден, қазақ қоғамында қалыптасқандай, әйелдің ер адамнан төмен сатыда болуы, күйеуінің айтқанынан шықпауы керек, ата-ене мен күйеуінің туыстарына қызмет ету, көптеген ауыртпашылықтың әйелдің мойнына артылуы, әйелге көрсетілетін зорлық-зомбылық та негізгі себептердің бірі» - дейді.

Респондент Омарғалиева Алияның пікірі бойынша, қазіргі кезде әйелге екі есе салмақ түсіп отыр, ол - мамандығы бойынша қызметімен қатар отбасындағы әйел, ана, келін рөлімен қоса үй шаруасын қатар алып жүру және күйеуінен қолдау таппауы. Шетелдіктер немесе орыс, украин, кәріс сияқты өзге ұлт өкілдері басым жағдайда әйелді тең дәрежеде қабылдайды, қолдау көрсетуге тырысады. Бұндай жағдайлар қазақ қыздарының өзге этностар арасынан тең құқықты жар іздеуге итермелейді.

Бұл ойды Симон де Бовуардың «әйелдің екінші жыныс ретіндегі жағдайы» теориясы (de Beauvoir, 1953) тұрғысынан түсіндіруге болады. Автордың пікірінше, қоғам әйелді ер адамнан төмен деңгейге қоя отырып, оның таңдау еркіндігін шектейді. Қазақ әйелдерінің шетелдік немесе өзге ұлт өкілдеріне тұрмысқа шығуы - әлеуметтік теңдікке ұмтылыстың бір формасы болып табылады. Мұнда әйелдің жеке еркіндік пен өзін-өзі тану мотивтері басым келеді.

Дерек беруші Нурпейсова Айжан өзінің өмірлік тәжірибесінен мысал келтіреді: «менің туыс ағамның әйелі орыс болды. Олардың екі қызы бар. Алайда, ұлты қазақ деген аты ғана, қыздардың түрі де орыс, тілдері тек орыс тілінде болды. Ағам қыздарын қазаққа ғана шыққанын қалады. Ағамның қалауымен екі қызды қазақ жігіттеріне тұрмысқа берді. Бірақ, көп ұзамай екеуі де ажырасып кетті. Уақыт өте екі қызы да орыс ұлтына күйеуге тиді». Бұдан көретініміз, ұлтаралық некедегі балаға тәрбие беруде әйелдің ролі өте жоғары, әйелдің этникалық тегі мен мәдени ұстанымы ұлтаралық отбасындағы балалардың ұлттық идентификациясына тікелей ықпал етеді. Бұл тұжырымды Энтони Гидденстің (Giddens, 1984) *structuration theory* және Патрисия Хилл Коллинздің (Collins, 2000) *intersectionality* ұғымдары арқылы талдауға болады, яғни ұлт, тіл, дәстүр отбасы мүшелерінің күнделікті әрекеттері арқылы қайта жаңғырып, сонымен қатар өзгерістерге ұшырайды. Біздің қарастырып отырған жағдайымызда әйелдің этникалық және гендерлік рөлі баланың ұлттық болмысын анықтап отыр.

Жоғарыда айтылған тұжырымдар қазақстандық ғалымдардың зерттеулерімен де сабақтас. Мәселен, Г. Есімова (Есімова, 2018) қазіргі қазақстандық қоғамда гендерлік теңсіздік пен этникалық сәйкестіктің өзара әсерін зерттей отырып, әйелдердің отбасыдағы рөлін мәдени кодтарды сақтау құралы ретінде қарастырады. Қ. Мұқашева (Мұқашева, 2020) ұлтаралық некелерде ананың этникалық сәйкестігі баланың ұлттық бірегейлігіне тікелей ықпал ететінін дәлелдеген. Ал А. Айтжанова (Айтжанова, 2022)

қазіргі урбанизация және жаһандану жағдайында қазақ әйелдерінің әлеуметтік мәртебесінің трансформациясын талдайды.

Сонымен қатар, ұлтаралық некеге байланысты көзқарастарды анықтау мақсатында Тарбағатай өңірінде сауалнама жүргізілді. Сауалнама нәтижесінде қазіргі қазақ қоғамында ұлтаралық неке мәселесіне деген көзқарас әр түрлі екендігін байқадық.

Дерекберушілердің бір тобы (60%) оң көзқарас білдіріп, «ұлтаралық некені - түрлі мәдениеттердің тоғысуына, өзара түсіністік пен толеранттылықтың артуына ықпал етеді», «Жаман ұлт жоқ жаман адам бар», - дейді. Бұдан байқайтынымыз, «ұлт» некеде негізгі емес, «қосалқы» фактор ретінде қабылдана бастағананын көреміз. Бұл Қазақстанның Шығыс өңірінде толеранттық пен космополиттік ұстанымның артуын көрсетеді. Мұндай көзқарасты білдіргендердің басым көпшілігі жоғары білімді қалалық адамдар болды.

Енді бір топ (30%) ұлтаралас некеге сыни көзбен қарайды. Онда қазақи болмысты сақтау, ұлттық дәстүрдің үзілу қаупі, дін мен тіл айырмашылығы және тәрбие қайшылығы мәселелері алға тартылады. Онда «қазақилық қанмен беріледі», «Қазақи болмысымызды сақтап қалу үшін қарсымын», «Тіл, дін, салт-дәстүр айырмашылықтары түсініспеушілікке себеп болуы мүмкін», «Өзге ұлттың әлемі басқа ғой», «Әр ұлт өз тілін, дінін, мәдениетін сақтау керек», «Тәрбие мен моральға байланысты ішкі қайшылықтар туындауы мүмкін», «Саяси немесе жеке бастық есеппен болса ондай некені қолдамаймын» - деген сияқты пікірлер айтылған. Бұл - ұлттың «өзін-өзі сақтауға» бағытталған қорғаныш реакциясы. Бұл көзқарас ауылдық тұрғындар мен жасы үлкен буын арасында сақталған.

Сондай-ақ, кей респонденттер (5%) «қан жаңғырту, яғни ауру ген азаяды, себебі ұзақ уақыт біртекті ген жиналса, ауру пайда болады, алыс гендер қосылса, балалар әдемі, ақылды, талантты, ерекше болады» - деген көзқарастар да кездеседі. Мұндай пікірлер «биологиялық детерменизм» белгілерімен ұштасып жатыр және қазақ халқында сақталған дәстүрлі «қан тазалығын сақтау» түсінігінің ықпалын байқауға болады.

Кейбір респонденттер (5%) ұлтаралас некені «өзге ұлтты қазақ мәдениетіне тартудың жолы» ретінде қарастырып, «ұлтаралас неке арқылы басқа ұлттарды қазақ мәдениетіне тартамыз, содай арқылы басқа ұлттар ассимиляцияға ұшырайды» - деген пікір айтады. Бұл пікірден ұлттық мәдени шекараны қорғауымен қатар оны кеңейту ұстанымы да байқалады.

Бұдан көретініміз, ұлтаралас неке - мәдени ассимиляцияның да, мәдени алуантүрліліктің де алаңы бола алады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта келгенде, Тарбағатай қазақтарының отбасылық әдет-ғұрып, салт-жораларында дәстүрлі мәдениет элементтері қазіргі күні жалғасын тауып отыр деп айтуға болады. Жоғарыда сипатталған барлық әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлер өмірге келген бала мен оның отбасының денсаулығы, амандығы үшін жасалды. Көптеген ғұрыптар магиялық элементтермен байланысты болса да, олардың тиімді негізі бар. Баланың құрметіне арналған сан алуан әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлер бала мен ананың қоғаммен, ұжыммен байланысын нығайтады.

Қазақтың әлеуметтік-нормативтік мәдениетінде өзара қарым-қатынас принципі үлкенді құрметтеуге негізделген. Біздің материалдарымызға сәйкес қазіргі кездегі отбасы ішіндегі қарым-қатынаста дәстүрлі нормативтік ұстанымдар сақталған: қазіргі кезге дейін отбасылық этикет элементтері сақталған, мәселен, үлкенге деген құрмет, үлкендерді «әже», «ата», «апа», «аға», «апай» деп шақыру. Жалпы этникалық менталитет барлық жағынан этностың «тәртіп», «ар», «намыс», «ұят» және т. б. сияқты категорияларына негізделген.

Қазақтың діни дүниетанымы да бала тәрбиесіне қолданып келеді, әсіресе, Қазақстанның егемендік алғаннан кейінгі уақытта бұл үрдіс жанданды (мешітке бару, құран оқу, ораза ұстау, намаз оқу).

Зерттеу материалдары ата-аналар ішінде қазіргі кезде КСРО уақытымен салыстырғанда этномәдени ұстаным жоғары екендігін көрсетті. Ауылдық жердің 80% және қалалық жердегілердің 60% этникалық мәдениет элементтерін (ертегілер, бесік жырлары, аңыздар) жақсы білетіндігі анықталды және бұндай отбасыларында балалар ерте жастан этникалық мәдениетті бойына сіңіріп өседі. Этникалық мәдениетке баланы тартуда маңызды көрсеткіш ол – ұлттық тілді білу. Қала тұрғындары арасында орыс тілін қолдану қазақ тілімен салыстырғанда көп кездессе, ауылды жерлерде қазақ тілін білмейтін адам кездеспейді (Қалыш, 2017). Талдау нәтижесінде этникалық дәстүрлердің тұрақтылығы ана тілінде сөйлейтіндерге тән деген қорытынды жасауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

Айтжанова, А. (2022). *Қазақ әйелінің әлеуметтік мәртебесі: дәстүр мен жаңғыру арасы*. Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ.

Арғынбаев, Х. (1973). *Қазақ халқындағы семья мен неке*. Алматы.

Арғынбаев, Х. (1996). *Қазақ отбасы: Қазақ отбасының кешегісі мен бүгінгісі жайындағы ғылыми зерттеу еңбек*. Алматы: Ғылым.

Байбурин, А. К. (1993). *Ритуал в традиционной культуре: Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов*. СПб.

Collins, P. H. (2000). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment* (2nd ed.). New York, NY: Routledge.

de Beauvoir, S. (1953). *The Second Sex* (H. M. Parshley, Trans.). New York, NY & London: Jonathan Cape / Vintage Classics.

Ескекбаев, Д. Б. (2001). Шығыс Қазақстан облысы қазақтарының отбасылық әдет-ғұрыптары. In *Қазақтың әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері: өткендегісі мен бүгіні* (pp. 51–58). Алматы.

Есімова, Г. (2018). *Гендерлік қатынастар және қазіргі қазақстандық қоғамдағы әйел бейнесі*. Алматы: Қазақ университеті.

Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley, CA: University of California Press.

Қалыш, А. Б. (2017). *Қазіргі Қазақстан: отбасы және ажырасу мәселелері*. Алматы: Қазақ университеті.

Кульсариева, С. П. (2017). *Этнография детства казахов в 1950–1980 гг. (на материалах Алматинской и Кызылординской областей)*. Алматы: Қазақ университеті.

McNay, L. (1999). Gender, Habitus and the Field: Pierre Bourdieu and the Limits of Reflexivity. *Theory, Culture & Society, 16*(1), 95–117.

Мұқашева, Қ. (2020). Ұлтаралық некелердегі этникалық сәйкестік мәселелері. *ШҚУ хабаршысы*, (2).

Толеубаев, А. Т. (1991). *Реликты доисламских верований в семейной обрядности казахов (XIX – нач. XX вв.)*. Алматы: Ғылым.

Шаханова, Н. Ж. (1998). *Мир традиционной культуры казахов (этнографические очерки)*. Алматы: Қазақстан.

REFERENCES

Aitjanova, A. (2022). *Qazaq äyeliniñ äleumettik märtebesi: Dästür men jañğyru arasy*. Almaty: Abai atyndaǵy QazUPU.

Argynbayev, H. (1973). *Qazaq halqyndaǵy semya men neke*. Almaty.

Argynbayev, H. (1996). *Qazaq otbasy: Qazaq otbasynyñ kešegisi men bügini jayyndaǵy ğılymi zertteu*. Almaty: Gylym.

Baiburin, A. K. (1993). *Ritual v traditsionnoy kul'ture: Strukturno-semanticheskiy analiz vostochnoslavyanskikh obryadov*. St. Petersburg.

Collins, P. H. (2000). *Black feminist thought: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment* (2nd ed.). New York, NY: Routledge.

de Beauvoir, S. (1953). *The second sex* (H. M. Parshley, Trans.). New York, NY & London: Jonathan Cape / Vintage Classics.

Eskekbayev, D. B. (2001). Shyǵys Qazaqstan oblysy qazaqtarynyñ otbasylyq ädet-ǵuryptary. In *Qazaqtyñ ädet-ǵuryptary men salt-dästürleri: Ötkendegisi men bügini* (pp. 51–58). Almaty.

Esimova, G. (2018). *Genderlik qatynastar jäne qazirgi qazaqstandyq qoǵamdaǵy äyel beynesi*. Almaty: Qazaq universiteti.

Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Berkeley, CA: University of California Press.

Kalysh, A. B. (2017). *Qazirgi Qazaqstan: Otbasy jäne ajyrasu mäseleleri*. Almaty: Qazaq universiteti.

Kulsariyeva, S. P. (2017). *Etnografiya detstva kazakhov v 1950–1980 gg. (na materialakh Almatinskoy i Kyzylordinskoy oblastey)*. Almaty: Qazaq universiteti.

McNay, L. (1999). Gender, habitus and the field: Pierre Bourdieu and the limits of reflexivity. *Theory, Culture & Society*, *16*(1), 95–117.

Mukasheva, Q. (2020). Ultaralyq nekelerdegi etnikalyq säykeslik mäseleleri. *Shyǵys Qazaqstan universitetiniñ habarshysy*, (2).

Toleubaev, A. T. (1991). *Relikty doislamskikh verovaniy v semeynoy obryadnosti kazakhov (XIX – nachalo XX vv.)*. Alma-Ata: Gylym.

Shakhanova, N. Zh. (1998). *Mir traditsionnoy kul'tury kazakhov: Etnograficheskiye ocherki*. Almaty: Qazaqstan.

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

AI-ENHANCED FOOD QUALİTY ASSESSMENT USİNG HYPERSPECTRAL IMAGİNG

Asst. Prof. Dr. MUHAMMAD FAISAL

Allama Iqbal Open University, Pakistan

System Development Specialist (CCT/NSER) at CRISP World Bank Project BISP

ORCID: 0000-0002-5797-766X

DR. ASIM AIJAZ

PhD Doctor, University of Agriculture, Peshawar, Pakistan

Director General (CCT/NSER) at Benazir Income Support Program

Abstract

Ensuring food quality and safety is paramount in global food supply chains. This research introduces an AI-driven hyperspectral imaging system for non-destructive assessment of fruit quality, including internal defects and ripeness. A large dataset of hyperspectral cubes for apples, mangoes, and strawberries was acquired. A three-stage model combining principal component analysis (PCA) for dimensionality reduction, convolutional auto encoders for feature extraction, and a support vector machine (SVM) classifier was developed. The system achieved classification accuracies above 94% for multiple quality grades. Deployment at sorting facilities demonstrated real-time performance with throughput exceeding 5,000 fruits per hour. The model also detected subtle internal bruising invisible to human inspectors. Economic analysis suggests significant reductions in food waste and improved consumer satisfaction. The study highlights challenges in spectral calibration, model generalization across varieties, and integration into existing processing lines.

Keywords: Hyperspectral imaging, food quality assessment, AI, non-destructive testing, fruit sorting

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

AI-SUPPORTED BREEDİNG SELECTION FOR DISEASE RESISTANCE IN LIVESTOCK

Asst. Prof. Dr. MUHAMMAD FAISAL

Allama Iqbal Open University, Pakistan

System Development Specialist (CCT/NSER) at CRISP World Bank Project BISP

ORCID: 0000-0002-5797-766X

Dr. ASIM AIJAZ

University of Agriculture, Peshawar, Pakistan

Director General (CCT/NSER) at Benazir Income Support Program

Abstract

Selective breeding for disease resistance is crucial for sustainable livestock production. This paper presents an AI-assisted genomic selection framework using deep learning models to predict breeding values for disease resistance traits in sheep. Whole-genome sequence data from 5,000 individuals were used to train a deep neural network that captures complex genotype–phenotype relationships. The AI model outperformed traditional genomic best linear unbiased prediction (GBLUP) methods, with higher predictive accuracy for footrot and parasite resistance. Simulations suggest accelerated genetic gains and reduced reliance on chemical treatments. Ethical considerations and genetic diversity impacts are also discussed, emphasizing responsible use of AI in animal breeding.

Keywords: Genomic selection, deep learning, livestock breeding, disease resistance, genetic diversity

MISRECOGNISED DISTRESS: GENDERED CARE BURDENS, DEPRESSION, AND THE ORGANISATIONAL MARGINALISATION OF WOMEN

PhD., **Atijosan Ayobami Basirat**
Centre for Gender and Social Policy Studies, Obafemi Awolowo University, Ile-Ife, Nigeria
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0391-1048

Abstract

Introduction and Purpose: Women's experiences of stress and depression in organisations are frequently framed as individual mental health concerns, detached from the structural conditions that produce them. This framing obscures the role of gendered care responsibilities and organisational norms in shaping women's wellbeing and career outcomes. This study examines stress-induced depression as a gendered organisational phenomenon rooted in unequal caregiving burdens and moral judgements surrounding women's performance and leadership capacity at work.

Methods: The study adopts a conceptual and theoretical approach, drawing on interdisciplinary literature from gender studies, organisational sociology, and mental health research. Through analytical synthesis, it traces how chronic care-related stress develops into depression under conditions of limited recognition and institutional support, and how such depression is interpreted within organisational contexts.

Results: The analysis shows that women's caregiving responsibilities generate sustained and cumulative stress that may escalate into depression. However, depressive symptoms are frequently misrecognised within organisations and reinterpreted as indicators of laziness, reduced commitment, or leadership incapacity. This misrecognition legitimises women's marginalisation, constrains career progression, and contributes to their exclusion from leadership roles, even in organisations that formally endorse wellbeing and gender equality.

Discussion and Conclusion: The findings demonstrate that stress-induced depression operates as a mechanism through which gender inequality is reproduced in organisations. By individualising women's distress and moralising its effects, organisational practices convert structurally produced stress into grounds for evaluation and exclusion. The study advances debates on workplace mental health by shifting attention away from individual resilience toward structural and relational dynamics, and by underscoring the need for gender-responsive organisational practices that recognise caregiving burdens and challenge moralised assessments of women's productivity and leadership potential.

Keywords: Gender inequality; Care burdens; Stress-induced depression; Women; leadership; mental health

AN ELECTION IN BANGLADESH: BETWEEN PROMISE AND PRESSURE

Md. Alomgir Hossan

Dr. Bibi Morium

Abstract

The upcoming 13th National Parliamentary Election of Bangladesh may propel the country's future democratic practices. This paper examines the electoral activities through the promise and pressure of the Interim Government (IG). After the 2024 movement, this election is unprecedented in its potential for restoring democracy in Bangladesh. Despite the political transformation, IG has faced numerous challenges, including major reforms, political pressures, unexpected situations, and conducting a free, fair, and credible election with a referendum. This study has investigated major problems in recuperating a sustainable democratic environment and how IG could handle the challenges. The IG has yet to implement major reforms in restoring trust in the public. We adopt a qualitative and analytical approach to figure out electoral ineffectiveness, examining the Election Commission (EC), Political Parties' behavior, and people's perspectives. Conducting this study, we found substantial pressures on IG, including political polarization, mistrust among major political actors, and concerns over the neutrality and capacity of EC. Finally, we recommended that the EC and political parties implement sustainable democratic practices and restore electoral participation.

Keywords: Democracy, National Election, Voter Participation, Political Parties, Bangladesh

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

CYBERSECURITY INCIDENTS AND THEIR IMPACT ON FINANCIAL PERFORMANCE: EVIDENCE FROM LISTED COMMERCIAL BANKS IN NIGERIA

Yusuf Ahmed Tijjani

Department of Business Administration, Ahmadu Bello University, Zaria, Kaduna State, Nigeria

ORCID iD: 0000-0003-3424-7610

Abstract

This study investigates the influence of cybersecurity incidents on the financial performance of listed commercial banks in Nigeria, with specific emphasis on the relationship between financial losses stemming from cyber threats and earnings per share (EPS). The study employs an ex-post facto research design to analyze historical data. The population consists of all 26 commercial banks licensed in Nigeria as of April 26, 2023. A purposive sample of 13 banks was selected based on criteria such as asset size, digital transaction volume, market capitalization, and documented exposure to electronic fraud risks. Data were drawn from credible secondary sources spanning 2015–2024, including audited annual financial statements of the selected banks, Nigeria Deposit Insurance Corporation (NDIC) reports, and detailed fraud and cyber-incident statistics from the Nigeria Inter-Bank Settlement System (NIBSS). These sources capture the escalation of digital fraud amid Nigeria's accelerating shift toward cashless and mobile banking ecosystems. Descriptive statistics (means, medians, standard deviations, and ranges) were used to profile trends in cyber-related financial losses and EPS. Hypothesis testing utilized robust least squares regression to mitigate the effects of heteroskedasticity, outliers, and non-normal error distributions common in financial time-series data. Empirical results indicate a highly significant negative association between cyber-induced financial losses and EPS ($\beta = -0.013024$, $p = 0.0000 < 0.01$). This finding demonstrates that escalating losses from cyber events such as phishing, account takeovers, SIM-swapping, and insider-enabled fraud directly erode per-share profitability, translating technical vulnerabilities into measurable shareholder value destruction. Ultimately, cybersecurity exposures represent not only operational or technological risks but profound financial vulnerabilities that threaten profitability, capital adequacy, and long-term sustainability in Nigeria's digitized banking landscape. Recent industry trends, including sharp rises in fraud losses (e.g., from ₦17.67 billion in 2023 to ₦52.26 billion in 2024 per NIBSS reports), further underscore the urgency of this issue. The study urges bank executives to treat cybersecurity as a core strategic imperative. Recommendations include substantial investments in next-generation defenses (AI-powered anomaly detection, enhanced multi-factor authentication, behavioral analytics, and zero-trust models), continuous staff training, rigorous third-party vendor risk assessments, and integration of cyber resilience metrics into enterprise-wide risk governance frameworks. Proactive adoption of such measures is vital to curb losses, restore stakeholder trust, and support sustainable performance in an era of relentless cyber adversity.

Keywords: Cybersecurity threats; cyber fraud losses; financial performance; earnings per share; Nigerian commercial banks; digital banking risks.

THE PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT OF CHARACTERS IN BEHIND THE PAINTING BY SRI BOORAPHA FROM A PSYCHOANALYTIC PERSPECTIVE

Nguyen Hoang Minh PHUONG

Ho Chi Minh City University of Education (HCMUE)

Dr.Hoang Thi

My NHI Vietnam Academy of Social Sciences (VASS)

Abstract This article examines Behind the Painting by Sri Boorapha within the context of modern Thai literature, a literary tradition deeply shaped by moral conservatism, social hierarchy, and culturally regulated emotional expression. As a canonical text that articulates the tension between individual desire and ethical restraint, the novel provides a productive site for psychoanalytic inquiry. Drawing on the theoretical frameworks of Sigmund Freud and Jacques Lacan, the study employs close textual and interpretive analysis to investigate the psychological development of the central characters, Nopporn and Khun Ying Kirati. This study focusses on analyzing foregrounds key psychoanalytic mechanisms repression, emotional splitting, and melancholia emerging from the unresolved conflict between instinctual desire (Id) and the internalized authority of the superego. Khun Ying Kirati is examined as a subject governed by an exceptionally rigid superego, resulting in chronic self-surveillance, affective inhibition, and self-punitive withdrawal. Her psychological trajectory exemplifies the destructive consequences of internalized moral absolutism. By contrast, Nopporn's psychic formation is structured around longing and nostalgia, positioning him as a subject persistently haunted by absence and loss. Central to the study is an interpretation of the "painting" as a psychoanalytic symbol of the unconscious and, in Lacanian terms, as object petit an unattainable object that sustains desire. By situating psychoanalytic theory within Thai cultural ethics, the article advances cross-cultural psychoanalytic literary criticism.

CHALLENGES IN CONDUCTING PEDIATRIC CLINICAL TRIALS

Dr. Saloni Sharma

PhD holder, Dept. of Nutrition and Dietetics, Manav Rachna International Institute of Research Studies, (Deemed to be University), Faridabad, India

Suhani Sharma

2 MSc. Clinical Research Student, Jamia Hamdard University (Deemed to be University),

New Delhi, India

Pediatric clinical trials are essential for ensuring the safety, efficacy, and appropriate dosing of medicinal products in children; however, conducting such trials presents unique scientific, ethical, and operational challenges. Children represent a vulnerable population with distinct physiological and developmental differences that complicate study design, dose selection, and endpoint determination. Ethical concerns, particularly related to informed consent and assent, parental decision-making, and risk minimization, pose significant barriers to trial initiation and execution. Additionally, limited patient populations, age-specific recruitment difficulties, and high rates of protocol deviations contribute to delayed enrollment and increased trial costs. Practical challenges such as the lack of child-friendly formulations, frequent blood sampling constraints, and limited availability of pediatric- trained investigators further hinder trial feasibility. Regulatory complexities, including varying international requirements and compliance with pediatric investigation plans, add additional layers of difficulty. Despite these challenges, innovative trial designs, use of biomarkers, extrapolation strategies, and patient-centric approaches offer promising solutions to improve pediatric research outcomes. This paper examines the key challenges in conducting pediatric clinical trials and highlights strategies to enhance ethical integrity, scientific validity, and operational efficiency.

Keywords: Pediatric clinical trials; Ethical challenges; Informed consent and assent; Regulatory barriers; Recruitment challenges; Pediatric drug development; Vulnerable populations

BIOINSPIRED AND NATURE-MIMETIC NANOMATERIALS FOR EMERGING CONTAMINANT REMOVAL: SELECTIVE ADSORPTİON AND CATALYTIC DEGRADATION IN WATER TREATMENT

Stephen James Ijimdiya

University of KwaZulu-Natal, Faculty of Engineering, Civil Engineering Programme, South Africa, Durban.

Department of Mechanical Engineering, Federal University, Lokoja, Nigeria.

ORCID: 0000-0003-4245-5276

Racheal Ukachi Ijimdiya

Lecturer I, Racheal Ukachi Ijimdiya, Anchor University, Faculty of Physical Sciences, Department of Chemical Sciences, Lagos, Nigeria.

School of Chemistry, College of Agriculture, Engineering and Science, University of KwaZulu-Natal, South Africa

Kachi Jolly Babangida

University of KwaZulu-Natal, Faculty of Engineering, Civil Engineering Programme, South Africa, Durban.

Lecturer I, Kachi Jolly Babangida, Federal University Lokoja, Faculty of Life Sciences, Department of Biology, Kogi, Nigeria. ORCID: 0000-0002-5697-9495

Abstract

Emerging contaminants (ECs), including pharmaceuticals, personal care products, endocrine disruptors, and persistent organic pollutants, embody a rising defy to global water quality and public health as a result of their persistence, bioactivity, and opposition to conservative treatment methods. Effective and selective elimination of these contaminants is vital to safeguard water supply and lessen ecological impacts. Lately, nature-inspired and bioinspired nanomaterials have arisen as a likely solution, taking advantage of mechanisms like molecular recognition, enzyme catalysis, and careful transport to attain high-performance contaminant seizure and breakdown. This studies analytically scrutinizes the mechanistic approach, principles of material design, forms of bioinspired nanomaterials, and mechanisms of removal for ECs. Significant case studies are considered, linking removal efficiency, kinetics, reusability, and scalability through material classes. Environmental and lifecycle concerns, with biodegradability, ecological footprint, and toxicity, are analytically evaluated. In conclusion,

the studies ascertain existing experiments, data gaps, and upcoming research directions, highlighting cross multifunctional materials, self-healing intelligent systems, arithmetical addition, and normalization of performance metrics. By blending new progresses, this work climaxes the prospective of bioinspired nanomaterials to support selective, effective, and sustainable water treatment, delivering a strategy for their conversion from research laboratory to real-world applications.

Keywords: Emerging contaminants; Bioinspired nanomaterials; Biomimetic membranes; Enzymatic degradation; Molecular recognition; Sustainable water treatment.

IMPLEMENTATION OF VILLAGE FUND POLICY IN COMMUNITY EMPOWERMENT IN SINJAI REGENCY

Prof. Dr. Nuryanti Mustari

Nuryanti Mustari,Ms.Si., Muhammadiyah University of Makassar, Graduate School, Public Administration, Makassar, Indonesia

Res. Assist. Muh.Erwin Wirawan

Muhammadiyah University of Makassar, Graduate School, Public Administration, Makassar, Indonesia

Res. Assist. Nur Fajar

Muhammadiyah University of Makassar, Graduate School, Public Administration, Makassar, Indonesia

Abstract

This study examines the implementation of the Village Fund Policy in community empowerment in Sinjai Regency by positioning the Office of Community and Village Empowerment as the main implementing actor. The Village Fund is a national policy aimed at strengthening village capacity, participation, and self reliance through fiscal transfers from the central government. This research uses a qualitative descriptive approach to understand policy implementation practices at the regency level. Data were collected through in depth interviews, limited observation, and documentation studies involving officials of the Office of Community and Village Empowerment and village governments. Data analysis applied a bottom up perspective using Lipsky's Street Level Bureaucracy model to analyze the role and discretion of implementing actors. The findings show that the implementation of the Village Fund Policy in Sinjai Regency operates within a centralized policy framework, where the Office of Community and Village Empowerment does not alter policy substance but ensures that central regulations are understood and applied by village governments. Discretion is exercised at the technical level through adjustments in guidance and assistance based on differences in village capacity. Limited human resources and administrative complexity are identified as the main obstacles in policy implementation. Community empowerment success is understood as the village's ability to plan, implement, and account for Village Fund programs in an orderly and independent manner. This study confirms that the quality of village community empowerment is strongly influenced by the role, discretion, and daily practices of local implementing actors as street level bureaucrats.

Keywords: Village Fund, Policy Implementation, Community

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

RESPONSE OF CUCUMBER (CUCUMIS SATIVUS L.) TO DIFFERENT RATES OF COMPOST UNDER POT PRODUCTION

Kayode, C. O.,

School of Agriculture, Federal College of Agriculture,

P.M.B. 5029, Moor Plantation, Ibadan, Nigeria

Komolafe, A. F.

School of Agriculture, Federal College of Agriculture,

P.M.B. 5029, Moor Plantation, Ibadan, Nigeria

AyanfeOluwa, O. E.

School of Agriculture, Federal College of Agriculture,

P.M.B. 5029, Moor Plantation, Ibadan, Nigeria

Abstract

The promotion of Urban Agriculture is ongoing on global stage to mitigate food insecurity; the use of sacks and pots to grow crops is an integral part of the system. One of the pieces of information that must be made available for a successful production of any crop in pots is the soil fertility requirement of the crop. This study therefore investigated the response of cucumber (Cucumis sativus L.) to different rates of compost under pot production in Ibadan, Nigeria. The experiment was conducted in a pot trial using a Completely Randomized Design (CRD) with eight replicates. The treatments were five levels of compost based on the nitrogen content; 0, 25, 50, 75 and 100 kg N/ha. Data were collected on number of fruits, fruit weight, and selected fruit quality traits (pH, moisture content and phytochemicals). The results revealed that 75 kgN/ha compost (888 g/plant) gave the highest cucumber fruit weight, which was not significantly different from that of 50 kgN/ha (860 g/plant) but better than the 100 kgN/ha (725) and 25 kgN/ha (699 g/plant) while the control gave the least fruit weight (488 g/plant). The compost treatment had no significant effect on pH, moisture content and phytochemicals of cucumber fruits. It could therefore be concluded that compost at 50 kgN/ha, could be recommended for cucumber production under pot condition in Ibadan, Nigeria.

Keyword: Compost use, Cucumis sativus L, pot production, soil fertility management, Urban Agriculture

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

SUSTAINABILITY IN EDUCATION THROUGH CITIZEN SCIENCE

Amalia Venera TODORUT

Prof.PhD at „Constantin Brâncuși" University of Târgu-Jiu, Romania

Abstract

The United Nations' 2030 Agenda establishes education as a key driver of sustainability, explicitly linking learning to environmental protection. The established Sustainable Development Goals (SDGs) adopted by all United Nations Member States in 2015, especially SDG 4.7 promotes learner participation, systems thinking, and action competence as core educational outcomes. Within this context, Citizen Science has emerged as an effective pedagogical approach that connects scientific learning with real-world environmental challenges. Citizen Science (CS) is the active involvement of non-expert citizens in the process of basic scientific inquiry of serious environmental challenges facing life on earth. CS has gained increasing attention as a means of expanding environmental awareness and supporting democratic participation in environmental monitoring and decision-making. Many studies have been published on various initiatives of citizen involvement describing and assessing how effective CS can be used as a tool for generating new knowledge by public scientific engagement and environmental understanding through the collaboration of citizens in scientific research. Although the educational value of CS is known and widely acknowledged, few studies have been performed on how integration into primary school curricula can be achieved. This paper reviews several CS studies and projects in primary school settings, highlighting methodologies and concepts utilized to ensure best practice and achieving positive impacts on educational outcomes. Ideas and concepts were presented and discussed with the staff of several schools in the Gorj educational district. Though these meetings, several ideas and projects were highlighted based on their success in other countries. These presentations and discussions led several school heads and teachers to develop and apply some CS projects, such as air quality, biodiversity and noise, in their schools, after studying and taking into the specific Romanian primary school settings. An important factor also arouse from these presentations and discussions, i.e. the need to further analyze and develop a conceptual framework/model describing the necessary steps and their curricular implications within the school settings, based on key principles of how Citizen Science ideas and projects are applied in their particular educational settings. This generic pedagogical design was based on the Project-based learning / inquiry cycle. It includes steps that can be expressed by the sequence

: question → plan → collect → analyze → share → act. I was also shown that these activities could be iteratively improved by linking them to outdoor learning and place-based educational tools. Almost all the educational staff who participated in these discussions, were convinced that Citizen Science can serve as a powerful pedagogical tool for developing children's environmental awareness, observational skills and sense of responsibility toward local ecosystems.

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

SPECIALIST IN THE CULTURE DEPARTMENT, DONG THAP DEPARTMENT OF CULTURE, SPORTS AND TOURISM

Dr. Duong To Quoc Thai

Lecturer in History, Faculty of Social Science Education, Dong Thap University, Vietnam

ORCID: https://orcid.org/0009-0008-1929-3751

Nguyen Thi Vu Lan

M.A. Dương Văn Triêm Research specialist at the Dong Thap Provincial Museum, Vietnam ORCID: https://orcid.org/0009-0002-1847-6325

Abstract

This article examines the transformation of the irrigation system in the Plain of Reeds (Đồng Tháp Mười) during the French colonial period (1867–1945) and its decisive role in the local agricultural economy. Building upon the manual canal-digging traditions of the Nguyễn Dynasty, the colonial administration accelerated mechanization through the use of dredgers to establish a large-scale hydraulic network, including key canals such as Tong Doc Loc and Nguyen Van Tiep. Beyond military and administrative purposes, this system played a pivotal role in leaching alum, draining acidity, and supplying fresh water, which facilitated the expansion of rice cultivation into the region's interior. The advancement of irrigation catalyzed land reclamation, reshaped land ownership structures, and modernized farming techniques, thereby boosting agricultural output for export. Furthermore, this waterway network fostered commercial growth and the emergence of new residential and urban clusters, laying the foundation for the socio-economic transition of the Plain of Reeds during this transformative era.

Keywords: Plain of Reeds (Plaine des Joncs), Irrigation system, Agricultural economy, French colonial period, Land reclamation.

Research Methodology: Based on the methodology of historical materialism, this article employs the following specialized and interdisciplinary research methods:

- Historical Method: This is the primary method used to examine events and phenomena in the transformation of the irrigation system and agricultural economy in the Plain of Reeds in chronological order (1867–1945). This method helps reconstruct an objective picture of the colonial administration's hydraulic policies and the actual farming practices of residents through different periods.

- Logical Method: Used in tandem with the historical method to analyze and synthesize data to identify the essential links between the expansion of the canal network and shifts in crop structures, land ownership, and local social differentiation.

- Theoretical Research Method: Given the historical scope of the study, the article focuses on exploiting, analyzing, and systematizing written sources such as Nguyen Dynasty land registries (dia ba), French statistical yearbooks (Annuaires), survey reports, and previous scholarly works.

- Interdisciplinary Approach: The article integrates knowledge from historical geography, economics, and sociology to assess the impact of natural conditions (alum, flooding) and economic fluctuations on the lives of the inhabitants.

- Fieldwork and Comparative Method: Field observations in the Plain of Reeds are utilized to compare, verify, and critique archival sources, thereby providing objective assessments of the effectiveness of the irrigation system during that era.

APPLICATION OF GARLIC PEEL EXTRACT IN EDIBLE COATINGS FOR FRUİT PRESERVATION”

Deepika Dadwal
Department of Food Science and Technology, I. K. Gujral Punjab Technical University, Kapurthala, Punjab 144603, India

Barinderjit Singh
Department of Food Science and Technology, I. K. Gujral Punjab Technical University, Kapurthala, Punjab 144603, India

Abstract

Postharvest losses of fruits remain a major challenge in the food supply chain due to rapid physiological deterioration and microbial spoilage. In recent years, the use of natural, plant-based bioactive compounds in edible coatings has gained increasing attention as an eco-friendly alternative to synthetic preservatives. Garlic peel, an abundant agro-industrial by-product, is often discarded as waste despite being rich in phenolic compounds and antioxidants. The present study focuses on the application of garlic peel extract in edible coatings for improving the shelf life and quality of fresh fruits.

Garlic peels were dried, powdered, and subjected to extraction to obtain bioactive-rich extracts. The extract was incorporated into a biopolymer-based edible coating and applied to selected fruits. The coated fruits were evaluated for physicochemical parameters such as weight loss, firmness, color, and total soluble solids during storage. In addition, antioxidant activity and microbial stability were assessed to determine the preservative potential of the garlic peel extract.

Results indicated that fruits coated with garlic peel extract showed reduced weight loss, delayed ripening, and improved retention of quality attributes compared to uncoated controls. The presence of phenolic compounds contributed to enhanced antioxidant activity and inhibitory effects against microbial growth, thereby extending the storage life of the fruits. The study highlights the dual benefits of utilizing garlic peel waste for value addition and enhancing postharvest fruit preservation.

Overall, garlic peel extract demonstrates strong potential as a natural, sustainable ingredient in edible coating formulations. Its application not only supports food quality and safety but also promotes waste valorization and sustainable food processing practices.

Keywords: Garlic peel, edible coating, fruit preservation, phenolic compounds, antioxidant activity, postharvest quality, agro-waste valorization, natural preservatives

GEL-POLYMER ELECTROLYTES MADE FROM POLYACRYLONITRILE, DESIGNED FOR SODIUM-İON BATTERIES

Dr. Santu Khatua
C.V. Raman University, Bilaspur, Chhattisgarh, India

Ajay Shrivas
Physics, Department of Physics, DLS PG College, Bilaspur, Chhattisgarh, India

Patit Pawan Kuila
Kolhan University, Chaibasa, Jharkhand, India

Mohan Murari Kanwar
Govt Naveen College, Nagpur, M.C.B. Chhattisgarh, India
Sourav Panda
Mugberia Gangadhar Mahavidyalaya

Abstract

In recent years, research and development on sodium-ion batteries has gained significant momentum. Unlike lithium-based batteries, sodium-based batteries are expected to be more cost-effective, since sodium is widely available in the earth's crust and even in seawater. In this study, we prepared and examined polyacrylonitrile (PAN)-based gel-polymer electrolytes using NaClO4 as the salt, dissolved in a mixture of ethylene carbonate (EC) and propylene carbonate (PC). By carefully adjusting the weight ratios of polymer, salt, and solvents, we achieved an optimal ionic conductivity of 4.9 Ms cm-1 at room temperature for the composition 11PAN-12NaCl O4-40EC-37PC (wt. %), which is very promising for practical applications. This conductivity level is on par with other sodium-ion conducting gel-polymer electrolytes reported recently. The ionic conductivity versus inverse temperature followed Arrhenius behaviour, with only minor differences in activation energy across samples, suggesting that a single conduction mechanism governed by the EC/PC co-solvent system controls ion transport. Thermogravimetric analysis (TGA) confirmed that these electrolytes are thermally stable, showing no significant weight loss up to 100 0 C, making them suitable for operation at elevated temperatures.

BORONIZING KINETICS OF AISI 316 L STEEL USING THE TAYLOR EXPANSION MODEL

Mourad Keddam

University of Sciences and Technology Houari Boumediène, Algiers, Algeria

Zahra Nait Abdellah

University of Mouloud Mammeri, Department of Chemistry, Tizi ouzou, Algeria

B. Boumaali

University of Sciences and Technology Houari Boumediène, Algiers, Algeria

Abstract

In this work, a modelling tool based on the Taylor expansion model was implemented to simulate boron diffusion in AISI 316L steel. This approach utilizes a second-order Taylor expansion to describe the boron concentration distribution under a transient diffusion regime. Exact solutions of 0the two set of differential equations were obtained to contrast the predicted layers' thicknesses with experimental data. Additionally, new expressions of mass gains per unit area were deduced. The boron activation energies in FeB and Fe2B for AISI 316 L steel were assessed utilizing experimental results from the literature. The model was further validated under two processing conditions (1173 K during 0.75 h and 1223 K for 1.75 h), demonstrating a good agreement between simulation and experimental results.

Keywords : Boronizing, Diffusion, Kinetics , Taylor expansion model , Activation energy,

MeetCon Conference
INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK

ON THE N-POWER GRAPH OF FINITELY GENERATED GROUPS G_m

Mina Pirzadeh

Faculty of Mathematical Sciences, University of Guilan, Rasht, Iran

Mansour Hashemi

Faculty of Mathematical Sciences, University of Guilan, Rasht, Iran

ABSTRACT

We consider the finitely presented groups G_{mn} as follows;

$$G_{mn} = \langle a,b \mid a^m = b^n = 1, [a,b]^a = [a,b], \quad [a,b]^b = [a,b] \rangle \, m,n \geq 2.$$

For integer $n>1$, the directed $n-$ power graph of a group G is a graph whose vertices are elements of G with an edge from x to y if $y = x^n$. In this paper, we study the $n-$ power graph of G_{mn}.

The power graph $P(G)$ is a graph whose vertices are the elements of the group G, and two vertices are adjacent if one is a power of the other. First, the Power graphs were introduced in [4] by A. V. Kelarev and S. J. Quinn in 2000, and further studied

in [1] by I. Chakrabarty, S. Ghosh, and M. K. Sen in 2009.

Definition. Let G be a finite group. For $n>1$, the $n-$ power graph of the group G, denoted by $P_n(G)$, is a graph with vertex set $V = G$, such that $(x,y) \in E$ if and only if $y = x^n$.

Proposition. Let $G = G_{mn}$. The

(1) $G' = \langle [x,y] \rangle$.

(2) Every element of G is in the form $a^i b^j g$ where $0 \leq i \leq m-1, 0 \leq j \leq n-1$ and $g \in G'$.

(3) $Z(G) = \langle a,b,c \mid a^{m/d} = b^{n/d} = c^d = [a,b] = [a,c] = [b,c] = 1 \rangle$.

For the particular case, consider $m = n$ then for $m \geq 2$ we get

$$G_m = G_{mm} = \langle a,b \mid a^m = b^m = 1, [a,b]^a = [a,b], [a,b]^b = [a,b] \rangle.$$

Lemma. Let $G = G_m$. Then

(1) Every element of G can be written uniquely in the form $a^r b^s [b,a]^t$ where $0 \leq r,s,t \leq m-1$.

(2) $Z(G) = G' = \langle [a,b] \rangle$ and $| Z(G_m) | = m$.

(3) $| G | = m^3$.

Proposition. Let $G = G_m$ and $x \in G$. For integers $m,n \geq 2$, we have

$$x^n = a^{nr} b^{ns} [a,b]^{nt - \frac{n(n-1)}{2} rs}.$$

These results can be checked for small values of m by MATLAB.

Keywords

Finite groups, nilpotent groups, power graph.

REFERENCES

[1] I. Chakrabarty, S. Ghosh and M. K. Sen, Undirected power graphs of semigroups, Semigroup Forum, 78 (2009), 410-426. 30, 45, 46, 61, 64, 69.

[2] M. Hashemi , M. Pirzadeh, A generalization of the nth- commutativity degree in finite groups, Journal of Computational Sciences and Engineering , 1 (2022), no. 2, 33-40.

[3] M. Hashemi, M. Pirzadeh and S. A. Gorgian, S. A., Some numerical results on the wreath product of Z_p and Z_{p^n} Mathematical Sciences, 15 (2024), 253–258.

[4] G. A. Jones, J. M. Jones, Elementary Number Theory, Springer, New Delhi, 2005. 30, 64.

A HYBRID NUMERİCAL AND MACHINE LEARNING APPROACH FOR SOLVING NON-SIMILAR BOUNDARY LAYER FLOWS IN POROUS MEDIA

Wajiha Waheed

Allama Iqbal Open University, Islamabad, Pakistan.

Abstract: The study proposes an integrated computational strategy to solve the complex problem of power-law fluid flow over a stretching wedge under the influence of magnetic Lorentz forces and Darcy–Forchheimer porosity. A local non-similar transformation is utilized to simplify the governing momentum and energy equations. A dual-methodology approach is adopted: first, the transformed equations are solved via the Finite Difference Method (FDM) to generate a high-fidelity dataset. Second, this dataset is utilized to train a Levenberg-Marquardt Artificial Neural Network (LMS-ANN). The study assesses the performance of the ANN model through rigorous training, validation, and testing phases (70:15:15 ratio). The findings reveal exceptional agreement between the FDM and ANN solutions, with negligible Mean Squared Errors. This validates the proposed hybrid approach as a reliable method for analyzing skin friction and Nusselt numbers in complex fluid domains.

Keywords: Finite Difference Method; Levenberg-Marquardt; Artificial Intelligence; Wedge flow; Darcy–Forchheimer.

APPLICATION OF RESPONSE SURFACE METHODOLOGY FOR THE OPTİMİZATİON OF DRAG AND HEAT TRANSFER İN NON-NEWTONİAN BOUNDARY LAYERS

Dr. Irfan Mustafa

Allama Iqbal Open University, Islamabad, Pakistan.

Abstract: This research presents a statistical approach to modeling and optimizing the flow characteristics of power-law fluids over a nonlinear, permeable moving wedge. Motivated by the need to minimize energy dissipation in industrial processes, the study examines the interplay between magnetic field intensity, thermal radiation, and fluid rheology. A hybrid computational framework is employed, utilizing the bvp4c algorithm to solve the governing momentum and energy equations, followed by a sensitivity analysis using Response Surface Methodology (RSM). The study quantifies the impact of physical parameters on velocity profiles, temperature distributions, skin friction, and the Nusselt number. The findings highlight a parametric trade-off: while the velocity ratio serves as the primary control variable for skin friction, the sensitivity of the heat transfer rate (Nusselt number) transitions from being radiation-dominant to velocity-ratio-dominant as parameter magnitudes increase.

Keywords: Computational Fluid Dynamics; RSM; Sensitivity Analysis; Non-Newtonian flow; bvp4c.

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Birecik Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü

Sayı : E-23449751-900.001.001-553449 10.02.2026
Konu : Kongre Düzenleme Kurulu Üyeliği (Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ hk.)

PAZARLAMA VE REKLAMCILIK BÖLÜM BAŞKANLIĞINA
Syn, Doç.Dr. Hasan ÇİFTÇİ

İlgi : 10.02.2026 tarihli ve E-26507229-900.001-553245 sayılı yazınız.

17-19 Şubat 2026 tarihleri arasında MeetCon Conference tarafından **İstanbul/Türkiye**'de Online ve Yüz yüze düzenlenecek olan **"MEETCON – ANATOLIA II. INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES"** kongresine Düzenleme Kurulu Üyesi ve Akademisyen Temsilci olarak katılımınız birimimiz tarafından uygun karşılanmış olup;

Gereğini rica ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Nedim AĞAÇKESEN
Müdür

Ek: AFİŞ (1 Sayfa)

9833 - 17707423485O9

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Karşıyaka Mah.Prof.Dr.İ.Halil Mutlu Cad. Birecik/Şanlıurfa
Telefon No.:414 318 3229 Faks No:0414 318 3228
e-posta:fatihy.27@harran.edu.tr İnternet Adresi:http://birecik.harran.edu.tr/
Kep Adresi:harranuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi İçin: Fatih Süleyman YILMAZ
Bilgisayar İşletmeni
Telefon No.: 3229

Copyright © Liberty

Date: 10.03.2026

Liberty Publishing House
Water Street Corridor New York, NY 10038
www.libertyacademicbooks.com
+1 (314) 597-0372
ALL RIGHTS RESERVED NO PART OF THIS BOOK MAY BE REPRODUCED IN ANY FORM, BY PHOTOCOPYING OR BY ANY ELECTRONIC OR MECHANICAL MEANS, INCLUDING INFORMATION STORAGE OR RETRIEVAL SYSTEMS, WITHOUT PERMISSION IN WRITING FROM BOTH THE COPYRIGHT OWNER AND THE PUBLISHER OF THIS BOOK.

© Liberty Academic Publishers 2025

The digital PDF version of this title is available Open Access and distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 license (http://creativecommons. org/licenses/by-nc/4.0/) which permits adaptation, alteration, reproduction and distribution for noncommercial use, without further permission provided the original work is attributed. The derivative works do not need to be licensed on the same terms.

adopted by Mariam Rasulan

Issued: 10.03.2026

ISBN: 979-8-89695-339-5

INTERNATIONAL CONFERENCE NETWORK